

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Черкаський національний університет

імені Богдана Хмельницького

Н. В. Зачосова

**ФОРМУВАННЯ
СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ
ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ**

Монографія

Черкаси 2016

УДК 338.24.024:336.07](477)
ББК 65.9(4Укр)-1-98
З 39

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького
(Протокол № 5 від 5 квітня 2016 року)*

Рецензенти:

Шемаєва Л. Г., доктор економічних наук, професор, завідувач відділу фінансової безпеки Національного інституту стратегічних досліджень;

Кавун С. В., доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри інформаційних технологій Харківського навчально-наукового інституту Державного вищого навчального закладу «Університет банківської справи»;

Живко З.Б., доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту Львівського державного університету внутрішніх справ.

Зачосова Н.В.

З 39 Формування системи економічної безпеки фінансових установ : монографія / Н.В. Зачосова. – Черкаси : ПП Чабаненко Ю.А. – Черкаси, 2016. – 375 с.

ISBN 978-966-920-091-4

У монографії запропоновано концептуальні основи формування системи економічної безпеки фінансових установ на основі аналізу і врахування тенденцій зарубіжного та вітчизняного досвіду у царині безпекознавства, діагностики стану вітчизняного фінансового ринку та його учасників, а також ідентифікації загроз, що супроводжують їх функціонування у сучасних економічних умовах та заходів, що вживаються для їх уникнення та мінімізації негативного впливу.

Монографія розрахована на наукових співробітників, державних службовців, викладачів та студентів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів, магістрантів спеціальності «Управління фінансово-економічною безпекою», практиків, що займаються забезпеченням економічної безпеки фінансових установ та інших суб'єктів господарської діяльності, представників фінансових структур та широкого кола осіб, що цікавляться питаннями безпекознавства.

УДК 338.24.024:336.07](477)
ББК 65.9(4Укр)-1-98
ISBN 978-966-920-091-4

© Н.В. Зачосова, 2016

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ.....	10
1.1. Змістовно-понятійне трактування наукової категорії економічної безпеки із врахуванням специфіки різних видів фінансових установ	10
1.2. Наукові підходи до визначення сутності системи економічної безпеки фінансових установ та теоретико-методологічні засади її побудови.....	35
1.3. Роль та значення економічної безпеки фінансових установ у забезпеченні національної безпеки держави	62
РОЗДІЛ 2. НАУКОВО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ	81
2.1. Нормативно-правове регулювання формування та управління системою економічної безпеки фінансових установ.....	81
2.2. Основи управління системою економічної безпеки фінансових установ..	101
2.3. Методичні підходи до оцінювання стану організації та ефективності функціонування і управління системою економічної безпеки фінансових установ	123
РОЗДІЛ 3. ДІАГНОСТИКА УМОВ ФОРМУВАННЯ, ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ В УКРАЇНІ	148
3.1. Аналіз тенденцій розвитку вітчизняного фінансового ринку і їх впливу на економічну безпеку його основних учасників	148
3.2. Ідентифікація загроз функціонуванню фінансових установ з позиції економічної безпеки.....	175
3.3. Оцінювання рівня економічної безпеки споживачів фінансових послуг як засіб запобігання ризику невиконання зобов'язань клієнтами фінансових установ	200

РОЗДІЛ 4. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ В УКРАЇНІ.....	221
4.1. Концептуальний підхід до формування системи економічної безпеки фінансових установ.....	221
4.2. Механізм управління системою економічної безпеки фінансових установ та оцінювання його ефективності.....	242
4.3. Напрями посилення рівня захисту економічної безпеки фінансових установ від зовнішніх та внутрішніх загроз.....	272
ВИСНОВКИ.....	307
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	315
ДОДАТКИ.....	365

ВСТУП

Фінансова криза, що сколихнула світові економічні системи у 2008-2009 роках, залишила у спадок сучасному фінансовому сектору України такі негативні тенденції, як втрата довіри населення до фінансових установ, песимістичні інфляційні очікування, зростання кількості банкрутств та ліквідацій учасників ринку фінансових послуг, руйнування інфраструктури фінансових ринків і низька ліквідність банківської системи. Інтенсифікація цих процесів відбулась на початку 2014 року та дістала своє продовження у 2015-2016 роках у зв'язку з воєнними конфліктами на Сході країни та політичною нестабільністю.

В умовах політичної та економічної нестабільності, що супроводжуються тривалими негативними тенденціями у фінансовому секторі, кожен учасник фінансових відносин, що бажає продовжити своє функціонування та досягнути певного рівня рентабельності, має власними силами організувати дієву систему економічної безпеки. Усвідомлення цього відбувається нині на фінансових ринках, де останнім часом спостерігаються масові банкрутства фінансових компаній, згорання їх діяльності, перехід у тіньовий сектор економіки тощо.

На рівні із процесами фінансового менеджменту, менеджментом персоналу, стратегічним, інноваційним, інвестиційним та ризик-менеджментом сучасних суб'єктів господарської діяльності, важливого значення нині набуває питання формування системи економічної безпеки та управління нею. Особливо актуальним воно стає, зважаючи на існуючі нині обставини функціонування фінансових установ, що супроводжуються руйнуванням інфраструктури фінансової системи, політичну та економічну кризи, різке зростання рівня інфляції, цін та валютних курсів.

Проблеми функціонування та стабілізації стану вітчизняних фінансових установ піднімались у роботах вітчизняних дослідників, серед яких Барановський О. І., Брегеда О. А., Васильців Т. Г., Вовчак О. Д., Гайдукович Д. С., Діба О. М., Єпіфанов А. О., Марчук В. Ю., Ніколаєва А. М.,

Рубанов П. М., Цікановська Н. А., Чеберяко О. В., Черкасова С. В., Школьник І. О., Шпильова В. О. До переліку науковців, які досліджували питання формування системи економічної безпеки фінансових установ та інших учасників фінансового ринку, можна віднести таких вчених, як Алямкін Р. В., Вареник В. А., Васильчак С. В., Гнилицька Л. В., Домбровський В. С., Живко З. Б., Захаров О. І., Зубок М. І., Кавун С. В., Кириченко О. А., Коваленко В. В., Колодізев О. М., Копитко М. І., Крупка І. М., Мельник С. І., Мігус І. П., Нагайчук Н. Г., Пластун О. Л., Проказа Т. В., Самура Ю. О., Сидоренко В. А., Сусуловська Т. В., Сухоруков А. І., Франчук В. І., Фурман В. М., Черевко О. В., Шемаєва Л. Г., Штаєр О. М., Яворська Т. В., Яременко С. М.

Наукова проблема дослідження полягає у визначенні теоретико-методологічних засад формування системи економічної безпеки фінансових установ та надання практичних рекомендацій щодо взаємодії елементів її підсистем та організації процесу управління нею.

У першому розділі монографії «Теоретико-методологічні засади формування та функціонування системи економічної безпеки фінансових установ» надано змістовно-понятійне трактування наукової категорії економічної безпеки із врахуванням специфіки різних видів фінансових установ, досліджено наукові підходи до визначення сутності системи економічної безпеки фінансових установ та теоретико-методологічні засади її побудови, а також конкретизовано роль та значення економічної безпеки фінансових установ у забезпеченні національної безпеки держави.

У другому розділі монографії «Науково-методологічні підходи до управління системою економічної безпеки фінансових установ» визначено напрями нормативно-правового регулювання процесів формування та управління системою економічної безпеки фінансових установ, розкрито основи управління системою економічної безпеки фінансових установ та узагальнено методологічні підходи до оцінювання стану організації і ефективності управління системою економічної безпеки фінансових установ.

У третьому розділі монографії «Діагностика умов формування, функціонування та розвитку системи економічної безпеки фінансових установ в Україні» проаналізовано тенденції розвитку вітчизняного фінансового ринку і встановлено їх вплив на економічну безпеку основних учасників ринку, ідентифіковано загрози функціонуванню фінансових установ з позиції економічної безпеки та проведено оцінювання рівня економічної безпеки споживачів фінансових послуг у якості засобу запобігання ризику невиконання зобов'язань клієнтами фінансових установ.

У четвертому розділі монографії «Концептуальні основи забезпечення економічної безпеки фінансових установ в Україні» запропоновано концептуальний підхід до формування системи економічної безпеки фінансових установ, розроблено механізм управління системою економічної безпеки фінансових установ та надано пропозиції щодо оцінювання його ефективності, визначено напрями посилення рівня захисту економічної безпеки фінансових установ від зовнішніх та внутрішніх загроз.

Монографія підготовлена відповідно до плану науково-дослідних робіт Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, і є фрагментом наступних тем: «Перспективи управлінської діяльності суб'єктів господарювання в контексті економічної безпеки» (номер державної реєстрації 0115U002905), у рамках якої автором було запропоновано концептуальні основи формування системи економічної безпеки фінансових установ та розроблено механізм управління системою економічної безпеки різних видів фінансових посередників; «Економічна безпека банків у сфері використання інсайдерської інформації» (номер державної реєстрації 0112U001777), у межах якої автором обгрунтовано необхідність виокремлення у структурі системи економічної безпеки фінансових установ, у тому числі і комерційних банків, інформаційно-аналітичної складової, а також надано пропозиції щодо оптимізації інформаційно-аналітичного забезпечення процесів формування системи економічної безпеки фінансових установ та управління нею; «Страховання в системі нейтралізації загроз економічній безпеці суб'єктів

господарювання» (номер державної реєстрації 0112U001775), у рамках якої автором було визначено та охарактеризовано загрози ефективній діяльності різних видів фінансових установ і виявлено можливість мінімізації негативного впливу окремих їх видів на стан економічної безпеки професійних учасників фінансового ринку за рахунок використання страхових продуктів і послуг, що дозволить гарантувати вищий рівень захисту корпоративних ресурсів фінансових установ та їх клієнтів.

Монографія є результатом науково-дослідницької діяльності автора, пов'язаної із пошуком шляхів ефективного формування дієвої системи економічної безпеки фінансових установ, здатної забезпечити захист корпоративних ресурсів компаній від негативного впливу на них зовнішніх і внутрішніх небезпек та загроз.

Отримані під час дослідження результати можуть бути використовуватись:

- населенням, фізичними та юридичними особами – з метою підвищення рівня фінансової грамотності, зваженого вибору фінансових послуг та надійних учасників ринку, що їх надають; зміцнення власної економічної безпеки;

- фінансовими установами – задля побудови високофункціональних ефективних систем економічної безпеки, забезпечення комплексного захисту власних корпоративних ресурсів та активів клієнтів;

- саморегульованими організаціями, об'єднаннями та асоціаціями фінансових установ – для проведення консультативної, інформаційної діяльності; розробки рекомендацій учасникам фінансового ринку;

- регуляторами фінансового ринку – у процесі мониторингу діяльності фінансових установ з метою більш глибокої діагностики їх стану та результативності функціонування, та для розробки норм і нормативів, яким їх діяльність має відповідати;

- державними органами влади – як основи при розробці стратегій розвитку фінансового ринку та окремих його сегментів; задля стабілізації стану вітчизняної фінансової системи та її елементів.

Формування системи економічної безпеки фінансових установ та управління нею із врахуванням пропозицій автора дозволить підвищити рівень економічної безпеки як окремих учасників фінансового ринку, так і стан фінансової, економічної та національної безпеки України.

Автор висловлює щирю вдячність ректору Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького Черевку Олександровичу та керівництву Навчально-наукового інституту економіки і права за сприяння у підготовці монографії.

Автор глибоко завдячує доктору економічних наук, професору Мігус Ірині Петрівні за неоціненну допомогу при проведенні дослідження та підготовці рукопису, шановним рецензентам – доктору економічних наук, професору Шемаєвій Людмилі Григорівні, доктору економічних наук, доктору економічних наук, професору Живко Зінаїді Богданівні та доктору економічних наук, доценту Кавуну Сергію Віталійовичу за виявлені до матеріалів дослідження інтерес, доброзичливі відгуки та змістовні зауваження, які сприяли підвищенню наукового рівня монографії та її практичної цінності.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ

1.1. Змістовно-понятійне трактування наукової категорії економічної безпеки із врахуванням специфіки різних видів фінансових установ

Розвиток економічних процесів у житті будь-якої сучасної країни тісно пов'язаний зі станом її фінансового ринку та суб'єктів, що провадять на ньому свою діяльність. В історію увійшла фраза графа Є. Ф. Канкріна, який довгий час очолював Міністерство фінансів у царській Росії, та любив повторювати, що «Захист фінансів – це захист життєвої сили існування держави», яка нині набуває особливого значення, та підкреслює актуальність проблеми забезпечення економічної та фінансової безпеки на макро, мезо і мікрорівні.

Після набуття Україною незалежності, формування ринків фінансових послуг відбувалось під впливом сусідніх держав, зв'язки із якими, у тому числі економічні і фінансові, залишались тісними, та із використанням досвіду провідних країн світу. Таким чином, у 90-ті роки ХХ століття еволюція українських фінансових ринків проходила шляхом залучення нових учасників – фінансових установ, що активно діяли на ринках США, Англії, Росії, їх трансформації та адаптації до вітчизняних умов господарювання зі збереженням основних функцій та мети діяльності. За етапом наслідування та копіювання, розпочався етап інтенсивного розвитку. Змінювалась якість послуг, активно впроваджувались їх нетрадиційні види, комбінації, які створювали нові актуальні фінансові продукти, що швидко знаходили свого споживача. У докризовий період вітчизняний фінансовий ринок розширював свій вплив на економіку України не за рахунок підвищення якості послуг, а шляхом чисельного зростання кількості фінансових посередників, які ці послуги надають.

Нині, за кілька років після закінчення основного, критичного етапу

останньої фінансово-економічної кризи 2008-2009 років, на вітчизняних фінансових ринках досі відчуваються її негативні тенденції, що інтенсифікуються через політичну та економічну нестабільність, до яких призвели наслідки Революції Гідності (2013-2014 роки). Скорочення витрат на провадження поточної діяльності для компенсації втрат, спричинених кризовими явищами, зростання проблемної заборгованості, падіння попиту на фінансові послуги – це лише ряд труднощів, які продовжують долати вітчизняні фінансові установи. Керівники сучасних компаній усвідомили важливість заходів, направлених на попередження, мінімізацію та контроль різного роду загроз і небезпек, що можуть мати негативний вплив на їх фінансові результати. Тому важливою науковою задачею стала розробка теоретичного апарату ідентифікації поняття та складових економічної безпеки окремих видів фінансових установ задля формування основ її забезпечення на практиці.

Загальна тенденція, яка прослідковується у різних сегментах фінансового ринку на початку 2016 року – це зменшення кількості фінансових установ, що закономірно призводить до скорочення активів фінансової системи держави. Цей аспект зумовлює необхідність дослідження проблеми забезпечення економічної безпеки вітчизняних фінансових установ в обставинах тривалої фінансової нестабільності та економічних дисбалансів як обов'язкової умови підтримки фінансової безпеки держави з метою досягнення високого рівня економічної та національної безпеки України.

У сучасній економічній літературі на разі можна відшукати велику кількість наукових досліджень, присвячених вирішенню проблем підтримки належного рівня економічної безпеки держави та суб'єктів господарювання. Обравши за об'єкт дослідження питання, що стосуються економічної безпеки фінансових установ, варто зосередити увагу на фінансовій безпеці країни, оскільки здатність до її забезпечення на державному рівні криється у формуванні міцного та стабільного вітчизняного фінансового ринку, структура якого у всіх розвинутих країнах світу вибудовується саме на різних видах

фінансових установ. Фінансова безпека України є складовою її економічної безпеки, під якою розуміють стан національної економіки, що дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у світовому економічному середовищі і характеризує здатність національної економіки до сталого та збалансованого зростання. У свою чергу, фінансовою безпекою визнається стан фінансової системи країни, за якого створюються необхідні фінансові умови для стабільного соціально-економічного розвитку країни, забезпечується її стійкість до фінансових шоків та дисбалансів, створюються умови для збереження цілісності та єдності фінансової системи країни [1]. Таким чином, фінансова безпека держави є необхідною умовою для досягнення фінансової, а отже, і економічної безпеки фінансових установ, які є частиною фінансової системи країни і забезпечують циркуляцію грошових потоків між різними її елементами.

Відповідно до Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» фінансова установа – це юридична особа, яка відповідно до закону надає одну чи декілька фінансових послуг, а також інші послуги (операції), пов'язані з наданням фінансових послуг, у випадках, прямо визначених законом, та внесена до відповідного реєстру в установленому законом порядку. До фінансових установ належать банки, кредитні спілки, ломбарди, лізингові компанії, довірчі товариства, страхові компанії, установи накопичувального пенсійного забезпечення, інвестиційні фонди і компанії та інші юридичні особи, виключним видом діяльності яких є надання фінансових послуг, а у випадках, прямо визначених законом, – інші послуги (операції), пов'язані з наданням фінансових послуг [2].

Фінансові установи класифікуються за різними ознаками, що підтверджують їх видове різноманіття та визначають необхідність використання підходів до побудови систем їх економічної безпеки, відмінних від тих, що застосовуються для виробничих підприємств.

Найбільш узагальненою є класифікація фінансових установ на банківські та небанківські (парабанківські, спеціалізовані небанківські) установи. Так,

зарубіжні дослідники. Левін Р., Лояца Н. та Бек Т. поділяють фінансові інституції на банки (у тому числі Центральний банк країни) та фінансові установи, що надають кредитні послуги у приватному секторі [3, с.34]. До вітчизняних вчених, що підтримують необхідність поділу фінансових установ на банківські та небанківські, належать Барановський О. І. [4], Брегеда О. А. [5], Диба О. М. [6], Ніколаєва А.М., Іщук Л.І. [7], Поліщук Є. А. [8], Чеберяко О. В. [9], Черкасова С. В. [10] та інші. Їх погляди розділяє Марчук Ю.В., що пропонує розглядати фінансових посередників відповідно до сектору фінансового ринку, у якому вони провадять свою професійну діяльність, і розподіляти їх на установи банківського сектору, небанківського кредитного сектору та небанківського фінансового сектору, оскільки така класифікація дає можливість розкрити їх специфіку в процесі надання фінансових послуг [11].

Відповідно до Класифікації інституційних секторів економіки України (KICE), фінансові установи належать до Сектору фінансових корпорацій, що включає інституційні одиниці, які зазвичай надають фінансові послуги, включаючи послуги із фінансового посередництва [12]. Згідно положень цього документу, Сектор фінансових корпорацій складається з такої сукупності інституційних одиниць:

- усі фінансові корпорації (як вони визначені в Системі національних рахунків, а не тільки корпорації, зареєстровані як акціонерні товариства) незалежно від того, резидентами яких країн є їхні акціонери;

- дочірні підприємства корпорацій-нерезидентів, які надають фінансові послуги на території України тривалий період;

- усі некомерційні організації, які надають ринкові фінансові послуги [12].

Класифікацію фінансових установ як інституційних одиниць, а також відповідно до їх діяльності на ринку і ліквідності зобов'язань згідно Класифікації інституційних секторів економіки України, наведено у табл.1.1.

Розширений видовий перелік фінансових установ, що належать до кожного із дев'яти підсекторів сектору фінансових корпорацій, представлено у Додатку А.

Класифікація фінансових установ як інституційних одиниць сектору фінансових корпорацій

Категорії фінансових корпорацій	Характеристика	Підсектори сектору фінансових корпорацій (відповідно до їх діяльності на ринку і ліквідності зобов'язань)
Фінансові посередники	Інституційні одиниці, які беруть зобов'язання від свого імені з метою придбання фінансових активів шляхом здійснення фінансових операцій на ринку. Вони включають страхові корпорації та пенсійні фонди.	- Національний банк України; - корпорації, що приймають депозити; - фонди грошового ринку; - інвестиційні фонди негрошового ринку;
Допоміжні фінансові корпорації	Інституційні одиниці, які в основному зайняті обслуговуванням фінансових ринків, але не набувають у власність фінансових активів і зобов'язань, з якими вони мають справу.	- інші фінансові посередники, крім страхових корпорацій та пенсійних фондів; - допоміжні фінансові корпорації; - кептивні фінансові корпорації;
Інші фінансові корпорації	Інституційні одиниці, що надають фінансові послуги, при цьому основна частина їх активів і зобов'язань не продається на відкритих фінансових ринках.	- страхові корпорації; - пенсійні фонди.

Складено автором на основі [12]

Продовжуючи розгляд питання класифікації фінансових установ, варто відзначити нетривіальний підхід до виокремлення різних їх видів, що наводиться у монографії за загальною редакцією Єпіфанова А. О., Школьник І. О. та Ф. Павелки [13]. Пропонується виділяти спеціалізовані унітарні, висококонвергентні унітарні, спеціалізовані інтегровані та висококонвергентні інтегровані види фінансових посередників (за критерієм інтеграції відбувається поділ на унітарні та інтегровані фінансові установи, за критерієм конвергенції – на спеціалізовані та висококонвергентні). Згідно такої класифікації, до числа спеціалізованих унітарних фінансових посередників належать спеціалізовані банки (ощадні, інвестиційні, іпотечні, клірингові) та небанківські фінансові посередники (страхові компанії, інвестиційні компанії, компанії з управління активами, лізингові компанії, недержавні пенсійні фонди, інститути спільного інвестування, факторингові компанії та інші), до групи висококонвергентних унітарних – універсальні банки; до групи спеціалізованих

інтегрованих – банківські консорціуми, інвестиційні консорціуми, страхові пули та страхові бюро; до висококонвергентних інтегрованих – фінансові групи та фінансові конгломерати [13, с.19].

Дослідження наукової літератури продемонструвало, що існуючі класифікації, які пропонують систематизацію різних видів фінансових установ за певними ознаками, включають поняття фінансового посередництва. Господарський кодекс України визначає, що фінансовим посередництвом є діяльність, пов'язана з отриманням та перерозподілом фінансових коштів, крім випадків, передбачених законодавством. Фінансове посередництво здійснюється установами банків та іншими фінансово-кредитними організаціями [14]. Таким чином, поділ фінансових установ на банківські та небанківські фінансово-кредитні організації своєю першопричиною має саме норми законодавства. Крім того, стає очевидною можливість використання понять фінансової установи та фінансового посередника у контексті даного дослідження у якості синонімів, і застосування класифікацій фінансових посередників для визначення переліку класифікаційних ознак фінансових установ. Загалом же різниця між фінансовими посередниками та фінансовими установами полягає у тому, що останні можуть провадити свою діяльність без залучення коштів третіх осіб на власні рахунки, що є неможливим при наданні послуг фінансового посередництва.

Цікановська Н.А. пропонує виділяти такі класифікаційні ознаки фінансових посередників: організаційна будова (інституційні, контрактні), склад засновників (урядові, муніципальні, громадські, церковні, приватні), відокремленість активів фінансового посередника від активів засновників (автономні, резервні), участь засновників у розподілі прибутку фінансового посередника (неприбуткові, комерційні), структура управління (однорівнева, дворівнева), доступність послуг (відкриті, закриті, корпоративні, галузеві, професійні, територіальні), форма отримання фінансових послуг (з обов'язковим отриманням, з добровільним отриманням), тип активних фінансових операцій (кредитні, ощадно-страхові, інвестиційні), право власності

на активи, передані в управління (з правом приватної, пайової, довірчої власності), стадія життєвого циклу (нещодавно утворені, на стадії розвитку, зрілі, у стадії ліквідації), ризикованість діяльності (консервативні, агресивні), наявність гарантій надання фінансових послуг (з гарантованим наданням, без гарантій) [15, с.162].

Зубик С., експерт фінансового ринку, пропонує класифікацію фінансових посередників виходячи з їх функціональних особливостей, відповідно до якої фінансові посередники поділяються на депозитні інститути, договірні ощадні інститути та інвестиційних посередників (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Класифікація фінансових посередників за ознакою їх функціональних особливостей (за Зубиком С.) [16]

Види фінансових посередників	Характеристика
Депозитні інститути: банки небанківські (або квазібанківські) депозитні установи	Установи, в основі діяльності яких залучення депозитів від клієнтів (учасників) та надання кредитів
Договірні ощадні інститути: страхові компанії, що здійснюють страхування життя пенсійні фонди	Установи, які на договірній основі провадять довготермінове накопичення та розміщення активів клієнтів або учасників з метою здійснення виплат цільового характеру на користь останніх
Інвестиційні посередники: інститути спільного інвестування	Установи, діяльність яких полягає в об'єднанні коштів індивідуальних інвесторів (клієнтів) та розміщенні цих коштів у різноманітних фінансових активах з метою отримання прибутку на користь останніх

У контексті вивчення зарубіжного досвіду класифікації фінансових установ та з позиції ретроспективи змін у підходах до диференціації фінансових інституцій за різними параметрами, наведемо класифікацію фінансових установ, яку запропонував Штайнер В. (табл. 1.3).

Годлсміт Р. фінансових посередників у США поділяє на п'ять великих груп:

1. Посередники банківської системи (Федеральний резервний банк, комерційні банки; ощадні банки; поштова система заощадження);

Класифікація фінансових установ у залежності від методу здійснюваних операцій (за Штайнером В.) [17, с.123]

Метод здійснення операцій	Комерційні	Інвестиційні
Депозит	Центральний банк	Ощадний банк Кооперативні установи Ощадно-кредитна асоціація Кредитно-будівельне товариство Кредитна спілка
Посередництво 1. Брокер (продаж за комісію)	Валютний брокер Брокер за операціями з оборотними документами	Фондовий брокера Іпотечний брокер
2. Купівля-продаж без індосаменту	Дилер комерційних цінних паперів Дилер акцепту	Інвестиційний банкір
3. Купівля-продаж з індосаментом	Компанія, що надає займи для купівлі великої рогатої худоби	Компанія, що надає займи для купівлі великої рогатої худоби (інвестиційні трастові позики)
4. Купівля-продаж власних зобов'язань	Дисконтна компанія (в тому числі фінансування компаній оптового збуту автомобілів)	Іпотечний банкір «Розстрочкові» фінансової компанії - в тому числі фінансування роздрібних продажів автомобілів, меблів, піаніно, книг Інвестиційний траст
Порука	Акцептний будинок Кредитна страхова компанія	

2. Інші депозитарні організації (ощадно-позичкові асоціації, кредитні спілки);

3. Страхові організації (приватні компанії зі страхування життя, приватні не страхові пенсійні фонди, державні страхові і пенсійні фонди, майнові страхові компанії);

4. Інші фінансові посередники (інвестиційні компанії (в тому числі інвестиційні холдинги і строкові інвестиційні компанії), земельні банки, іпотечні компанії, фінансові компанії (компанії з продажу фінансів, особистих фінансів і факторингові компанії); страхові брокери і дилери, державні кредитні установи);

5. Приватні трасти (в тому числі загальні трастові фонди) [18, с.52].

Сучасна класифікація фінансових установ, що використовується у США, передбачає виокремлення їх трьох великих груп:

- монетарні фінансові установи (Центральний банк, комерційні монетарні фінансові установи);

- різносторонні фінансові корпорації (інвестиційні фонди – за виключенням фондів грошового ринку, інші фінансові установи (у тому числі фінансові посередники));

- страхові корпорації та пенсійні фонди [19].

Рубанов П.М. наголошує, що Міжнародна класифікація фінансових посередників була сформована у залежності від пропонованого ними виду фінансових послуг, і згідно неї розрізняють три групи фінансових посередників: депозитні установи (банки (комерційні, ощадні), кредитні спілки, ощадно-позикові інститути), контрактно-ощадні інститути (пенсійні фонди, страхові компанії) та інвестиційні посередники (інвестиційні банки, фінансові компанії, іпотечні банки) [20, с.205]. У власній авторській класифікації дослідник пропонує традиційно поділяти фінансових посередників на банківські та парабанківські. Перші у свою чергу розмежовуються на Національний банк України та комерційні банки – універсальні та спеціалізовані (іпотечні, інноваційні, інвестиційні, ощадні). Парабанківські фінансові посередники поділяються на страхові установи (пенсійні фонди та страхові компанії), інвестиційні установи (інвестиційні компанії та інвестиційні фонди) і кредитні установи (кредитні спілки, ломбарди, фінансові компанії, лізингові компанії, факторингові компанії) [20, с.207].

Гайдукович Д.С. класифікує фінансових посередників за видом професійної діяльності. Першим рівнем його класифікації є розподіл фінансових посередників на банківські установи та небанківських фінансових посередників. На другому рівні до переліку банківських установ віднесені спеціалізовані та універсальні банківські установи, а небанківські фінансові посередники поділяються на небанківських кредитних посередників (у тому числі установи депозитного типу – кредитні спілки та інші фінансові установи

(фінансові компанії споживчого кредитування, фінансові компанії торговельного кредиту, фінансові компанії ділового характеру (лізингові, факторингові компанії)) та небанківських фінансових посередників (у тому числі – інвестиційні установи – інститути спільного інвестування та компанії з управління активами; і ощадно-договірні установи – страхові компанії та недержавні пенсійні фонди) [21, с.126].

Визначальними ознаками класифікації фінансових посередників Вовчак О.Д. пропонує вважати такі: характер діяльності; форма власності; юридичний статус; організаційна форма; мета діяльності; територія діяльності; участь у формуванні пропозиції грошей; вид обслуговування учасників ринку; державний орган влади, який проводить контроль за фінансовою діяльністю; відповідність чинному законодавству [22, с.7]. Поліщук Є. А. розподіляє небанківські фінансові установи за такими параметрами: за формою власності, за приналежністю до фінансово-промислових угруповань, за територіальним залученням капіталу, за територіальною направленістю капіталу, за категоріями обслуговування клієнтів, за тривалістю здійснених фінансових операцій, за формами послуг, за видами послуг, за участю в інвестиційних процесах, за органом державної влади, що здійснює контроль за діяльністю небанківських фінансових установ [8, с.7].

Отже, існує велика кількість параметрів, за якими вітчизняними та зарубіжними дослідниками здійснювались спроби класифікувати фінансові установи. Однак, жодна із запропонованих класифікацій не містила поділ фінансових установ із урахуванням їх економічної безпеки. Тому вважаємо за доцільне запропонувати класифікацію фінансових установ з позиції економічної безпеки (табл.1.4). Об'єктами, які було включено до даної класифікації, стали ті види фінансових установ, що перераховані у «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг». Вважаємо, що саме від того, на якому виді фінансових послуг спеціалізується установа, найбільше залежить специфіка формування системи її економічної безпеки та особливості її забезпечення.

Класифікація фінансових установ з позиції економічної безпеки

Фінансові установи	Класифікаційні ознаки					
	Домінуюча організаційна форма	Складність організаційної структури	Рівень інформаційної прозорості	Регуляторні обмеження чи вимоги до створення і функціонування	Підхід до забезпечення економічної безпеки	
Банки	Публічне акціонерне товариство (ПАТ)	Складна	Високий	Значні	Комплексний	
Страхові компанії	Приватне акціонерне товариство (ПрАТ)	Складна / проста	Середній		Фрагментарний	
Інвестиційні фонди і компанії	Приватне акціонерне товариство / Товариство із обмеженою відповідальністю (ТОВ)	Проста	Низький		Помірні	Відсутній
Лізингові компанії	Товариство із обмеженою відповідальністю (ТОВ)					
Кредитні спілки						
Установи накопичувального пенсійного забезпечення				Значні		
Довірчі товариства				Помірні		
Ломбарди				Повне товариство		
Інші фінансові компанії				ПрАТ / ТОВ		

Складено автором

Запропонована класифікація дозволяє зробити висновок про те, що створення систем економічної безпеки практикується нині у банківських установах та ряді страхових компаній. Решта видів фінансових установ не приділяє достатньо уваги забезпеченню власної економічної безпеки або ж через їх низьку інформаційну прозорість це припущення не можливо спростувати. Водночас, такі параметри, як складність організаційної структури та домінуюча форма організації виступають підґрунтям для вирішення питання

щодо необхідності та складності структури системи економічної безпеки, адже не раціонально пропонувати для великого публічного акціонерного товариства та товариства з обмеженою відповідальністю, у якому працює кілька десятків осіб, ідентичні системи забезпечення економічної безпеки, оскільки і кількість та рівень загроз для таких різних фінансових установ будуть відрізнятися.

Однак, суворі економічні реалії буденності вимагають від усіх без винятку видів фінансових установ вживати заходів щодо формування власних систем економічної безпеки принаймні у спрощеній формі, що дозволить забезпечити захист основних матеріальних та фінансових ресурсів. Проте, виконати це завдання на прикладному рівні не вдасться без закладання належних теоретичних основ формування системи економічної безпеки фінансових установ, що мають будуватись на усвідомленні змістової сутності поняття економічної безпеки фінансової установи.

На разі не виокремлено визначень категорії економічної безпеки для більшості видів фінансових установ, які б враховували специфіку їх діяльності. Науковцями, у першу чергу, приділяється увага проблемам економічної безпеки виробничих та торгових підприємств [23-25] і комерційних банків [26-28]. Для цих суб'єктів господарської діяльності вченими-теоретиками та спеціалістами-практиками розроблено ґрунтовні механізми оцінювання рівня економічної безпеки та комплексні системи її забезпечення, водночас, для решти фінансових установ, які нині є активними учасниками економічних відносин в Україні, наукове підґрунтя для подібних розробок ще тільки починає розроблятися. Так, у праці Прокази Т.В. та Кравченко В.О. розкрито сутність, складові та показники фінансової безпеки страхових компаній [29], Гриценко О.І., Кириченко О.А., Сусуловська Т.В. виявляють тенденції забезпечення фінансової безпеки кредитних спілок [30, 31]. Найбільш широкий об'єкт дослідження серед проаналізованих робіт було обрано Сусуловською Т.В. у статті «Формування системи фінансової безпеки кредитно-фінансових установ України» [32]. Більшість дослідників проблем діяльності вітчизняних фінансових установ питання гарантування безпеки їх

функціонування розглядають у масштабі фінансової безпеки. Проте, той факт, що суб'єкт господарювання створюється для надання фінансових послуг, не означає, що усі небезпеки, як йому загрожують, мають фінансову природу. Тому необхідно приділити увагу економічній безпеці цих учасників господарських відносин, оскільки це поняття включає в себе і фінансову безпеку, якою так цікавляться сучасні дослідники, і інші функціональні складові, наприклад, інформаційну, кадрову, юридичну безпеку [33, с.136-137].

Серед усіх видів фінансових установ, створення і функціонування яких є можливим згідно законодавства України, домінуючу роль на вітчизняних фінансових ринках відіграють банківські установи. Саме тому більшість наукових робіт, що стосуються питань економічної безпеки фінансових установ, пов'язані із спробами вирішити проблему її забезпечення у банківському секторі. Зокрема, заслуговують на увагу дослідження таких вчених як Алямкін Р. В. [34], Барановський О. І. [35], Зубок М.І. [36], Крупка І. М. [37], Мельник С. І. [38], Мігус І. П. [39], Франчук В. І. [40]. Як зазначає доктор Чарльз Дж. Волен, проблему економічної безпеки банківських установ було усвідомлено та задекларовано на науковому та прикладному рівні у матеріалах Базельської угоди 1988 року, в якій, зокрема, встановлено вимоги до мінімального розміру капіталу у співвідношенні до очікувань ризиковості активів банку. Водночас, стратегія забезпечення економічної безпеки банків, що базувалась на необхідності підтримки певного рівня капіталу, ґрунтувалась на припущенні: «Що чинить позитивний вплив на один банк, не обов'язково має позитивні наслідки для стану усієї банківської системи та для економіки в цілому» [41, с.145]. Таке твердження зайвий раз підкреслює нерозривний зв'язок між поняттями «економічна безпека суб'єкта господарювання» та «економічна безпека держави», а у контексті даного дослідження дозволяє побудувати причинно-наслідковий «ланцюжок» формування поняття «економічна безпека фінансової установи», який містить такі елементи, розташовані від більш науково місткої категорії до більш конкретної:

економічна безпека держави – фінансова безпека держави – економічна безпека фінансового ринку – економічна безпека фінансової установи.

На основі результатів власних досліджень, Барановський О.І. приходять до висновку, що «економічна безпека банку» тлумачиться як сукупність охорони комерційної та банківської таємниці; забезпечення стану найкращого використання ресурсів для запобігання загрозам комерційних банків і створення умов стабільного, ефективного функціонування й максимізації прибутку; стан захищеності його життєво важливих інтересів, інтересів власників, менеджменту, персоналу та клієнтів; спроможність протистояти деструктивним діям на фінансовому ринку і забезпечити виживання в конкурентній боротьбі; стан, необхідний і достатній для реалізації цільової функції і розвитку [35, с.15]. Дійсно, у науковій літературі останнім часом набули поширення різні дефініції економічної безпеки банків. Натомість, досить важко знайти визначення поняття економічної безпеки для інших видів фінансових установ, що провадять свою діяльність в Україні. Баранова В.В. під безпекою небанківських фінансових установ пропонує розуміти наявність таких правових, організаційних, фінансових умов, що дозволяють забезпечувати законну реалізацію фінансових інтересів без виникнення протиріч з інтересами інших суб'єктів, взаємин різних форм власності, стійко функціонувати й протистояти реальним і потенційним внутрішнім і зовнішнім загрозам та впливам У функціональному відношенні безпека небанківських установ повинна розглядатися як процес забезпечення досягнення єдності життєво важливих інтересів, виявлення і попередження загроз, протидії їм, що сприятиме створенню умов надійного функціонування національної фінансової системи та її розвитку [42]. Проте, кожен вид небанківських фінансових установ – наприклад, страхові компанії, кредитні спілки, лізингові компанії, тощо, мають свої характерні ознаки, а тому суть їхньої економічної безпеки навряд чи можна достовірно передати однією науковою категорією із галузі безпекознавства. Автор не пояснює, для яких саме небанківських фінансових установ пропонується використовувати дане визначення, але якщо виходити з

того факту, що у Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України безпекою небанківського фінансового сектору вважається рівень розвитку фондового та страхового ринків [1, с.3], то доречно припустити, що і визначення економічної безпеки небанківських установ, запропоноване Барановою В.В., також було сформоване для використання учасниками саме згаданих ринків, хоча його універсальність дозволяє застосовувати його у якості основи для розробки дефініцій економічної безпеки інших фінансових установ за умови врахування у ньому специфічних рис їх функціонування.

Страховий ринок є другим по величині після банківського сектору сегментом вітчизняного фінансового ринку, тому економічна безпека його учасників має важливе значення для фінансової і економічної безпеки держави. Яворська Т.В. під економічно безпечною страховою підприємницькою структурою (страховою компанією) пропонує розуміти суб'єкт, що виважено підходить до здійснення своєї діяльності, оперативно реагує на будь-які ринкові невдачі, зовнішні та внутрішні загрози з метою їх мінімізації або уникнення [43, с.30-31]. Більшість визначень, що стосуються безпеки як страхового ринку загалом, так і основних його учасників – страхових компаній – пов'язані із поняттям фінансової безпеки [44-47]. Цьому є логічне пояснення, оскільки той факт, що страхові компанії належать до фінансових установ, і саме фінансова діяльність є для них основною, схиляє до думки про домінування ролі фінансової складової у системі економічної безпеці страховиків. Нагайчук Н.Г. зазначає, що розуміння дефініції «фінансова безпека страховика» є доволі широким і містить низку підходів до її трактування, і у вітчизняній науковій літературі оформилося два підходи до розгляду суті фінансової безпеки, а саме: з позиції складової економічної безпеки і як самостійного об'єкта управління. Дослідниця пропонує таке визначення фінансової безпеки страхової компанії: фінансова безпека страховиків – це захищеність фінансових інтересів учасників страхових відносин на всіх рівнях і забезпеченість страхових компаній фінансовими ресурсами, достатніми для виконання відповідних зобов'язань і

задоволення потреб власників та персоналу [44, с.195-196]. Пояснення ж дефініції економічної безпеки страхової компанії автором не надається.

Визначень економічної безпеки решти видів фінансових установ у працях сучасних дослідників виявлено не було, що у контексті необхідності її забезпечення в умовах економічної та фінансової нестабільності, зайвий раз підкреслює актуальність обраної наукової тематики. Спробою конкретизувати теоретичні аспекти наукової категорії економічної безпеки окремих видів вітчизняних фінансових посередників стала наукова робота [33]. Однак, узагальненого визначення економічної безпеки, яке б можна було використовувати для надання наукового пояснення цьому поняттю щодо усіх фінансових установ, у працях сучасних дослідників на разі не знайдено.

Категорії загрози та небезпеки, а також ризику, є ключовими для визначення економічної безпеки фінансових установ. Цікановська Н.А. зазначає, що етимологія слова «небезпека» свідчить про те, що воно походить від слова «безпека» та означає «відсутність безпеки». Отже, поняття «безпека» та «небезпека» можна окреслювати як протилежні за значенням: стан захищеності інтересів та, відповідно, стан незахищеності [48, с.111]. Під ризиком дослідниця пропонує розуміти ситуацію невизначеності кінцевого результату вибору серед існуючих альтернатив, яка може призвести як до позитивних, так і до негативних наслідків, ймовірність настання яких може бути оцінена. Загрозою ж Цікановська Н.А. вважає сукупність деструктивних та дестабілізуючих чинників зовнішнього середовища, а з іншого боку, наслідки реалізації ризиків, які залежать від рішень суб'єктів господарювання [48, с.113]. Деякі науковці пов'язують також категорії безпеки та виклику, розуміючи під останнім сукупність обставин не обов'язково загрозливого характеру, але, безумовно таких, що вимагають реагування на них [49, с.127]. У сучасних економічних умовах для учасників вітчизняного фінансового ринку, у число яких входять і фінансові установи, кількість небезпек та загроз їх ефективному функціонуванню постійно зростає. У рамках даного дослідження під ефективним функціонуванням фінансових установ пропонуємо розуміти

таке використання ними власних, залучених та позичених ресурсів, яке дозволяє, з одного боку, забезпечити реалізацію ними мети свого створення, і виконати стратегічні та тактичні завдання та задовольнити потреби клієнтів, а з іншого – сприяти перерозподілу грошових потоків на фінансових ринках країни та приносити дохід до державного бюджету. Друга частина пропонованого визначення пов'язана з необхідністю виконувати фінансовими установами роль фундаменту фінансової системи країни, і міцність такого фундаменту якраз і буде залежати від їх ефективного функціонування, якого неможливо досягти без достатнього рівня економічної безпеки.

Надати точне визначення категорії економічної безпеки фінансових установ не можливо без усвідомлення того, що може вважатись економічною безпекою усього фінансового ринку, оскільки на макрорівні і у контексті економічної безпеки держави, економічна безпека фінансових установ є необхідною умовою для побудови стійкої та ефективної фінансової системи. Фінансовий ринок, або за товарним критерієм – ринок фінансових послуг, зазначає Шевцова О.Й., на сучасному етапі розвитку структури економіки України є найбільш прогресивним, перспективним та інноваційним серед наявних структурних елементів національної економіки [50, с.148], а Мошенський С.З. вважає розвиток фінансових ринків важливою умовою економічного зростання держави [51, с.346]. В свою чергу Скопа О.О. та Йона О.О. наголошують, що безпека на фінансовому ринку ототожнюється з його стабільністю та фінансовою стійкістю, під якою в цілому можна розуміти стан, при якому фінансова система (а у даному випадку це – фінансовий ринок) працює в межах встановлених норм, і без зовнішніх втручань виконує свої функції, що позитивно позначається на загальнонародному добробуті [52, с.118, 121]. Для потреб розрахунку рівня економічної безпеки України фахівцями було конкретизовано визначення банківської безпеки (що, на нашу думку, є синонімічним поняттям до категорії безпеки ринку банківських послуг, який є сегментом фінансового ринку) – це рівень фінансової стійкості банківських установ країни, що дає змогу забезпечити ефективність функціонування

банківської системи країни та захист від зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих чинників незалежно від умов її функціонування [1, с.3]; а також запропоновано трактування поняття безпеки небанківського фінансового сектору – як рівня розвитку фондового та страхового ринків, що дає змогу повною мірою задовольняти потреби суспільства в зазначених фінансових інструментах та послугах [1, с.3]. Спираючись на наведені визначення, під економічною безпекою фінансового ринку пропонується розуміти такий рівень функціонування усіх його складових – кредитного, валютного, фондового, страхового ринків, ринків дорогоцінних металів та фінансових послуг, що дає змогу у повній мірі та на високому функціональному рівні задовольняти потреби усіх його учасників шляхом надання фінансовими установами їм фінансових послуг, та гарантує виконання фінансовим ринком усіх його функцій на мікро та макрорівнях без необхідності зовнішніх фінансових інтервенцій. Таким чином, економічно безпечним можна вважати такий стан фінансового ринку, за якого немає необхідності у залученні фінансових ресурсів від міжнародних організацій з метою підтримки стабільності фінансової системи країни, а її учасники проводять безперервну господарську діяльність, що характеризується високим рівнем ефективності. Авторське бачення поняття ефективного функціонування фінансових установ було представлено вище. Для решти суб'єктів, що користуються інструментами фінансового ринку або виступають елементами його інфраструктури чи державними регуляторами його стану, ефективна діяльність означає досягнення мети свого створення при мінімальних на це затратах часових, матеріальних, трудових, інтелектуальних, фінансових і інших ресурсів.

Ефективна діяльність фінансових установ є обов'язковою умовою для їх економічної безпеки. Для того, аби надати достовірне змістовно-понятійне трактування науковій категорії економічної безпеки фінансових установ, спробуємо спочатку окреслити перелік характерних ознак фінансових установ, фінансово-господарський стан яких можна вважати економічно безпечним. Так, економічно безпечними можуть вважатись фінансові установи, які:

функціонують із неухильним дотриманням норм законодавства України, мають достатній обсяг корпоративних ресурсів для безперервної і тривалої ефективної діяльності, організували систему захисту від негативного впливу наявних та потенційних загроз на їх фінансові результати тощо. Лише за таких умов фінансова установа здатна досягти мети свого створення – отримати прибуток (крім неприбуткових організацій), задовольнити потреби клієнтів та забезпечити перспективи майбутнього розвитку.

Аналіз наукових робіт, у яких започатковано вирішення питання дефініції економічної безпеки суб'єктів господарювання, у тому числі і фінансових установ, дозволив встановити, що у процесі свого становлення ця категорія за своєю сутністю значно еволюціонувала – первісне поняття економічної безпеки розглядалося як гарантування умов збереження комерційної таємниці й інших секретів до сучасних трактувань, ряд яких було наведено вище. Таким чином, нині в основу поняття економічної безпеки науковці покладають такі категорії, як стан ресурсів, рівень захисту, гармонізація інтересів тощо.

На основі проведеної аналітичної роботи, можна запропонувати під економічною безпекою фінансових установ розуміти такий стан корпоративних ресурсів, власних та залучених, що забезпечує, за умови ефективного управління ними, високий рівень захисту інтересів установи від негативного впливу наявних і потенційних небезпек на результати процесів їх реалізації та досягнення фінансовими установами мети їх створення. Для кращого усвідомлення змістовно-понятійного трактування досліджуваної наукової категорії, належить додати, що під корпоративними ресурсами сучасні дослідники розуміють фактори бізнесу, які використовуються власниками і менеджерами суб'єкта господарювання для виконання цілей бізнесу [53, с.67]. Серед них для фінансових установ можна виділити: матеріальні ресурси, фінансові ресурси, кадрові ресурси, ресурси техніки і технологій, інформаційні ресурси тощо. Ефективне управління ресурсами фінансової установи – це досягнення максимального фінансового або підприємницького ефекту як для самої установи, так і для її клієнтів, від їх використання або розміщення у різні

фінансові інструменти або послуги. Під високим рівнем захисту інтересів фінансової установи розуміємо її здатність досягти успішної реалізації цілей та завдань у більш ніж 75% випадків. Відсоткова оцінка у даному випадку є дискусійною, але таке її значення виражає авторську позицію, і не претендує на універсальність [54, с.29-36].

Як уже раніше зазначалося, основними фінансовими установами на вітчизняних фінансових ринках є банки, страхові компанії, кредитні спілки, ломбарди, факторингові компанії, лізингові компанії, недержавні пенсійні фонди, інвестиційні фінансові посередники – компанії з управління активами. Поняття економічної безпеки для кожного з них має свої специфічні риси, зумовлені характерними особливостями діяльності цих суб'єктів господарювання.

Економічна безпека комерційного банку – це такий стан його функціональних можливостей, що здатний забезпечити збереження існуючих активів установи від ймовірних та наявних небезпек і загроз та сприяти залученню нових фінансових і матеріальних надходжень від різних видів діяльності банку [55] (кредитних, депозитних, валютних, розрахунково-касових операцій, операцій з цінними паперами тощо). Сучасні ризики діяльності банків, на думку вітчизняних вчених, породжуються нестабільністю політичної і соціально-економічної ситуації в країні, недосконалістю банківського законодавства, криміналізацією суспільства, недостатньо ефективним управлінням діяльністю банків, недобросовісною поведінкою та невисоким професійним рівнем певної частини працівників банків [56]. Такі ж ризик-фактори характерні і для решти учасників фінансового ринку, тому їх механізми забезпечення економічної безпеки повинні будуватись за схожими із банками принципами.

Таким чином, на основі сформульованого поняття економічної безпеки банку, спробуємо дати визначення економічній безпеці страхової компанії. Страхова компанія – це суб'єкт господарювання, що створюється з урахуванням норм і вимог вітчизняного законодавства з метою надання послуг

фінансового захисту фізичних і юридичних осіб від ймовірних фізичних, моральних та матеріальних втрат, які можуть бути спричинені дією різного роду загроз, що трапляються в їх житті та/або господарській діяльності. Механізмом реалізації поставленої мети є укладання договору страхування, реалізація страхового полісу тощо. Не вдаючись у специфіку організації та функціонування страхових компаній, але враховуючи їх, економічну безпеку страхової компанії визначаємо як такий стан її фінансових, матеріальних, кадрових, техніко-технологічних, інформаційних ресурсів та партнерських зв'язків (мається на увазі можливість перестраховування ризиків компанії у більш потужних учасників ринку страхових послуг), який дозволяє їй забезпечити повне страхове покриття за існуючими угодами при настанні страхових випадків, залучати нових клієнтів, ефективно розміщувати страхові фонди та підтримувати резерви і гарантувати належний рівень власної фінансової стійкості та високу рентабельність діяльності. Безперечно, дане визначення є дещо громіздким, але на відміну від запропонованого поняття економічної безпеки банку, не потребує додаткових уточнень загроз, від яких компанію варто захищати, оскільки у даному визначенні стан економічної безпеки уже передбачає, що існуючі ризики було мінімізовано, уникнуто або компенсовано.

Кредитна спілка – це неприбуткова організація, заснована фізичними особами, професійними спілками, їх об'єднаннями на кооперативних засадах з метою задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок об'єднаних грошових внесків членів кредитної спілки [57]. Засновниками спілки, фактично, і є її члени – фізичні особи або профспілки. Таким чином пояснюється статус кредитної спілки як неприбуткової організації, адже мета її діяльності полягає не у отриманні прибутку, а у задоволенні фінансових потреб її учасників. Тому кредитні спілки є специфічним видом фінансових установ на вітчизняному ринку, а відтак потребують індивідуального підходу до визначення поняття економічної безпеки. Економічна безпека кредитної спілки – це такий стан фінансових можливостей та фінансових потреб її членів і рівня корпоративних ресурсів

компанії, за якого досягається баланс інтересів засновників і учасників спілки та виконується мета її створення, не зважаючи на небезпеки та загрози. За цим визначенням криється переконання у тому, що будучи організацією неприбутковою, кредитна спілка не повинна направляти додаткові ресурси на розширення своєї діяльності, рекламну агітацію тощо, інакше її діяльність набуде вигляду фінансової піраміди. Економічно безпечною діяльністю кредитної спілки буде тоді, коли внески її учасників сумарно перекриватимуть потребу її членів у кредитуванні, а корпоративні ресурси – кадрові, інформаційні, технічні, технологічні, фінансові – мати такі розміри і розподіляться таким чином, аби спілка могла вчасно надавати послуги учасникам, та гарантувати перспективи свого існування без загрози банкрутства.

Ломбард – фінансова установа, виключним видом діяльності якої є надання на власний ризик фінансових кредитів фізичним особам за рахунок власних або залучених коштів, під заставу майна на визначений строк і під процент та надання супутніх послуг ломбарду [58]. Економічна безпека ломбарду – це такий стан його ресурсів, що дозволяє провадити рентабельну діяльність та водночас гарантувати їх фізичну недоторканність за умови впливу на функціонування установи внутрішніх і зовнішніх небезпек та загроз. Таке визначення може здатись занадто спрощеним, тому надамо деякі пояснення. Під ресурсами ломбарду розуміємо кадри, фінанси, технічне обладнання, матеріальні і нематеріальні активи, без яких діяльність жодної фінансової установи не є можливою. Ці ресурси повинні належати ломбарду у такій кількості та перебувати у такому стані, аби установа могла працювати прибутково, для чого потрібно якісно оцінювати заставлене майно та вести продуману кредитну політику, суть якої у тому, щоб у випадку неповернення кредиту, заставу можна було швидко реалізувати за суму, яка б покрила тіло кредиту із відсотками. За таких умов ломбард зможе продовжувати господарську діяльність, а отже, буде перебувати у економічній безпеці. Додатковою умовою економічно безпечного стану ломбарду є захист його

майна від крадіжок, вандалізму тощо. Тому саме ці аспекти було покладено в основу поняття економічної безпеки ломбарду.

Факторингова компанія – це організація, яка купує дебіторську заборгованість клієнтів, пов'язану з постачанням товарів або наданням послуг. Тому для досягнення нею економічно безпечного стану потрібно мати такий обсяг корпоративних ресурсів, що здатен забезпечити безперервну прибуткову діяльність установи, та налагоджений ефективний механізм трансформації придбаної дебіторської заборгованості у власні фінансові ресурси, вільні для використання, при одночасному гарантуванні їх захисту від негативного впливу зовнішніх та внутрішніх небезпек та загроз.

Лізингова компанія – це вид фінансової установи, яка зобов'язується набути у власність річ у продавця (постачальника) відповідно до встановлених лізингоодержувачем (фізична або юридична особа, яка отримує право володіння та користування предметом лізингу від лізингодавця) специфікацій та умов і передати її у користування лізингоодержувачу на визначений строк не менше одного року за встановлену плату (лізингові платежі) [59]. В основі економічної безпеки лізингової компанії повинен бути такий стан її фінансових активів, решти корпоративних ресурсів та партнерських зв'язків (маються на увазі домовленості про співпрацю із виробниками об'єктів лізингу, їх продавцями, постачальниками), здатний гарантувати її господарську стабільність, фінансову рентабельність і досягнення конкурентних переваг, а також належний рівень захисту від зовнішніх і внутрішніх небезпек та загроз. Для характеристики терміну «економічна безпека лізингових компаній» доцільно було використати поняття конкурентної переваги. Причиною цьому є те, що лізинг нині є альтернативою кредитуванню, а слабкий рівень розвитку вітчизняного ринку лізингових послуг не дозволяє існуючим компаніям провадити діяльність на рівні із банками, конкурентами яких у сегменті кредитування вони, безумовно, могли б стати. Тому саме для цього виду фінансових компаній досягнення повної економічної безпеки нині не є можливим без високих показників конкурентоспроможності.

Недержавний пенсійний фонд – юридична особа, яка має статус неприбуткової організації (непідприємницького товариства), функціонує та провадить діяльність виключно з метою накопичення пенсійних внесків на користь учасників пенсійного фонду з подальшим управлінням пенсійними активами, а також здійснює пенсійні виплати учасникам зазначеного фонду у визначеному законом порядку [60]. Економічна безпека недержавного пенсійного фонду – це такий стан його корпоративних ресурсів, власних і переданих на збереження, за якого мінімізується ризик знецінення цих ресурсів у довгостроковій перспективі та максимізується ймовірність нарощення їх обсягів до рівня, необхідного для виконання фондом своїх фінансових зобов'язань перед вкладниками та продовження господарської діяльності, навіть за умови впливу на діяльність фонду зовнішніх та внутрішніх небезпек та загроз.

Оскільки специфіка роботи недержавних пенсійних фондів подібна до роботи компаній з управління активами, то і визначення їх економічної безпеки будуть дещо подібними. Для діяльності компанії з управління активами не є характерною необхідність обов'язкового виконання фінансових зобов'язань перед вкладниками (інвесторами), так як інвестування – процес ризиковий, що передбачає високу ймовірність втрати переданого в управління капіталу, тому гарантувати навіть повернення переданих у довірче управління ресурсів, не кажучи вже про інвестиційний дохід, компанії з управління активами не може. Нагадаємо, що компанія з управління активами – це господарське товариство, яке здійснює професійну діяльність з управління активами на підставі ліцензії, що видається Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку. Визначення економічної безпеки компанії з управління активами пропонуємо сформулювати так: це такий стан її корпоративних ресурсів, як власних, так і переданих в управління їх власниками, за якого мінімізується небезпека впливу на їх діяльність обставин зовнішнього та внутрішнього середовища, які, у разі їх настання, спричинять погіршення фінансового стану компанії і/або становитимуть загрозу для її подальшого стабільного функціонування та

існування [33, с.138-144]. Для інвестиційних компаній та інвестиційних фондів, створених у формі юридичних осіб, пропоноване визначення також може використовуватись.

Авторські визначення понять економічної безпеки фінансових установ загалом та окремих їх видів із врахуванням специфіки їх функціонування представлено у табл. 1.5.

Таблиця 1.5

Дефініції понять економічної безпеки фінансової установи та економічної безпеки окремих видів фінансових установ

Види фінансових установ	Поняття економічної безпеки
Фінансова установа (універсальне визначення)	такий стан корпоративних ресурсів, власних та залучених, що забезпечує, за умови ефективного управління ними, високий рівень захисту інтересів установи від негативного впливу наявних і потенційних небезпек на результати процесів їх реалізації та досягнення фінансовими установами мети їх створення
Банк	такий стан його функціональних можливостей, що здатний забезпечити збереження існуючих активів установи від ймовірних та наявних небезпек і загроз та сприяти залученню нових фінансових і матеріальних надходжень від різних видів діяльності банку (кредитних, депозитних, валютних, розрахунково-касових операцій, операцій з цінними паперами тощо)
Страхова компанія	такий стан її фінансових, матеріальних, кадрових, техніко-технологічних, інформаційних ресурсів та партнерських зв'язків (мається на увазі можливість перестраховування ризиків компанії у більш потужних учасників ринку страхових послуг), який дозволяє їй забезпечити повне страхове покриття за існуючими угодами при настанні страхових випадків, залучати нових клієнтів, ефективно розміщувати страхові фонди та підтримувати резерви і гарантувати належний рівень власної фінансової стійкості та високу рентабельність діяльності
Лізингова компанія	такий стан її фінансових активів, решти корпоративних ресурсів та партнерських зв'язків (маються на увазі домовленості про співпрацю із виробниками об'єктів лізингу, їх продавцями, постачальниками), здатний гарантувати її господарську стабільність, фінансову рентабельність і досягнення конкурентних переваг, а також належний рівень захисту від зовнішніх і внутрішніх небезпек та загроз
Кредитна спілка	такий стан фінансових можливостей та фінансових потреб її членів і рівня корпоративних ресурсів компанії, за якого досягається баланс інтересів засновників і учасників спілки та виконується мета її створення, не зважаючи на небезпеки та загрози

Види фінансових установ	Поняття економічної безпеки
Ломбард	такий стан його ресурсів, що дозволяє провадити рентабельну діяльність та водночас гарантувати їх фізичну недоторканність за умови впливу на функціонування установи внутрішніх і зовнішніх небезпек та загроз
Установи накопичувального пенсійного забезпечення (наприкладі недержавного пенсійного фонду)	такий стан його корпоративних ресурсів, власних і переданих на збереження, за якого мінімізується ризик знецінення цих ресурсів у довгостроковій перспективі та максимізується ймовірність нарощення їх обсягів до рівня, необхідного для виконання фондом своїх фінансових зобов'язань перед вкладниками та продовження господарської діяльності, навіть за умови впливу на діяльність фонду зовнішніх та внутрішніх небезпек та загроз
Інвестиційні фонди і компанії, довірчі товариства (наприкладі компанії з управління активами)	такий стан її корпоративних ресурсів, як власних, так і переданих в управління їх власниками, за якого мінімізується небезпека впливу на їх діяльність обставин зовнішнього та внутрішнього середовища, які, у разі їх настання, спричинять погіршення фінансового стану компанії і/або становитимуть загрозу для її подальшого стабільного функціонування та існування.
Інші фінансові компанії (наприкладі факторингової компанії)	такий обсяг корпоративних ресурсів, що здатен забезпечити безперервну прибуткову діяльність установи, та налагоджений ефективний механізм трансформації придбаної дебіторської заборгованості у власні фінансові ресурси, вільні для використання, при одночасному гарантуванні їх захисту від негативного впливу зовнішніх та внутрішніх небезпек та загроз

Складено автором

Таким чином, при формуванні визначень понять економічної безпеки як усіх фінансових установ загалом, так і окремих їх видів, важливо враховувати специфічні риси їх організації та функціонування. Глибоке сутнісне розуміння досліджуваної категорії дозволить розробити на її основі документальне забезпечення для формування і ефективного функціонування системи економічної безпеки фінансових установ у сучасних умовах їх господарювання.

1.2. Наукові підходи до визначення сутності системи економічної безпеки фінансових установ та теоретико-методологічні засади її побудови

Забезпечення економічної безпеки фінансових установ є вкрай важливою проблемою особливо з огляду на те, яке вагоме значення мають фінансові інституції для еволюції сучасних економічних відносин. Так, фінансові установи беруть участь у глобальному перерозподілі світових капіталів,

обслуговують інвестиційні процеси, сприяють збереженню та примноженню фінансових ресурсів фізичних та юридичних осіб. Якісне й ефективне виконання фінансовими посередниками усіх окреслених функцій неможливе без підтримання їх стабільного фінансово-господарського стану, що актуалізує завдання пошуку оптимальних підходів до гарантування їх економічної безпеки та побудови її ефективної системи забезпечення [61, с.25].

Фінансовий ринок України уже кілька років поспіль опиняється перед неминучим фактом дії на його функціонування та розвиток усе нових економічних обставин та викликів сучасності. Прогнозувати умови господарювання, у яких доведеться провадити свою діяльність професійними учасникам ринків фінансових послуг у найближчому майбутньому, майже не можливо. Непередбачуваними є валютні коливання та курс національної грошової одиниці; рівень інфляції, зміни регуляторних вимог, норм податкового та господарського законодавства, тощо. Невизначеність формує велику кількість ризиків та небезпек, здатних чинити негативний вплив на процес та результат функціонування вітчизняних фінансових установ. Усвідомлення даного факту змушує власників, керівників та ТОП-менеджмент компаній звертатись до практики формування систем економічної безпеки для захисту власних та залучених від клієнтів корпоративних ресурсів від втрати, знецінення, крадіжки тощо. Однак, гальмує цей процес відсутність належного інструментарію для організації дієвих механізмів захисту економічної безпеки фінансових установ. На прикладному рівні не можливо побудувати комплексну систему економічної безпеки суб'єкта господарювання, якщо на теоретичному рівні не достатньо розробленими залишились принципи, сценарії, процедури, слідування яким є необхідним для ефективного забезпечення економічної безпеки у практиці функціонування вітчизняних фінансових установ.

Таким чином, постає необхідність у дослідженні, аналізі та формуванні з урахуванням специфічних умов та особливостей господарювання теоретико-методичних засад побудови систем економічної безпеки фінансових установ в Україні.

За останнє десятиліття питанням побудови систем економічної безпеки суб'єктів господарювання було присвячено велику кількість наукових публікацій. Більша їх частина стосувалась проблем формування комплексних систем економічної безпеки підприємств різних галузей народного господарства. Однак, підвищення ролі фінансових установ у економічних процесах та численні прояви кризових тенденцій у вітчизняному фінансовому секторі, зумовили активізацію досліджень основ створення систем економічної безпеки у практиці роботи фінансових посередників в Україні. Так, Мельник С.І. розглядає основи формування системи економічної безпеки банку та сучасні підходи до її моделювання [62], Яременко С. М. вивчає організацію комплексної системи економічної безпеки банку і механізми управління нею [63], Міхно С.П., Дудченко Н. В. визначають сутність, структуру та складові системи економічної безпеки банківських установ [64], Прокопенко Н.С., Виклюк М.І. конкретизують складові безпеки банківської діяльності [65]. У межах функціонування установ страхового ринку проблеми економічної безпеки висвітлено у роботах Яворської Т.В., яка пропонує концептуальні положення гарантування безпеки страхових компаній в Україні [66], Гнилицької Л. В., що вивчає сучасний досвід формування системи забезпечення економічної безпеки в страхових компаніях України [67]. Доречно згадати і вчених, що присвятили свої дослідження питанням забезпечення безпеки діяльності кредитних спілок, як, наприклад, Мешко О., Іванець В. [68]. Однак, недостатньо розглянутими залишаються питання основ формування комплексної системи економічної безпеки, яка була б здатною забезпечити весь перелік заходів захисту корпоративних ресурсів фінансових установ, не залежно від специфіки функціонування кожного їх виду, але водночас, була побудованою із врахуванням особливостей функціонування суб'єктів господарювання, що провадять свою професійну діяльність у фінансовій сфері.

Для побудови ефективної системи економічної безпеки важливе значення має конкретний теоретичний підхід, реалізація якого на практиці дозволить досягнути окресленої мети. У цьому контексті заслуговує на увагу робота

Федоренко І.А. та Мейти В.І., у якій виокремлено такі концептуальні підходи до визначення економічної безпеки та побудови її системи, як ресурсний підхід, підхід, що визначає економічну безпеку як певний стан системи, конкурентний підхід, специфічні підходи [69, с.305-306] (спираючись на представлені науковцями матеріали, серед них можна виокремити гармонізаційний та цільовий підходи). Не зважаючи на особливості функціонування фінансових установ, названі підходи є доречними і для визначення поняття також і їх економічної безпеки. Що ж до проблеми формування системи економічної безпеки загалом, то доводиться констатувати відсутність ґрунтовних досліджень, які б містили спроби класифікації підходів до її організації. Так, Гончарова М.Л. наголошує на необхідності застосування ситуаційно-адаптивного підходу до формування системи економічної безпеки вітчизняних підприємств [70, с.141], однак не наводить для порівняння позиції інших дослідників з приводу піднятого питання. Крім того, її об'єкт дослідження – підприємства, що зайвий раз підтверджує той факт, що піднята наукова проблематика, а саме – основи формування систем економічної безпеки фінансових установ – на разі не знайшла широкого поширення у вітчизняній фаховій літературі. Мельник С.І. підкреслює, що у сучасній науковій думці фактично немає єдиного системного підходу до створення теоретичної моделі системи забезпечення економічної безпеки підприємницьких структур, зокрема комерційного банку (тобто, і решти фінансових установ – авт.). Відсутність такої моделі призводить до того, що на практиці організовують забезпечення економічної безпеки банку безсистемно та однобоко, зводячи до охорони [62, с.358].

Аналіз літературних джерел дав змогу прийти до висновку, що якщо сучасними науковцями і розглядаються проблеми формування та функціонування систем економічної безпеки фінансових установ, то лише таких їх видів, як банки, страхові компанії, кредитні спілки, оскільки саме вони є найбільш численними групами професійних учасників вітчизняного фінансового ринку. Зважаючи на це, при спробі конкретизації поняття системи

економічної безпеки фінансової установи, доцільно брати за основу дефініції системи економічної безпеки, що пропонуються для банків та страховиків. Так, під системою економічної безпеки банківської установи науковцями пропонується розуміти певну комбінацію елементів (безпеки матеріальних ресурсів, фінансової безпеки, інформаційної безпеки та кадрової безпеки), пов'язаних між собою різносторонніми зв'язками та спрямованими на захист від загроз та на протидію їм по найважливіших напрямках діяльності банку [63, с.432]. Під системою забезпечення економічної безпеки страхової компанії слід розуміти сукупність взаємозв'язаних і взаємодіючих суб'єктів забезпечення безпеки, що мають загальні цілі, ресурси, технології і методи протидії реальним і потенційним загрозам страховому бізнесу [67, с.188].

Під системою економічної безпеки фінансової установи пропонуємо розуміти складну структуру взаємопов'язаних підсистем, основним завданням яких є забезпечення захисту певного виду корпоративних ресурсів установи, як власних, так і залучених нею у процесі надання фінансових послуг, і які у своїй сукупності через механізми взаємовпливу дозволяють фінансовій установі досягти стану економічної безпеки.

У залежності від конкретного авторського підходу до формування системи економічної безпеки, сучасними вченими виділяються різні елементи її структури. Копитко М.І. вдалось сформувавши узагальнений перелік елементів системи економічної безпеки, що пропонуються для підприємств, однак можуть бути використані і фінансовими установами при побудові власних систем економічної безпеки. До цього переліку увійшли: цілі, завдання, функції, принципи, функціональні складові, механізм, заходи, об'єкти, суб'єкти, політика економічної безпеки, стратегія економічної безпеки, загрози, індикатори оцінки (потребує уточнення – оцінки чого саме – стану системи, ефективності управління нею, тощо – авт.), засоби, практичні дії співробітників із забезпечення економічної безпеки, методи (також варто було б конкретизувати – авт.), органи, служби (вважаємо за доцільне віднести їх до переліку суб'єктів економічної безпеки – авт.), конкурентна розвідка,

контррозвідка, режим функціонування (швидше за все, це засоби безпеки, ніж елементи її системи – авт.) [71, с.61]. Зважаючи на надмірну, на нашу думку, кількість елементів у даному переліку, та ряд критичних зауважень до деяких із них, для використання фінансовим установам можна запропонувати такі елементи, як цілі, завдання, функції, принципи, підсистеми (у якості функціональних складових), механізм, об'єкти, суб'єкти, політику (до якої увійде і стратегія, і заходи, і індикатори оцінювання як інструменти аналізу її ефективності). Розглянемо наукові підходи до визначення окремих із названих елементів з метою закладання теоретико-методичних основ побудови системи економічної безпеки фінансових установ.

Яворська Т.В. зазначає, що основним завданням і головним елементом формування системи економічної безпеки є передбачення та випередження можливих загроз, що спричинюють кризові стани страхових компаній [66, с.669]. Яременко С. М. наполягає, що в цілому перед комплексною системою економічної безпеки банку може бути поставлена така мета: недопущення понесення банком збитків та заподіяння йому шкоди, а також забезпечення ефективного вкладання ним коштів у процесі своєї діяльності, що буде утворювати передумови для забезпечення стабільності та розвитку банку [63, с.434]. Узагальнено, мету побудови системи економічної безпеки фінансових установ можна визначити як забезпечення захисту корпоративних ресурсів установи та її клієнтів від негативного впливу зовнішніх і внутрішніх небезпек і загроз на їх цілісність та здатність до створення додаткового прибутку або задоволення інших потреб споживачів фінансових послуг у процесі свого функціонування. Пропоноване формулювання мети формування системи економічної безпеки вважаємо досить вдалим, оскільки воно може використовуватись як для фінансових установ, що мають за першочергову мету отримання прибутку, так і для неприбуткових фінансових інституцій.

Методологічні основи створення системи забезпечення економічної безпеки страхових компаній визначає Гнилицька Л. В., яка наголошує на необхідності використання у цьому процесі системного підходу. До

системоутворюючих положень формування системи економічної безпеки страховика дослідниця відносить тісний діалектичний зв'язок між елементами системи, сукупність яких дозволяє отримати нову системну якість; унікальність кожної окремої системи економічної безпеки навіть у межах одного виду фінансових посередників, самостійність системи економічної безпеки та її функціональність [67, с.188]. Необхідність системного підходу у процесі формування механізмів захисту корпоративних ресурсів банківських установ підкреслює Яременко С.М. [63, с.430]. Таким чином, постає необхідність у дослідженні переліку елементів та підсистем, що повинні входити до системи економічної безпеки фінансової установи, аби гарантувати її здатність забезпечення комплексного захисту корпоративних ресурсів фінансових посередників.

Колодізев О.М. та Штаєр О.М. у системі економічної безпеки банківських установ пропонують виділяти такі структурні елементи, як фінансова, інформаційна, техніко-технологічна, інтелектуально-кадрова, силова, політико-правова, ринкова, інтерфейсна складові [72, с.70]. Загалом, перелік підсистем економічної безпеки може бути набагато ширшим, і кожен дослідник пропонує власне бачення структури системи економічної безпеки суб'єктів господарювання. Наприклад, для туристичних підприємств при побудові системи їх економічної безпеки Денисенко М.П. пропонує виділяти три складові першого порядку – економічну безпеку діяльності туристичного підприємства (до її складу внесені безпека результативності діяльності підприємства (у тому числі безпека прибутковості підприємства та безпека економічного стану підприємства (безпека фінансового стану підприємства, технологічна безпека туристичного продукту, безпека ринкового стану підприємства)), безпеку зовнішнього середовища (поєднує політичну безпеку, безпеку корпоративних прав і правову безпеку) та репутаційну безпеку (у тому числі безпека туристичного продукту, індивідуальна безпека туристів, кадрова безпека, соціальна безпека, екологічна безпека, інформаційна безпека) [73, с.93]. Подібні рівні безпеки можна виокремити і для фінансових установ.

Повертаючись до банківських інституцій, доцільно навести перелік складових безпеки банківської діяльності, які визначають Прокопенко Н.С. та Виклюк М.І., а саме: безпеку банківської діяльності і економічну безпеку, домінуючою складовою якої представлено фінансову безпеку, що має складну структуру і поділяється на боргову, валютно-курсову, безпеку фондового ринку і інвестиційну безпеку ринку (зовнішні складові) та внутрішні складові (техніко-технологічні фактори, кадрова безпека, рівень менеджменту, визначення індикаторів фінансової безпеки, впровадження фінансової діагностики та стану фінансової безпеки, фінансові інтереси, фінансові можливості, фінансові відносини, інформаційний ресурс, фінансові регламенти) [65, с.306]. Така досить складна запропонована структура, однак, не дає конкретно відповіді на питання, скільки підсистем економічної безпеки доцільно виокремлювати для банківської установи, так якими вони мають бути. Зокрема, зовсім не згадується інформаційна безпека, але її значення для нормальної банківської діяльності в умовах розвитку інформаційної економіки є незаперечним. Мельник С.І. зазначає, що система економічної безпеки банку повинна бути комплексною. Важливо, щоб вона забезпечувала економічну, матеріальну, кадрову, інтелектуальну, фінансову, інформаційну, фізичну, пожежну та інші безпеки [62, с.150]. Цікаво з наукової точки зору було б отримати повний перелік складових економічної безпеки банківської установи, які пропонує науковець, але, на жаль, він не надається. Мешко О. та Іванець В. пропонують власний варіант структури комплексної системи організації роботи по забезпеченню економічної безпеки кредитних спілок, у якому виділені три групи забезпечення економічної безпеки, котрі охоплюють основні джерела, що породжують всілякі загрози економічній безпеці кредитній спілці [68, с.133]. Усі елементи системи поділено на чотири групи забезпечення економічної безпеки, до яких віднесено органи і підсистеми управління кредитною спілкою, її персонал, номенклатуру технічних засобів, що впливають на економічну безпеку, зовнішні умови, які впливають на економічну безпеку, тощо [68,

с.134]. Однак, конкретного переліку підсистем економічної безпеки кредитної спілки знову ж таки не пропонується.

Ібрагімов Е.Е. наполягає, що наявні підходи до визначення підсистем економічної безпеки є різноманітними, але можна стверджувати, що більшість науковців при визначенні складових економічної безпеки поділяють підхід, запропонований фахівцями Російської економічної академії ім. Г.В. Плеханова, та виділяють такі складові системи економічної безпеки підприємства (справедливо і для інших суб'єктів господарювання, у тому числі і фінансових установ – авт.): інформаційно-аналітичну, фінансову, техніко-технологічну, інтелектуально-кадрову, політико-правову, екологічну, ринкову, силову [74, с.95]. Це твердження є справедливим, адже аналіз літературних джерел доводить, що різні науковці, обираючи об'єктом досліджень різноманітні підприємницькі структури, все одно при наданні пропозицій щодо побудови їх систем економічної безпеки звертаються до згаданого переліку складових, які по праву можна назвати традиційними.

Вагомий внесок у розробку структурної будови системи економічної безпеки вітчизняних суб'єктів господарювання внесли і такі дослідники, як Худолій Л.М., яка у своїх працях пропонує складові економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності [75], до числа яких належать і фінансові установи; переважна більшість із них створюється у формі акціонерних товариств, проблема економічної безпеки емісійної діяльності яких перебуває у полі наукових інтересів Мігус І.П. [76]; Войтович Л.М. досліджує складові процесу управління безпекою страхових та перестрахових компаній [77], яка, як відомо, є елементом системи економічної безпеки страховиків; Штаєр О.М., що акцентує увагу на основних складових економічної безпеки банку [78] тощо.

Особливості кожного виду вітчизняних фінансових установ, специфіка їх роботи та унікальність застосовуваних механізмів ведення фінансово-господарської діяльності зумовили необхідність визначення та узагальнення

фундаментальних ознак, яким мають відповідати ефективні системи їх економічної безпеки.

Банківські установи мають найбільш сучасні системи економічної безпеки, для організації та контролю яких створюють відділи і підрозділи захисту результатів своєї діяльності, наприклад, служби економічної безпеки, відділи ризик-менеджменту, антикризові комітети тощо. Розміри банківських установ, їх обсяги капіталів і кадровий потенціал дозволяють виділяти чималі матеріальні, фінансові і трудові ресурси для побудови комплексних систем мінімізації притаманних їм роботі небезпек і загроз, а пильний контроль з боку державних структур за дотриманням банками економічних нормативів діяльності, змушує їх керівництво серйозно ставитись до проблем безпеки.

Особливе значення для усіх рівнів економічної безпеки має страховий ринок і його основні учасники – страхові компанії. Страхування сприяє збереженню досягнутого рівня життя для громадян, зменшує збитки суб'єктів господарювання у разі виникнення ризиків, на рівні держави виступає інструментом, завдяки якому відшкодовуються навіть катастрофічні втрати. Таким чином, беручи на себе ризики фізичних та юридичних осіб, що до них звертаються, страховики щоразу збільшують ймовірність інтенсифікації загроз, характерних для їх професійної діяльності. Тому їх системи безпеки мають врахувати наявність високих ризиків при здійсненні страхових операцій.

Масові банкрутства кредитних спілок, їх тотальна ліквідація у період впливу на вітчизняну економіку глобальної фінансової кризи, періодичні їх зникнення з вітчизняного ринку фінансових послуг з досить негативними матеріальними наслідками для своїх учасників, стали причиною втрати довіри населення до цих фінансових установ. Не зважаючи на такі несприятливі для цього сегменту ринку тенденції, для українських кредитних спілок характерним залишається нехтування основами власної економічної безпеки. Специфіка мети створення та механізмів функціонування кредитних спілок зумовлює необхідність нетрадиційних підходів до забезпечення їх економічної безпеки порівняно з іншими фінансовими установами.

Економічна безпека компаній з управління активами (КУА) перебуває під сильним впливом тенденцій вітчизняних та зарубіжних фондових ринків. Характерною рисою систем безпеки цих інституцій має стати приділення особливої уваги формуванню кадрового складу компанії, і у першу чергу – менеджерів вищої ланки управління – інвестиційних керуючих. Це пояснюється тим, що від інвестиційних рішень цих осіб залежатиме, чи буде збережено і примножено капітал КУА та її інвесторів, чи його буде безповоротно втрачено. Загрозами для компанії можуть стати низький рівень кваліфікації інвестиційних менеджерів, помилки у їх роботі, а саме неправильне обрання інвестиційної стратегії, невдала структура інвестиційного портфелю, особисті якості, наприклад, надмірна самовпевненість та безкомпромісність, що виражається у схильності до незваженої та надто агресивної політики управління активами. Тому формування системи економічної безпеки КУА потребує нетривіального підходу у сегменті формування інтелектуально-кадрової безпеки.

Механізм забезпечення економічної безпеки недержавних пенсійних фондів (НПФ) має бути подібним до процесу гарантування економічної безпеки КУА, оскільки одним із етапів здійснення НПФ свого функціонального призначення є передання акумульованих фінансових ресурсів осіб, що стали клієнтами фондів, в управління КУА. Таким чином, для діяльності НПФ характерними будуть дві групи загроз: загрози, що супроводжують діяльність компаній з управління активами, та небезпеки, характерні для провадження фондом власної основної, інвестиційної та фінансової роботи; і відповідальні особи при побудові системи їх економічної безпеки повинні це враховувати.

Під час розробки механізмів забезпечення економічної безпеки лізингових компаній варто згадати про те, що для утримання економічно безпечного стану цих фінансових посередників важливу роль відіграє налагодження тісної та активної співпраці із компаніями-виробниками обладнання та техніки. Крім того, сучасні лізингові компанії часто створюються за ініціативи комерційних банків, тому певні операції щодо убезпечення їх роботи, наприклад, перевірку потенційних клієнтів на предмет їх платоспроможності та фінансової

надійності, інформаційне та технічне обслуговування може надавати служба безпеки банку. З огляду на це, важливо не допустити конфлікт інтересів двох видів фінансових установ, адже лізингові послуги часто називають ефективною альтернативою банківському кредиту.

Економічна безпека факторингових компаній у сучасних умовах має підтримуватись за рахунок ґрунтовної оцінки якості дебіторської заборгованості, яку компанія бажає викупити. Для цього неабияке значення мають своєчасна та повна інформація, а також високий рівень знань та навиків персоналу, що займатиметься обробкою та інтерпретацією наявних даних, тому домінуючими напрямками захисту повинні стати інтелектуально-кадрова та інформаційно-аналітична безпека. Робота факторингових компаній, як і страхових, характеризується високим рівнем притаманних їй ризиків, а спільною рисою з лізинговими компаніями у факторингових є те, що їх створення також у більшості випадків ініціюється комерційними банками. Система економічної безпеки факторингових компаній має поєднати у собі найкращі характеристики систем безпеки страхових та лізингових фірм, але водночас, мати свої унікальні механізми.

Побудова системи економічної безпеки ломбардів має відбуватись з дотриманням основоположних принципів: економності та багатофункціональності. Невеликі розміри та досить проста організаційна структура ломбардів не дозволяють їм формувати складні комплексні системи економічної безпеки, проводити оцінку їх ефективності, вдосконалювати їх відповідно до потреб часу тощо, проте, навряд чи це і потрібно для рентабельної та стабільної роботи цього виду фінансових посередників. Для їх нормальної діяльності достатнім буде гарантувати фізичне збереження та недоторканість власних ресурсів установи і переданих їй у якості застави активів, забезпечити якісну та справедливу їх оцінку та реалізацію у випадку неповернення позичальниками коштів. Не зайвим буде виявити належну увагу під час підбору персоналу, аби мінімізувати факти крадіжок, пошкодження, псування, втрати, використання не за призначенням заставленого майна.

Отже, у процесі встановлення важливих аспектів формування сучасних систем управління економічною безпекою вітчизняних фінансових установ, було встановлено кілька важливих складових їх економічної безпеки, таких як інтелектуально-кадрова та інформаційно-аналітична. Крім того, комплексна система забезпечення економічної безпеки фінансових установ повинна включати: фінансово-інвестиційну, техніко-технологічну, фізичну (силову), правову (юридичну), територіальну, ринкову та законодавчо-політичну безпеку. Останні три підсистеми формуються під впливом зовнішніх факторів функціонування фінансових посередників, решта – визначаються сукупно зовнішнім та внутрішнім середовищем компаній. Визначення сутності складових економічної безпеки фінансових установ представлено у табл. 1.6.

Таблиця 1.6

Елементи традиційної системи економічної безпеки фінансових установ

№п/п	Підсистема	Характеристика
1.	Фінансово-інвестиційна	Достатній обсяг власного та залученого капіталу, стабільна прибуткова діяльність, диверсифікація напрямків розміщення тимчасово вільних ресурсів, поміркована дивідендна політика, організована система фінансового ризик-менеджменту, варіативність інвестиційних стратегій за часовою перспективою та складом інвестиційних інструментів тощо.
2.	Інтелектуально-кадрова	Підбір персоналу та оцінка спроможності кандидатів на посади до умов роботи організації, діагностика інтелектуальних та особистих якостей співробітників, встановлення рівня їх кваліфікації, організація превентивних заходів щодо крадіжок, несумлінного ставлення до посадових обов'язків, шахрайства, шпіонажу, вчинених працівниками.
3.	Інформаційно-аналітична	Підбір та перевірка достовірності і повноти інформації, необхідної для провадження компаніями поточної діяльності, відслідковування даних щодо роботи конкурентів, запобігання фактам викрадення, псування, пошкодження, втрати, неправомірного використання, порушення режиму конфіденційності інформації, що належить установі; аналітична обробка усіх наявних даних з метою надання керівному персоналу якісного матеріалу для прийняття управлінських рішень.
4.	Техніко-технологічна	Встановлення спеціальних захисних комп'ютерних програм та їх обслуговування, підтримка роботи серверів, що зберігають дані організації, технічна підтримка роботи обладнання, пристроїв та комунікацій, що використовує компанія у своїй операційній, фінансовій та інвестиційній діяльності, тощо.

№п/п	Підсистема	Характеристика
5.	Фізична (силова)	Встановлення, обслуговування та використання сигналізації, ґрат, технічних пристроїв, сейфів та іншого обладнання, служби охорони з метою запобігання несанкціонованого проникнення на територію організації, викрадення, пошкодження та знищення її матеріальних активів, тощо.
6.	Правова (юридична)	Здійснення діяльності з неухильним дотриманням положень законів, інших нормативно-правових актів, виконання розпоряджень та рекомендацій державних регуляторів, належне та швидке юридичне оформлення усіх видів договорів, угод та контрактів, що регламентують ті чи інші вектори діяльності організації, готовність до ведення претензійної роботи та переговорів з іншими учасниками ринкових відносин, урядовими організаціями, тощо.
7.	Територіальна	Розміщення фронт-офісу та бек-офісів, філій, підрозділів і представництв компанії у зручних для клієнтів контрагентів та партнерів місцях із мінімальною кількістю конкуруючих фірм, що розміщені у безпосередній близькості, тощо.
8.	Ринкова	Окреслення своєї ринкової ніші та перманентне її розширення, диверсифікація основних видів діяльності, надання супровідних – консультаційних, інформаційних та інших послуг; залучення нових клієнтів, утримання існуючих клієнтських та партнерських зв'язків, підтримка наявних конкурентних переваг, конкурентна розвідка.
9.	Законодавчо-політична	Відслідковування та пристосування до змін у законодавчій базі, що регулює діяльність організацій, мінімізація впливу політичних сил та їх зміни на роботу установи.

Складено автором

Окреслимо характерні риси процесу формування системи економічної безпеки для різних видів фінансових установ.

Банк. Особливо небезпечними для сучасних комерційних банків є такі події, як втрата клієнтів та джерел фінансових ресурсів, конкуренція з боку кредитних спілок, зниження платоспроможності населення, низька кваліфікація персоналу, надмірний контроль з боку Національного банку України (НБУ), шахрайські дії персоналу, втрата баз даних та конфіденційної інформації, хакерські та рейдерські атаки, помилкові управлінські рішення керівного персоналу надміру агресивна чи навпаки поміркована кредитна та інвестиційна політика, крадіжки та псування активів. Основна увага при формуванні сучасної системи економічної безпеки має приділятися фінансовій, інвестиційній та кадровій складовим, а також збереженню інформації, особливо конфіденційної і такої, що містить банківську таємницю. Пропонується

розгалужена комплексна система економічної безпеки, координатором якої стане служба економічної безпеки, що діятиме за підтримки та сприяння інших підрозділів установи, філій та відділень.

Кредитні спілки. Загрозливими факторами є зменшення кількості дійсних членів та неможливість залучення нових учасників, конкуренція з боку банків, недоступність позикового капіталу, зниження платоспроможності членів спілки, псування, пошкодження, втрата інформації, крадіжки та псування активів. Пропонується не створювати окремий відділ економічної безпеки, а залучити спеціаліста у цій сфері, можливо, на умовах лізингу персоналу (аутсорсингу чи аутстафінгу). Основна увага має приділятися фінансовій безпеці.

Страхові компанії. Загрози – зменшення кількості клієнтів, шахрайські дії з їх боку та з боку персоналу компанії, переоцінка реальних можливостей надання страхового захисту, раптове розірвання угод з перестраховиками, незважена інвестиційна політика, крадіжки баз даних клієнтів конкурентами або звільненими працівниками, викрадення та псування активів. Створення окремої служби економічної безпеки бажане, хоча б на рівні фронт-офісу. Позитивний ефект матиме і введення до штату фахівця з економічної безпеки за умови його активної роботи з актуарієм та аварійним комісаром. У першу чергу має гарантуватись фінансово-інвестиційна, інтелектуально-кадрова безпека.

Компанії з управління активами перебувають під впливом таких основних загроз, як зменшення кількості клієнтів, законодавчі обмеження щодо використання інвестиційних інструментів, невдала структура інвестиційного портфеля, надмірна амбіційність, схильність до ризику та низька кваліфікація інвестиційних керуючих, недостатність та хибність інформації, необхідної для прийняття управлінських і інвестиційних рішень, крадіжки та псування активів. Рекомендується створення окремої служби економічної безпеки. Основні напрямки її роботи – забезпечення фінансово-інвестиційної, інтелектуально-кадрової та інформаційно-аналітичної безпеки. Доцільно розглянути можливість передачі окремих видів ризиків страховим компаніям.

Лізингові компанії втрачають стабільність через зменшення кількості клієнтів, конкуренції з боку банків та їх послуг кредитування, розірвання угод з постачальниками обладнання та обслуговуючими його компаніями, втрату та пошкодження інформаційних баз, крадіжки та псування активів, недостатню поінформованість потенційних клієнтів про послуги компаній. Пропонується, як і у випадку кредитних спілок, не створювати окремих відділів безпеки, а залучити спеціаліста з економічної безпеки, можливо, на умовах лізингу персоналу (аутсорсингу чи аутстафінгу). Пріоритети його роботи – гарантування фінансової безпеки (у тому числі шляхом якісної оцінки фінансових можливостей потенційних клієнтів).

Факторингові компанії. Загрози – хибна оцінка платоспроможності клієнта, низька кваліфікація персоналу, недостатність інформації для прийняття поточних та управлінських рішень, незначна диверсифікація послуг, крадіжки та псування активів, недостатня поінформованість потенційних клієнтів про послуги компаній. Так, як і для лізингових компаній та кредитних спілок, пропонується не створювати окремих відділів, а залучити спеціаліста з економічної безпеки. Підсистеми економічної безпеки, стан яких повинен викликати найбільшу стурбованість – фінансово-інвестиційна, інтелектуально-кадрова та інформаційно-аналітична.

Недержавні пенсійні фонди серед усіх сучасних загроз найбільше страждають від втрати активів клієнтів через неефективну інвестиційну політику КУА, недостатню поінформованість потенційних клієнтів про послуги фондів, конкуренцію з боку страхових компаній. Рекомендується ввести у штат фахівця з питань безпеки та налагодити і забезпечити його активну співпрацю зі службою економічної безпеки КУА, яка управляє активами фонду. Пріоритетний напрям забезпечення безпеки – фінансово-інвестиційний.

Ломбарди постійно перебувають під загрозою крадіжки та псування активів, недостатньої кваліфікації працівників під час справедливої оцінки закладеного майна, відсутності можливості його швидкої реалізації за належну ціну, відсутності джерел позикових коштів, шахрайства з боку працівників. До

послуг спеціаліста з економічної безпеки пропонується звертатись за виникнення необхідності, наприклад, під час підбору та встановлення рівня кваліфікації та надійності персоналу. Основа безпеки ломбарду – фізична цілісність наявних активів (тобто основна увага має приділяється силовій або фізичній безпеці), тому рекомендується скористатись послугами спеціалізованої служби охорони та встановити захисні системи, як мінімум, камери та сигналізацію.

Підсумовуючи усе вищезазначене, можна зробити висновок, що ефективна система економічної безпеки фінансових установ має бути здатна забезпечити такий стан активів (у кількісному вимірі та за якісними ознаками) установ, метою створення яких є надання тих чи інших видів послуг фінансового характеру, що дозволяє їм без перешкод вести основну, фінансову та інвестиційну діяльність у теперішньому часі та гарантувати собі таку можливість у майбутньому; забезпечує стійкість до негативного впливу на результати роботи зовнішніх та внутрішніх загроз, мінімізує ризики настання несприятливих для компаній подій, а у випадку їх прояву, дає змогу компенсувати збитки, ними спричинені. Високий рівень економічної безпеки є обов'язковою умовою для досягнення фінансовими установами запланованих показників рентабельності та отримання шансу на перемогу у конкурентній боротьбі за споживачів фінансових послуг.

Зважаючи на наведений фактичний матеріал, можна запропонувати наступний перелік підсистем системи економічної безпеки фінансової установи, зважаючи на сучасні умови ведення ними професійної діяльності: фінансова безпека (поєднує два напрями – фінансово-інвестиційну безпеку власних ресурсів компанії, фінансово-інвестиційну безпеку активів клієнтів), інтелектуально-кадрова, матеріальна, фізична (силова), інформаційно-аналітична, техніко-технологічна, правова (юридична), зовнішня (у тому числі ринкова (конкурентна) безпека, політична безпека).

При формуванні теоретико-методичних засад побудови системи економічної безпеки фінансових установ необхідно визначити принципи, якими

варто керуватись під час створення та налагодження функціонування такої системи. Серед вітчизняних науковців немає єдності і у цьому питанні. Так, Сухонос В.В. при визначенні концептуальних організаційно-правових засад функціонування системи економічної безпеки банків пропонує керуватись такими принципами, як принцип безперервності, принцип оптимальності, принцип плановості, принцип координаційності, принцип компетентності, принцип гласності, принцип конфіденційності і принцип відповідальності [79, с. 65]. Білошкурська Н.В. окремо від системи економічної безпеки виділяє ще і принципи побудови економіко-організаційного механізму формування економічної безпеки, обираючи за об'єкт своїх наукових досліджень підприємства, а не фінансові установи. Однак, більшість із запропонованих принципів вважаємо за доцільне використовувати і при побудові системи економічної безпеки фінансових установ. Повний запропонований дослідницею перелік виглядає наступним чином: принцип доцільності, принцип своєчасності, принцип плановості, принцип комплексності, принцип неперервності, принцип законності, принцип поєднання гласності і конфіденційності, принцип взаємодії, принцип гнучкості, принцип динамізму та розвитку, принцип відповідальності [80, с.26]. Белоус Н.Д., що також розглядає проблеми економічної безпеки підприємницьких структур, пропонує обмежуватись лише шістьма принципами економічної безпеки: принципом передбачення, принципом законності, принципом узгодженості, принципом розвитку, принципом системності і принципом економічної доцільності [81, с.77]. Нетривіальний перелік системних принципів економічної безпеки підприємства пропонує Корчевська Л.О.: принцип відкритості, принцип спеціалізації, принцип цілеспрямованості, принцип комплексності, принцип багатомірності, принцип контрінтуїтивності, принцип емерджентності. Щодо двох останніх принципів, то сутність принципу емерджентності впливає із закону переходу кількісних змін в якісні, і полягає у спонтанному утворенні нових особливих властивостей системи за рахунок взаємодії її складових елементів, які окремо мають інші незалежні властивості. Як наслідок, глобальна

мета системи може не співпадати з локальними цілями елементів. Принцип контрінтуїтивності базується на невідповідності інтуїтивного (заснованого на особистому досвіді) та експертного (заснованого на достовірних знаннях і логічних висновках) світосприйманні. Тобто рішення, яке за нашим переконанням приведе до певного результату, може привести всупереч очікуванням до протилежного [82, с.244].

Зважаючи на наведені дані, до принципів, якими варто керуватись при побудові системи економічної безпеки фінансових установ, можна віднести: принцип законності, принцип економічної доцільності (раціональності), принцип комплексності, принцип системності, принцип узгодженості, принцип своєчасності, принцип контрінтуїтивності, принцип емерджентності, принцип безперервності, принцип компетентності, принцип поєднання інтересів установи і клієнтів, принцип незалежності, принцип домінування попередження загроз над усуненням їх наслідків.

Визначимо, які обставини впливають на особливості побудови систем економічної безпеки фінансових установ.

Фактори впливу на формування системи економічної безпеки фінансових установ у сучасних умовах господарювання є наступними:

- недостатність власних фінансових ресурсів установ та обмеженість доступу до зовнішніх джерел фінансування;

- дуалістичність мети функціонування фінансових установ – з одного боку це отримання прибутку (крім кредитних спілок, недержавних пенсійних фондів, страхових компаній, що спеціалізуються на окремих видах страхування), з іншого – забезпечення позитивних фінансових результатів від управління активами або надання інших видів фінансових послуг на користь своїх клієнтів;

- недосвідченість та недостатній рівень знань персоналу фінансових установ (працівники фінансового сектору – здебільшого молоді люди без належного досвіду, оскільки в режимі економії фінансових ресурсів низька оплата праці, на яку вони погоджуються, є одним із основних пріоритетів для фінансових установ при підборі кадрів; іншою особливістю побудови систем

економічної безпеки є те, що відсутність достатньої кількості фахівців у цій сфері, які мають професійну освіту у галузі забезпечення фінансово-економічної безпеки, змушує фінансові установи довіряти завдання організації захисту корпоративних ресурсів представникам силових структур, колишнім військовим, тобто особам, не мають належного рівня знань у економічній та фінансовій сферах);

- відсутність якісного документального, інформаційного та методичного забезпечення процесів формування та функціонування систем економічної безпеки фінансових установ;

- посилення тиску на професійних учасників фінансового ринку з боку державних регуляторів, зокрема, через механізми контролю, нагляду, моніторингу;

- відмежування власників фінансових установ від безпосереднього управління ними, що заважає їм реально оцінювати характерні для діяльності фінансових посередників загрози, та не дозволяє оперативно стежити за ефективністю функціонування системи економічної безпеки;

- зниження рівня довіри фізичних та юридичних осіб до установ фінансового сектору, що за наслідок має падіння попиту на фінансові послуги та скорочення кількості клієнтів фінансових установ, що вимагає побудови сучасних систем економічної безпеки із пріоритетом орієнтації на утримання наявних та залучення нових споживачів фінансових послуг;

- відсутність державних програм щодо надання фінансової допомоги установам, що потрапили у скрутне матеріальне становище (зокрема, потребують підтримки у першу чергу неприбуткові інституції, такі як кредитні спілки, недержавні пенсійні фонди, а також інші фінансові установи, що втратили власні активи через воєнні дії або ж по причині закриття філій і втрати клієнтів, що розташовувались на території Криму та на Сході України);

- перманенте зростання кількості загроз діяльності фінансових установ, а також можливих наслідків їх впливу на стабільність їх функціонування; варто також відзначити, що якщо кілька років тому кількість та наслідки загроз

можна було хоча б приблизно спрогнозувати, то нині, у 2016 році, для розробки подібного прогнозу потрібно врахувати стільки аспектів та можливостей, що його результати, навіть за умови дуже детальних та прискіпливих розрахунків, навряд чи виявляться достатньо точними;

- високий рівень шахрайства та інших видів економічної злочинності у фінансовому секторі, відсутність належних механізмів захисту (у тому числі і у нормативно-правовій площині, так, проблема рейдерства та його переслідування і покарання законом і досі не врегульована);

- стрімкий розвиток інформаційних технологій, що мають використовуватись установами для швидкого та безперервного обслуговування клієнтів та роботи у різних сегментах фінансового ринку, що вимагає організації належного рівня захисту ресурсів компаній від кіберзлочинців та інших осіб, що можуть чинити злочинні посягання на активи установ через мережу Інтернет або інші канали доступу до даних;

- економічна та політична ситуація у країні, та загрози, що із нею пов'язані.

Усі названі фактори повинні належним чином враховуватись при формуванні систем економічної безпеки фінансових установ. Для цього доцільною є розробка документального забезпечення формування та функціонування системи економічної безпеки фінансової установи, у якому згадані фактори не лише будуть перераховані, але і супроводжуватимуться конкретними пропозиціями щодо мінімізації їх негативного впливу на стан економічної безпеки установи.

Організаційно-правовою формою комплексного забезпечення економічної безпеки для банківської установи, вважає Сухонос В.В., повинна бути програма забезпечення економічної безпеки банку [79, с.65]. Водночас, документально-інформаційне забезпечення формування і функціонування системи економічної безпеки фінансової установи може включати Концепцію економічної безпеки, Стратегію забезпечення економічної безпеки, Положення про службу економічної безпеки, тощо. Варто відзначити, що подібні документи на разі розробляються лише для банківських установ; решта видів фінансових установ

зазвичай не мають належного інформаційного забезпечення функціонування систем економічної безпеки, та і механізми захисту їх ресурсів є фрагментарними, що не дозволяє вести мову про комплексну захищеність активів їх клієнтів від зовнішніх та внутрішніх небезпек і загроз. Концепція ж безпеки банку є науково обґрунтованою системою поглядів на визначення основних напрямів, умов та порядку практичного вирішення завдань захисту банківської справи від протиправних дій та недобросовісної конкуренції. Тому при розробці документального забезпечення організації та функціонування систем економічної безпеки фінансових установ, зокрема таких, як страхові компанії, кредитні спілки, компанії з управління активами, фінансові компанії тощо, можна рекомендувати брати за основу концепції безпеки та економічної безпеки (за їх наявності) банківських установ.

При організації процесу формування системи економічної безпеки підприємства Андрієнко В.М. пропонує виділяти три рівні: стратегічний, тактичний та оперативний [83, с.121]. Вважаємо раціональним запропонувати для фінансових установ скористатись цим підходом, із виділенням на кожному рівні окремих етапів побудови систем економічної безпеки фінансових установ.

На стратегічному рівні необхідно: визначити перелік підсистем майбутньої системи економічної безпеки, розробити концепцію та стратегію економічної безпеки установи, сформувати документальне забезпечення створення та функціонування системи економічної безпеки.

На тактичному рівні доцільно: визначити джерела фінансового забезпечення функціонування системи економічної безпеки, сформувати детальні переліки зовнішніх і внутрішніх загроз діяльності фінансових установ, розробити комплекси заходів щодо попередження, протидії та мінімізації наслідків впливу визначених загроз на стан економічної безпеки установи.

На оперативному рівні належить: розподілити обов'язки відповідальних за забезпечення економічної безпеки установи, налагодити матеріальне забезпечення системи економічної безпеки, розробити форми оцінювання рівня економічної безпеки та ефективності управління нею [84, с.49].

Таким чином, врахування наданих рекомендацій дозволить професіоналам з фінансово-економічної безпеки та іншим особам, задіяним у процесі побудови систем економічної безпеки фінансових установ, визначити основні напрямки своєї роботи щодо формування та ефективного функціонування механізмів захисту корпоративних ресурсів фінансових установ та активів їх клієнтів від негативного впливу зовнішніх і внутрішніх небезпек та загроз.

Отже, зважаючи на відмінності у завданнях та механізмах роботи різних видів фінансових установ, не існує універсальної схеми побудови системи їх економічної безпеки. Кожна система економічної безпеки – це унікальний проект, ефективний тільки для того виду фінансової установи, для якого він розроблений і впроваджений. Щоб система економічної безпеки була раціональною, її необхідно будувати на основі ретельного і професійного вивчення всіх зовнішніх і внутрішніх небезпек і загроз, які впливають на бізнес-процеси фінансового посередника.

Організація системи економічної безпеки фінансової установи повинна ґрунтуватись на принципах, відмінних від тих, що застосовуються для виробничих або торгівельних підприємств. Фінансові компанії мають принципові відмінності одна від одної. Тим не менш, існує загальний алгоритм локалізації загроз, який можна застосувати для формування універсальної системи економічної безпеки:

1. Ідентифікація джерел загроз (ризиків) безпеці фінансового посередника.
2. Оцінка рівня серйозності загрози (рівень сили впливу загрози і можливості втрати корпоративних ресурсів установи).
3. Виокремлення груп джерел загроз відповідно до їх цілей, ресурсів, інтересів.
4. Виділення ресурсів для організації та застосування оптимального алгоритму локалізації погроз (побудова системи захисту) із урахуванням виділеного на це бюджету [85].

Всі системи економічної безпеки, побудовані без врахування політики ведення бізнесу, а також стратегічних цілей і завдань економічної безпеки – завжди виявляються однаково не ефективними, а всі системи, орієнтовані на конкретні цілі, завдання і стратегії фінансової установи – зазвичай успішно вирішують завдання збереження її корпоративних ресурсів.

Зрозуміло, що економічна безпека вітчизняних фінансових установ не може бути абсолютною. Стан економічної безпеки має бути оптимальним, тобто забезпечувати сприятливі умови функціонування установи при прийнятному рівні витрат. Фінансова діяльність породжує чимало ризиків, із нею пов'язаних. Вітчизняній економіці притаманні такі явища, як організована злочинність, чорні ринки, рекет, хабарництво (корупція) на різних рівнях влади, недобросовісна конкуренція тощо. Існуючі державно-правові механізми забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання виявляються в такій ситуації недовірними та інколи навіть неприйнятними для організації захисту законних інтересів фінансових установ. Серед інших причин та умов незадовільного стану економічної безпеки фінансових посередників відзначається недосконалість і суперечливість норм господарського права, відсутність необхідного своєчасного коригування законодавства, його адаптація до міжнародних правових норм, неузгодження інтересів держави і підприємців, незначна популярність та неефективність страхування фінансових ризиків.

Для формування системи економічної безпеки суб'єктів фінансового бізнесу можна використати наступні шляхи:

1. Залучення на постійній основі державних і недержавних структур безпеки.
2. Забезпечення економічної безпеки фінансової установи із залученням підрозділів позавідомчої охорони або приватного охоронного підприємства. Проте, при такому варіанті захисту слід врахувати, що головним чином, вирішується тільки завдання охорони активів, персоналу та інтелектуальної власності.

3. Організація власної служби безпеки (що, однак, вимагає значних витрат ресурсів і часу).

Об'єктом захисту системи економічної безпеки фінансової установи мають бути ресурси у самому широкому розмінні цього слова: інформація, інтелектуальна власність, активи, майно, клієнти, персонал, технології тощо. Суб'єктом забезпечення безпеки повинна виступати не тільки служба безпеки, а й увесь управлінський персонал компанії. Система економічної безпеки повинна охоплювати усіх співробітників, починаючи від директора і закінчуючи технічним персоналом.

Табл. 1.7 демонструє основні положення, що мають використовуватись при формуванні системи економічної безпеки фінансової установи.

Таблиця 1.7

Методологічні засади формування системи економічної безпеки фінансових установ

Елементи	Характеристика
Визначення	Під системою економічної безпеки фінансової установи пропонуємо розуміти складну структуру взаємопов'язаних підсистем, основним завданням яких є забезпечення захисту певного виду корпоративних ресурсів установи, як власних, так і залучених нею у процесі надання фінансових послуг, і які у своїй сукупності через механізми взаємовпливу дозволяють фінансовій установі досягти стану економічної безпеки.
Елементи системи економічної безпеки	Цілі, завдання, функції, принципи, підсистеми (у якості функціональних складових), механізм, об'єкти, суб'єкти, політику (до якої увійде і стратегія, і заходи, і індикатори оцінювання як інструменти аналізу її ефективності)
Мета формування системи економічної безпеки	Забезпечення захисту корпоративних ресурсів установи та її клієнтів від негативного впливу зовнішніх і внутрішніх небезпек і загроз на їх цілісність та здатність до створення додаткового прибутку або задоволення інших потреб споживачів фінансових послуг у процесі свого функціонування
Принципи формування системи економічної безпеки	Принцип законності, принцип економічної доцільності (раціональності), принцип комплексності, принцип системності, принцип узгодженості, принцип своєчасності, принцип контрінтуїтивності, принцип емерджентності, принцип безперервності, принцип компетентності, принцип поєднання інтересів установи і клієнтів, принцип незалежності, принцип домінування попередження загроз над усуненням їх наслідків
Документальне забезпечення	Концепція економічної безпеки, Стратегія забезпечення економічної безпеки, Положення про службу економічної безпеки

Елементи	Характеристика	
Склад підсистем системи економічної безпеки	Традиційний інтелектуально-кадрова та інформаційно-аналітична, фінансово-інвестиційна, техніко-технологічна, фізична (силова), правова (юридична), територіальна, ринкова та законодавчо-політична	Пропонований фінансова (поєднує два напрями – фінансово-інвестиційну безпеку власних ресурсів компанії, фінансово-інвестиційну безпеку активів клієнтів), інтелектуально-кадрова, матеріальна, фізична (силова), інформаційно-аналітична, техніко-технологічна, правова (юридична), зовнішня (у тому числі ринкова (конкурентна) безпека, політична безпека)
Рівні і етапи формування системи економічної безпеки	Рівні Стратегічний Тактичний Оперативний	Етапи Визначити перелік підсистем майбутньої системи економічної безпеки, розробити концепцію та стратегію економічної безпеки установи, сформувати документальне забезпечення створення та функціонування системи економічної безпеки визначити джерела фінансового забезпечення функціонування системи економічної безпеки, сформувати детальні переліки зовнішніх і внутрішніх загроз діяльності фінансових установ, розробити комплекси заходів щодо попередження, протидії та мінімізації наслідків впливу визначених загроз на стан економічної безпеки установи розподілити обов'язки відповідальних за забезпечення економічної безпеки установи, налагодити матеріальне забезпечення системи економічної безпеки, розробити форми оцінювання рівня економічної безпеки та ефективності управління нею
Модель формування	Самозабезпечення безпеки, забезпечення безпеки із залученням зовнішніх фахівців із приватного сектору, залучення державних установ та структур	
Характеристика формування ефективної системи економічної безпеки	Має бути здатна забезпечити такий стан активів (у кількісному вимірі та за якісними ознаками) установ, метою створення яких є надання тих чи інших видів послуг фінансового характеру, що дозволяє їм без перешкод вести основну, фінансову та інвестиційну діяльність у теперішньому часі та гарантувати собі таку можливість у майбутньому; забезпечує стійкість до негативного впливу на результати роботи зовнішніх та внутрішніх загроз, мінімізує ризики настання несприятливих для компаній подій, а у випадку їх прояву, дає змогу компенсувати збитки, ними спричинені.	

Складено автором

При формуванні системи економічної безпеки фінансової установи також важливо враховувати кілька перевірених часом правил. Фахівці у сфері безпеки іноді називають їх «золотими правилами безпеки»:

1. Існують три поняття: безпека, швидкість і економність. Під час формування системи економічної безпеки можна вибрати тільки два показники з цих трьох. Тобто, система може бути безпечною і швидкою, але при цьому

вона виявиться дуже дорогою, або бути безпечною і дешевою, проте повільною. Вона може бути дешевою і швидкою, та небезпечною. Вибір оптимальної комбінації – прерогатива осіб, які приймають управлінські рішення.

2. В управлінні економічною безпекою діють усі економічні закони і поняття, наприклад, ефективність, хоча розрахувати її дещо складніше, ніж фінансову ефективність, оскільки тут ефектом є не прибуток, а економія, іноді вона носить «віртуальний» характер. Наприклад, завдяки контролю за забезпеченням безпеки активів від погроз з боку персоналу знижуються втрати від систематичного їх розкрадання.

3. Безпека і складність бізнес-процесів – явища обернено пропорційні. Чим складнішим є процес, тим більше проблем із безпекою, тим менш він надійним він виявляється. Чим складнішою є система загроз, тим довшим є шлях, який потрібно пройти для протидії їй.

4. Безпека – це інвестиція, а не витрата. Вона коштує дорого, і це виправдані витрати, але це зовсім не означає, що в неї потрібно вкладати кошти нескінченно довго. Настає певний момент, коли подальше збільшення витрат практично не підвищує рівень економічної безпеки. Правильно визначити цей момент – значить працювати економічно ефективно.

5. Будь-яка система безпеки гальмує розвиток системи в цілому. Єдиний вихід – слідувати за змінами та прогнозувати невідоме.

Отже, для побудови сучасної, ефективної системи економічної безпеки фінансової установи необхідно визначитись, якими обсягами фінансових ресурсів компанія готова забезпечити її функціонування, якої швидкості роботи від неї очікує та якого рівня безпеки планує домогтись. Тобто, необхідно визначити раціональне співвідношення трьох зазначених факторів. Крім залучення до питань забезпечення економічної безпеки власних співробітників, доцільно скористатись послугами спеціалізованих охоронних фірм або представників державних силових служб. Під час фінансування захисних заходів варто пам'ятати, що вони все одно не зможуть гарантувати установі

абсолютну економічну безпеку, тому частину бюджету, відведеного на підтримку належного рівня захисту корпоративних ресурсів доцільно резервувати для покриття очікуваних та непередбачуваних втрат, пов'язаних із дією різноманітних зовнішніх та внутрішніх небезпек і загроз [86, с.117].

Таким чином, формування системи економічної безпеки фінансових установ є важливим завданням, що постає нині перед власниками та управлінським персоналом учасників фінансового ринку з огляду на численні загрози і ризики, що супроводжують їх діяльність у сучасних економічних умовах, а з огляду на важливу роль фінансових інституцій у забезпеченні сталості економічної системи держави, це завдання набуває національного значення.

1.3. Роль та значення економічної безпеки фінансових установ у забезпеченні національної безпеки держави

У тих економічних умовах, що склались нині в Україні, і характерними рисами яких є невизначеність, невпевненість господарських структур у перспективах своєї подальшої діяльності та численні ризики їх нормальному функціонуванню, породжені фінансовою, політичною та соціальною нестабільністю, проблема забезпечення економічної безпеки гостро постає як на рівні окремих учасників ринкової економіки, так і на рівні держави. Економічна безпека країни визнається урядом однією із базових складових її національної безпеки, без гарантування якої неможливим є самовизначення України на міжнародному рівні, її інтеграція у світову систему господарювання як рівноправного партнера та і врешті решт, її існування як єдиної, незалежної та неподільної держави XXI століття. Водночас, національна безпека по суті має складну структуру, що характеризується наявністю у ній ряду функціональних підсистем, які у свою чергу, також містять власні складові елементи. Так, зокрема, економічна безпека має у своєму складі фінансову безпеку, яка у свою чергу формується на основі банківської, валютної,

грошово-кредитної та інших підсистем, які стосовно національної безпеки уже будуть підсистемами третього рівня. Складність структурної будови національної безпеки держави схиляє до усвідомлення того факту, що її забезпечення повинно включати в себе оцінку стану та підтримку належного рівня функціонування кожного її елементу. Тому на разі постає проблема ідентифікації усіх складових національної, економічної та фінансової безпеки країни, а також визначення тих факторів, що чинять вплив на їх стан. У той час, як перелік підсистем національної безпеки окреслено у нормативно-правових документах, де також конкретизовано і їх функціональні підсистеми, недостатньо дослідженим залишається питання місця, ролі та значення економічної безпеки окремих суб'єктів господарювання у системі забезпечення національної безпеки України [87, с.852].

Підтвердженням важливості забезпечення економічної безпеки на макрорівні є численні санкціоновані владою та профінансовані бюджетом наукові дослідження, результатом яких стали концепції та стратегії, у яких або у рамках розвитку економіки України в цілому, або ж у царині забезпечення національної безпеки, закладено механізми захисту економічної безпеки держави, однією з основних компонентів якої визнано фінансову безпеку.

Основою ринкової економіки є високо розвинутий сектор бізнесу. Усвідомлюючи це, потрібно розуміти і значення рівня захищеності кожного окремого суб'єкта господарювання від зовнішніх та внутрішніх небезпек і загроз для економічної безпеки країни. Фінансово-економічна криза, що кілька років тому спостерігалась в Україні, довела, що фінансова слабкість учасників ринкових відносин – підприємств, установ, організацій, посередницьких структур може мати критичні наслідки для населення, підтримка належного рівня життя та добробут якого є метою і пріоритетним завданням економічної безпеки держави. Тому провідним економістам сучасності, на основі рекомендацій яких нині будуються стратегії розвитку України, необхідно розробити дієві напрями забезпечення економічної безпеки вітчизняних суб'єктів господарювання як базового елементу, фундаменту усієї системи

економічної безпеки країни, і перш за все, у полі їх зору повинні опинитись ті господарюючі суб'єкти, що надають фінансові послуги, оскільки нестабільність вітчизняних фінансових ринків, особливо у посткризовий період, не залишає жодних сумнівів. Ряд науковців не безпідставно стверджує, що такі негативні явища, характерні нині для України, як слабка розвиненість фондового ринку [88], нерозвиненість страхового ринку та системи довірчого управління майном, слабкість банківської системи [89], у тому числі відтік банківського капіталу за кордон, ймовірність посилення іноземного контролю та захоплення вітчизняного банківського ринку іноземними банками-гігантами [90], взаємозалежність фінансових ринків, втрата довіри населення до фінансових інститутів [91], зменшення обсягів емісії цінних паперів при одночасному значному зростанні обсягів біржової торгівлі і домінуванні при цьому вторинної торгівлі [92], низький рівень доходів більшості громадян [93] можуть становити значну загрозу фінансовій безпеці держави. При забезпеченні фінансової безпеки необхідно враховувати фінансові інтереси усіх суб'єктів фінансової системи [94], у тому числі фінансових установ як найбільш активних учасників вітчизняних ринків фінансових послуг. Крім того, перераховані вище загрози нормальному стану фінансової безпеки України так чи інакше пов'язані із господарською діяльністю окремих видів фінансових компаній, а отже, і з їх фінансовою безпекою: слабка розвиненість фондового ринку – з інвестиційними компаніями, недосконалість страхового ринку – зі страховими компаніями, вади системи довірчого управління майном – із компаніями з управління активами, інститутами спільного інвестування (корпоративними та пайовими фондами), слабкість банківської системи – з комерційними банками, втрата довіри населення до фінансових інститутів – з банкрутством кредитних спілок, шахрайством у ломбардах, недоступністю лізингових послуг, переважно нападницькою тактикою діяльності факторингових компаній, тощо, і, врешті решт, низьким рівнем фінансової грамотності. За умови функціонування усіх названих фінансових установ з дотриманням належного рівня їх економічної безпеки, ці негативні фактори

можна було б мінімізувати, що безперечно, мало б позитивний вплив і на фінансову, і у підсумку, на економічну безпеку держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій дозволив прийти до висновку, що рівень економічної безпеки вітчизняних фінансових установ нерозривно пов'язаний зі станом економічної безпеки України, і найбільше – з її фінансовою складовою. Окрім наукових робіт Толстової А.В. [88], Маламуй О.О. [89], Горалько О.В. [90], Кишакевича Б.Ю. [91], Савицької О.І. [92], Шубенко І.А. [93], Муляр Т.В. [94], здобутки яких дозволили обґрунтувати актуальність обраної для розгляду тематики, проблемам забезпечення економічної безпеки України та оцінювання її рівня і рівня її окремих складових присвячено праці таких сучасних дослідників, як Дідович І.І., Фабін І.Я. [95], Ковальов Є.В. [96], Онищенко В.О., Онищенко С.В., Мирошніченко В.В. [97], Сидоренко-Стеценко Д.В. [98].

Функціональний стан та рівень розвитку фінансового ринку є основою фінансової безпеки будь-якої держави. Зважаючи на кризові явища, що є характерними для фінансової системи України уже багато років поспіль, проблеми забезпечення її фінансової безпеки знайшли своє відображення у численних наукових працях вітчизняних дослідників. Так, фундаментальними працями, у яких розпочато вирішення питань фінансової безпеки на національному рівні можна вважати монографії Барановського О.І. [99] «Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення)» та Сухорукова А. І. «Проблеми фінансової безпеки України» [100], які побачили світ ще у 2004 році. Окремі аспекти сучасного стану та характерних особливостей фінансової безпеки країни розкриваються у роботах таких вчених, як Архірейська Н. В. (досліджує основні напрямки забезпечення фінансової безпеки України) [101], Нечипорук Л. В. (приділяє увагу проблемі посилення загроз фінансовій безпеці держави в умовах фінансової глобалізації) [102], Петрушевська В. В. (пропонує класифікацію загроз та формування захисних механізмів фінансової безпеки держави) [103], Ткаленко С.І. (розглядає фінансову безпеку держави в умовах посилення глобалізаційних

процесів) [104]. Усвідомлюючи важливе значення фондового ринку та діяльності його учасників для стану фінансової, та у підсумку, і економічної безпеки держави, Мещеряков А. А. [105], Паєнтко Т. В. [106] та Сидоренко П. О. [107] спрямували вектор своїх наукових пошуків до визначення проблем забезпечення безпеки ринку цінних паперів. Впритул до визначення взаємозв'язку між фінансовою безпекою країни та фінансовим станом підприємницьких структур наближається у своїх дослідженнях Костирко Р. О. [108]. Що ж до місця окремих видів фінансових установ у системі фінансової, економічної або національної безпеки держави, то спроби його визначення можна віднайти у роботах Горалько О. В., де розглядається фінансова безпека банків у системі забезпечення фінансової безпеки держави [109] та Дубини М. В. під час встановлення концептуальних засад зміцнення фінансово-економічної безпеки держави через активізацію діяльності системи парабанківських посередників [110].

Перебування фінансової установи у стані економічної безпеки означає захищеність її поточної діяльності від негативного впливу різних ризиків, фінансово-господарську стабільність та гарантовану перспективу розвитку у майбутньому. І якщо лейтмотивом державних програм забезпечення економічної безпеки України є стабілізація та підтримка високого рівня життя населення, вирішити це завдання на практиці не видається можливим без розширення фінансових можливостей громадян. Соціальні програми, субсидії, дотації, субвенції здатні надати лише адресну допомогу, яка, до того ж, не може бути тривалою, та призведуть до чергового бюджетного дефіциту. Тому варто звернути увагу на вітчизняний фінансовий ринок, його можливості для підвищення добробуту населення. Адже не завжди для того, щоб зробити людину багатшою, потрібно «дарувати» їй кошти. Інколи достатньо забезпечити їй можливість самостійно примножити власний капітал, у тому числі і шляхом його інвестування, передання у довірче управління тощо. Сучасний вітчизняний рівень розвитку фінансового ринку таку можливість надає. Проте, аби не втратити капітал, його потрібно довірити тим учасникам

ринку, які здатні розумно ним керувати та забезпечити як мінімум його збереження, як максимум – примноження, а це можливо лише за умови, що фінансова установа має високий рівень економічної безпеки.

Викладені вище міркування доводять взаємозв'язок економічної безпеки індивіда – громадянина України, економічної безпеки фінансової установи та економічної безпеки держави. Щоправда, деякі вчені-дослідники вважають, що встановлений зв'язок характерний не для економічної безпеки, а для фінансової захищеності окреслених суб'єктів. Проте, на наш погляд, той факт, що учасники фінансового ринку – фінансові установи – спеціалізуються на операціях з капіталом, і діють у фінансовому секторі економіки, не означає, що їх рівень економічної безпеки не має впливу на інші складові економічної безпеки України, окрім фінансової. Більше того, безпека учасників фінансового ринку має значення і для національної безпеки держави.

Найбільш типовою та визнаною в науковому світі є структура національної безпеки держави, що містить такі складові: державну, політичну, військову, екологічну, інформаційну, інтелектуальну і економічну безпеку [97]. Ряд вчених додає до цього переліку ще правову, культурну, кримінологічну, демографічну, генетичну, науково-технологічну та соціальну безпеку [95]. Економічна безпека також має свою структуру: за рівнем безпеки поділяється на міжнародну (у тому числі глобальну та колективну) і національну (на рівні держави, регіону, галузі, суб'єкта господарювання, людини) [95]; а за напрямками забезпечення на інноваційно-технологічну, енергетичну, інвестиційну, соціальну, продовольчу, виробничу, зовнішньо-економічну та фінансову [98]. Згідно Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, що затверджена Міністерством економічного розвитку і торгівлі 29 жовтня 2013 року [1], фінансова безпека має найвищу питому вагу при розрахунку інтегрального показника рівня економічної безпеки. Її стан визнано важливішим навіть за стан продовольчої безпеки України. Структурна будова фінансової безпеки держави також непроста, охоплює усі сегменти фінансового сектору економіки України і включає в себе

бюджетну, валютну, грошово-кредитну, боргову, банківську безпеку, а також безпеку небанківського фінансового ринку (інколи виокремлюють ще податкову та інвестиційну безпеку [91] – рис.1.1).

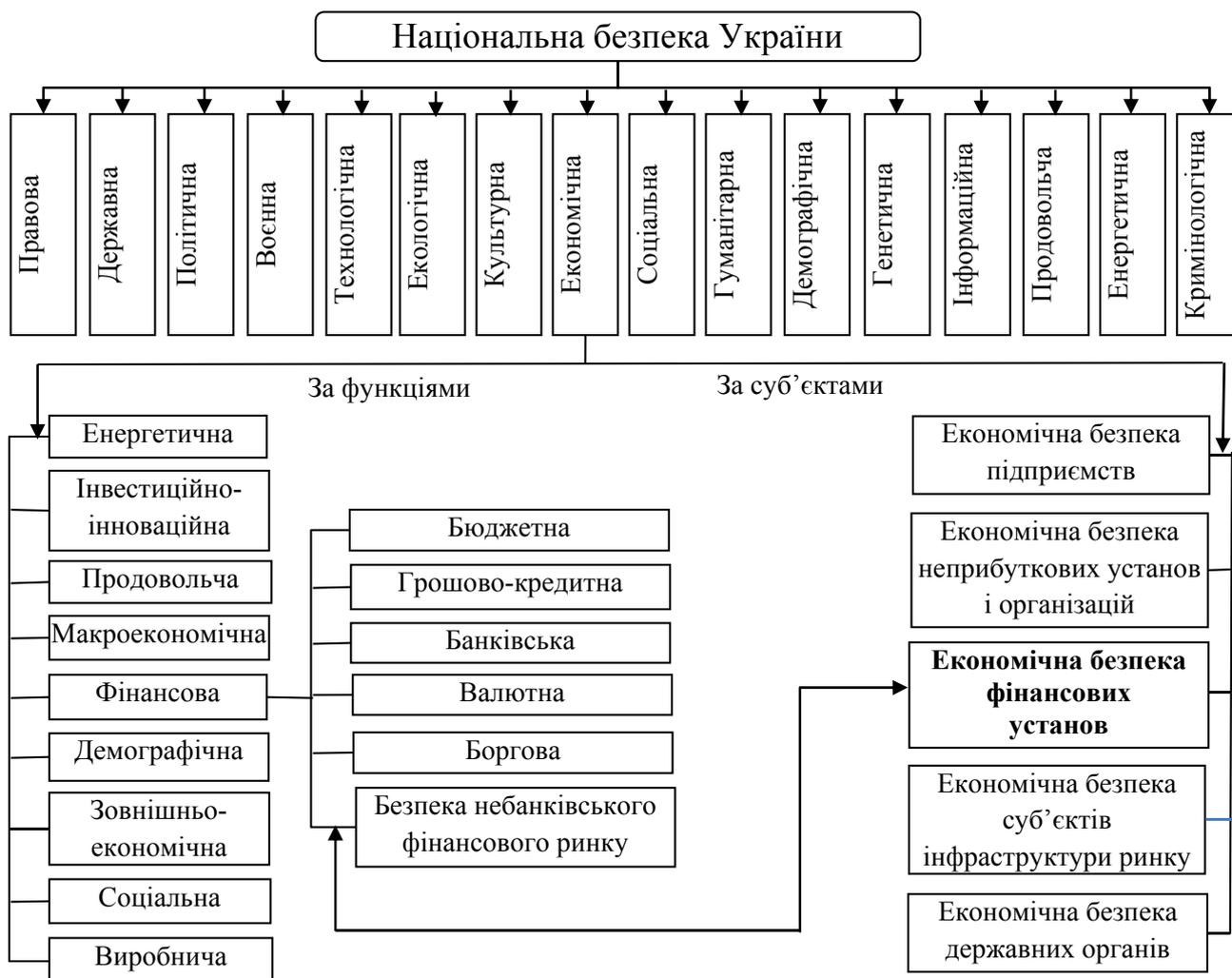

Рис. 1.1. Місце економічної безпеки фінансових установ у системі національної безпеки України

Складено автором на основі [1, 111]

З огляду на це, підтримка безпечного рівня функціонування фінансово-кредитної сфери можлива лише за умови розвитку та гарантування економічно безпечного стану усіх сегментів вітчизняного фінансового ринку, проведення дієвої грошово-кредитної, валютної, бюджетної, боргової та інвестиційної політики [92], у реалізації якої важливу роль відіграють сучасні фінансові установи – комерційні банки, страхові компанії, недержавні пенсійні фонди,

кредитні спілки, лізингові та факторингові компанії, компанії з управління активами та інші.

Отже, рівень економічної безпеки фінансових установ формується під впливом станів усіх без винятку складових фінансової безпеки держави, але водночас, сам справляє на них позитивний або негативний вплив. Таким чином, названі елементи перебувають у двосторонньому зв'язку, і їх показники у більшій чи меншій мірі залежать один від одного (рис. 1.2).

Економічна безпека фінансових інституцій впливає на економічну безпеку особи – у даному випадку громадянина України, оскільки мінімізує ризик втрати ним інвестованого, покладеного на депозит чи переданого у довірче управління капіталу, підвищує рівень життя шляхом надання додаткових фінансових ресурсів у вигляді доходу на здійсненні капіталовкладення. На рівні безпеки суб'єктів господарської діяльності роль економічної безпеки фінансових посередників важно переоцінити, оскільки фінансова криза 2008-2009 років продемонструвала, як банкрутства та втрата фінансової стійкості вітчизняними банками, кредитними спілками, інвестиційними фондами призвели до зупинки та ліквідації численних підприємств, росту безробіття, втрати економічних зв'язків, припинення діяльності переважної більшості суб'єктів малого бізнесу. Якби домінуюча кількість фінансових установ підтримувала високий рівень власної економічної безпеки і інвестувала частину отриманих доходів у її підтримку, а не лише забезпечувала надприбутки своїм власникам, таких катастрофічних наслідків можна було б уникнути.

Регіональна економічна безпека також у певній мірі залежить від економічної безпеки окремих фінансових установ. Відомо, що і економічний, і відповідно, соціальний розвиток регіону залежать від обсягів інвестиційних ресурсів, спрямованих у його виробничий, сільськогосподарський комплекс, інфраструктуру, сферу послуг тощо.

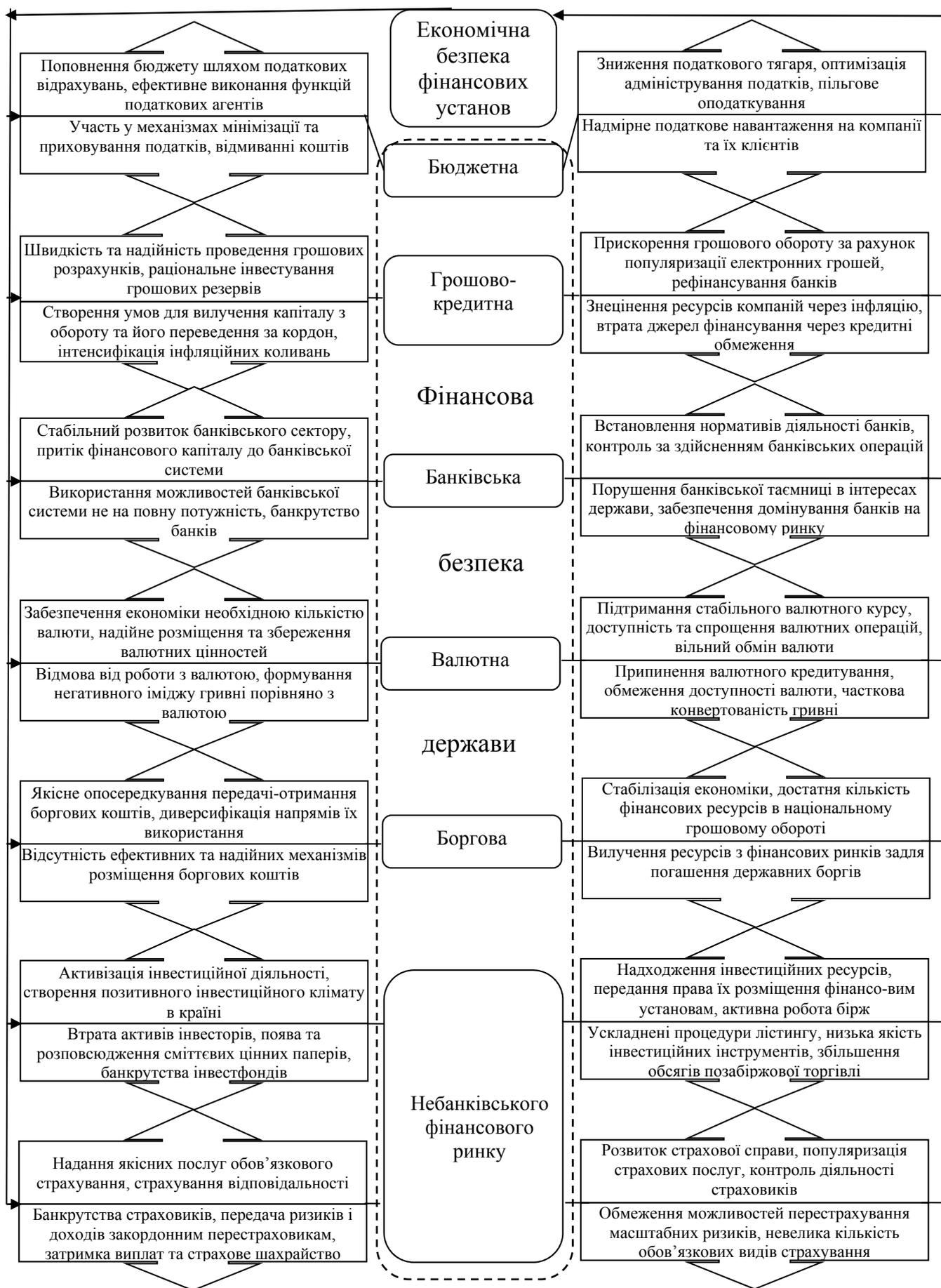

Рис. 1.2. Взаємовплив економічної безпеки макро і мікрорівня [112, с.324]

Сприятливий чи несприятливий інвестиційний клімат не в останню чергу формується на основі рівня розвитку фінансового ринку регіону, зокрема його фондового сегменту. Без ефективної діяльності бірж, депозитаріїв, зберігачів, реєстраторів, банків та інвестиційних компаній регіональний фондовий ринок не зможе якісно виконувати функцію інвестиційного посередництва, тобто залучати, використовувати, перерозподіляти фінансові ресурси по усім сферам економічного життя України.

Зазначимо, що на рис. 1.2 стрілками, що направлені вгору, показано фактори, що стимулюють підвищення рівня безпеки, а тими, що скеровані вниз, такі, що мають на неї деструктивний вплив. Водночас, поява у тому чи іншому регіоні ненадійних фінансових інституцій, нездатних якісно виконувати покладені на них функції, або таких, що були створені для відмивання коштів, трансферту їх за кордон, у офшорні зони, ухилення від оподаткування, і які, відповідно, будуть оголошені банкрутами та за першої ж нагоди вийдуть з ринку, не виконавши свої зобов'язання перед інвесторами, швидко створить регіону несприятливий інвестиційний імідж та поставить під загрозу його економічну безпеку.

На рівні економічної безпеки країни стан економічної безпеки фінансових посередників займає майже таку ж позицію, що і на рівні регіону. Так само гарантована економічна безпека учасників фінансового ринку, їх стабільна та рентабельна діяльність можуть створити позитивний інвестиційний клімат для держави на міжнародному ринку капіталів, а періодичні банкрутства фінансових установ, відсутність з їх боку гарантій збереження капіталу, низькі показники окупності інвестицій – призвести до відтоку капіталів за кордон та утримання закордонних інвесторів від інвестиційної активності. Крім того, через вплив на економічну безпеку окремих громадян, діяльність фінансових установ впливає на економічну безпеку України, оскільки нестабільність на фінансових ринках може стати причиною втрати ними додаткового фінансового доходу (для вкладників банків, інвесторів пайових та корпоративних фондів), основного джерела грошових надходжень (заробітної

плати працівниками фінансових установ при звільненні через банкрутство або згорання діяльності, припиненні додаткових пенсійних виплат від недержавних пенсійних фондів, що зазнали краху) чи можливості отримати прибуток (для фізичних осіб-підприємців при скороченні кредитних програм, недоступності лізингу як альтернативи кредитуванню) або компенсувати збиток (для осіб, що були застраховані у страхових компаніях з низьким рівнем страхових резервів, платоспроможності та фінансової стійкості) тощо. Втрата ж громадянами основних джерел доходу призведе до необхідності пошуку бюджетних коштів для фінансової підтримки таких категорій населення (наприклад, для виплат допомоги по безробіттю). Таким чином, перебування частини вітчизняних фінансових установ у стані економічної небезпеки становить загрозу для загального рівня економічної безпеки держави [112, с.320-323].

Особливе значення для усіх рівнів економічної безпеки має страховий ринок і його основні учасники – страхові компанії. Страхування сприяє збереженню досягнутого рівня життя для громадян, зменшує збитки суб'єктів господарювання у разі виникнення ризиків, на рівні держави виступає інструментом, завдяки якому відшкодовуються навіть катастрофічні збитки [93].

Як уже було зазначено, рівень економічної безпеки фінансових установ впливає не лише на фінансову складову економічної безпеки країни, але і на решту її структурних елементів. Так, економічна стабільність та рентабельність вітчизняних фінансових установ впливає на інноваційно-інвестиційну безпеку України шляхом створення сприятливого іміджу держави при наданні міжнародних кредитів або інвестуванні у високотехнологічні та наукоємні проекти. Для продовольчої та зовнішньоекономічної безпеки важливе значення має рівень розвитку та стабільність валютного і грошово-кредитного ринків, що забезпечують сталість імпортно-експортних продуктових та товарних зв'язків. Роль економічної безпеки у соціальній безпеці не викликає сумнівів. Виробнича безпека України тісно пов'язана зі станом фінансових установ що займаються

кредитуванням, лізинговими операціями, факторингом, страхуванням, адже саме ці фінансові продукти є основою для нарощення сучасними вітчизняними підприємствами виробничого потенціалу, оновлення основних фондів, отримання додаткових грошових ресурсів для ведення основної, фінансової та інвестиційної діяльності.

Отже, існує тісних зв'язок між категоріями економічної безпеки фінансових установ та економічної безпеки держави, і у першу чергу її фінансової складової [113, с.450-451].

Необхідність підтримання стабільної та активної роботи фінансових ринків в Україні, яка є неможливою без участі таких видів кредитно-фінансових інституцій як страхові компанії, пенсійні фонди, інвестиційні фонди, фінансові компанії, кредитні спілки, ломбарди, тощо, неодноразово було визнано на державному рівні. Так, у Законі України «Про основи національної безпеки України» визначено, що суттєвими чинниками економічної нестабільності нині залишаються відсутність ефективної програми запобігання фінансовим кризам та зростання кредитних ризиків [114]; тобто визнається, що ряд загроз національній безпеці країні, а саме її економічній складовій, джерело свого походження мають на вітчизняних ринках фінансових послуг. Мінімізувати зазначені ризики пропонується шляхом: оздоровлення фінансово-кредитної сфери, захисту інтересів вкладників, фінансового ринку [114], забезпечення сталості фінансової системи, розширення кредитної підтримки економіки, зміцнення довіри до фінансових установ, усунення негативного впливу наслідків світової фінансово-економічної кризи [111]. Виконання окреслених завдань повинно базуватись на підтриманні високого рівня економічної безпеки кредитно-фінансових інституцій, оскільки саме їх фінансово-господарська стабільність є тим чинником, що сприятиме відродженню довіри суспільства до фінансової системи України, дозволить компенсувати вплив кредитних та валютних ризиків та зменшити загрозу настання другої хвилі фінансово-економічної кризи.

Таким чином, на державному рівні усвідомлено зв'язок стану економічної безпеки фінансових інституцій з рівнем фінансової безпеки України та її економічної безпеки. Високий рівень економічної безпеки вітчизняних спеціалізованих кредитно-фінансових установ є обов'язковою умовою їх стратегічного розвитку. В свою чергу, фінансова система країни, що побудована на стабільній прибутковій роботі кредитно-фінансових інституцій, гарантує фінансову безпеку сучасної держави [115, с.47].

Конкретизуємо зв'язок між економічною безпекою фінансового ринку та його учасників – фінансових установ – і реалізацію фінансових та національних інтересів держави. Нагадаємо, що система забезпечення національної безпеки України – це організована державою сукупність суб'єктів (державних органів, громадських організацій, посадових осіб, громадян та їх спілок), об'єднаних цілями та завданнями щодо захисту національних інтересів, які здійснюють свою діяльність у цій сфері у відповідності до визначених у законодавстві України функцій, механізмів їх виконання [116]. Із наведеного визначення випливає, що у системі забезпечення національної безпеки одним із об'єктів, окрім людей і громадян, їхніх конституційних прав і свобод, суспільства та його духовних, морально-етичних, культурних, історичних, інтелектуальних та матеріальних цінностей, інформаційного і навколишнього природного середовища і природних ресурсів; держави – її конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності, – виступають національні інтереси, захист та сприяння реалізації яких є метою формування та функціонування системи національної безпеки. Під національними інтересами законодавство України конкретизує життєво важливі матеріальні, інтелектуальні і духовні цінності Українського народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні, визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток [114]. У контексті дослідження економічної та фінансової безпеки як на макро, так і на мезо та мікрорівні, особливий інтерес представляють саме

матеріальні та фінансові цінності наших співвітчизників, фінансових інституцій, держави.

До фінансових інтересів на макрорівні у сучасних економічних умовах, зважаючи на загрози, що супроводжують розвиток вітчизняної фінансової системи, можна віднести:

- розширення доступу до міжнародних фінансових ринків;
- зменшення залежності від експортно-імпоротної діяльності;
- покращення стану зовнішньої торгівлі, зменшення дефіциту платіжного балансу, зокрема рахунка поточних операцій;
- досягнення незалежності від зовнішніх кредиторів;
- мінімізацію впливу світових фінансових криз на фінансову систему держави;
- покращення інвестиційного клімату;
- підвищення рівня бюджетної дисципліни і збалансованості бюджетної системи;
- зменшення обсягу державного боргу;
- уникнення тінізації економіки;
- збільшення обсягів золотовалютних резервів;
- зменшення рівня доларизації економіки;
- стабілізацію обмінного курсу національної валюти;
- активізацію розвитку фондового ринку, зокрема в частині застосування механізмів обліку та переходу прав власності на цінні папери, а також забезпечення захисту прав інвесторів на фондовому ринку;
- підвищення рівня капіталізації фінансової системи [117].

Для реалізації більшості із наведених фінансових інтересів держави обов'язковою умовою є ефективне функціонування вітчизняного фінансового ринку, чого неможливо досягти без активної та дієвої роботи фінансових установ. Так, доступ до міжнародних фінансових ринків здійснюється при залученні фінансових посередників, зокрема державних та комерційних банків; досягнути незалежності від зовнішніх кредиторів також не видається можливим

без існування стабільної та стійкої національної банківської системи і наявності достатньої кількості вітчизняних кредитних інституцій. Мінімізувати негативні впливи кризових явищ та компенсувати їх наслідки для суб'єктів господарювання можна шляхом побудови ефективного страхового сегменту фінансового ринку, а також через механізми використання фінансових послуг, наприклад, хеджування, на наданні яких спеціалізуються фінансові установи. Покращення інвестиційного клімату стане можливим за умови забезпечення ділової репутації та прозорості діяльності не лише бізнес-структур, які мають потребу у інвестиційних ресурсах, але і фінансових інституцій, що опосередковуватимуть процеси надходження коштів від інвесторів до реципієнтів. Крім того, для отримання фінансових інвестицій велике значення має розвиток фондового ринку, найбільш активними учасниками та елементами інфраструктури якого знову ж таки виступають фінансові установи. У процесі стабілізації курсу національної валюти із врахуванням не досить активної позиції Національного банку України щодо контролю валютних операцій, усе більшу роль відіграють комерційні банки та їх дії і наміри стосовно продажу і придбання валютних цінностей. І як лідируючі на фінансових ринках інституції, комерційні банки здатні забезпечити належний рівень капіталізації вітчизняної фінансової системи.

Економічна безпека фінансових установ має важливе значення для забезпечення інвестиційної привабливості держави на міжнародному ринку капіталів. Послуги фінансового посередництва в Україні пропонують нині чимало інституцій. Найбільш поширеними видами фінансових посередників залишаються комерційні банки, страхові компанії, компанії з управління активами, недержавні пенсійні фонди, кредитні спілки, ломбарди, лізингові та факторингові компанії. Їх завдання у обслуговуванні інвестиційних процесів значно різняться, наприклад, банки забезпечують зберігання та переміщення фінансових ресурсів між сторонами інвестування, здійснюють конвертацію валюти, яка неодмінно використовується при зовнішньому фінансуванні, надають консультаційні послуги та рекомендації і гарантії щодо раціональності

використання коштів; компанії з управління активами керують інвестиційними фондами, примножуючи інвестовані у колективній або індивідуальній формі активи та здійснюючи професійне довірче управління ними з метою отримання інвестиційного прибутку; страхові компанії надають учасникам інвестиційних процесів засоби захисту від можливих фінансових втрат, сплачують компенсації у випадку прояву тих або інших видів небезпек і загроз, ризик виникнення яких було їм передано суб'єктами господарювання; тощо. Таким чином, належна і професійна робота цих фінансових організацій має позитивний вплив на інвестиційний імідж країни і є вагомим аргументом у процесі укладання угод щодо реального інвестування або придбання цінних паперів вітчизняних емітентів. Інвестиційний клімат в Україні значно покращиться за умови, що комерційні банки зможуть гарантувати збереження банківської таємниці, не слугуватимуть механізмом для відмивання та виведення готівки за кордон, забезпечуватимуть належний рівень збереження та недоторканності конфіденційної інформації, яка стосується клієнтів і їх активів; страхові компанії активно використовуватимуть послуги перестраховування ризиків у надійних та знаних у всьому світі страховиків, правильно оцінюватимуть фінансові ризики та полишать свої прагнення до отримання надприбутків шляхом нехтування механізмами ризик-менеджменту; компанії з управління активами відмовляться від надто агресивних інвестиційних стратегій, що можуть привести їх до повної втрати активів інвесторів тощо. Таким чином, наслідком підтримання належного рівня власної економічної безпеки вітчизняними фінансовими установами стане стабілізація фінансової системи України, стан якої є підґрунтям для побудови системи національної безпеки держави і вагомим фактором, що враховується міжнародними та національними агентствами при визначенні рівня інвестиційної привабливості країни [118, с.281].

Визначимо, які фактори системи економічної безпеки вітчизняних фінансових установ чинять позитивний вплив на стан фінансової безпеки України, а які мають руйнівну для нього дію.

За високого рівня економічної безпеки фінансових установ значні обсяги їх податкових відрахувань сприятимуть поповненню бюджету та ефективному і надійному виконанню ними функцій податкових агентів, що матиме позитивний вплив на рівень бюджетної безпеки. Водночас, участь у механізмах мінімізації та приховування податків, відмиванні коштів, що є характерним для низького рівня економічної безпеки суб'єкта, негативно впливатиме на цю складову фінансової безпеки.

Швидкість та надійність проведення грошових розрахунків, раціональне інвестування грошових резервів – ознака високого рівня економічної безпеки фінансових інституцій та фактор позитивного впливу на грошово-кредитну безпеку; стабільний розвиток банківського сектору, притік фінансового капіталу до банківської системи – на банківську безпеку. Створення умов для вилучення капіталу з обороту та його переведення за кордон, інтенсифікація інфляційних коливань, використання можливостей банківської системи не на повну потужність, банкрутство банків – сигнали низького рівня безпеки учасників фінансових ринків, що становлять загрозу для грошово-кредитної і банківської підсистем фінансової безпеки. Забезпечення економіки необхідною кількістю валюти, надійне розміщення та збереження валютних цінностей є проявом високого рівня економічної безпеки фінансових установ, які функціонують на валютному ринку. Низький рівень їх безпеки матиме прояв у відмові від роботи з валютою, формуванні негативного іміджу гривні порівняно з грошовими одиницями інших країн. Надання якісних страхових послуг здатне підвищити рівень страхової безпеки держави, а періодичні банкрутства страховиків, передача ризиків і доходів закордонним перестраховикам, затримка виплат та страхове шахрайство – його знизять. Позитивний вплив на фондову безпеку матиме активізація інвестиційної діяльності, створення позитивного інвестиційного клімату в країні, що їх здатні гарантувати стабільні та рентабельні інвестиційні компанії і фонди, втрата ж цими суб'єктами активів інвесторів, розповсюдження сміттєвих цінних паперів, банкрутства стануть дестимуляторами розвитку фондового ринку. Високий рівень економічної

безпеки фінансових установ гарантуватиме якісне опосередкування передачі-отримання боргових коштів, диверсифікацію напрямів їх використання, що є досить важливим для підтримання боргової безпеки держави, а відсутність ефективних та надійних механізмів розміщення боргових коштів завадить її забезпеченню на належному рівні.

Усе вищезазначене підтверджує вплив стану економічної безпеки фінансових посередників на рівень фінансової безпеки держави є беззаперечним [119, с.261-263].

Отже, роль фінансових установ у процесі реалізації державних фінансових інтересів є незаперечною. Але позитивного результату від їх діяльності у цьому процесі варто очікувати лише у тому випадку, якщо фінансові установи функціонуватимуть ефективно, тобто демонструватимуть фінансову стійкість, рентабельність, високий рівень ділової репутації тощо. А це у свою чергу можливо лише за умови підтримки ними належного рівня економічної безпеки, що дозволить їм перебувати у стані захищеності від негативного впливу різного роду ризиків та загроз, кількість яких з огляду на сучасний стан економіки України, постійно зростає.

Проведене дослідження теоретико-методологічних засад формування та функціонування системи економічної безпеки фінансових установ дозволило встановити відсутність змістовно-понятійного трактування наукової категорії економічної безпеки фінансових установ загалом та окремих їх видів, зокрема стархових компаній, інвестиційних, факторингових компаній, кредитних спілок, ломбардів тощо. З огляду на це, автором запропоновані власні трактування поняття економічної безпеки різних видів фінансових установ. Загалом, економічну безпеку фінансових установ було визначено як такий стан корпоративних ресурсів, власних та залучених, що забезпечує, за умови ефективного управління ними, високий рівень захисту інтересів установи від негативного впливу наявних і потенційних небезпек на результати процесів їх реалізації та досягнення фінансовими установами мети їх створення.

Поняття системи економічної безпеки фінансової установи пропонується визначати як складну структуру взаємопов'язаних підсистем, основним завданням яких є забезпечення захисту певного виду корпоративних ресурсів установи, як власних, так і залучених нею у процесі надання фінансових послуг, і які у своїй сукупності через механізми взаємовпливу дозволяють фінансовій установі досягти стану економічної безпеки.

Існуючі підходи до формування систем економічної безпеки окремих видів фінансових установ стосуються банків, страхових компаній або кредитних спілок. Запропоновано здійснювати побудову системи економічної безпеки будь-якого виду фінансових установ, виокремлюючи у її структурі такі елементи, як цілі, завдання, функції, принципи, підсистеми (у якості функціональних складових), механізм, об'єкти, суб'єкти, політику (до якої увійде і стратегія, і заходи, і індикатори оцінювання як інструменти аналізу її ефективності).

У процесі дослідження було виявлено існування логічного взаємозв'язку на теоретичному рівні таких понять, як економічна безпека держави – фінансова безпека держави – економічна безпека фінансового ринку – економічна безпека фінансової установи та обґрунтовано, яким чином на прикладному рівні стан економічної безпеки кожного із цих об'єктів впливає на стан економічної безпеки інших. Національна безпека держави пов'язана із успішною реалізацією національних інтересів, у тому числі і тих, що формуються у фінансовій сфері. Аналіз фінансових інтересів України дозволив становити, що досягнення більшості з них пов'язане із ефективним функціонуванням фінансових установ, а тому забезпечення їх економічної безпеки повинно бути серед сучасних національних пріоритетів.

РОЗДІЛ 2

НАУКОВО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ

2.1. Нормативно-правове регулювання формування та управління системою економічної безпеки фінансових установ

Розробка механізмів забезпечення економічної безпеки держави, регіонів та окремих суб'єктів господарської діяльності, до переліку яких входять і фінансові установи, належала до числа пріоритетних завдань економічної державної політики з моменту здобуття Україною незалежності у 1991 році. Проте, на нормативно-правовому рівні підґрунтя для розробки системи заходів щодо підтримки економічної безпеки на макро і мікрорівні було закладено лише у 1997 році у Концепції (основах державної політики) національної безпеки України. У 2003 році із прийняттям Закону України № 964-IV «Про основи національної безпеки України» Концепція втратила чинність. Новим законом було встановлено загрози національним інтересам і національній безпеці України та основні напрями державної політики з питань національної безпеки України у економічній сфері [114]. У 2007 році указом Президента України № 105 було затверджено Стратегію національної безпеки України, де конкретизовано загрози економічній безпеці країни, перераховано ключові завдання політики національної безпеки у сфері забезпечення економічної безпеки, причому одним із них було визначено «забезпечення сталості фінансової системи, гнучкості валютного курсу гривні, розширення кредитної підтримки економіки, зміцнення довіри до фінансових установ» [111]. Таким чином, визнавалось, що забезпечення стабільного функціонування фінансових установ сприяє підвищенню рівня економічної безпеки держави. У свою чергу, основою ефективного виконання фінансовими установами їх функцій у поточний момент часу та у перспективі, є організація захисту їх діяльності від негативного впливу наявних у сучасній економічній системі небезпек зовнішнього та внутрішнього походження, чого можна досягти шляхом

запровадження системи заходів щодо забезпечення економічної безпеки фінансових установ.

15 серпня 2012 року Кабінетом Міністрів України було схвалено Концепцію забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері, у якій визначено загрози, що стають на заваді реалізації фінансових інтересів суспільства, а також напрямки державної політики, які мають сприяти їх досягненню. Цим документом систематизовано складові національної безпеки у фінансовій сфері та запропоновано такий їх перелік:

- безпека у бюджетній сфері;
- безпека у сфері управління державним боргом, гарантованим державою боргом та боргом корпоративного сектору;
- безпека у податковій сфері;
- безпека у сфері фінансів реального сектору економіки;
- безпека у банківській сфері;
- безпека у сфері функціонування валютного ринку;
- безпека у сфері функціонування фондового ринку;
- безпека у сфері небанківського фінансового сектору [117].

Діяльність вітчизняних фінансових установ безпосередньо пов'язана із усіма без винятку названими елементами фінансової системи, що означає ймовірність впливу на них всіх перерахованих категорій загроз. Отже, економічна безпека фінансових установ підпадає під вплив ризиків, що є характерними для фінансової безпеки держави. Таким чином, місце економічної безпеки фінансових установ у структурі системи забезпечення національної безпеки України нерозривно пов'язане із її фінансовою складовою, і її забезпечення має бути визнане одним із важливих завдань на державному рівні.

Васильців Т.Г. розглядає проблеми взаємоузгодженості державного регулювання та економічної безпеки підприємницької діяльності [120, с.159-184], Васильчак С. В., Маланчук М. Р. займаються проблемою діагностики впливу державного регулювання на економічну безпеку підприємницької

діяльності [121], Котковський В.Р., не обмежуючи предмет свого дослідження якоюсь однією проблемою, вивчає державне регулювання економічної безпеки в Україні загалом [122]. Досить цікавими з позицій безпекознавства є роботи Рудніченка Є. М., у яких пропонується ґрунтовний та якісний аналіз нормативного забезпечення системи економічної безпеки підприємств [123]. У монографічній праці за редакцією таких знаних вчених, як Козьменко О.В., Козьменко С. М., Васильєва Т. А., міститься цілий розділ, присвячений державному регулюванню та забезпеченню фінансової безпеки страхового та перестрахового ринків, у якому розглянуто питання державних важелів впливу на фінансову безпеку страхового та перестрахового ринків (автори О. М. Деркач, І. В. Зленко, О. О. Рубан), імплементації міжнародних стандартів в системі забезпечення фінансової безпеки страхового та перестрахового ринків SOLVENCY II (автори О. М. Деркач, Л. С. Остапенко), пропонуються концептуальні засади державного регулювання страхового та перестрахового ринків в Україні (автори В. П. Левченко, О. О. Рубан) та визначаються перспективи становлення та діяльності мегарегуляторів на фінансовому ринку (автор І. О. Школьник) [124]. Остання із згаданих робіт є особливо цікавою у контексті даного дослідження, оскільки стосується регулювання економічної безпеки саме фінансових установ, хоча і присвячується лише її фінансовій складовій. Окремі питання суто державного регулювання фінансових установ без виокремлення проблеми забезпечення їх економічної безпеки знаходимо у працях Мошенського С. З. [125], Дмитренка Г. В. [126], Андрейків Т. Я., Шморгай В. Б. [127], Горбачової А.О. [128], Буткевич С. А. [129].

Основи для самостійного забезпечення економічної безпеки фінансовими установами закладено у законодавстві України, однак, вказівки щодо формування систем економічної безпеки у ньому чітко не простежуються. Так, окремими питаннями нормативно-правового забезпечення економічної безпеки на державному, регіональному рівнях та на рівні окремих підприємницьких структур останнім часом активно займаються вітчизняні дослідники, зокрема, Григорчук М. В. вивчає загальні питання нормативно-правового регулювання

економічної безпеки держави [130], Денисов А. І. визначає завдання господарсько-правового забезпечення державної економічної безпеки [131], Лавренкова І. М. конкретизує основні засади та фактори державного регулювання економічної безпеки України [132]. Подібною науковою тематикою цікавиться і Присяжнюк А. Й. [133]. Чубенко А. Г. вивчає теоретико-правові аспекти забезпечення економічної безпеки [134], Варналій З. С., Буркальцева Д. Д., Наєнко О. С. та Шаптала С.М. займаються пошуком шляхів удосконалення інституційно-правового та державно-правового забезпечення економічної безпеки України відповідно [135-137]. Усвідомлення тісного зв'язку між станами економічної безпеки держави та окремих підприємницьких структур і необхідності формування єдиної нормативної площини її регулювання, спонукало Ємельянова В. М. до вивчення питання взаємодії держави і бізнесу в регулюванні економічних процесів та зміцненні економічної безпеки [138]. Що ж до проблеми нормативно-правового регулювання економічної безпеки фінансових установ, то спроби її дослідження знаходимо у роботах Вовченко Р.С., котрий аналізує стан правового регулювання фінансової безпеки банківського сектору економіки України [139] та Яворської Т. В., яку цікавлять питання розроблення державної системи економічної безпеки страхових підприємницьких структур в Україні [43].

Проте, комплексних досліджень, у яких було б деталізовано та систематизовано нормативно-правові документи, що є основою для побудови сучасних систем економічної безпеки фінансових установ, та проведено аналіз їх основних положень, на разі виявлено не було.

Основи для забезпечення економічної безпеки господарських структур, до числа яких належать і фінансові установи, закладено у Конституції України. Основний закон держави статтею 17 визначає, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу [140]. Для реалізації основних положень щодо

забезпечення національної безпеки України на державному рівні у 1997 році Постановою Верховної Ради України було прийнято Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України, яка згодом зазнала змін у 2000-му та 2003-му роках [141]. У 2003 році Концепцію було трансформовано у Закон України «Про основи національної безпеки України» [114], який наразі є основним нормативно-правовим актом для регулювання відносин у сфері безпеки. Зокрема, цим документом визначаються загрози національним інтересам і національній безпеці України в економічній сфері, основні напрями державної політики з питань національної безпеки у економічній площині та повноваження суб'єктів забезпечення національної безпеки і їх основні функції. Варто відмітити, що до переліку означених суб'єктів включено Національний банк України (НБУ) як орган, що визначає та проводить грошово-кредитну політику в інтересах національної безпеки України, проте відсутні згадки про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (Нацкомфінпослуг) та Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку (НКПЦФР), які разом із НБУ контролюють діяльність вітчизняних фінансових установ. Цей факт свідчить про недосконалість вітчизняного законодавства у сфері регулювання питань економічної безпеки фінансових установ. Тому необхідним є або внесення змін до Закону України «Про основи національної безпеки України», або розробка окремого нормативно-правового акту щодо забезпечення економічної безпеки фінансових інституцій.

Ще одним важливим документом, що чинить вплив на механізми забезпечення економічної безпеки на мікро, мезо та макрорівнях, є Стратегія національної безпеки України. У цьому документі більш детально розглядаються питання саме економічної безпеки, зокрема систематизовано загрози економічній безпеці держави, визначено ключові завдання підтримки економічної безпеки, одним із яких є забезпечення сталості фінансової системи, гнучкості валютного курсу гривні, розширення кредитної підтримки економіки, зміцнення довіри до фінансових установ [111]. Таким чином, це перший із

розглянутих документів, у якому визнається значення фінансових установ для економічної безпеки держави, що дозволяє прийти до висновку про важливість їх економічної безпеки як умови стабільного функціонування, для національної безпеки країни.

Нині урядовими органами вчинено ряд кроків для того, аби видозмінити Стратегію національної безпеки відповідно до потреб часу. Так, Рада національної безпеки і оборони (РНБО) ухвалила Стратегію національної безпеки України, реалізація якої розрахована до 2020 року. Цей документ підкреслює значимість економічної безпеки фінансових установ для національної безпеки, визначаючи, що звуження ресурсної бази банків, посилення ризиків ліквідності й неплатоспроможності фінансових установ, проблеми з їх капіталізацією є суттєвими загрозами фінансовій безпеці України [124, с.8]. Крім того, одним із завдань забезпечення фінансової безпеки держави у Стратегії названо стабілізацію банківської системи, забезпечення прозорості регулюючих дій Національного банку України і відновлення довіри до банків та досягнення європейських стандартів надання фінансових послуг [142, с.32], що свідчить про необхідність привернення уваги державних регуляторних органів до проблем економічної безпеки учасників фінансового сектору.

Окремі проблемні питання щодо національної та економічної безпеки частково знайшли своє відображення у Законі України «Про захист від недобросовісної конкуренції» [143].

Детальний аналіз нормативно-правової бази, що регулює механізми забезпечення безпеки в Україні, не виявив законодавчих актів, які б стосувались саме економічної безпеки ні на загальнодержавному рівні, ні на рівні суб'єктів господарської діяльності загалом, і фінансових установ зокрема. Оскільки вважається, що найбільш фатальною загрозою для фінансової установи є загроза її банкрутства та ліквідації, то можна для вирішення ряду питань щодо організації їх економічної безпеки використовувати Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [144]. Однак, такої регуляторної бази для формування ефективних систем

економічної безпеки сучасних фінансових установ вочевидь не достатньо. Також у вітчизняній нормативно-правовій базі відсутнє визначення поняття економічної безпеки фінансових установ, не окреслено перелік її складових та не встановлено суб'єктів, що мають здійснювати контроль за її станом та сприяти забезпеченню її високих показників на державному рівні.

Окремі питання, що стосуються забезпечення економічної безпеки фінансових установ на державному рівні, доцільно шукати у нормативно-правових актах, що регулюють діяльність окремих видів фінансових інституцій. Зокрема, правова регламентація складових банківської безпеки міститься у Законі України «Про банки і банківську діяльність» [145], а основи контролю їх стану – у Законі України «Про Національний банк України» [146]. Аналіз і систематизація норм та положень таких спеціалізованих нормативно-правових актів є значним та важливим сегментом науково-дослідної роботи щодо забезпечення економічної безпеки фінансових установ [147, с.117-118].

Заслуговує на увагу і Закон України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності», у якому визначаються правові та організаційні засади реалізації державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності [148], до видів якої належить і надання фінансових послуг. Відповідно до цього нормативно-правового акту, державна регуляторна політика у сфері господарської діяльності – напрям державної політики, спрямований на вдосконалення правового регулювання господарських відносин, а також адміністративних відносин між регуляторними органами або іншими органами державної влади та суб'єктами господарювання, недопущення прийняття економічно недоцільних та неефективних регуляторних актів, зменшення втручання держави у діяльність суб'єктів господарювання та усунення перешкод для розвитку господарської діяльності, що здійснюється в межах, у порядку та у спосіб, що встановлені Конституцією та законами України [148]. Таким чином, цей закон покликаний поміж інших задач не допустити прийняття на державному рівні таких вказівок, інструкцій, розпоряджень тощо, які призведуть до надмірної зарегульованості діяльності

фінансових установ, що так само як і цілковита відсутність державного нагляду, може мати фатальні наслідки для стану їх економічної безпеки.

Основою для формування підсистеми інформаційно-аналітичної безпеки фінансових установ є Закон України «Про інформацію». У ньому визначається поняття захисту інформації – як сукупність правових, адміністративних, організаційних, технічних та інших заходів, що забезпечують збереження, цілісність інформації та належний порядок доступу до неї [149]. Під час організації інформаційного обміну при формуванні системи економічної безпеки фінансової установи доцільно враховувати норми Закону України «Про доступ до публічної інформації». У цьому законі підкреслюється можливість існування інформації із обмеженим доступом, що може належати до конфіденційної інформації, таємної інформації або службової інформації. Конфіденційна інформація – інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень, та яка може поширюватися у визначеному ними порядку за їхнім бажанням відповідно до передбачених ними умов. Таємна інформація – інформація, доступ до якої обмежується, розголошення якої може завдати шкоди особі, суспільству і державі. Таємною визнається інформація, яка містить державну, професійну, банківську таємницю, таємницю досудового розслідування та іншу передбачену законом таємницю. До службової може належати така інформація, що міститься в документах суб'єктів владних повноважень, зібрана в процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни, яку не віднесено до державної таємниці [150]. Оскільки фінансові установи можуть мати у своєму розпорядженні інформацію із обмеженим доступом, цей факт варто враховувати при розробці механізмів забезпечення їх інформаційно-аналітичної безпеки.

Законодавчою основою для підтримки належного рівня інтелектуально-кадрової безпеки фінансових установ є Кодекс законів про працю України [151].

Суб'єктами забезпечення національної безпеки у нормативно-правових актах визначаються:

- Президент України;
- Верховна Рада України;
- Кабінет Міністрів України;
- Рада національної безпеки і оборони України;
- міністерства та інші центральні органи виконавчої влади;
- Національний банк України;
- суди загальної юрисдикції;
- прокуратура України;
- місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування;
- Збройні Сили України;
- Служба безпеки України;
- Служба зовнішньої розвідки України;
- Державна прикордонна служба України та інші військові формування, утворені відповідно до законів України;
- органи і підрозділи цивільного захисту;
- громадяни України;
- об'єднання громадян [152].

Колектив дослідників, до якого увійшли Барановський О.І., Блащук Ю.О., Пузяк М.І., Новошинська Л.В., Резнікова О.О., Романченко О.В., Стасюк Ф.Ф., Фещенко В.В., пропонують до суб'єктів забезпечення фінансової безпеки держави включати фінансових агентів. Фінансовим агентом є учасник фінансових відносин, який в міру своїх законних повноважень та функцій бере участь у фінансових відносинах в межах країни [152]. До фінансових агентів належать:

- 1) державні установи, які виконують функції управління фінансовою системою та її окремими ланками, а також функції нагляду;
- 2) фінансові установи, які безпосередньо беруть участь у формуванні фінансових потоків та фінансової практики в межах країни;

3) приватні особи, які виступають контрагентами фінансових установ та держави в процесах формування фінансових потоків.

Отже, фінансові установи пропонується внести до переліку суб'єктів забезпечення фінансової безпеки держави, що ще раз підкреслює їх важливе місце у національній безпеці країни.

До державних установ, які виконують функції нагляду та регулювання діяльності на фінансових ринках, а отже, можуть вважатись суб'єктами забезпечення економічної безпеки фінансових установ, належать:

- Кабінет Міністрів України;
- Рада національної безпеки і оборони України;
- Рахункова палата України;
- Національний банк України;
- Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг;
- Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку;
- Державна фіскальна служба України;
- Державна казначейська служба України;
- Фонд державного майна України;
- Антимонопольний комітет України;
- Державна служба фінансового моніторингу України;
- інші державні установи [152].

Існує думка, що забезпечення економічної безпеки країни не є прерогативою якого-небудь одного державного відомства, служби. Вона повинна підтримуватися всією системою державних органів, всіма ланками і структурами економіки [153]. Із цим важко не погодитись, зважаючи на складну будову системи економічної безпеки як на макро, так і на мікрорівні. Економічна безпека є елементом національної безпеки, а тому різні державні структури можуть чинити вплив на її стан, а також здійснювати регулювання у більшій чи меншій мірі і рівня економічної безпеки суб'єктів підприємницької діяльності. Їх вплив може бути прямим або непрямим, але його наслідки для

економічної безпеки суб'єктів підприємництва бувають досить відчутними. Проте, існують і інші формування, дії яких відграють не останню роль у формуванні економічної безпеки підприємств, установ та організацій в Україні.

Як зазначає Лекарь С.І., забезпечення саме економічної безпеки держави здійснюється складним комплексом органів. До них належать:

- органи загальної компетенції (Кабінет Міністрів України);

- органи спеціальної галузевої компетенції (Міністерство фінансів України, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, Міністерство закордонних справ України, Міністерство внутрішніх справ України, Міністерство інфраструктури України, Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, Міністерство юстиції України, Міністерство промислової політики України, Міністерство доходів і зборів України);

- органи спеціальної функціональної компетенції (Рада Національної безпеки і оборони України, Фонд державного майна України, Антимонопольний комітет України, Національний банк України, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку України, Державна фіскальна служба України, Державна казначейська служба, Прокуратура України, судові органи України, Державна служба статистики України), органи територіального управління й самоврядні органи [154].

На економічну безпеку саме фінансових установ найбільший вплив мають такі структури, як Рада Національної безпеки і оборони України, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку України та Національний банк України. Інші державні органи можуть частково виконувати функції регулювання економічної безпеки професійних учасників фінансового ринку (Міністерство фінансів України, Антимонопольний комітет України, Державна служба фінансового моніторингу України).

Розглянемо вектори діяльності основних регуляторів функціонування фінансових установ щодо підтримки рівня їх економічної безпеки більш детально.

Рада національної безпеки і оборони України є координаційним органом з питань національної безпеки і оборони при Президентові України. Рада національної безпеки і оборони України (РНБО України) координує і контролює діяльність органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони [155]. Перелік нормативно-правових актів, що становлять правову основу діяльності РНБО України подано у Додатку Б. Таким чином, ця структура є основоположним органом у системі національної, а отже, і економічної безпеки, у тому числі і усіх учасників ринкових відносин. Для регулювання стану економічної безпеки на мікро і макрорівнях у структурі апарату Ради передбачено існування Служби з питань економічної, соціальної та енергетичної безпеки.

Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР) впливає на стан економічної безпеки фінансових установ одразу з двох позицій. По-перше, вона безпосередньо регулює діяльність тих із них, що створені у формі акціонерних товариств. По-друге, здійснюючи контроль діяльності учасників фондового ринку, НКЦПФР у певній мірі захищає фінансові установи від ризиків інвестування активів у об'єкти або бізнес-структури, які не заслуговують довіри та можуть стати причиною втрати фінансовими установами власних ресурсів.

Метою регуляторної діяльності НКЦПФР є вдосконалення та підвищення ефективності державного регулювання на фондовому ринку, сприяння реалізації єдиної державної політики з питань емісії та обігу цінних паперів, захист прав інвесторів та інших учасників фондового ринку, а отже, підтримка високого рівня економічної безпеки фінансових установ перебуває в числі інтересів НКЦПФР.

Векторами діяльності НКЦПФР, що сприяють меті досягнення фінансовими установами високого рівня економічної безпеки, є наступні:

регуляторна діяльність, ліцензійна діяльність, підготовка і сертифікація спеціалістів, реєстрація емісій цінних паперів, моніторинг учасників фондового ринку, аналіз річної звітності учасників фондового ринку, фінансовий моніторинг, слідкування за правозастосуванням на ринку цінних паперів, надання розпоряджень стосовно випусків цінних паперів, контроль-ревізійна діяльність, контроль стану корпоративного управління, пруденційний нагляд, тощо.

Розглянемо основні напрямки діяльності НКЦПФР, що мають найбільший вплив на рівень економічної безпеки фінансових установ більш детально. НКЦПФР здійснює державне регулювання і нагляд у сфері запобігання і протидії легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму відносно фондових бірж, компаній з управління активами та інших фінансових установ – професійних учасників фондового ринку (окрім банків). Контрольно-ревізійна діяльність НКЦПФР полягає у проведенні перевірок учасників фондового ринку та застосуванні санкцій, передбачених законодавством у разі виявлення порушень. Позитивною тенденцією в роботі НКЦПФР при здійсненні контроль-ревізійної діяльності є виявлення прогалин в законодавстві про цінні папери, колізій норм права, практичних ситуацій щодо негативних дій учасників ринку цінних паперів, які потребують їх усунення шляхом прийняття відповідних норм, законодавчого врегулювання та/або внесення змін та доповнень відповідно. Таким чином, чиниться позитивний вплив на правову або юридичну складову економічної безпеки фінансових установ.

Моніторинг учасників фондового ринку здійснюється з метою забезпечення функцій НКЦПФР щодо контролю за учасниками фондового ринку. Моніторинг дозволяє виявити фінансові установи, діяльність яких є нестабільною або порушує вимоги існуючого законодавства.

НКЦПФР здійснюється взаємообмін інформацією з органами державної влади відповідно до укладених з ними угод. Зокрема, у сфері моніторингу

НКЦПФР співпрацює з рештою органів національної безпеки, перелік яких було подано нами вище.

Корпоративне управління є одним з ключових елементів і передумовою успішної діяльності фінансової установи, що створена у формі акціонерного товариства, підвищення довіри інвесторів. Наявність ефективної системи корпоративного управління збільшує вартість капіталу, компанії заохочуються до більш ефективного використання ресурсів, що створює базу для зростання та покращення стану економічної безпеки. Таким чином, цей напрямок діяльності НКЦПФР також має важливе значення для підтримки нормального стану економічної безпеки фінансових установ, що діють на фондовому ринку або є акціонерними товариствами [156].

Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (Нацкомфінпослуг) може впливати на економічну безпеку фінансових установ у рамках своєї стратегічної діяльності, зокрема, шляхом конкретизації інтересів та загроз фінансових установ у стратегіях розвитку України. Крім того, Нацкомфінпослуг здійснює регуляторну діяльність, і під неї підпадають усі фінансові установи, а не лише акціонерні товариства та учасники фондового ринку, як у випадку з НКЦПФР [157]. Річні звіти комісії досить детальні та інформативні, містять багато даних про діяльність фінансових установ, а тому можуть бути інформаційним підґрунтям для прийняття фінансовими посередниками рішень у сфері забезпечення їх економічної безпеки. Одним із напрямів роботи комісії, що може мати позитивні результати для рівня економічної безпеки фінансових установ, є впровадження міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ) та сприяння підвищенню рівня фінансової грамотності населення України, що у перспективі спонукатиме громадян до більш активного використання фінансових послуг, на яких спеціалізуються фінансові установи, а це, в свою чергу, суттєво розширить їх клієнтську та ресурсну бази.

Національний банк України є основним регулятором діяльності такого виду вітчизняних фінансових установ, як державні та комерційні банки. Проте,

його зусилля, спрямовані на підтримку рівня економічної безпеки банківських інституцій, стабілізують стан усієї банківської системи, у якій у різні моменти часу та з різною метою обертаються капітали усіх інших видів фінансових установ, суб'єктів господарювання, переважної більшості фізичних осіб. До інструментів або процедур, що застосовуються НБУ з метою оптимізації рівня економічної безпеки банків, належать:

- економічні нормативи банківської діяльності – норматив мінімального розміру регулятивного капіталу, норматив адекватності регулятивного капіталу, норматив миттєвої ліквідності, норматив поточної ліквідності, норматив короткострокової ліквідності, норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента, норматив великих кредитних ризиків, норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами, норматив інвестування в цінні папери окремо за кожною установою, норматив загальної суми інвестування [158];

- ліцензування банківських операцій;

- процентні ставки, за якими Національний банк України надає кредити комерційним банкам (офіційна облікова ставка, ставка рефінансування, ломбардна ставка);

- норма обов'язкових резервів банків;

- пряме обмеження розмірів банківських кредитів;

- регламентація умов видачі конкретних видів кредитів;

- кредитна рестрикція;

- кредитна експансія;

- періодичні перевірки банків;

- введення тимчасових адміністрацій до проблемних банків з метою відновлення їх платоспроможності тощо.

Доцільність використання цих інструментів та конкретний напрям їх застосування залежать від того, у яких конкретно умовах функціонують банківські установи та які види ризиків є для них притаманними. Деякі з них, наприклад, контроль за дотриманням економічних нормативів, здійснюється

постійно і не залежно від стану банківської системи та характерних для неї ознак.

Ще одним органом, що має вплив на стан економічної безпеки фінансових установ в Україні, є Національне антикорупційне бюро України – новий орган в правоохоронній системі України, створений після Революції Гідності для очищення влади від корупції заради побудови та розвитку успішного суспільства та ефективної держави (Утворено Указом Президента України № 217/2015 від 16 квітня 2015 року). Основне завдання Національного антикорупційного бюро України – попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних правопорушень, вчинених вищими посадовими особами, а також запобігання вчиненню нових [159].

Національне антикорупційне бюро України є членом ЕРАС — Європейські партнери проти корупції — мережі європейських антикорупційних організацій, що об'єднує понад 60 антикорупційних організацій та органів контролю за поліцією країн-членів Ради Європи [160].

На міжнародному рівні питаннями економічної безпеки суб'єктів господарювання загалом та фінансових установ зокрема опікуються такі структури: Рада з фінансової стабільності (ФСБ), МВФ, Світовий банк, Базельський комітет з питань банківського нагляду, Рада з міжнародних стандартів фінансової звітності [128, с.7].

Рада з фінансової стабільності заслуговує на особливу увагу, зважаючи на мету і завдання, для виконання яких вона була створена.

ФСБ сприяє міжнародній фінансовій стабільності і робить це шляхом координації національних органів влади, що діють у фінансовій сфері, і міжнародних органів зі встановлення стандартів, оскільки вони працюють у напрямку розвитку дієвих політик регулювання, нагляду та інших напрямків функціонування фінансового сектора. ФСБ сприяє формуванню рівних умов для фінансового розвитку шляхом заохочення узгодженого слідування стандартам і політикам в усіх секторах і юрисдикціях.

ФСБ, діючи через своїх членів, прагне до зміцнення фінансових систем і підвищення стабільності міжнародних фінансових ринків. Політики, розроблені задля досягнення цієї мети, реалізуються юрисдикції та національними органами.

Функції, які виконує ФСБ, є наступними:

- оцінювання рівня вразливості світової фінансової системи, а також виявлення та аналіз, на своєчасній і постійній основі в рамках макропруденційного нагляду регуляторних та інших заходів, необхідних для усунення цих вразливостей, і контроль їх результатів;

- сприяння координації та обміну інформацією між органами, що відповідають за фінансову стабільність;

- моніторинг і консультування з питань розвитку ринкових тенденцій і їх наслідків для регуляторної політики;

- моніторинг та консультування щодо найкращої практики в дотриманні норм і стандартів;

- проведення спільних стратегічних оглядів міжнародних стандартів різним державним органам задля налагодження та координації їх роботи по розробці політики в цілях забезпечення своєчасної, скоординованої, орієнтованої на пріоритети фінансової стабільності їх діяльності;

- формування набору керівних принципів для створення і підтримки наглядових колегій;

- співпрацювати з Міжнародним валютним фондом (МВФ) для проведення заходів раннього оповіщення про небезпеку;

- сприяння запровадженню стандартів і рекомендацій щодо політики, за допомогою моніторингу, експертної оцінки та розкриття інформації у сфері фінансової стабільності [161].

Співробітництво вітчизняних органів національної безпеки з міжнародними організаціями вважаємо необхідним етапом побудови міцної системи національної, економічної безпеки держави та безпеки усіх учасників ринкових відносин.

У різноманітних державних програмах, концепціях та стратегіях відсутні напрямки забезпечення економічної безпеки фінансових установ, або ж надаються пропозиції лише щодо захисту від небезпек та загроз окремих їх видів, наприклад, комерційних банків або страхових компаній, у той час як перелік фінансових установ згідно законодавства України є набагато ширшим. Тому пропонуємо до нормативно-правових актів, що регулюють відносини у сфері забезпечення національної та економічної безпеки України, внести фінансові установи та їх економічну безпеку як один із об'єктів захисту, а у Стратегіях розвитку України, які у подальшому будуть розроблятися урядом, передбачати інтереси фінансових установ з метою формування напрямків державної політики щодо їх реалізації та визначати загрози економічній безпеці фінансових установ як такі, що потребують державного втручання для їх мінімізації.

Перші кроки у цьому напрямку уже зроблено. Так, оскільки нині перед Україною постає нагальне завдання створення адекватної сучасним вимогам системи попередження про наближення стану фінансової небезпеки, розроблення системи заходів, спрямованих на забезпечення фінансової безпеки держави, зокрема в кризових умовах, Президент України Петро Порошенко своїм указом № 170/2015 створив Раду з фінансової стабільності з метою виявлення та мінімізації ризиків, що загрожують стабільності банківської та фінансової системи держави. Її мета – забезпечення своєчасного виявлення і мінімізації ризиків, що загрожують стабільності банківської та фінансової системи держави. Рада утворюється у складі голови Національного банку України, міністра фінансів, голови Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, голови Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, директора-розпорядника Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, заступника голови Нацбанку, визначеного головою НБУ, заступника міністра фінансів, визначеного міністром фінансів, які беруть участь у її роботі на громадських засадах [162]. Основними завданнями Ради є:

- обмін інформацією та своєчасне виявлення поточних та потенційних зовнішніх і внутрішніх загроз та системних ризиків для забезпечення фінансової стабільності й мінімізації їх негативного впливу на фінансову систему держави;

- узгодження упереджувальних заходів та заходів швидкого реагування (антикризовий менеджмент) за наявності ознак нестійкого фінансового стану банківської системи, а також обставин, які загрожують стабільності банківської та/або фінансової системи держави. Створення такого органу, безперечно, відповідає вимогам часу та справить позитивний вплив на стан економічної безпеки фінансових установ [162].

Розглянувши вектори діяльності органів національної безпеки щодо підтримки рівня економічної безпеки фінансових установ, пропонуємо перспективні напрямки їх функціонування з метою захисту сучасних фінансових інституцій від численних загроз та стабілізації їх господарського стану:

- виділення у структурі органів національної безпеки підрозділів, що займатимуться вирішенням проблем саме економічної безпеки фінансових установ;

- розробка методичних рекомендацій для оцінки рівня економічної безпеки різних видів фінансових установ із урахуванням специфіки їх діяльності;

- збільшення частоти перевірок економічних параметрів діяльності фінансових установ;

- формування єдиної бази даних недобросовісних продавців та споживачів фінансових послуг;

- розробка нормативно-правового забезпечення регулювання рівня економічної безпеки фінансових установ;

- підвищення рівня професійних вимог до вищого менеджменту фінансових установ;

- стимулювання довіри фізичних і юридичних осіб до сучасних фінансових продуктів і послуг;

- розробка стратегії забезпечення економічної безпеки фінансових установ до 2020 року.

Даний перелік можна розширити у відповідності до конкретних ризиків і небезпек, що будуть характерними для діяльності фінансових установ у той чи інший період часу [163, с.16-19].

Економічна безпека для розвинених країн хоча і є об'єктом активної державної політики, вважається основною турботою власників бізнесу. Це пов'язано з прагненням максимально звільнити підприємницьку діяльність від державної опіки. Однак, як небезпідставно зазначає Кириченко О.А., на сьогодні законодавчо фактично не врегульовано функціонування недержавних структур безпеки як одного із зовнішніх суб'єктів системи економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності, як основного внутрішнього суб'єкта такої системи, її ядра [164, с.33]. На разі в Україні склалися такі політичні і економічні обставини, що вимагають державного контролю стану економічної безпеки суб'єктів господарювання, особливо фінансових установ, діяльність яких опинилась під впливом цілого ряду небезпек та загроз. Без втручання державних регуляторів фінансові установи не стануть витратити власні обмежені корпоративні ресурси на організацію систем економічної безпеки, хоча безперечно, їх власники та менеджмент усвідомлюють важливість та необхідність цього процесу. З іншого боку, навіть найбільш стійким та стабільним сучасним фінансовим установам нині не завадить державна допомога у захисті їх інтересів та підтримці рівня економічної безпеки. Лише за таких умов Україна отримає міцну фінансову систему, здатну протистояти сучасним економічним викликам та стати основою для побудови систем економічної та національної безпеки.

Отже, економічна безпека фінансових установ є елементом фінансової безпеки держави, яка у свою чергу є підсистемою економічної безпеки країни – однієї зі складових її національної безпеки. Зважаючи на це, фінансові установи пропонується внести до переліку суб'єктів забезпечення фінансової безпеки держави. Крім того, до переліку суб'єктів забезпечення національної безпеки

варто долучити регуляторів фінансового ринку, що контролюють діяльність фінансових установ, а саме Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг та Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку, та ряд інших інституцій. Також рекомендується до нормативно-правових актів, що регулюють відносини у сфері забезпечення національної та економічної безпеки України, внести фінансові установи та їх економічну безпеку як один із об'єктів захисту, а у Стратегіях розвитку України, які у подальшому будуть розроблятися урядом, передбачати інтереси фінансових установ з метою формування напрямків державної політики щодо їх реалізації і визначати загрози економічній безпеці фінансових установ як такі, що потребують державного втручання для їх мінімізації. Необхідним є прийняття нормативно-правових актів у сфері економічної безпеки суб'єктів господарювання, зокрема Закону України «Про основи економічної безпеки фінансових установ».

2.2. Основи управління системою економічної безпеки фінансових установ

На рівні із процесами фінансового менеджменту, менеджментом персоналу, стратегічним, інноваційним, інвестиційним та ризик-менеджментом сучасних суб'єктів господарської діяльності, важливого значення нині набуває питання управління їх економічною безпекою. Особливо актуальним воно стає, зважаючи на існуючі нині обставини функціонування фінансових установ, такі як воєнні дії у державі, що супроводжуються руйнуванням інфраструктури фінансової системи; політична та економічна криза, різке зростання рівня інфляції, цін та валютних курсів.

Управління економічною безпекою здійснюється нині в рамках управління фінансовою санацією, якщо ж установа перебуває у нормальному функціональному стані, то питання її безпеки найчастіше не піднімається взагалі, оскільки керівництво установи не бажає відволікати обмежені

фінансові ресурси для розробки превентивних заходів щодо дії загроз, які можуть і не стати характерними для суб'єкта господарювання. У результаті це може мати фатальні наслідки для діяльності фінансової установи.

Серед представників сучасної наукової спільноти можна виділити кількох дослідників, у роботах яких прослідковується конкретизація окремих аспектів процесу управління економічною безпекою господарських структур. Так, Черевко О. В. розглядає особливості стратегічного управління фінансово-економічною безпекою підприємства [165], такого ж наукового напрямку дотримується і Сак Т.В. [166], Приходько В.П. пропонує загальні основи управління економічною безпекою підприємства [167], Васильєв О.В. та Мейта В.І. досліджують формування системи управління економічною безпекою промислових підприємств [168], Кожухівська Р.Б. акцентує увагу на питанні менеджменту економічної безпеки та конкурентоспроможності підприємств туристичної індустрії у регіонах України [169], Маслак О.І. та Гришко Н.Є. прагнуть вирішити проблеми управління економічною безпекою підприємства на принципах забезпечення її раціонального рівня [170], Зайцева І.Ю. та Кореницька Ю.А. пропонують напрями розширення тезауруса до вирішення проблеми управління фінансовою складовою економічної безпеки підприємства [171]. Механізм управління системою економічної безпеки підприємства зустрічаємо у роботах Живко З.Б. [172], Карковська В. Я. визначає особливості управління системою фінансово-економічної безпеки підприємства [173], подібну тематику зустрічаємо у дослідженнях Ярошенко О.Ф. [174]. Найбільш повними та ґрунтовними дослідженнями питання управління економічною безпекою суб'єктів господарської діяльності можна вважати праці таких науковців як Мойсеєнко І.П., Марченко О.М. [175], Соснін О. С., Пригунов П. Я. [176], Сідак В.С., Кириченко О.А. [177], Шемаєва Л.Г. [178]. Та не зважаючи на факт наявності наукового інтересу до проблеми управління економічною безпекою вітчизняних суб'єктів господарювання, питання менеджменту економічної безпеки саме фінансових установ на разі залишалось поза увагою дослідників.

Таким чином, усвідомлюючи необхідність в управлінні такою важливою у сучасних умовах господарювання складовою діяльності бізнес-структур як їх економічна безпека, сучасні фахівці-теоретики та спеціалісти-практики обмежують об'єкт своїх досліджень підприємствами, не зважаючи на те, що саме учасники фінансових ринків на разі перебувають під постійним тиском зовнішніх і внутрішніх небезпек і загроз, а підтримка високого рівня їх економічної безпеки вимагає нетрадиційних методологічних підходів щодо управління власними та залученими корпоративними ресурсами таких структур.

Доцільним є визначення характерних рис, які повинні бути притаманними менеджменту економічної безпеки фінансових установ в умовах господарювання, що склалися нині в Україні та визначенні суб'єктів, об'єкту, функцій та принципів менеджменту економічної безпеки як важливої складової процесу управління системою економічної безпеки сучасних фінансових установ.

Традиційно під управлінням розуміють процес, який відображається у послідовній зміні станів системи, просторово-часових характеристик її динаміки та динаміки її елементів. Забезпечення нормальної діяльності сучасних фінансових установ в Україні повинно передбачати створення у рамках їх функціонування дієвої системи економічної безпеки. Таким чином, управління економічною безпекою або системою економічної безпеки повинно стати одним із важливих завдань управлінського персоналу вітчизняних фінансових установ, зокрема, банків, страхових компаній, кредитних спілок тощо.

У науковій літературі на разі відсутні науково обґрунтовані підходи до розуміння сутності процесу управління економічною безпекою саме учасників фінансового ринку, а точніше – фінансових установ. Проте, відносно інших суб'єктів господарської діяльності, наприклад, промислових підприємств, дана наукова категорія сучасними дослідниками була конкретизована неодноразово. Наприклад, Карковська В. Я. визначає процес управління системою фінансово-

економічної безпеки підприємства як такий, що забезпечує мінімізацію ризиків, які виникають в процесі його діяльності [173, с.31]. Столбов В.Ф., Шаповал Г.М. пропонують під управлінням системою фінансово-економічної безпеки розуміти організовані дії, які забезпечують злагоджене функціонування всіх служб, підрозділів і співробітників підприємства з метою запобігання чи усунення загроз діяльності підприємства [179, с.106]. Таким чином, у одній дефініції знаходимо вказівку на кінцевий результат, мету управління економічною безпекою, а у іншій – натяк на механізм, що здатен гарантувати досягнення цієї мети. Мойсеєнко І.П., Марченко О.М. конкретизують механізм управління фінансово-економічною безпекою як управлінські дії, спрямовані на використання можливостей та ресурсів підприємства, які б забезпечували системно-синергетичні ефекти реалізації захисту його фінансово-економічних інтересів від ідентифікованих реальних та потенційних загроз зовнішнього та внутрішнього характеру [175, с.87].

За відсутності у сучасних наукових працях визначення поняття управління системою економічної безпеки фінансових установ, візьмемо за основу трактування цієї наукової категорії поняття управління системою економічної безпеки підприємства, яке розглядається як реалізація специфічних управлінських рішень стосовно адаптації підприємства до умов зовнішнього та внутрішнього середовищ з метою досягнення встановлених цілей діяльності. Відповідно до наданого тлумачення управлінського процесу можна стверджувати про наявність трьох обов'язкових елементів управління системою економічної безпеки – проблеми, її розв'язання та особи, яка ухвалює управлінське рішення [172, с.42]. Проблемою, яку має вирішувати ефективно організована система економічної безпеки фінансової установи, є забезпечення захисту її корпоративних ресурсів від негативного впливу зовнішніх та внутрішніх небезпек та загроз; розв'язати цю проблему можна шляхом використання широкого спектру методів, прийомів та інструментів захисту, а особою, яка ухвалює управлінське рішення у процесі управління економічною безпекою має бути власник або керівник установи. За наявності спеціального

управлінського підрозділу – служби або відділу економічної безпеки, ці функції можна покласти на його начальника.

Живко З.Б. зазначає, що управління економічною безпекою підприємства є специфічною функцією менеджменту [172, с.42]. Для фінансових установ це твердження також є справедливим. Лабунська С.В. впевнена, що фундаментальною основою загальної системи менеджменту повинна стати підсистема управління економічною безпекою суб'єкта господарювання, від якої залежить міцність та стійкість його загальної архітектури менеджменту [180, с.287]. З огляду на це, приходимо до висновку, що управління економічною безпекою повинно визначатись як один із напрямів менеджменту фінансової установи, бути невід'ємною частиною управління діяльністю сучасних суб'єктів господарювання, що спеціалізуються на наданні фінансових послуг юридичним та фізичним особам.

Аналіз робіт знаних науковців та власний досвід дозволяють сформувати авторське визначення поняття управління економічною безпекою фінансових установ, під яким пропонується розуміти один із процесів менеджменту, що направлений на досягнення високого рівня захисту корпоративних ресурсів установи від негативного впливу різного роду небезпек шляхом реалізації широкого спектру управлінських рішень щодо використання наявних підприємницьких можливостей та контролю ризиків, що їх супроводжують, задля гарантування інтересів фінансової установи та її клієнтів під час надання фінансових послуг.

Важливим моментом у процесі дослідження питання управління економічною безпекою фінансових установ є встановлення суб'єктів управління та об'єктів захисту. Криль Я.М., Овчаренко Є.І. впевнено стверджують, що суб'єкт та об'єкт управління економічною безпекою слід конкретизувати з урахуванням імплементації положень ризик-менеджменту [181, с.49]. Зважаючи на специфіку роботи фінансових установ, суб'єктами управління системою економічної безпеки можуть бути працівники, управлінський персонал, власники та керівники установи – внутрішні суб'єкти

– та держава у формі наглядових органів, конкуренти, посередники, клієнти, контрагенти. Об'єктом управління виступає рівень економічної безпеки фінансової установи, який є результатом використання наявних у фінансової установи ресурсів з метою мінімізації ризиків та максимізації господарської ефективності їх діяльності. Управління економічною безпекою фінансових установ суб'єктам управління доцільно здійснювати на стратегічному, тактичному і оперативному рівнях, що дозволяє, на думку Гришко Н.Є., уникати руйнівного впливу зміни факторів внутрішнього і зовнішнього середовища та запобігати зниженню її до рівня, в межах якого суб'єкт господарювання (у даному випадку фінансова установа) не може функціонувати без загрози стабільності його діяльності [182].

Про поділ на рівні управління під час організації управління економічною безпекою суб'єкта господарювання згадує у своїх працях і Приходько В.П. На думку вченого, механізм управління економічною безпекою доцільно розділити на такий, що забезпечує попереджуючий вплив, та механізм антикризового управління. Попереджувочим управлінням економічною безпекою є планування стратегій розвитку суб'єкта господарювання, аналіз, прогнозування, планування необхідних змін і своєчасне реагування на події. Під антикризовим управлінням економічною безпекою слід розуміти реалізацію такого механізму управління, що забезпечує швидке скорочення втрат шляхом негайного реагування на події. Попереджувоче управління економічною безпекою суб'єкта господарювання доцільно здійснювати через асоціації підприємців (що до фінансових установ – це можуть бути саморегульвні організації учасників фінансового ринку). Антикризове ж управління економічною безпекою підприємства здійснюється окремим суб'єктом господарської діяльності [167, с.10].

Кінцевою метою управління будь-якою системою є оптимізація її функціонування, отримання максимально можливого корисного ефекту при мінімальних зусиллях і витратах. Зокрема, головною метою забезпечення фінансово-економічної безпеки банку, як одного із видів фінансових установ,

Криль Я.М., Овчаренко Є.І. вважають досягнення максимальної стабільності функціонування, а також створення основи і перспектив зростання незалежно від об'єктивних і суб'єктивних чинників загроз [181, с.45]. Каламбет С. В., Воропай В.А. метою функціонування механізму управління економічною безпекою називають забезпечення фінансово-господарської рівноваги, досягнення визначеної ефективності діяльності та поставлених цілей і завдань подальшого розвитку суб'єкта господарювання [183, с.107]. Метою управління системою економічної безпеки фінансових установ вважаємо досягнення максимально можливого рівня реалізації інтересів установи та задоволення потреб клієнтів при оптимальних ресурсних витратах на мінімізацію ризиків, що супроводжують їх професійну діяльність на фінансових ринках.

Васильєв О. В., Мейта В. І. визначають основні принципи, на яких повинна ґрунтуватися система управління економічною безпекою підприємств: принцип розвитку, принцип адаптивності, принцип єдності, принцип компетентності, принцип економічної доцільності, принцип оперативності, принцип комплексності, принцип законності, принцип безперервності [168, с.141]. Кириченко О.С. додає до названих принципів ще такі як, принцип системності, принцип координації взаємодії з внутрішнім та зовнішнім середовищем, принцип планової основи діяльності, принцип превентивності, принцип результативності [184, с.268]. У працях Мойсеєнко І.П., Марченко О.М. знаходимо згадку ще і про такі принципи управління економічною безпекою, як інтегрованість із загальною системою менеджменту, інтегрованість із системою управління економічною безпекою, спрямованість на стратегічні цілі фінансово-економічного розвитку, об'єктивність, варіативність підходів до розробки окремих управлінських рішень, адекватність реагування на окремі загрози фінансовим інтересам, стимулювання та відповідальність персоналу і керівництва за стан економічної безпеки [175, с.77-78]. Вважаємо сформований на основі досліджень цих науковців перелік досить вичерпним, та придатним для використання у процесі управління економічною безпекою фінансових установ.

Формами управління, які можуть ефективно застосовуватись у процесі менеджменту економічної безпеки фінансових установ вважаємо створення підрозділу із забезпечення економічної безпеки, розробку внутрішньої документації, зокрема Концепції управління економічною безпекою, та контроль за дотриманням норм та правил роботи, прийнятих в установі.

Мойсеєнко І.П., Марченко О.М., Васильців Т. Г., Волошин В. І., Бойкевич О.Р., Каркавчук В. В. виділяють такі методи управління економічною безпекою суб'єктів господарювання, як інституційно-правовий, адміністративний (організаційно-розпорядчий, директивний, командний), економічний, організаційно-технологічний, інформаційний, соціально-психологічний [175, с.78-80, 185, с.296-297]. Сучасна наука визнає і такі загальні методи управління, як правові, ідеологічні та технологічні методи. Усі вони можуть застосовуватись на різних рівнях управління економічною безпекою фінансових установ у слушний час.

Чубукова О. Ю., Ольшанська О. В. стверджують, що система управління економічною безпекою представляє собою такий організаційний комплекс, який складається із заходів, спрямованих на забезпечення всіх функцій управління економічної безпеки [186]. Тому необхідним етапом управління системою економічної безпеки фінансових установ є конкретизація функцій менеджменту економічної безпеки.

Файоль А. ще у 1916 році визначив основні функції менеджменту, такі як прогнозування, планування, організація, керівництво командою, координація та контроль [187, с.56]. Американські вчені Мескон М., Альберт М. і Хедоурі Ф. виділяють чотири функції менеджменту: планування, організацію, мотивацію, контроль [188]. Для управління економічною безпекою фінансових установ раціональним вважаємо виділення таких функцій, як планування захисту від загроз, організацію системи економічної безпеки, кадрове забезпечення управління безпекою, оцінку рівня економічної безпеки, контроль за забезпеченням економічної безпеки. Їх ефективне виконання дозволить

фінансовим установам побудувати сучасну та ефективну систему менеджменту власної економічної безпеки та досягнути високих фінансових результатів.

Таким чином, не можна не погодитись із думкою Ляшенко О.М., яка пише: «Ставлячись з глибокою повагою до наукових здобутків вітчизняних і зарубіжних учених, необхідно визнати, що питання управління в системі економічної безпеки є майже не вивченими ані в економічній науці, ані в управлінській, ані в безпекознавстві» [189]. Отже, управління економічною безпекою фінансових установ має свої специфічні риси, не притаманні решті суб'єктів господарської діяльності, які належить враховувати при формуванні їх систем економічної безпеки та на які варто зважати у сучасних умовах господарювання [190, с.169].

Характерні особливості мають процеси управління економічною безпекою у практиці роботи кожного окремого виду фінансових установ. Традиційно, найбільшу кількість наукових праць у цій царині присвячено банківським установам та страховим компаніям. Питання, пов'язані із особливостями управління економічною безпекою страхових компаній, досліджуються сучасними науковцями з різних теоретичних позицій. Так, Черкаський І. Б., Ремньова Л. М., Лебединська Л.Д. розглядають проблему управління ризиками діяльності страхових компаній в контексті економічної безпеки [191], Яворська Т. В. наголошує на необхідності розроблення державної системи економічної безпеки страхових підприємницьких структур в Україні [43], Бабець І. Г. пропонує сучасний підхід до інтегральної оцінки безпеки страхового ринку України [192], Кравчук Г. В., Дубина М. В. зупинили свою увагу на розгляді теоретичних аспектів визначення та систематизації факторів впливу на фінансово-економічну безпеку розвитку страхового ринку України [193], Єпіфанов А.О., Деркач О.М. конкретизували роль міжнародного регулювання у забезпеченні фінансової безпеки страхового ринку [194], а Нечипорук Л. В. систематизувала напрями убезпечення страхового ринку України [195]. Дослідженню окремих складових управління економічною безпекою присвятили свої праці Матвійчук Л. О., що вивчає концептуальні

аспекти фінансової безпеки страхових компаній [47] та Жабинець О. Й., що досліджує захист інформації та інформаційну безпеку страхових компаній у площині українських реалій та досвіду США [196, 197]. Заслужують на увагу і здобутки молодих вчених у цій царині, зокрема прикметним є дослідження Кудака В.М., у якому представлена збалансована система показників Нортон-Каплана у розробленні стратегії економічної безпеки страховика [198]. Ряд досліджень присвячено і особливостям управління системою економічної безпеки банківських установ або її функціональних підсистем, запобіганню ризикам і загрозам, наприклад, наукові праці таких вчених як Штаєр О.М. [199], Коваленко В.В. [200], Домарев В. В., Домарев Д. В. [201], Зеркалов Д. В. [202], Стельмах С. А. [203], Єпіфанов А.О., Пластун О.Л., Домбровський В.С. [204].

Для дослідження процесу управління економічною безпекою страхової компанії важливо усвідомити, який стан страховика можна вважати безпечним з економічної точки зору. Так, Яворська Т.В. пропонує під економічно безпечною страховою компанією розуміти страховика, що виважено підходить до здійснення своєї діяльності, оперативно реагує на будь-які ринкові невдачі, зовнішні та внутрішні загрози з метою їх мінімізації або уникнення. Дослідниця вважає, що формувати систему управління безпекою страхових компаній в країні мають відповідні структури влади, зокрема органи страхового нагляду, страхові компанії та їх об'єднання [45, с.668]. З такою позицією не можна не погодитися, щоправда власні зусилля страхових компаній у процесі управління їх економічною безпекою доцільно поставити на перше місце у пропонованому переліку суб'єктів менеджменту економічної безпеки. Зусилля зовнішніх державних регуляторів також мають велике значення, зокрема, контроль стану економічної безпеки страхового ринку має здійснювати, відповідно до своїх повноважень, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. Відповідно, завдання регулювання рівня економічної безпеки усього фінансового ринку покладається на НБУ, НКЦПФР та Нацкомфінпослуг. На саморегулівні організації та об'єднання страховиків,

банкiрiв, лiзингових компанiй, кредитних спiлок, Українську асоціацію інвестиційного бізнесу, тощо, у цьому процесі доцільно покласти інформаційну та дорадчу функції, оскільки реального впливу на діяльність фінансових компаній та їх економічну безпеку вони не мають, так як не володіють владою до примусу фінансових установ до організації системи власного захисту від різного роду небезпек і загроз.

Власники фінансових установ та менеджмент найбільш зацікавлені у ефективному управлінні системою їх економічної безпеки, а тому домінуюча роль у процесі управління економічною безпекою відводиться саме внутрішнім структурам фінансових компаній.

Функціонування механізму управління системою економічної безпеки фінансової установи відбувається шляхом здійснення певних дій над її об'єктами. В основі механізму управління системою економічної безпеки фінансової установи знаходиться системне поєднання певних інструментів, методів, важелів та інформаційно-аналітичного забезпечення, створюваних на базі принципів забезпечення фінансової безпеки, що об'єктивно існують як економічні закономірності, а також виробляються суб'єктами управління економічною безпекою фінансової установи для досягнення і захисту економічних інтересів останньої [205, с.128].

Предметом управління економічною безпекою фінансової установи є діяльність суб'єктів управління системою економічної безпеки у напрямку реалізації принципів, функцій, стратегічної програми або конкретних заходів щодо забезпечення економічної безпеки, яка спрямована на об'єкти захисту у системі економічної безпеки [206, с.74].

Існують певні особливості управління економічною безпекою сучасних страхових компаній в Україні. Черкаський І. Б., Ремньова Л. М., Лебединська Л.Д. звертають увагу на дві групи ризиків, притаманних сучасним страховикам, існування яких, на їх думку, зумовлює необхідність двох напрямів ризик-менеджменту страхової компанії: 1) управління страховими ризиками, які приймає страхова компанія на страхування з метою зменшення страхових

виплат у майбутньому; 2) управління ризиками господарської діяльності страхової компанії з метою мінімізації можливих втрат від непередбачених рішень [191, с.19]. Таким чином, до процесу управління системою економічної безпеки страхових компаній ці напрямки також варто включити, проте механізм реалізації управління економічною безпекою страхових та інших видів фінансових установ, на нашу думку, повинен включати і інші елементи.

Так, до складу механізму управління системою економічною безпеки фінансових установ, спираючись на пропозиції Єрмошенко А.М., доцільно віднести наступні елементи: суб'єкт і об'єкт управління; сукупність фінансових інтересів; функції, принципи і методи управління; інструментарій управління системою економічної безпеки; критерії оцінювання рівня економічної безпеки; техніку і технологію управління, використання яких в сукупності сприяє досягненню кінцевих цілей управління фінансовою установою [207].

Етапами функціонування механізму управління системою економічної безпеки фінансових установ слід вважати: вчасне виявлення та аналіз зовнішніх та внутрішніх загроз економічній безпеці установи; оцінку поточного стану економічної безпеки та запровадження заходів щодо його моніторингу; реалізацію запланованих заходів, спрямованих на забезпечення економічної безпеки; здійснення відповідних заходів контролю щодо забезпечення економічної безпеки [207].

Для реалізації процесу професійного управління системою економічної безпеки у фінансових установах повинні бути визначені внутрішні суб'єкти такого управління. Оптимальним вирішенням цього питання може стати створення служб безпеки (або економічної безпеки) фінансових установ. Мета їх діяльності у рамках забезпечення безпеки повинна полягати у запобіганні витоку комерційної та конфіденційної інформації, виявленні і попередженні можливих посягань на законні права та інтереси фінансової установи, оцінці ефективності управління корпоративними ресурсами компанії, допомогу керівникам установи у прийнятті управлінських рішень.

В обов'язки служби безпеки або економічної безпеки фінансової установи повинні входити такі завдання:

- захист життя і здоров'я управлінського персоналу та працівників фінансової установи;

- охорона майна, комерційної та таємної інформації, цінностей фінансової установи;

- консультування та рекомендації з питань правомірного захисту від протиправних посягань;

- збереження цілісності корпоративних ресурсів компанії та проведення внутрішніх розслідувань.

Щодо вирішення широкого кола функціональних завдань, служба економічної безпеки фінансової установи повинна працювати в тісному контакті з маркетинговими відділами (за їх наявності), особливо це стосується завдань вивчення конкурентів і умов конкурентної боротьби, забезпечення економічної безпеки фінансової установи у процесі взаємодії з партнерами та клієнтами.

Для гарантування стійкості в конкурентній боротьбі, служби економічної безпеки і маркетингу мають регулярно здійснювати інформаційно-аналітичну роботу, до завдань якої входять:

- інформаційне забезпечення керівництва фінансової установи з питань управління системою економічної безпеки та ефективної фінансової та інвестиційної діяльності;

- збір, обробка інформації і розробка прогнозів розвитку сегменту фінансового ринку, на якому компанія провадить свою діяльність;

- вивчення конкурентів, їх намірів проти фінансової установи, її філій, відділень, засобів і методів конкурентної боротьби;

- вивчення криміногенної обстановки в регіоні діяльності фінансової установи та випадків фінансового шахрайства;

- вивчення партнерів і клієнтів фінансової установи, рівня їх платоспроможності, ділової репутації, кредитної історії;

- виявлення намірів кримінальних структур щодо фінансової установи або її власників, керівників, персоналу;

- виявлення міри обізнаності (витоку інформації) сторонніх осіб про діяльність фінансової установи;

- надання рекомендацій керівництву та менеджменту фінансової установи на основі аналізу наявних загроз і прогнозів.

При виконанні поставлених завдань у фінансових установах у рамках управління системою економічної безпеки повинні формуватися системи збору, обробки, аналізу інформації, її зберігання та використання, розроблятися класифікації ознак того, що готуються певні небажані дії проти фінансової установи, визначатися етапи їх підготовки, проводиться систематизація цих ознак і відбуватися розробка на їх основі системи прогнозів щодо дій конкурентів та інших організацій, організованих груп і просто осіб.

Таким чином, процес управління системою економічної безпеки фінансової установи вимагає здійснення інформаційно-аналітичної роботи, ефективність якої є необхідною умовою для впровадження моніторингу, оцінки рівня та аналізу факторів, що впливають на рівень економічної безпеки компанії. Функціонування системи інформаційно-аналітичного забезпечення є обов'язковим для правильної та оперативної оцінки рівня економічної безпеки установи, прогнозування можливих внутрішніх та зовнішніх загроз, дотримання межі достатності фінансових ресурсів для своєчасного виконання зобов'язань [208, с.47].

Співробітники охоронних і маркетингових служб фінансових установ повинні вміти збирати економічну інформацію з відкритих джерел, отримувати її від державних організацій, приватних фірм, банків, використовувати технічні засоби, знати організацію і планування інформаційної роботи, здійснювати контроль за використанням інформації, своєчасно контролювати її проходження і знищення.

Отже, процес управління системою економічної безпеки фінансової установи узагальнено – це такі етапи, як:

- виявлення причин небезпеки;
- попередження негативного впливу різного роду загроз;
- припинення протиправних і злочинних дій, афер, шахрайства, розкрадань з метою економічного підриву діяльності фінансової установи з боку зовнішніх сил; виявлення кримінальних структур, конкурентів, шахраїв, несумлінних партнерів і внутрішніх загроз; припинення розкрадань, скоєних персоналом установи; знаходження інформатора супротивника (вербування співробітника); звільнення від недобросовісних співробітників.

Служба економічної безпеки фінансової установи повинна розробляти і проводити заходи щодо забезпечення захисту відомостей, що становлять комерційну таємницю. У рамках управління системою економічної безпеки фінансової установи повинно бути належним чином організовано захист комерційних секретів компанії, створено режим комерційної таємниці, налагоджено технічний захист інформації, а також розроблено алгоритм на випадок протидії недобросовісній конкуренції та промислового шпигунству. До завдань щодо забезпечення інформаційної безпеки фінансової установи також входять: організація захисту персональних даних у фінансовій установі, контроль за дотриманням організаційних, правових та технічних вимог з обробки персональних даних, розробка алгоритмів і покрокових дій щодо виконання вимог законодавства, а також налагодження взаємодії з органами державного нагляду та регуляторами.

Одним із джерел витоку економічної інформації є співробітники фінансової установи. Служба безпеки (економічної безпеки) при прийомі фахівця на роботу повинна проводити його перевірку і давати санкцію відділу кадрів на прийом або відмову у прийомі на роботу розглянутого претендента.

Специфікою управління системою економічної безпеки страхових компаній є необхідність виконання певного переліку аналітичних дій при виникненні необхідності виплати страхової компенсації. При настанні страхового випадку, а в деяких випадках і при прийомі об'єкта на страхування, служба економічної безпеки страховика повинна проводити певну розшукову

роботу з пошуку і розкриття факту втрати застрахованого майна або при укладанні договору страхування при необхідності здійснювати перевірку благонадійності й порядності клієнта з метою запобігання шахрайству (фахівці повинні вміти розрізняти поведінкові ознаки недобросовісних страхувальників), а також знати процедури взаємин з правоохоронними органами в ході розслідувань випадків шахрайства та інших загроз, що можуть чинити негативний вплив на економічні показники страхової компанії.

Управління економічною безпекою фінансової установи повинно враховувати норми законодавства в області корпоративної безпеки (у випадку, якщо установа створена у формі акціонерного товариства). На першому етапі менеджменту системи економічної безпеки у фінансових компаніях відповідальними особами повинен проводитись моніторинг внутрішніх і зовнішніх загроз діяльності установи. Доцільно до цього процесу також залучати об'єктивних зовнішніх фахівців, зокрема, для аудиту економічної безпеки фінансової установи або ж скористатись можливістю аутсорсингу задля отримання професійних послуг із забезпечення безпеки діяльності компанії у перспективі.

Важливими моментами є уточнення регламентів взаємин між підрозділами, що беруть участь в управлінні системою економічної безпеки, а також оцінювання нормативно-правового забезпечення їх діяльності. Крім того, у рамках юридичного супроводу управління системою економічної безпеки фінансової установи необхідними складовими є організація договірної роботи з позиції безпеки, забезпечення антикорупційної (антишахрайської) експертизи цивільно-правових договорів, документального аналізу надійності контрагентів і безпеки комерційних пропозицій (Due Diligence), активне та вміле застосування технології конкурентної розвідки, раціональне управління усіма видами заборгованості, правовими ризиками і ризиками втрати ділової репутації, вибудовування відносин із державними органами, контроль за дотриманням в компанії антикорупційного законодавства тощо.

Під час проведення дослідження нами було встановлено, що у процесі управління системою економічної безпеки фінансової установи велике значення має надаватись забезпеченню інформаційної безпеки. Проте, не останнє місце у системі економічної безпеки фінансових установ займає кадрова безпека. Суттєво спростити процедуру управління кадровою безпекою може якісно сформована політика кадрової безпеки. Вона повинна включати в себе такі складові, як мінімізація ризиків, пов'язаних із протиправними діями з боку персоналу, перевірка персоналу при прийомі на роботу, збір та аналіз інформації про фізичну особу (наприклад, за методом SMICE – означає абрєвіатуру слів – S - sex (стать); M - money (доходи); I - ideology (ідеологія, світобачення); C - compromat (наявність компрометуючої інформації про особу); E – ego (амбіції особи, її кар'єрні побажання)), порядок аналізу резюме. Під час управління кадровою безпекою фінансової установи дуже важливо навчитись визначати ознаки небезпеки у кандидатів на посади та розробити механізм безпечного звільнення персоналу без завдання шкоди корпоративним ресурсам та репутації компанії.

Важливе місце у процесі управління системою економічної безпеки фінансових установ займає процедура підбору кадрів, у тому числі і тих осіб, які безпосередньо будуть задіяні у процесі менеджменту економічної безпеки.

Основними етапами у процесі підбору персоналу є: безпосередній пошук працівника, перевірка його відповідності вакантній посаді, прийом на роботу. На першому етапі роботу виконує кадрова служба фінансової установи, на другому — кадрова служба, служба безпеки, керівник відповідного підрозділу, на третьому — керівник, який приймає рішення про зарахування, кадрова та юридична служби, що оформлюють працівника на роботу.

Пошук працівника для роботи у фінансовій установі варто проводити, спираючись на певні рекомендації, дотримання яких матиме позитивний вплив на кадрову безпеку організації, а отже, у перспективі, і на економічну безпеку:

- 1) вести пошук працівника через кадрові агенції або за рекомендацією;
- 2) співбесіду з кандидатом проводити із дотриманням наступних етапів:

а) співбесіда з менеджером з персоналу (якщо фінансова установа має можливість, одночасно проводиться психологічна оцінка претендента);

б) співбесіда з особою, що перевіряє кваліфікацію претендента;

в) перевірка службою безпеки відомостей, наданих претендентом;

г) погодження кандидатури з керівником фінансової установи;

3) від деяких категорій працівників (таких, що претендують на посади менеджерів вищого рівня) потрібно вимагати рекомендації (не менше трьох), довідки про відсутність судимостей;

4) зробити аудіо- та відеозйомку співбесіди;

5) отримати письмову згоду кандидата щодо перевірки службою безпеки наданих ним відомостей;

б) перевірити кваліфікацію кандидата:

а) провести професійний тест (від 20 до 60 завдань);

б) провести особисту професійну співбесіду;

7) всі надані кандидатом документи, анкети та записи його співбесід передати на перевірку службі безпеки фінансової установи;

8) перевірити справжність наданих документів, провести їх експертизу, перевірити відомості, наведені у резюме кандидата та (або) його анкети;

9) зателефонувати керівникам організацій, у яких працював претендент, та перевірити правильність наведеної інформації, уточнити причини звільнення, зустрітися з колишніми керівниками та співробітниками, вислухати їхні враження про роботу свого колишнього працівника;

10) перевірити відсутність судимостей, зв'язків із кримінальними структурами, претензій щодо чесності та надійності претендента з попередніх місць роботи;

11) отримати рекомендації з попередніх місць роботи кандидата, перевірити їх достовірність;

12) при необхідності при прийомі на роботу працівника застосувати «детектор брехні» (поліграф), але лише в разі його добровільної згоди [206, с.77].

Керівник служби безпеки фінансової установи на основі зібраної інформації повинен підготувати висновок та додати його до решти документів особової справи претендента на посаду. Після отримання всіх висновків, менеджер з персоналу надає керівнику, який приймає рішення про зарахування особи до штату, всю зібрану інформацію у вигляді анкети (резюме) особи та трьох висновків — кадрової служби про результати співбесіди, керівника підрозділу про достатність кваліфікації та керівника служби безпеки про достовірність наданих відомостей. Після розгляду наданої інформації та, у разі необхідності, зустрічі з кандидатом, керівник вирішує, чи приймати його на роботу [209].

Також у процесі управління кадровою безпекою важливо організувати захист від інсайдерських загроз, таких як змова фінансової установи та фінансових агентів, оформлення договорів на надання фінансових послуг «заднім числом» і підробка документів.

Суттєво оптимізувати процес управління системою економічної безпеки фінансової установи може наявність у її структурі відділу внутрішнього контролю. Можна рекомендувати побудову системи внутрішнього контролю сучасної фінансової установи за моделлю Косо, компонентами якої є контрольне середовище, оцінка ризиків, контрольні процедури, моніторинг ризиків, інформація / комунікація, тобто процедури, які можуть стати в нагоді у процесі менеджменту системи економічної безпеки усіх без винятку видів фінансових установ.

Ефективне функціонування системи внутрішніх перевірок (внутрішніх розслідувань) та фінансових розслідувань дозволить вивести управління системою економічної безпеки фінансової установи на новий функціональний рівень. Та для цього фахівці з економічної безпеки повинні володіти методиками проведення судово-бухгалтерської експертизи (технологія форензик), вміти забезпечити достовірність звітності компанії. Комплаєнс у сфері надання фінансових послуг також може стати одним із інструментів управління економічною безпекою, особливо в умовах тотального падіння

рівня довіри населення до професійних учасників фінансового ринку та втрати ними ділової репутації. Нагадаємо, що під комплаєнсом розуміють відповідність діяльності установи законодавчим вимогам, загальноприйнятими нормам, традиціям ведення бізнесу, правилам і стандартам державних регуляторів та саморегулювальних організацій, об'єднань, асоціацій, до яких входить установа у якості члена, учасника або партнера. Невідповідність цим нормам призводить до втрати фінансовою установою ділової репутації, вжиття до неї різноманітних санкцій. У світовій практиці фінансових установ знайдеться чимало випадків, коли внаслідок прорахунків у сфері комплаєнс організація втрачала своїх клієнтів, контрагентів і терпіла значні збитки. Саме тому політика комплаєнс проводиться в іноземних організаціях вже не перший рік, причому мова йде не тільки про фінансові установи, а й про виробничі підприємства, медицину, торгівлю, державні органи та інші сфери. У багатьох юрисдикціях і в різних фінансових установах поняття комплаєнс включає різні напрямки, такі як інвестиційний комплаєнс (регулює питання «правильного» і «чесного» продажу інвестиційних продуктів), податковий комплаєнс (регулює питання максимального дотримання податкового законодавства), принципи справедливого ставлення до клієнтів (Treat Customer Fairly) і справедливого кредитування (Fair Lending Policy), використання персональних даних тощо.

Діяльність комплаєнс у фінансових установах як напрямок управління системою економічної безпеки зводиться до обов'язку компанії відповідати внутрішнім політикам і процедурам організації, які розробляються з урахуванням місцевого законодавства і провідних міжнародних практик.

Управління репутаційними ризиками у фінансових установах повинно реалізуватись шляхом розробки внутрішніх документів і створення умов, в яких всі співробітники і інші особи, що працюють від імені установи, будуть поводити себе у відповідності до високих професійних і етичних стандартів відносно до зовнішніх та і внутрішніх учасників ринку. Таким чином, фінансова установа набуває і підтримує свою репутацію гідного учасника

ринку, робота з яким не несе додаткових ризиків для клієнтів, партнерів та контрагентів.

Окрім завдання забезпечити економічну безпеку як самої фінансової установи, так і її клієнтів, фінансові установи повинні активно інформувати потенційного споживача про належний рівень своєї економічної безпеки. Одним із індикаторів стабільного стану економічної безпеки, наприклад, комерційного банку, може вважатись його високий кредитний рейтинг, адже процедура рейтингування будується із використанням переліку показників, що застосовується і у процесі оцінки рівня його економічної безпеки [206, с.78].

Особливості управління системою економічної безпеки фінансових установ систематизовано у табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Особливості управління системою економічної безпеки фінансових установ

Параметр	Характеристика	
Сутність поняття управління економічною безпекою фінансових установ	Один із процесів менеджменту, що направлений на досягнення високого рівня захисту корпоративних ресурсів установи від негативного впливу різного роду небезпек шляхом реалізації широкого спектру управлінських рішень щодо використання наявних підприємницьких можливостей та контролю ризиків, що їх супроводжують, задля гарантування інтересів фінансової установи та її клієнтів під час надання фінансових послуг.	
Об'єкт управління	рівень економічної безпеки, який забезпечує функціонування системи економічної безпеки	
Суб'єкти управління	Внутрішні	Зовнішні.
	Служба безпеки (економічної безпеки), працівники, управлінський персонал, власники та керівники установи.	Держава у формі наглядових органів, конкуренти, посередники, клієнти, контрагенти.
Мета управління	Досягнення максимально можливого рівня реалізації інтересів установи та задоволення потреб клієнтів при оптимальних ресурсних витратах на мінімізацію ризиків, що супроводжують професійну діяльність фінансових установ на фінансових ринках	
Рівні управління	Стратегічний, тактичний, оперативний	
Функції управління	Планування захисту від загроз, організацію системи економічної безпеки, кадрове забезпечення управління безпекою, оцінку рівня економічної безпеки, контроль за забезпеченням економічної безпеки	
Форми управління	Створення підрозділу із забезпечення економічної безпеки, розробка внутрішньої документації, зокрема Концепції управління економічною безпекою, контроль за дотриманням норм та правил роботи, прийнятих в установі.	

Параметр	Характеристика
Методи управління	Інституційно-правовий, адміністративний (організаційно-розпорядчий, директивний, командний), економічний, організаційно-технологічний, інформаційний, соціально-психологічний методи, правові, ідеологічні та технологічні методи
Вектори управління	Організація та перевірка якості інформаційно-аналітичного забезпечення системи економічної безпеки, підбір і перевірка персоналу, задіяного у системі економічної безпеки, забезпечення фінансування функціонування системи, ризик-менеджмент (у тому числі управління репутаційними ризиками), контроль дотримання норм законодавства, оптимізація корпоративних ресурсів, що використовуються для забезпечення економічної безпеки установи, внутрішній контроль, юридичний аудит
Етапи управління	Виявлення причин небезпеки для нормального функціонування системи економічної безпеки, попередження негативного впливу різного роду загроз на стан системи економічної безпеки; припинення негативної дії наявних загрозливих факторів на функціонування системи економічної безпеки.

Складено автором

Отже, на теоретичному рівні можна виявити чимало особливостей управління системою економічної безпеки фінансових установ. Їх вміле врахування у цьому процесі дозволить зробити їх сильними сторонами фінансових посередників у процесі боротьби із негативними факторами зовнішнього та внутрішнього середовища функціонування [210, с.25].

Визначення основ та особливостей управління системою економічної безпеки фінансових установ дозволить розробити концептуальні засади формування системи економічної безпеки, придатної для використання різними видами фінансових установ, яка водночас, дозволить врахувати і їх функціональні особливості, а також розробити ефективний механізм управління такою системою, що дозволить при оптимальних затратах корпоративних ресурсів досягти максимально можливого рівня економічної безпеки фінансової установи.

2.3. Методичні підходи до оцінювання стану організації та ефективності функціонування і управління системою економічної безпеки фінансових установ

На теоретико-методичному рівні на разі розроблено чималий інструментарій для оцінювання стану економічної безпеки окремих видів фінансових установ, зокрема таких як банки та страхові компанії. Однак, на прикладному рівні його використання не набуло широкого поширення. А для ряду фінансових посередників, наприклад, кредитних спілок, інвестиційних та лізингових компаній, ломбардів тощо, методичні підходи до оцінювання стану їх економічної безпеки взагалі відсутні. Таким чином, постає необхідність у визначенні недоліків існуючого інструментарію діагностики стану економічної безпеки фінансових установ та розробці пропозицій щодо формування універсальної методики її оцінювання, придатної для застосування різними видами фінансових посередників.

Дослідник проблем економічної безпеки в страховій сфері і її забезпечення органами внутрішніх справ Сокол А.В. пропонує показники економічної безпеки в страховій сфері розділити на окремі функціональні критерії економічної безпеки по кожній із її складових і розраховувати їх на основі оцінки збитків інтересам страхової організації та ефективності заходів щодо їх запобігання. До показників оцінювання стану системи економічної безпеки страхової компанії, на його думку, належать індикатори фінансової складової; кадрової складової (функціональний критерій інтелектуальної і кадрової складової); правової складової (функціональний критерій політико-правової складової); інформаційної складової (групи кількісних і вартісних індикаторів); силової складової [211]. Таким чином, підкреслюється необхідність виокремлення підсистем економічної безпеки фінансових установ, традиційний перелік яких для усіх фінансових посередників є універсальним, та включає інтелектуально-кадрову, фінансову, інформаційно-аналітичну, техніко-технологічну, майнову, силову (фізичну), правову (юридичну), ринкову, політичну тощо, складові; та оцінки стану їх безпеки окремо із подальшим

розрахунком підсумкового індикатора стану економічної безпеки фінансової установи. Однак, постає питання, які саме аналітичні показники належить розраховувати.

Система показників для аналізу діяльності страхових компаній в контексті забезпечення їхньої фінансової безпеки, вважає Єрмошенко А.М., має базуватись на наступних двох групах критеріїв:

1) фінансової стійкості та платоспроможності (показники ліквідності, кредиторської та дебіторської заборгованості, залежності від перестраховиків, оцінки страхових зобов'язань, оцінки власних коштів);

2) ефективності діяльності страховика (показники ділової активності, рентабельності, рівня виплат та затрат, ефективності інвестиційної діяльності) [207].

Подібний науковий підхід – групування показників оцінювання стану системи безпеки відповідно до їх приналежності до тієї чи іншої характеристики діяльності фінансової установи, використовують Диба М.І., Бегун А.В. та Білошицький О.В., які систематизували ключові фінансові показники, що мають вирішальний вплив на фінансову безпеку страхових компаній у три групи:

- показники ліквідності та платоспроможності (коефіцієнт швидкої ліквідності, частка найбільш ліквідних активів в загальному обсязі активів, поточна платоспроможність, абсолютна ліквідність (платоспроможність);

- показники фінансової безпеки (коефіцієнт фінансової автономії, коефіцієнт маневреності власного капіталу, коефіцієнт фінансового ризику, достатність фактичного розміру маржі платоспроможності, рівень покриття страхових резервів-нетто власним капіталом);

- показники збитковості страхових операцій (рівень виплат, нетто-збитковість, рівень витрат, комбінований показник збитковості) [212, с.339].

Користуючись пропонованими методиками, можна оцінити рівень фінансової безпеки страхових компаній, а також сформулювати методологічну основу для оцінювання стану фінансової безпеки будь-якого виду фінансової

установи, однак поза увагою науковців опинились показники для діагностики стану інших підсистем економічної безпеки страховиків, що залишає це питання відкритим.

На сучасному етапі функціонування банківського сектору вітчизняного фінансового ринку, проблема забезпечення економічної безпеки його учасників поступово починає домінувати над рештою напрямків діяльності банківських установ. Перманентне зростання переліку загроз фінансовій стійкості та рентабельності банків в Україні та посилення міри їх негативного впливу на результати роботи банківських інституцій останнім часом знайшли своє відображення у численних фактах банкрутств комерційних банків, передачі менеджменту установами тимчасовим адміністраціям, ліквідації як окремих філій банків, так і їх самих. У таких умовах, загострених політичною та економічною нестабільністю у державі, першочерговим завданням банківських установ є продовження своєї діяльності принаймні на беззбитковому рівні, та зміцнення власних конкурентних позицій. Але виконати ці завдання та залишитись у банківському бізнесі буде до снаги лише тим установам, рівень економічної безпеки яких буде достатньо високим для того, щоб не лише забезпечити можливість компенсації збитків, спричинених численними функціональними ризиками, але і зберегти здатність до ефективного використання власних, позичених та залучених активів з метою їх збереження та примноження. Тому на разі досить гостро постає питання виміру рівня економічної безпеки банку, інформація щодо оцінки якого стає нині одним із ключових факторів впливу на прийняття власниками та вищим менеджментом банків управлінських рішень. У цьому контексті не можливо лишити поза увагою факт відсутності належного інструментарію для ефективного проведення оцінювання стану системи економічної безпеки банківських установ та встановлення достовірного її рівня.

Проблемним питанням залишається підбір переліку показників, оцінка рівня яких дозволить представникам контролюючих органів або працівникам

служб безпеки скласти уявлення про рівень організації та ефективності функціонування і управління системою економічної безпеки банку.

Висновок про відсутність ефективного інструментарію оцінювання рівня економічної безпеки банківських установ сформувався у процесі аналізу наукових праць сучасних вчених, присвячених вирішенню проблеми її діагностики. Їх глибоке дослідження свідчить про фрагментарність та відсутність комплексності у питанні оцінювання рівня економічної безпеки банків. Водночас, не можна залишити поза увагою той вагомий внесок, який мали для вирішення досліджуваної проблеми роботи таких вчених, як Барановський О.І., що приділяє увагу проблемам виміру банківської безпеки, у тому числі і економічної її складової [213], Франчук В. І., що окреслює науково-методичні підходи до оцінювання рівня економічної безпеки комерційного банку [20], Побережний С.М., Дадашев Б.А., Пластун О.Л., які досліджують оцінку рівня економічної безпеки у рамках розгляду моделей і методів забезпечення банківської безпеки [214, с.134-141], а також Горбан І. М., Мельник С. І., Лисий Ю. В. [215], Мойсеєнко І.П., Мартинюк О.А. [216], Губарева І. О., Штаєр О. М. [217], Колодізєв О.М. [72], Гайдук Н.В., Вороков А.Л. [218], Андреева Є.А. [219], Дмитров О. С. [220].

Від чіткого визначення поетапності оцінювання рівня економічної безпеки банків, переліку критеріїв та показників, розрахунок та аналіз яких дозволить провести його діагностику; принципів, на основі яких така діагностика має здійснюватися, залежить міра достовірності отриманих результатів, а також розмір необхідних для цієї процедури часових, фінансових та трудових ресурсів. У роботах сучасних дослідників нами не було виявлено комплексного підходу до формування інструментарію оцінювання рівня економічної безпеки банківських установ із врахуванням усіх її складових та підсистем. Між вченими виникають суперечності щодо методології проведення оцінювання, інформаційної бази, яку доцільно при цьому застосовувати, шкали виміру рівня безпеки. Крім того, досить проблемним на разі є питання встановлення

нормативних, оптимальних та мінімальних значень індикаторів стану економічної безпеки банківських установ [221, с.18].

Мойсеєнко І.П. зазначає, що одним з основних показників ефективності діяльності, який визначає рівень економічної безпеки банківської установи є рентабельність активів (відношення прибутку до величини матеріальних та нематеріальних активів). Ще одним важливим індикатором визнається рівень маржинальної різниці між кредитними та депозитними ресурсами, що характеризує фінансовий потенціал банку та перспективи прибуткової діяльності [216, с.37].

Поповіченко Ю.А. наголошує, що критеріальна оцінка економічної безпеки банківської установи базується на оцінках таких параметрів, як: ресурсний потенціал банку і можливостей його розвитку; можливість протистояти зовнішнім загрозам економічній безпеці та самостійно ліквідувати їх; внутрішня фінансова рівновага; рівень ефективності використання ресурсів; конкурентоспроможність; цілісність і масштаби структури банку; ефективність кадрової політики та використання потенціалу банку. У системі показників економічної безпеки банку науковець вважає за доцільне виділити такі, як темпи зростання прибутковості і посилення економічної стабільності; рівень матеріального і соціального забезпечення працівників; розмір боргових зобов'язань банку; структуру дебіторської заборгованості; використання тіньового капіталу тощо [222].

Оцінка економічної безпеки банку, зазначають дует авторів Губарева І.О. та Штаєр О.М., в першу чергу повинна ґрунтуватися на оцінці його фінансової стійкості за допомогою не одного, а цілого комплексу методів фінансового аналізу на основі системи показників, які оцінюють діяльність банку та вплив зовнішнього середовища. До їх числа пропонується віднести показники достатності капіталу, ділової активності, ліквідності та ефективності управління [217, с.68-69].

Ефективним механізмом здійснення моніторингу стану економічної безпеки банківських установ в Україні вважаємо оцінку стресостійкості банку,

під якою належить розуміти здатність банку протистояти внутрішнім і зовнішнім ризикам. Для її розрахунку використовуються такі показники, як якість активів; якість фондування; прибутковість; ліквідність; достатність капіталу; масштаб діяльності [223].

Як зазначають Франчук В.І., Мельник С.І., індикаторами рівня економічної безпеки комерційного банку можуть бути: коефіцієнт реалізації корпоративних інтересів безпеки; коефіцієнт захисту корпоративних прав; коефіцієнт встановлення протиправного контролю над банком; коефіцієнт безпекової організаційної культури; коефіцієнт надійності банківських вкладів [20, с.50]. Використання пропонованого переліку показників є доцільним лише під час оцінювання рівня економічної безпеки фінансових установ складної організаційно-правової форми, такої, наприклад, як публічне акціонерне товариство, однак велика кількість фінансових посередників в Україні діє у формі приватних акціонерних товариств або товариств із обмеженою відповідальністю.

Дудченко Н.В. пропонує при оцінюванні рівня економічної безпеки банківської установи брати до уваги показник питомої ваги кредитної заборгованості населення у загальному обсязі кредитної заборгованості, питому вагу проблемних кредитів в обсязі чистих активів банку, співвідношення власних і залучених коштів, співвідношення високоліквідних коштів і поточних пасивів банку, рівень прибутковості статутних (установчих) фондів комерційних банків, середні активи у розрахунку на одного співробітника, операційний прибуток на одного співробітника, питому вагу високоліквідних коштів у обсязі чистих активів банку, відношення прибутку до середньорічного капіталу, відношення прибутку до середньорічних активів, рентабельність чистих активів, питому вагу залучених коштів громадян у залучених коштах [224, с.77].

Досить конкретний та широкий перелік показників оцінювання стану системи економічної безпеки банківської установи пропонують Колодізев О.М. та Штаєр О.М., які дотримуються висловленої вище позиції щодо необхідності

оцінювання стану підсистем економічної безпеки фінансової установи з подальшим визначенням сукупного, підсумкового індикатору рівня захисту усєї системи економічної безпеки. Так, для оцінки фінансової складової стану економічної безпеки банку пропонується використовувати поєднання таких традиційних показників, як показники ліквідності, рентабельності, платоспроможності та кредитоспроможності, рівень ресурсів і капіталу, прибутку, ділової активності, достатності капіталу, ефективності управління. Для оцінки інформаційної складової економічної безпеки банку використовуються коефіцієнт повноти сукупної інформації, коефіцієнт точності сукупної інформації, коефіцієнт інформованості, коефіцієнт правдивості інформації. Показниками рівня техніко-технологічної складової економічної безпеки банку можуть бути рівні технологічного потенціалу, технологічної автономії, технічної прогресивності, технологічної прогресивності. Рівень інтелектуально-кадрової складової економічної безпеки банку розраховується за допомогою коефіцієнту кваліфікації працівників, питомої ваги співробітників із науковим ступенем у загальній кількості працівників, плинності кадрів, продуктивності праці середньорічного працівника, рівня інтелектуального прогресу. Пропонується розраховувати силову складову економічної безпеки банку за такими показниками: частка витрат на охорону банку в загальній структурі адміністративних витрат, рівень прогресивності технічного устаткування охорони банку, коефіцієнт кваліфікації служби безпеки банку, плинність кадрів. Визначити рівень юридичної складової можна за допомогою таких показників, як коефіцієнт юридичного захисту, частка виграних судових справ у загальній кількості юридичних справ, що розглядалися; частка витрат на юридичне забезпечення діяльності банку в загальній структурі його адміністративних витрат. Показниками оцінки ринкової складової економічної безпеки банку можуть бути: ступінь виконання стратегічних, тактичних та оперативних планів, відповідність цілей банку вимогам ринку, швидкість реагування банку на зміну зовнішнього середовища, реалізація власних конкурентних переваг, ефективність роботи служб безпеки

банку, тощо. Для оцінки інтерфейсної складової економічної безпеки банку можна використати такі показники та критерії, як коефіцієнт ефективності роботи з клієнтами, оцінка надійності інших контрагентів – їх імідж, фінансова стабільність, тенденції, розвитку, економічний потенціал, кредитоспроможність, досвід роботи на ринку, репутація. В залежності від специфіки контрагента перелік критеріїв може змінюватись [72, с.70]. Варто відмітити, що пропонований перелік показників є досить універсальним, і може бути рекомендованим для використання різними видами фінансових установ, однак суттєвим недоліком пропонованої методики є те, що для розрахунку ряду коефіцієнтів необхідним є великий обсяг специфічної інформації, яку неможливо отримати із відкритих джерел.

Як зазначає Барановський О.І., від адекватної оцінки наявного рівня банківської безпеки багато в чому залежить повнота, своєчасність і результативність управлінських заходів із ліквідації, попередження і запобігання наявним і потенційним загрозам банківській системі, а відтак і вітчизняному господарському комплексу і соціальній сфері [213, с.25]. Економічна безпека є основною складовою безпеки банку, тому таким чином підкреслюється важливе значення рівня економічної безпеки банківської установи для національної безпеки держави.

Загалом, під рівнем економічної безпеки суб'єкта господарювання можна розуміти суму індикаторів, об'єднаних у блоки [225, с.470]. Зазначена дефініція є досить узагальненою, але і універсальною водночас, адже у залежності від того, рівень економічної безпеки суб'єкта господарювання якого виду виступає об'єктом дослідження, можна конкретизувати блоки та деталізувати показники системи економічної безпеки, взявши пропоноване визначення за основу. Гапак Н.М., спеціалізуючись на проблемах економічної безпеки виробничих суб'єктів господарської діяльності, рівнем економічної безпеки підприємства вважає оцінку стану використання корпоративних ресурсів за критеріями рівня економічної безпеки підприємства [226, с.64]. Для банківської установи такий підхід також можна вважати цілком справедливим.

В основі поняття рівня економічної безпеки повинно бути закладено розуміння категорії рівня безпеки загалом. Цікаво зазначити, що у англійській літературі інколи зустрічається термін рівень повноти безпеки або Safety Integrity Level або SIL (скорочення від англ. Safety Integrity Level — рівень повноти безпеки) під яким розуміють рівень забезпечення цілісності безпеки, але на нього можна натрапити лише у технічній літературі. У програмному забезпеченні рівнем безпеки інколи називають ймовірність того, що при заданих умовах у процесі його експлуатації буде отриманий функціонально придатний результат. Беручи до уваги наведені дефініції, під рівнем економічної безпеки фінансової установи пропонуємо розуміти міру захищеності корпоративних ресурсів установи та переданих їй на зберігання і в управління активів, якої їй вдалось досягти у процесі забезпечення реалізації власних інтересів та інтересів клієнтів на певний момент часу. Для того, аби прийти до висновку, чи достатньо зусиль було вжито фінансовою установою, аби не перетнути межу загрози банкрутства у процесі гонитви за прибутками, та встановити, чи має установа перспективи своєї діяльності у майбутньому, необхідною є оцінка міри її захищеності від негативного впливу різного роду небезпек та загроз, тобто оцінка рівня її економічної безпеки.

Повертаючись до проблеми оцінювання рівня економічної безпеки фінансових установ, зазначимо, що Мойсеєнко І.П. та Мартинюк О.А. пропонують проводити оцінку рівня економічної безпеки банку у три етапи. На першому визначається інформаційна база для діагностики рівня економічної безпеки, на другому відбувається вибір системи показників діяльності банку за функціональними складовими безпеки, а на третьому етапі проходить співставлення фактичних і порогових значень показників і розподіл їх за зонами безпеки [216, с.38]. Водночас, науковці не конкретизують функціональні складові, які входять до системи економічної безпеки банку, і надають перелік показників рівня лише фінансової складової економічної безпеки, що є свідченням незавершеності пропонованої ними методики, принаймні на тому етапі її розробки, що нами досліджувався.

У дослідженні таких вчених, як Франчук В.І., Мельник С.І. дослідження не знаходимо згадки про кількісні або якісні орієнтири показників безпеки, тобто нормативні або критичні значення наведених коефіцієнтів, а рівень економічної безпеки банків пропонується визначати згідно з правилом «золотого поділу» [20, с.55-56]. На відміну від процитованих вище дослідників, Колодізев О.М., Штаєр О. М. пропонують оцінювання рівня економічної безпеки банку проводити шляхом розрахунку арифметичної суми сукупних показників фінансової, інформаційної, техніко-технологічної, інтелектуально-кадрової, силової, політико-правової, ринкової, інтерфейсної складових економічної безпеки банку. Таким чином, інтегральний показник економічної безпеки банку буде дорівнювати 8, а сукупні показники за кожною складовою – 1 [72, с.70]. Як уже було зазначено вище, науковцями пропонується перелік показників для оцінки складових економічної безпеки, але замість політико-правової, ми знаходимо опис юридичної складової економічної безпеки. Не зрозуміло, чи це випадкова помилка, чи технічна описка, але така невизначеність та плутанина є вадою даної методики, що безперечно, ускладнює її розуміння і використання на практиці.

У своєму дисертаційному дослідженні Штаєр О.М. пропонує використовувати лише чотири основні групи показників безпеки банку, до яких було віднесено: ліквідність, достатність капіталу, ефективність управління, ділову активність [199, с.9]. Ці групи показників відображають нормативи, за якими Національний банк України оцінює стан банківських установ, а тому їх використання у процесі діагностики рівня економічної безпеки банків дійсно є доцільним. Крім того, пропоновані показники мають визначені та усталені нормативні, максимально або мінімально допустимі значення, що суттєво спрощує інтерпретацію їх результатів. А якщо згадати, що оцінкою вважається співвідношення об'єкта із прийнятим критерієм, зразком або нормою [227], то більше сумнівів щодо раціональності використання нормативів банківської діяльності у якості інструментів оцінки рівня економічної безпеки банківських установ не виникає.

До оцінювання рівня економічної безпеки фінансових установ доцільно включити діагностику стану їх інформаційної прозорості як одного із показників інформаційної безпеки.

Проблемам оцінки та забезпечення належного рівня інформаційної прозорості підприємницьких структур, до яких належать і фінансові установи, присвячено чимало наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених. Наприклад, Дзюба О.М. у своїх роботах звертає увагу на важливі складові забезпечення прозорості інформації про діяльність банківських установ [228], Камінський А.Б., Соломка Я.В. зробили спробу оцінити рівень інформаційної прозорості на ринку інститутів спільного інвестування (ІСІ) України за власною авторською методикою та дослідили вплив інформаційної прозорості на важливі характеристики діяльності інститутів спільного інвестування [229], Чечетова-Терашвілі Т.М., Олійник Т.В. обґрунтували роль інформації та інформаційної прозорості суб'єкта господарювання як ключового фактору забезпечення якісного корпоративного управління [230], Довгань Ж.М. встановлює зв'язок між станом інформаційної прозорості в діяльності комерційних банків України у контексті впливу на фінансову стійкість банківської системи [231], Ануфрієва К.В. визначає інформаційні джерела, на які орієнтуються інвестори та кредитори банківських установ при прийнятті фінансових рішень, і належна якість яких, відповідно, має вагоме значення для підтримки позиції банку на ринках фінансових ресурсів [232], Івасів І.Б. досліджує філософію прозорості банківського бізнесу [233]. Таким чином, сучасні наукові здобутки у царині забезпечення інформаційної прозорості фінансових установ є досить незначними, і їм бракує комплексного підходу до вирішення проблеми підтримки належного рівня інформаційної прозорості вітчизняних фінансових компаній у контексті гарантування належного стану їх економічної безпеки.

Транспарентність – це рівень відкритості компанії, який досягається шляхом розкриття інформації про структуру організації, ризик-менеджмент, діяльність і її результати [234]. Рівень інформаційної прозорості фінансових

установ – це стан розкриття ними відомостей щодо результатів своєї господарської діяльності, корпоративного управління, кадрової політики тощо, внутрішнім та зовнішнім користувачам. Дані можуть розповсюджуватись для ознайомлення зацікавленим особам та широкому загалу з використанням різних механізмів: публікуватись у професійних та інформаційних виданнях, висвітлюватись на офіційних сайтах суб'єктів господарської діяльності або спеціалізованих передачах на телевізійних бізнес-каналах, тощо. Найбільш популярним, а водночас недорогим та масштабним за рівнем охоплення аудиторії методом розповсюдження інформації нині є Інтернет. Жодна фінансова установа не може претендувати на високий рівень транспарентності, якщо вона не має власного сайту у Всесвітній мережі, дані на якому періодично оновлюються. Крім того, для окремих видів фінансових установ, наприклад, банків, існують вимоги щодо інформаційної відкритості, дотримання яких є обов'язковою умовою для здійснення ними професійної діяльності на ринку фінансових послуг.

Інформаційна відкритість надає фінансовим установам ряд вагомих переваг для ефективної роботи у сучасних економічних умовах. Зокрема, компанії, що відповідально ставляться до своєчасного оприлюднення власних фінансових результатів перед акціонерами, інвесторами, учасниками фінансових ринків дають змогу як існуючим, так і потенційним клієнтам зробити висновки про перспективи роботи компаній, і відповідно, прийняти рішення про доцільність використання їх послуг у майбутньому. Таким чином, інформаційна прозорість фінансової установи сприяє отриманню нею конкурентних переваг, залученню нових клієнтів та партнерів, підвищенню рівня ділової репутації, що у підсумку призводить до збільшення обсягів фінансових активів компанії, від яких багато у чому залежить рівень економічної безпеки.

Ефективне управління економічною безпекою фінансових установ, як уже зазначалось, має на меті забезпечення високого рівня захисту їх ресурсів від впливу зовнішніх та внутрішніх загроз. Надмірна інформаційна відкритість,

зважаючи на вітчизняні тенденції до недобросовісної конкурентної боротьби, рейдерських атак, використання інсайдерської інформації і викрадення конфіденційних даних з корисливою метою, може стати одним із сучасних ризиків нормальній діяльності компаній, а отже і рівню їх економічної безпеки. Таким чином, надзвичайно важливою науковою і практичною проблемою є встановлення оптимального співвідношення між рівнем транспарентності фінансової установи та мірою необхідного захисту окремих даних щодо його діяльності [235].

Таким чином, нині існують різні теоретичні та практичні підходи до аналізу стану економічної безпеки різних видів фінансових установ в Україні, тому наукова новизна полягає у припущенні про доцільність розробки комплексної методики оцінювання рівня економічної безпеки фінансових установ, яка б ґрунтувалась на запропонованих сучасними вченими показниками, а також нормативах діяльності окремих видів фінансових посередників, наприклад, тих, що використовуються НБУ для регулювання стану банківської системи, та включала елемент діагностики стресостійкості установ [236, с.124].

Отже, можна констатувати: відсутність універсальної методики оцінювання стану економічної безпеки фінансових установ, за основу якої варто прийняти підходи щодо діагностики рівня економічної безпеки банків та страхових компаній; доцільність проведення оцінювання за окремими складовими системи економічної безпеки із розрахунком у підсумку інтегрального показника та використання коефіцієнтів, більшість із яких можливо розрахувати, отримавши інформацію із відкритих інформаційних джерел [237].

Зважаючи на результати проведеної аналітичної роботи, пропонуємо формувати методику оцінювання рівня економічної безпеки фінансової установи у кілька етапів.

На першому етапі доцільно визначити перелік критеріїв для проведення оцінки, тобто визначити, які підсистеми входять до структури економічної

безпеки фінансової установи. На другому етапі обрати перелік показників для діагностики стану кожної із підсистем.

Вважаємо, що для проведення оцінювання рівня економічної безпеки фінансових установ доцільно використовувати такі принципи, які застосовуються з метою моніторингу рівня економічної безпеки України задля формування системи індикаторів складників економічної безпеки, зокрема:

- системності, за яким зміна значення кожної складової (критерію) економічної безпеки банку впливає на зміну оцінки рівня економічної безпеки установи в цілому;

- комплексності, тобто охоплення всіх істотних складових і показників економічної безпеки банку;

- ієрархічності, тобто ранжування показників за значенням – від загальних до часткових (першу групу складають зведені індикатори, які забезпечують повну інтегральну характеристику основних напрямів забезпечення безпеки установи, другу складають індикатори, які доповнюють загальні, виходячи із впливу на стан системи);

- адекватності, який забезпечує формування мінімального набору показників за кожним критерієм економічної безпеки, що адекватно відображає реальний стан об'єкта оцінки;

- однозначності, тобто можливості трактування первинних показників як стимуляторів або дестимуляторів розвитку банківської установи;

- безперервності, що припускає коригування тих чи інших показників економічної безпеки або введення додаткових індикаторів за умови надходження нових даних чи розроблення сучасних методів розрахунку нових важливіших показників, які до цього не могли бути обраховані через відсутність даних [238, с.370].

На третьому етапі належить визначити методи та прийоми розрахунку обраних показників та присвоїти їм нормативні або орієнтовані значення, а також встановити максимально можливий та мінімально допустимий рівень (тобто порогові значення) кожного показника. На четвертому етапі відповідно

до обраного переліку показників доцільно визначити напрямки інформаційного забезпечення, тобто обрати джерела, із яких будуть братися відомості, необхідні для проведення розрахунків. На більш ранньому етапі формувати інформаційне забезпечення для оцінки не доречно, оскільки не відомо дані якого саме характеру знадобляться для діагностики рівня економічної безпеки установи. На цьому ж етапі пропонуємо призначити відповідальних за проведення оцінки осіб або структурні підрозділи, а також визначити, з якою періодичністю має проводитись оцінювання рівня економічної безпеки фінансової установи. На нашу думку, таке оцінювання повинно відбуватись не рідше, ніж раз на рік. Завдання ж проведення оцінювання рівня економічної безпеки банківської установи доцільно доручити спеціалістам служби економічної безпеки фінансової установи, якщо така має місце у структурі управління. У випадку її відсутності, для оцінювання рівня економічної безпеки фінансової установи може бути залучена стороння організація, яка надає подібні послуги, але призначати відповідальну особу із числа менеджменту фінансової установи недоцільно, тому що неминуче постане питання щодо її об'єктивності під час проведення оцінки.

На п'ятому, завершальному, етапі повинен бути розроблений інтегральний індикатор оцінювання економічної безпеки, а також запропонований механізм трансформації його значень у якісні характеристики безпеки та надана шкала для оцінок рівня економічної безпеки фінансової установи (наприклад, по аналогії із Методичними рекомендаціями щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, можна запропонувати виокремлювати мінімальний, критичний, небезпечний, незадовільний, задовільний та оптимальний рівні економічної безпеки) [1].

Формування інструментарію оцінювання рівня економічної безпеки фінансових установ за запропонованими етапами дозволить створити ефективну та зрозумілу для спеціалістів-практиків методику визначення стану системи економічної безпеки сучасних фінансових установ [221, с.19].

Вважаємо, що стан економічної безпеки фінансових установ необхідно враховувати під час оцінювання рівня фінансової безпеки держави. Підкріпимо дане твердження належним науковим обґрунтуванням.

У стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», схваленій Указом Президента України № 5/2015 від 12 січня 2015 року, одним із курсів, яким має рухатися країна до стабільності та процвітання, обрано вектор безпеки, тобто забезпечення гарантій безпеки держави, бізнесу та громадян, захищеності інвестицій і приватної власності [239]. Таким чином, підкреслюється важливе значення забезпечення національної безпеки держави, а отже, і її економічних і фінансових складових. Для того, аби встановити, наскільки успішними є тактичні кроки для досягнення визначених для держави стратегічних орієнтирів, органам влади необхідно мати методичний інструментарій, який надасть змогу оцінити стан безпеки країни на тому чи іншому етапі її розвитку. Оскільки у полі наших наукових інтересів перебуває саме проблема оцінювання рівня фінансової безпеки як основи забезпечення економічної безпеки фінансових установ, господарської рівноваги та конкурентоздатності на глобальних ринках, необхідно визначити особливості аналізу рівня фінансової безпеки держави та ролі оцінювання стану економічної безпеки фінансових установ у цьому механізмі з метою у подальшому надання рекомендацій щодо оптимізації даного процесу.

Першу спробу упорядкувати та систематизувати підходи до оцінювання рівня економічної, а відповідно, і фінансової безпеки держави, було здійснено у 2007 році шляхом затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України [240]. У 2013 році суттєві зміни, що відбулись на теренах вітчизняної та світової економіки, зумовили необхідність оптимізації існуючих механізмів оцінки до нових економічних реалій та ініціювали створення оновлених Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [1]. Однак, зважаючи на стрімке зростання кількості небезпек і загроз, розгортання кризових явищ у економіці та, зокрема, на фінансових ринках, починаючи з 2013 року, у якому ці рекомендації було схвалено, і по

нині, на разі знову постає необхідність їх перегляду та модернізації задля гарантування високого рівня достовірності отриманого результату.

Відомі сучасні дослідники Харазішвілі Ю.М., Сухоруков А.І., Крупельницька Т.П. у своїх працях зазначають, що офіційні методики оцінювання рівня економічної безпеки та рівня соціально-економічного розвитку України були розроблені Міністерством економічного розвитку і торгівлі України (для макрорівня) та Держкомстатом України (нині Державна служба статистики України) (для регіонального рівня). Водночас, науковці критикують пропоновані у методиках механізми, і зазначають, що їм притаманні високий ступінь суб'єктивізму, некоректність застосовуваних математичних розрахунків, штучне зниження міри впливу окремих важливих параметрів на кінцевий результат, не врахування ряду значимих показників, поверховість та низька інформативність деяких індикаторів [241]. Різні аспекти проблеми оцінювання рівня саме фінансової складової економічної безпеки держави досліджують такі сучасні вчені, як Підхомний О.М., який вивчає інструменти і стратегії формування фінансової безпеки України [242]; Винниченко Н. В., що в цілому розглядає процеси і результати оцінки стану фінансової безпеки в Україні [243]; Дячек С. М., що намагається конкретизувати проблеми оцінки рівня фінансової безпеки держави та пропонує шляхи їх вирішення [244]; Наконечна Н. В., яка систематизує методологічні підходи щодо оцінювання рівня фінансової безпеки України [245]; Сиволап Л. А. [246] та інші. Однак, пропозиції щодо оптимізації методичних підходів до оцінювання рівня фінансової безпеки держави у першу чергу шляхом врахування стану забезпечення економічної безпеки фінансових установ на разі мають розрізнений характер, вони не систематизовані і не обґрунтовані належним чином на науковому рівні, а їх доцільність не підтверджена практичним досвідом.

Таким чином, існує необхідність перегляду сукупності показників, якими оцінюється рівень фінансової безпеки країни на предмет того, чи є вони і досі актуальними, чи механізми їх визначення не характеризуються високим рівнем

суб'єктивності та чи враховують вони поточний стан економічної безпеки вітчизняних фінансових установ, які є основними учасниками сучасних ринків фінансових послуг, а їх рентабельна та стабільна діяльність – фундаментом для побудови ефективної фінансової системи держави.

Оцінка фінансової безпеки на національному рівні нині здійснюється відповідно до Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [1]. Відповідно них, виділяють шість блоків індикаторів для оцінювання різних структурних складових фінансової безпеки держави. Так, безпека небанківського фінансового ринку та бюджетна безпека визначаються на основі чотирьох показників, стан боргової безпеки оцінюється на основі п'яти співвідношень, рівень валютної та грошово-кредитної безпеки діагностується шістьма індикаторами, а для оцінки банківської безпеки використовується сім показників. Таким чином, для оцінювання рівня фінансової безпеки України загалом використовується 32 показники, які нерівномірно розподілені між різними складовими об'єкта оцінки. Вважаємо, що ця обставина є одним із недоліків застосовуваної методики. Крім того, маємо сумніви, чи можливо за допомогою, наприклад, чотирьох індикаторів, як у випадку із безпекою небанківського фінансового ринку, дати точну оцінку її рівня та врахувати особливості її поточного розвитку, спрогнозувати майбутній стан? Хоча варто відзначити, що у вітчизняній практиці кількість показників оцінювання стану фінансової безпеки держави не є мінімальною. Так, оцінка рівня фінансової безпеки у Російській Федерації проводиться у рамках діагностики стану грошово-фінансової сфери. Фахівцями Інституту економіки Російської Академії Наук було обрано лише 12 показників, що, на їх думку, здатні надати комплексну характеристику безпеки фінансового сектору економіки країни. Це такі індикатори, як загальний розмір золотовалютних резервів, млрд. дол., річний рівень інфляції, %, рівень монетизації економіки: М2 на кінець року, у % до ВВП, статутний капітал банків, % до ВВП, інвестиції комерційних банків за рахунок позикових коштів, % до власних коштів, інвестиції банків по державним і гарантованим урядом зобов'язанням, % до

ВВП, обсяг кредитів, % до ВВП, частка неповернення кредитів в загальному обсязі споживчих та іпотечних кредитів, денні коливання індексу фондового ринку, %, частка нерезидентів в сукупних активах банківської системи, %, сальдо федерального бюджету (дефіцит або профіцит), % до ВВП, частка витрат на обслуговування і погашення державного боргу у загальному обсязі витрат федерального бюджету, % [247, с.16]. Таким чином, лише кілька із показників, що мають за мету охарактеризувати рівень фінансової безпеки держави, стосуються результатів діяльності окремих видів фінансових установ, а точніше – лише банківських організацій. Стан та функціональні аспекти решти професійних учасників фінансових ринків не беруться до уваги, що на нашу думку, є помилковим.

Водночас, в Росії щоквартально фахівцями Інституту перехідного періоду проводиться моніторинг фінансової стабільності країни за наступними показниками: темп економічного зростання (включає темп росту ВВП, обсяг промислового виробництва), стан платіжного балансу (включає сальдо поточного рахунку, золотовалютні резерви, зовнішній державний борг, умови торгівлі – ціни експорту, обсяги імпорту і експорту, реальний ефективний курс, рівень відтоку капіталу), процентні ставки (включає реальну процентну ставку, різницю між внутрішньою та зовнішньою процентними ставками, співвідношення ставок по кредитах і депозитам), грошові індикатори (включають індекс промислових цін, динаміку внутрішнього кредиту у реальному вимірі, грошовий мультиплікатор, темп росту депозитів у реальному вимірі, відношення обсягу грошової маси до розмірів золотовалютних резервів, «надмірну» пропозицію грошей у реальному вимірі), індикатор тиску на валютний курс [248, с.9]. Порівняно із попередньою методикою, загальна кількість показників оцінки тут є збільшеною, однак, стан фінансових ринків та його учасників знову було залишено поза увагою та не враховано.

Нами було розглянуто наукові роботи вчених Республіки Казахстан задля отримання відомостей щодо того, які показники оцінки фінансової безпеки використовуються для цієї країни. Так, Темирова А., Бержанова А.,

Єгізбаєва Ж. зазначають, що у рамках діагностики стану економічної безпеки держави, оцінити рівень її фінансової складової можна за допомогою розрахунку індексу стійкості фінансової системи, підсумкове значення якого залежить від чотирьох підіндексів – частки золотовалютного резерву від обсягу ВВП, рівня інфляції, рівня монетаризації (співвідношення МЗ та обсягу ВВП) та дефіциту (профіциту) бюджету країни (від обсягу ВВП) [249, с.510].

Повертаючись до вітчизняних особливостей аналізу рівня фінансової безпеки держави зазначимо, що щодо окремих показників оцінки можна прослідкувати зв'язок фінансової безпеки України зі станом фінансових установ. Так, у рамках оцінки банківської безпеки встановлюється частка активів п'яти найбільших банків у сукупних активах банківської системи. Водночас, з 2014 року Національним банком України визначаються системно важливі банки [250], а з 2016 року розподіл банків на групи відбувається за новою системою:

- 1) банки з державною часткою (в яких держава володіє часткою понад 75%);
- 2) банки іноземних банківських груп (банки, власниками контрольних пакетів акцій в яких є іноземні банківські установи);
- 3) група I (банки, частка активів яких більше 0,5% активів банківської системи);
- 4) група II (банки, частка активів яких менше 0,5% активів банківської системи) [251].

Тому доцільним було б визначати згаданий показник як частку активів банків, обраних із різних груп, у сукупних активах банківської системи або ж ввести додатковий індикатор для врахування стану державних або іноземних банків у процесі оцінювання рівня фінансової безпеки держави. Що ж до показників безпеки небанківського фінансового ринку, то два з них у певній мірі стосуються діяльності таких видів фінансових установ, як страхові компанії, решта ж фінансових посередників та результати їх діяльності до уваги не беруться. Крім того, такий індикатор, як рівень волатильності індексу

Першої фондової торговельної системи на разі втратив свою актуальність та інформаційну цінність, так як 6 жовтня 2015 року Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку було прийнято рішення про анулювання ліцензії ПАТ «Фондова біржа ПФТС» на провадження професійної діяльності на фондовому ринку – діяльності з організації торгівлі на фондовому ринку [252].

Згадку про фінансові установи у процесі оцінювання рівня фінансової безпеки держави зустрічаємо під час діагностики стану грошово-кредитної безпеки, адже саме тут береться до уваги різниця між процентними ставками за кредитами, наданими депозитними корпораціями у звітному періоді, і процентними ставками за депозитами, залученими депозитними установами, та рівень середньозваженої процентної ставки за кредитами, наданими депозитними корпораціями. Водночас, критиці можна піддати факт відсутності уточнень щодо того, які саме депозитні установи та депозитні корпорації необхідно враховувати.

Таким чином, сучасні підходи до аналізу рівня фінансової безпеки держави в Україні мають такі особливості: містять не актуальні індикатори оцінювання, мають різну кількість показників для оцінки різних складових фінансової безпеки, не враховують рівень функціонування системних банків під час діагностики стану банківської безпеки, лишають поза увагою стан економічної безпеки фінансових установ.

Врахування окремих показників, що характеризують стан економічної безпеки фінансових установ у процесі оцінки рівня фінансової безпеки держави на нашу думку є важливим та необхідним кроком для отримання у процесі такої діагностики більш достовірного та інформативного результату. Зокрема, потрібно брати до уваги кількість банківських установ, у яких було введено тимчасову адміністрацію впродовж останнього року, та кількість банків, що за рік збанкрутували, оскільки це число є прямою вказівкою на покращення чи погіршення безпеки у банківському секторі. Доцільно розраховувати частку неповернутих кредитів у всьому обсязі наданих кредитів для системних банків.

Рекомендуємо брати до уваги кількість страхових компаній, ломбардів, кредитних спілок, інститутів спільного інвестування, що залишили фінансовий ринок впродовж останнього для моменту проведення оцінки року. Звісно, ці показники не є прямим відображенням стану економічної безпеки фінансових установ. Проте, на разі не розроблено інтегрального показника, що характеризував би рівень економічної безпеки фінансових установ та був обов'язковим для них для щорічного обрахунку та публікації. Через це можемо пропонувати робити висновок щодо стану економічної безпеки усіх фінансових установ за кожним їх видом у сукупності на основі динаміки їх кількості, вважаючи, що установи, які полишили ринок, не змогли утримати стан власної економічної безпеки на належному рівні.

У сучасних економічних умовах при розробці оптимального переліку критеріїв фінансової безпеки держави зарубіжні дослідники Ефимов В.С. та Бушуєва Н.В. пропонують використовувати напрацьований у світовій практиці інструментарій щодо стійкості (надійності) фінансової системи. Вчені радять брати до уваги методики (програми оцінки фінансового сектора), розроблені: МВФ і Всесвітнім банком (Програма оцінки фінансового сектора – FSAP); комітетом при Банку міжнародних розрахунків (Базельський комітет по банківському нагляду); Організацією економічного співробітництва та розвитку, Міжнародною організацією регуляторів ринків цінних паперів (IOSCO), Міжнародною асоціацією органів страхового нагляду (IAIS), Радою по міжнародним стандартам фінансової звітності (IASB); Радою по фінансовій стабільності (координатор повноважних представників національних центральних банків, міністерств фінансів і регуляторів фінансових ринків найбільш розвинених країн світу, а також провідних міжнародних фінансових організацій Групи 20) тощо [253]. Однак, імплементація зарубіжного досвіду до процесу оцінювання рівня фінансової безпеки України може стримуватись такими факторами, як то політична та соціально-економічна специфіка вітчизняного суспільства, що змушує із великою обережністю використовувати уніфіковані показники економічної безпеки, що розроблені та застосовуються

за кордоном (критичні точки економічного становища, вихід за які неприпустимим в одних країнах, умовно припустимим в інших); в різних країнах прийняті свої методики збору та обробки статистичної та соціологічної інформації, що ускладнює порівняльний аналіз процесів і тенденцій їх розвитку в Україні, враховуючи безперервне реформування вітчизняної статистики, в результаті якого зникають одні і з'являються інші, часто непорівнянні індикатори [254, с.193].

Таким чином постає необхідність у доповненні існуючої методики оцінювання рівня фінансової безпеки держави показником стану економічної безпеки фінансових установ, економічної безпеки фінансових установ, стабільна та рентабельна діяльність яких на фінансових ринках є однією із важливих умов досягнення ефективного функціонування фінансового сектору держави та її економіки в цілому.

Дослідження науково-методологічних підходів до управління системою економічної безпеки фінансових установ дозволило встановити, що на систему економічної безпеки фінансових установ найбільший регуляторний вплив мають такі структури, як Рада Національної безпеки і оборони України, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку України та Національний банк України. Інші державні органи можуть частково виконувати функції регулювання економічної безпеки професійних учасників фінансового ринку (Міністерство фінансів України, Антимонопольний комітет України, Державна служба фінансового моніторингу України). Водночас, виявлено проблему відсутності належного законодавчого забезпечення економічної безпеки фінансових установ в Україні. У нормативній базі відсутнім є визначення поняття їх економічної безпеки, не конкретизовано суб'єктів, що мають контролювати та слідкувати за станом економічної безпеки фінансових інституцій та не окреслено перелік стратегічних та тактичних дій на державному рівні, які б сприяли досягненню учасниками фінансової системи

безпечного стану у процесі їх діяльності. Зважаючи на це, доцільно було запропонувати вектори розвитку національної правової бази у напрямку ефективного вирішення проблем економічної безпеки вітчизняних фінансових посередників, зокрема такі, як: доповнення переліку суб'єктів забезпечення національної безпеки, поданого у Законі України «Про основи національної безпеки України», такими органами як Нацкомфінпослуг та НКПЦФР із визначенням їх функцій стосовно забезпечення економічної безпеки фінансових установ; розширення заходів у сфері досягнення економічної безпеки держави, задекларованих у Стратегії національної безпеки України, за рахунок дій щодо стабілізації фінансових ринків та оптимізації стану вітчизняних фінансових інституцій, та прийняття нормативно-правових актів у сфері економічної безпеки суб'єктів господарювання, зокрема Закону України «Про основи економічної безпеки фінансових установ».

На рівні фінансової установи, управління економічною безпекою повинно визначатись як один із напрямів менеджменту фінансової установи, бути невід'ємною частиною управління діяльністю сучасних суб'єктів господарювання, що спеціалізуються на наданні фінансових послуг юридичним та фізичним особам. Під управлінням економічною безпекою фінансових установ у сучасних умовах належить розуміти один із процесів менеджменту, що направлений на досягнення високого рівня захисту корпоративних ресурсів установи від негативного впливу різного роду небезпек шляхом реалізації широкого спектру управлінських рішень щодо використання наявних підприємницьких можливостей та контролю ризиків, що їх супроводжують, задля гарантування інтересів фінансової установи та її клієнтів під час надання фінансових послуг.

Критичний аналіз сучасних підходів до процедури діагностики стану економічної безпеки фінансових установ дозволив встановити відсутність вжиття комплексного підходу у процесі їх формування. До недоліків існуючих методик оцінювання рівня економічної безпеки фінансових установ можна віднести відсутність єдності серед дослідників щодо критеріїв та показників

економічної безпеки, надання безумовного пріоритету фінансовій складовій економічної безпеки фінансових установ, відсутність деталізації підходів до розрахунку того чи іншого показника, обрання індикаторів для оцінювання, що не мають орієнтованих або нормативних значень, різноплановість підходів до формування шкали визначення рівня економічної безпеки. Тому постає необхідність у комплексному підході до формування інструментарію оцінювання рівня економічної безпеки фінансових установ.

У ході дослідження обґрунтовано необхідність розширення меж врахування стану економічної безпеки фінансових установ під час моніторингу фінансової безпеки країни. Оскільки фінансові установи є основними суб'єктами надання послуг фінансового посередництва, тобто переміщення капіталу на різних рівнях фінансової системи та між різними її учасниками, вони таким чином опосередковують рух фінансових ресурсів економіки усієї держави, і якщо цей рух не буде безпечним та безперервним, не можна вести мову про стійку фінансову систему країни та високий рівень її фінансової безпеки.

РОЗДІЛ 3

ДІАГНОСТИКА УМОВ ФОРМУВАННЯ, ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ В УКРАЇНІ

3.1. Аналіз тенденцій розвитку вітчизняного фінансового ринку і їх впливу на економічну безпеку його основних учасників

Зважаючи на те, що ситуація у вітчизняному фінансовому секторі нині характеризується як кризова, а численні небезпеки та загрози внутрішнього і зовнішнього походження, під дією яких перебувають учасники фінансових ринків, загострюються та не піддаються контролю і мінімізації, постає питання щодо необхідності врахування стану вітчизняного фінансового ринку при формуванні систем економічної безпеки його учасників. Нестабільність роботи фінансових установ на разі пов'язана із різкими коливаннями валютного курсу, не поверненням значної частини кредитних коштів вітчизняним банкам та страховим спілкам, стрімким падінням довіри з боку населення та суб'єктів господарської діяльності до фінансових установ, відтоком інвестицій у зв'язку із воєнними діями на Сході України тощо. Чи не найбільше страждають банківські установи, які змушені були закрити філії та відділення на території Криму та Донбасу, втративши при цьому як власні, так і залучені фінансові активи. Загалом, ситуація у банківському секторі на разі перебуває під пильним наглядом як державних органів влади, так і громадськості, адже саме банківська система є основою фінансової безпеки України. Як зазначають експерти, банківська система, яка відображає стан реального сектора економіки, постраждала як від об'єктивних причин, так і від помилкових дій уряду і Національного банку України. Останнім часом спостерігалось надмірне емісійне фінансування держбюджету, його дефіцит, значне і непрозоре рефінансування банків, фіксація обмінного курсу і помилки в регулюванні. У результаті в Україні спостерігається надзвичайне знецінення гривні, активізація чорного ринку валюти, критичне зменшення резервів, паніка серед населення,

зупинка кредитування економіки [255]. Не набагато кращою є ситуація і у сегментах страхового ринку, на ринках цінних паперів та лізингових послуг [256, с.63].

Отже, фінансовий ринок України нині функціонує у нетривіальних економічних умовах. Сукупність факторів, що впливають на розвиток як ринку і цілому, так і його учасників, провокують суттєві зміни у його структурі, що призводить до необхідності фінансовим установам підлаштовуватись під мінливі господарські обставини та трансформувати свої системи економічної безпеки для протидії новим викликам та загрозам зовнішнього середовища. Для того, аби цей процес адаптації проходив максимально ефективно, фінансовим інституціям, що прагнуть продовжити свою діяльність, перемогти конкурентів та утримати високий рівень рентабельності, необхідно своєчасно отримувати повну інформацію щодо того, як змінюється кількість їх партнерів та конкурентів на фінансовому ринку, які фактори чинять вплив на динаміку показників їх діяльності, яким чином реагують державні регулятори фінансових ринків на характерні для них кризові тенденції, та які кроки у напрямку стабілізації стану фінансової системи планується вжити урядом найближчим часом. Тому актуальним завданням, яке перманентно належить виконувати фахівцям служб економічної безпеки фінансових установ, а саме спеціалістам із інформаційної безпеки, є проведення інформаційно-аналітичної роботи щодо діагностики поточного стану вітчизняного фінансового ринку та його учасників, результати якої дозволять вчасно ідентифікувати загрози ефективній діяльності фінансових посередників та нормальному стану їх економічної безпеки, що мають джерелом свого походження зовнішнє середовище їх функціонування. Володіючи такою інформацією, керівництво фінансових установ зможе приймати своєчасні та зважені рішення щодо векторів забезпечення економічної безпеки фінансових установ і завчасно планувати обсяги необхідних на це фінансових, матеріальних, трудових та часових ресурсів.

Дослідженню питань становлення та розвитку вітчизняного фінансового ринку присвятили свої праці численні сучасні вчені. Зокрема, Рекуненко І. І. надає характеристику елементів інфраструктури фінансового ринку [257], Школьник І. О. конкретизує стан та пропонує стратегії розвитку фінансового ринку України [258], Кравець В.І. визначає кількісні параметри розвитку інституційної структури фінансового ринку України [259], Юхимчук В.Д. та Рендович П. М. пропонують власні результати аналізу діяльності банківських установ на фінансовому ринку України [260], а Шкварчук Л. О. – результати аналізу діяльності кредитних спілок на вітчизняному ринку фінансових послуг [261]. Чуницька І. І. розглядає глобальні виклики та переваги розвитку фінансового ринку в Україні в цілому [262]. З позиції необхідності забезпечення фінансової безпеки досліджують стан розвитку вітчизняного фінансового ринку Теліженко О.М. [263] та Новікова К.І. [264]. Однак, не втрачають актуальності дослідження, що містять останні, найсвіжіші статистичні дані щодо тенденцій кількості та результатів діяльності фінансових установ в Україні, і можуть використовуватись у якості елемента інформаційно-аналітичного забезпечення формування і функціонування їх систем економічної безпеки, оскільки несуть у собі відомості про рівень конкуренції на фінансовому ринку, обсяги активів у фінансовому секторі. Крім того, доцільним на разі є аналіз тенденцій розвитку фінансового ринку та його сегментів і професійних учасників для встановлення конкретного переліку загроз сучасному стану систем їх економічної безпеки задля подальшої розробки механізмів захисту їх корпоративних ресурсів від зовнішніх небезпек.

Зміни у динаміці ряду показників, що характеризують стан вітчизняного фінансового ринку, дозволяють зробити висновок про наявність негативних тенденцій його розвитку та структурних трансформацій.

Банківський сектор є найбільшою складовою фінансового ринку України з активами, що складають домінуючу частку активів усіх фінансових установ. Саме тому негативні тенденції у фінансовому секторі країни виявились тут найбільш помітними (рис. 3.1).

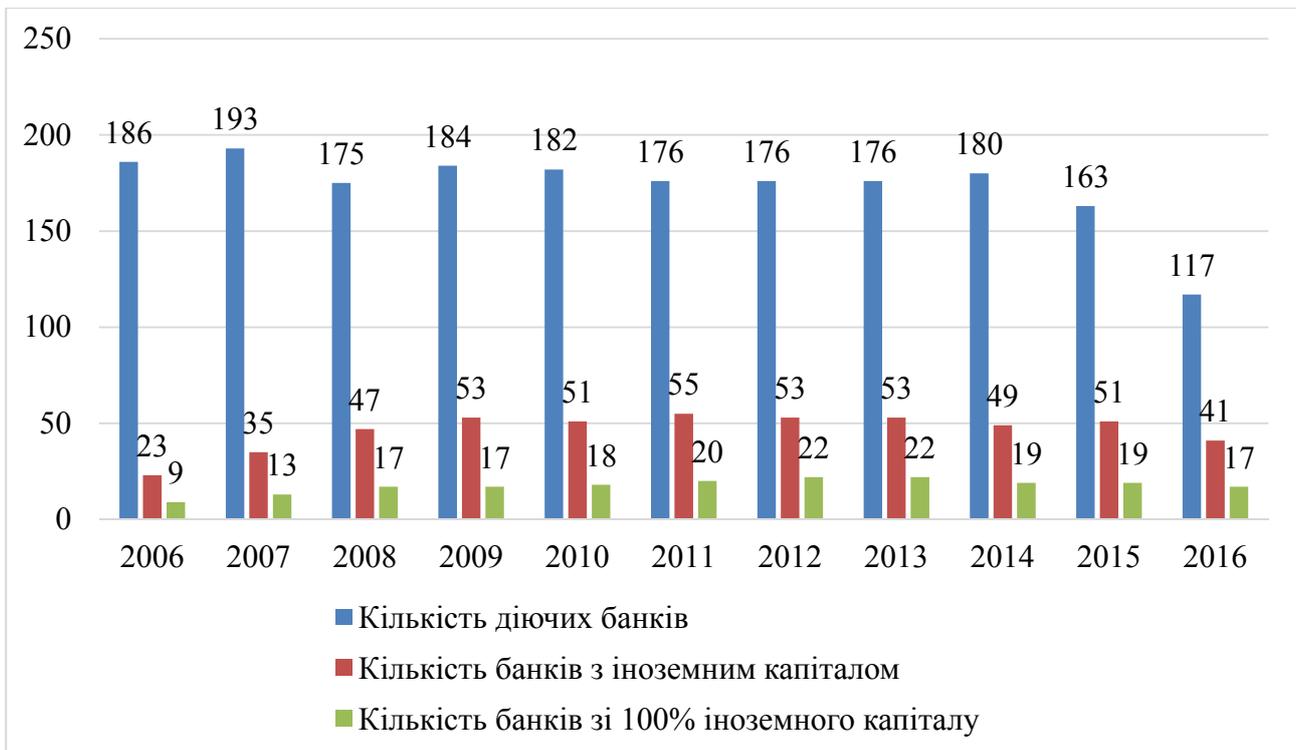

Рис. 3.1. Динаміка кількості банківських установ в Україні, 2006-2016 роки (станом на початок року)

Складено автором за даними [265]

Проаналізуємо тенденції банківського сектору останніх років. Так, кількість установ, які мають банківську ліцензію, на початок 2014 року становила 180 установ, на початок 2015 року – 163 установи, а на початок 2016 року – 117 установ, у тому числі 41 установі із іноземним капіталом, що свідчить про сильну залежність вітчизняної банківської і фінансової системи від іноземних джерел фінансових ресурсів [265]. За 2015 рік ліцензію втратили 9% усіх банків України, а на кінець 2015 року цей показник становив уже 26%. На разі один банк перебуває у стадії реорганізації, у п'яти банках введена тимчасова адміністрація. Іншими словами, за 2015 рік банківська система України залишилась без 1/4 банківських установ. Що ж до оцінки результатів діяльності тих банків, які продовжують функціонувати, то результати їх роботи можна назвати вкрай неефективними.

За даними Національного банку України (НБУ), результат діяльності банків України на кінець 2014 року становив (-52966) млн. грн., а на початок

2016 року – (-66600) млн. грн., тобто за 2015 рік збитки банків України зросли на 25,7% (рис. 3.2).

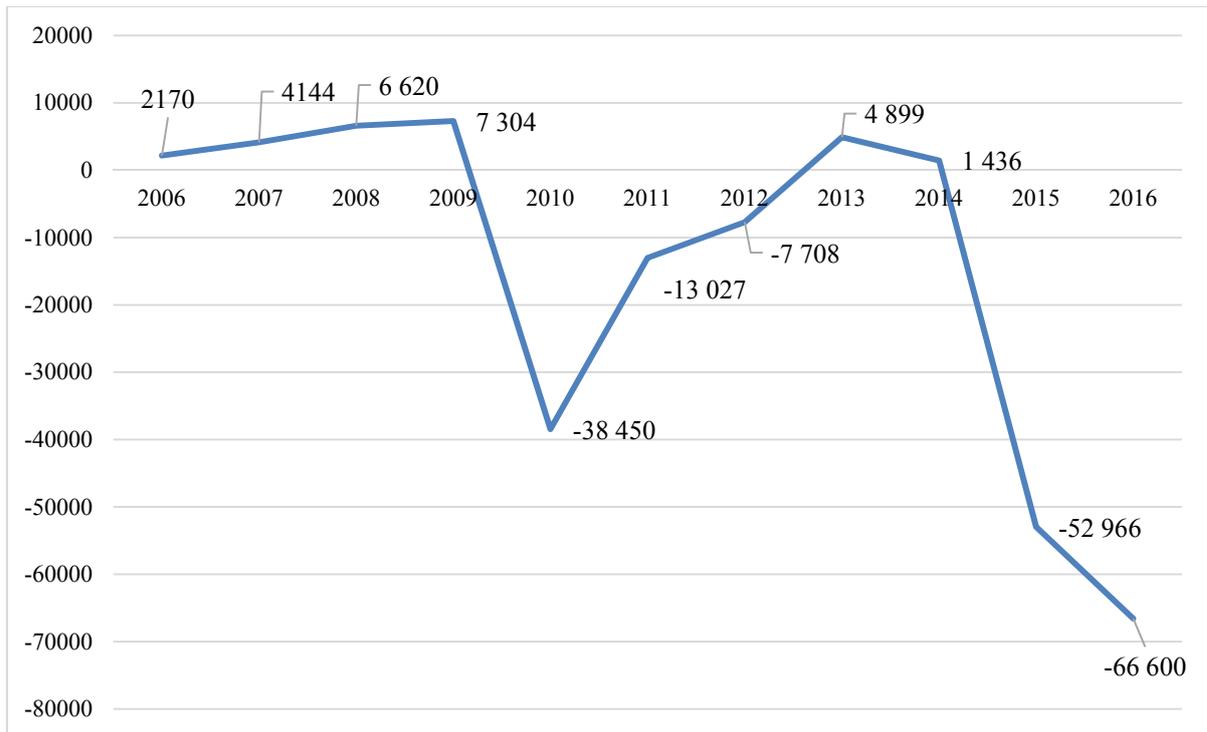

Рис. 3.2. Фінансові результати банків в Україні, 2006-2016 роки (станом на початок року), млн. грн.

Складено автором за даними [265]

Збиткова діяльність знайшла своє відображення і у від'ємній рентабельності активів банків – (-4,07%) та (-5,46%) у 2014 році та на початок 2016 року, та рентабельності банківського капіталу – (-30,46%) та (-51,91%) впродовж двох останніх років відповідно. Показник достатності (адекватності) регулятивного капіталу банків на початок 2016 року становить найнижче за останні 8 років значення – 12,74% [265] (рис.3.3).

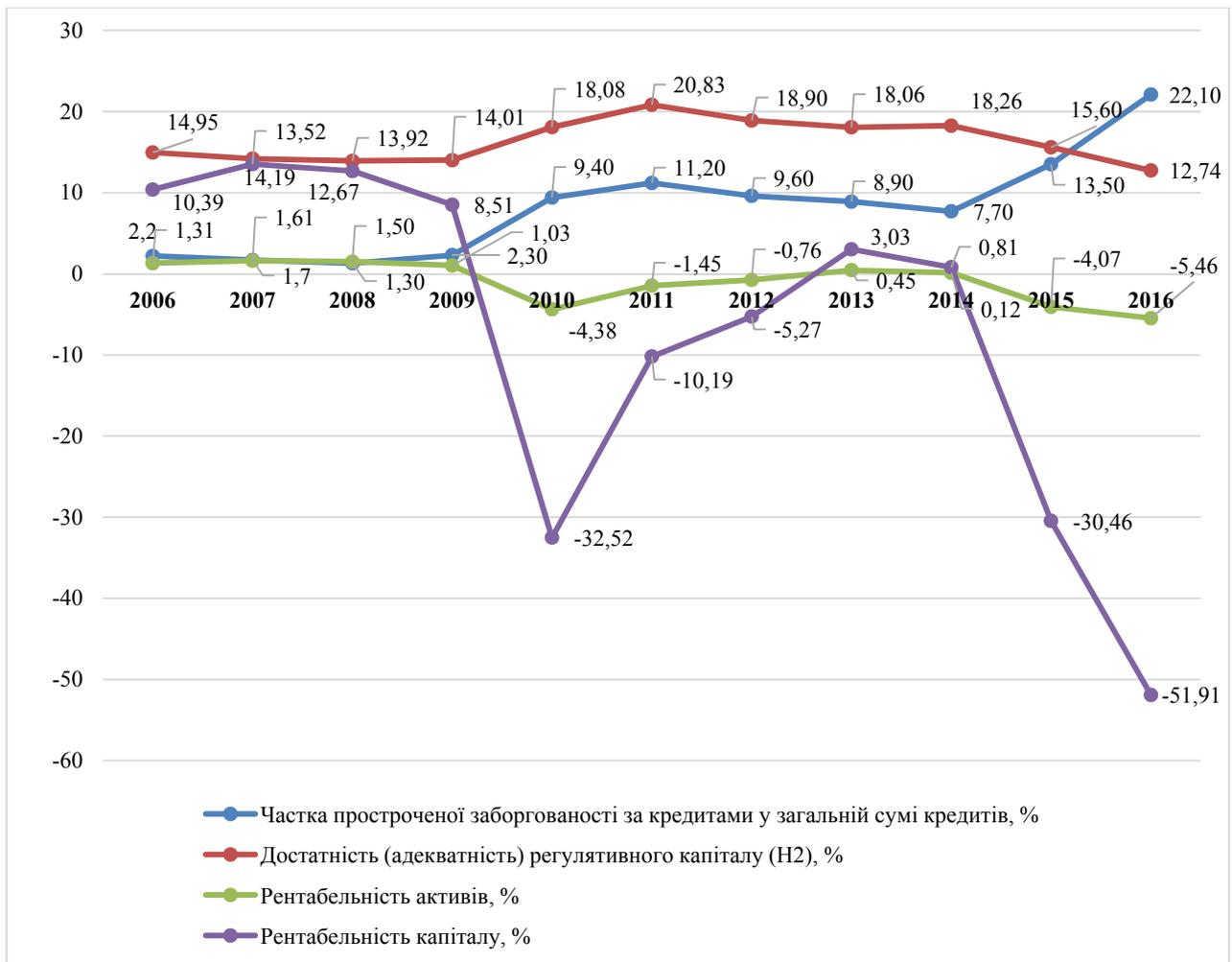

Рис. 3.3. Результати діяльності банківських установ в Україні, 2006-2016 роки (станом на початок року)

Складено автором за даними [265]

Помітним є скорочення не лише кількості банківських установ, але і їх структурних підрозділів. На початок 2008 року в Україні нараховувалось 16257 структурних підрозділів банків, у 2009 році – 17605, у 2010 році – 16225, у 2011 році 15767, у 2012 році – 15831, у 2013 році – 15398. Якщо на початок 2014 року нараховувалось 14972 діючих структурних підрозділів банків, то на початок 2015 року їх кількість зменшилась на 13,6% і склала 12939 підрозділів, а на початок 2016 року значення цього показника знову скоротилось (цього разу на 8%), і зупинилось на відмітці 11873 підрозділи [265]. Скорочення філіальних мереж банківських установ неодмінно відобразиться на кількості клієнтів банків та обсягах наданих ними послуг, а отже, у перспективі можна

очікувати чергове погіршення показників фінансового стану банківських установ України.

Стан дотримання банками економічних нормативів банківської діяльності є одним із індикаторів рівня економічної безпеки банківської системи України. Їх значення за останні 11 років представлено у Додатку В. Варто відзначити тенденцію до зменшення кількості нормативів, якої дотримується Національний банк України. Що ж до самих значень, то в цілому по банківській системі вони перебувають у межах норми, однак у останні два роки помітною є динаміка до їх погіршення. Зокрема, норматив адекватності регулятивного капіталу, що має становити не менше 10%, наблизився до критичного значення, і на початок 2016 року становить 12,31%. Нагадаємо, що цей норматив відображає здатність банку своєчасно та в повному обсязі розрахуватися за своїми зобов'язаннями, що впливають із торговельних, кредитних або інших операцій грошового характеру. Чим вище значення показника достатності (адекватності) регулятивного капіталу, тим менша частка ризику, що її беруть на себе власники банку. І навпаки, чим нижче значення показника, тим більша частка ризику, що її приймають на себе кредитори та вкладники банку [266]. Таким чином, діяльність банківських установ в Україні можна вважати високо ризиковою, що свідчить про необхідність оновлення та модернізації їх систем економічної безпеки. Це припущення підтверджується і значенням нормативу максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента, що має становити не більше 25%, а станом на початок 2016 року становить 22,78%. Це найгірше значення даного нормативу за останні 6 років. У 2015 році Національний банк України у своїй регуляторній діяльності почав використовувати норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами (його значення має становити не більше 25%). Однак, станом на початок 2016 року значення цього нормативу було зафіксовано у розмірі 31,19% [158]. Отже, особливості стану банківського сектору вітчизняного фінансового ринку свідчать про можливість зовнішнього

негативного впливу на систему економічної безпеки цього виду фінансових установ.

Скорочення темпів розвитку економіки разом із недостатньою ефективністю державного регулювання фінансового ринку, зазначив у 2015 році Голова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (Нацкомфінпослуг) Пашко І., спричинило втрату довіри споживачів фінансових послуг та відповідним чином позначилось на падінні основних індикаторів розвитку небанківського фінансового сектора [267].

Загалом, за результатами 2015 року кількість компаній, що знаходяться у Державному реєстрі фінансових установ у порівнянні з 2014 роком збільшилася на 7%, або на 152 установи і складала 2239 суб'єкти, що свідчить про те, що не зважаючи на складну економічну ситуацію в країні, спостерігається зацікавленість інвесторів у діяльності на ринку фінансових послуг [267].

Найбільшим за кількістю учасників та обсягом активів на небанківському фінансовому ринку є сегмент страхових компаній. Так, станом на кінець 2013 року в Україні провадили свою діяльність 407 страхових компаній, активи по балансу яких становили 66387,5 млн. грн., на кінець 2014 року кількість компаній зменшилась до 382 (їх активи склали 70261,2 млн. грн., тобто зросли на 6%), станом на кінець третього кварталу 2015 року 368 страхових компаній працює на фінансовому ринку (скорочення порівняно з кінцем 2014 року – 3,6%, зафіксована кількість активів 60588,9 млн. грн.) [267] (рис. 3.4).

Зауважимо, що на кінець 2015 року кількість страхових компаній є найменшою за період останніх 10 років.

З рис.3.4 помітним є скорочення кількості страхових компаній. Це означає, що умови, у яких відбувається функціонування страхового ринку та його учасників, змушують останніх припиняти свою діяльність. Водночас, на ринку залишаються великі страхові компанії із високим рівнем капіталізації та фінансової стійкості. Ця обставина змушує замислитись над можливістю виникнення у перспективі олігополії на ринку страхових послуг.

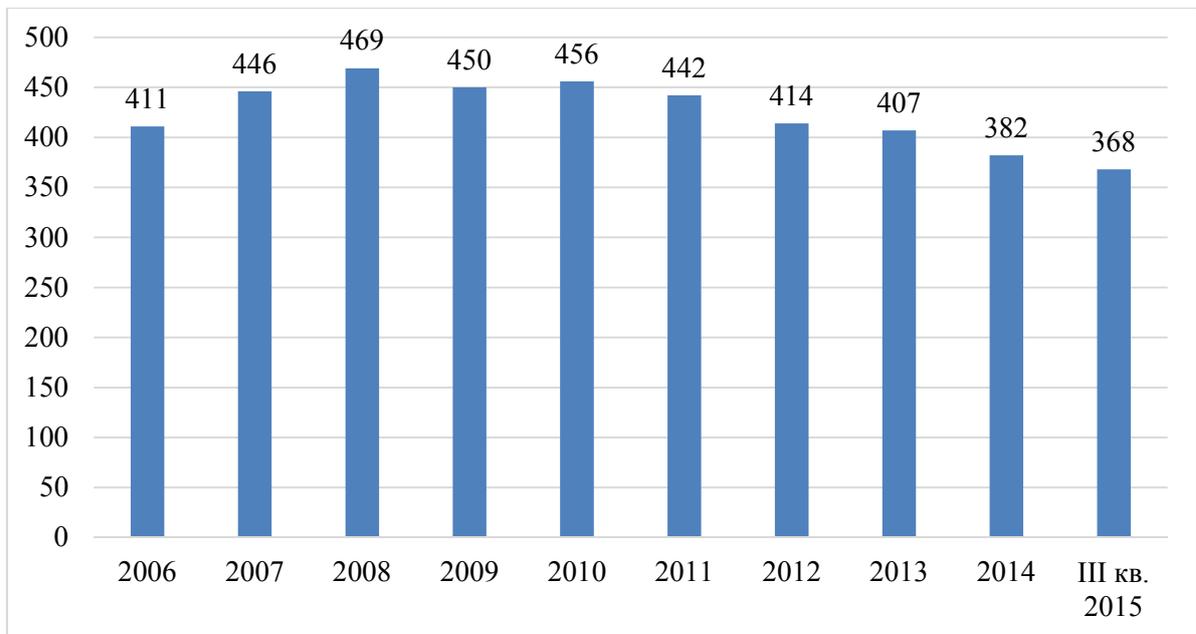

Рис.3.4. Динаміка кількості страхових компаній на фінансовому ринку України, 2006-2015 роки (станом на кінець року)

Складено автором за даними [267]

Варто відмітити, що зменшення кількості страхових компаній розпочалось ще з 2011 року, і відбувалось різними темпами. Так, у згаданому 2011 році кількість компаній скоротилась на 3%, у 2012 році – уже на 6%, у 2013 році відбулось сповільнення темпу – лише 7 компаній залишило ринок, що склало 1,69% від їх загальної кількості. У 2014 році кількість страховиків на фінансовому ринку знову зменшується на 6%, у 2015 році – на 3,66%.

Станом на кінець 3 кварталу 2015 року у секторі страхування дії найменша за останні 10 років кількість професійних учасників. Ця обставина не могла не відобразитись на показниках діяльності страхових компаній. На рис. 3.5 представлено кількість укладених договорів страхування за 2006-2015 роки. Добре прослідковується стрімке падіння цього показника впродовж 2012 року – одразу на 440 млн. шт. договорів або на 71,1%. Це був очікуваний результат зменшення кількості страхових компаній, однак те, що падіння обсягів укладання договорів було таким раптовим свідчить про нездатність компаній, що лишились на ринку, до роботи з клієнтами, як наявними, так і

потенційними, що втратили довіру до фінансових установ. Саме таку ситуацію спостерігаємо і у 2016 році.

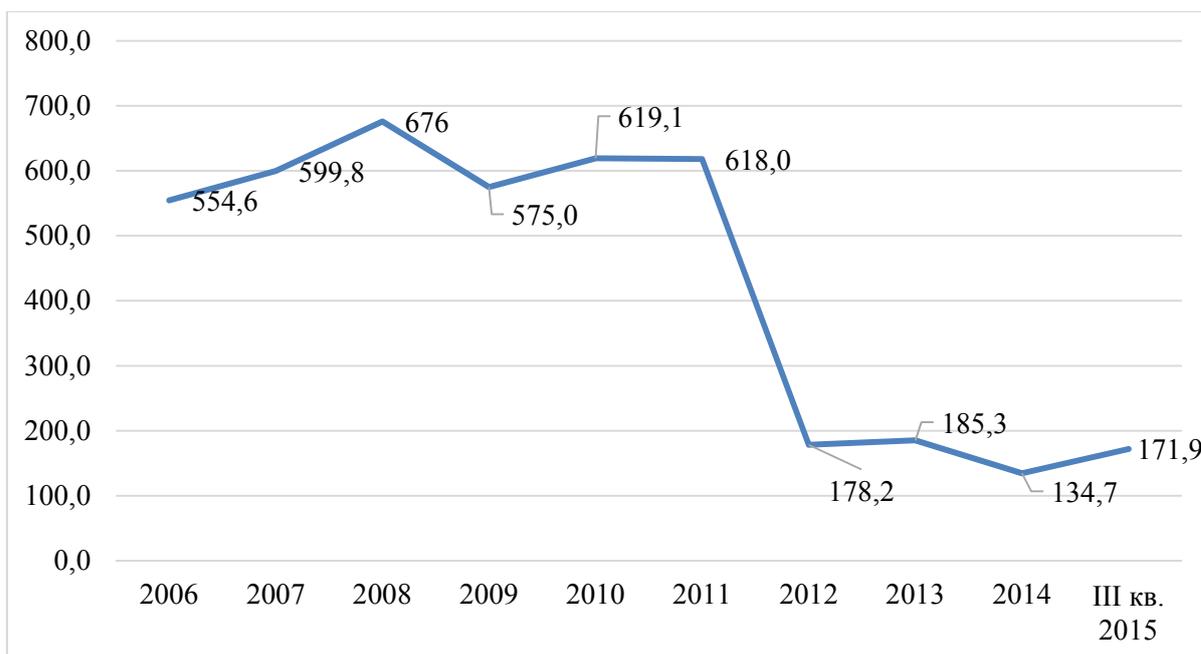

Рис. 3.5. Кількість укладених договорів страхування, 2006-2015 роки, млн. шт. (станом на кінець року)

Складено автором за даними [267]

На рис. 3.6 згруповано показники діяльності страхових компаній в Україні за останні 10 років. Помітно, що не зважаючи на скорочення кількості страхових компаній та числа укладених із клієнтами договорів, активи страховиків поступово зростають. Це свідчить про наявність у них ресурсів для формування систем власної економічної безпеки. Динаміка валових страхових премій не є такою ж однорідною. Скорочення обсягів валових страхових премій спостерігалось у 2009 році (на 3566,5 млн. грн. або на 14,8%), у 2012 році – на 1190,3 млн. грн. або на 5%, у 2014 році – на 1894 млн. грн. або на 6% та у 2015 році – на 5048,6 млн. грн. або на 18,8%. Отже, у 2015 році відбулось найбільше скорочення валових страхових премій, що є свідченням зменшення кількості користувачів послуг страхових компаній. Водночас, рівень чистих виплат впродовж 2014-2015 року стабільно зростав, що означає, що страхові випадки почастишали, і попит на страхові послуги мав би збільшитись. Тобто можна вести мову про недоліки у політиці функціонування вітчизняних страхових

компаній, що виявляється у неможливості привернути увагу клієнтів, а відповідно, і утримати рівень економічної безпеки на достатньому для функціонування компанії рівні.

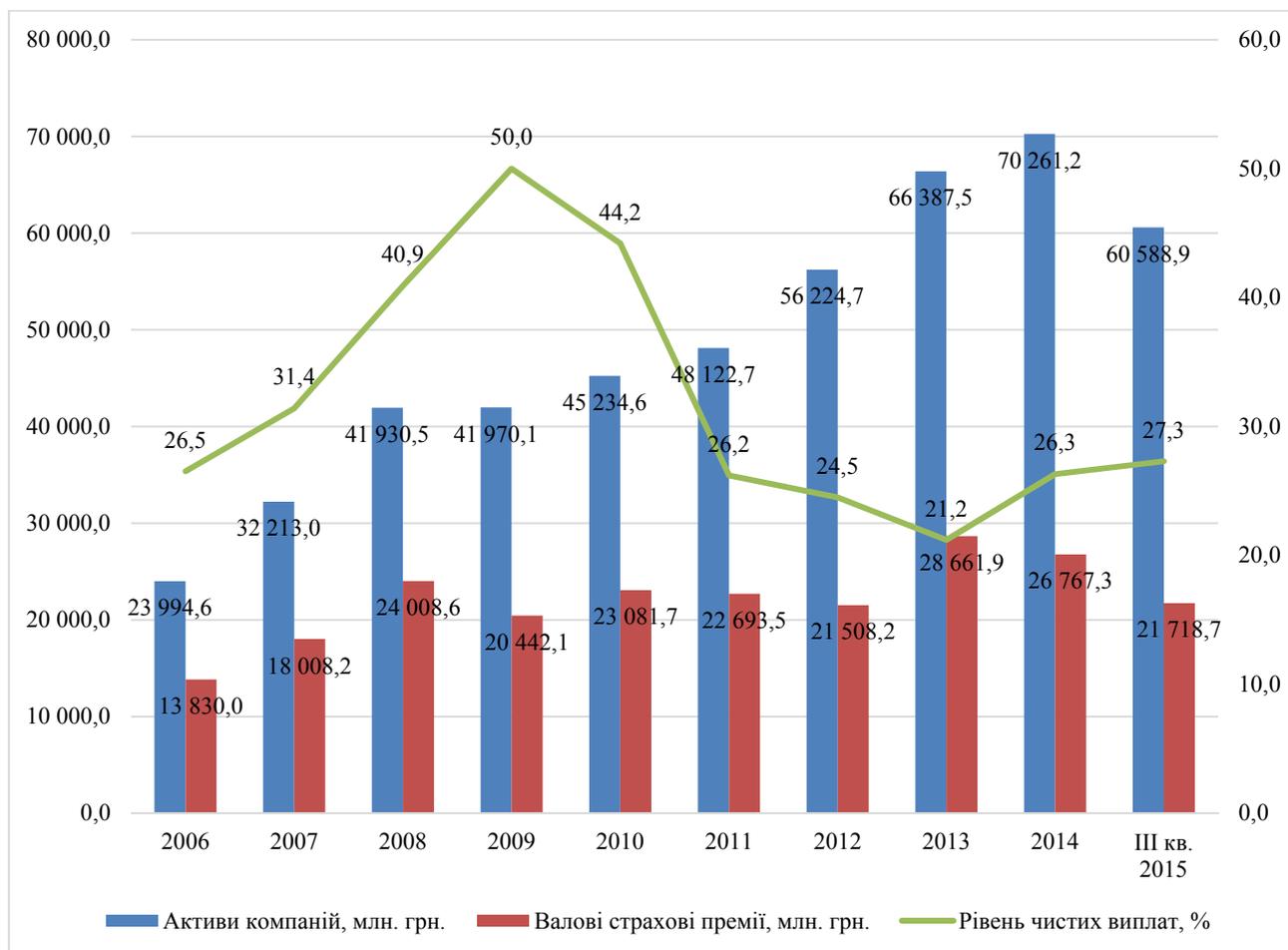

Рис. 3.6. Показники діяльності страхових компаній, 2006-2015 роки, (станом на кінець року)

Складено автором за даними [267]

Основні показники сегменту кредитних установ характеризуються такими даними. Кількість зареєстрованих кредитних спілок у 2013 році становила 624 установи (кількість членів - 980,9 тис. осіб), у 2014 році - 589 установ (кількість членів – 821,6 тис. осіб), у 2015 році (станом на кінець третього кварталу) - 589 установ (кількість членів – 751,7 тис. осіб) (рис. 3.7). Таким чином, спостерігається поступове, але безупинне скорочення кількості цього виду фінансових установ та їх учасників. Водночас, з 2013 року по 2015 рік зростає кількість інших зареєстрованих кредитних установ – з 85 у 2013 році до 101 у

2015 році. Кількість зареєстрованих юридичних осіб публічного права залишається незмінною – 30 установ у період з 2013 року по 2015 рік [267].

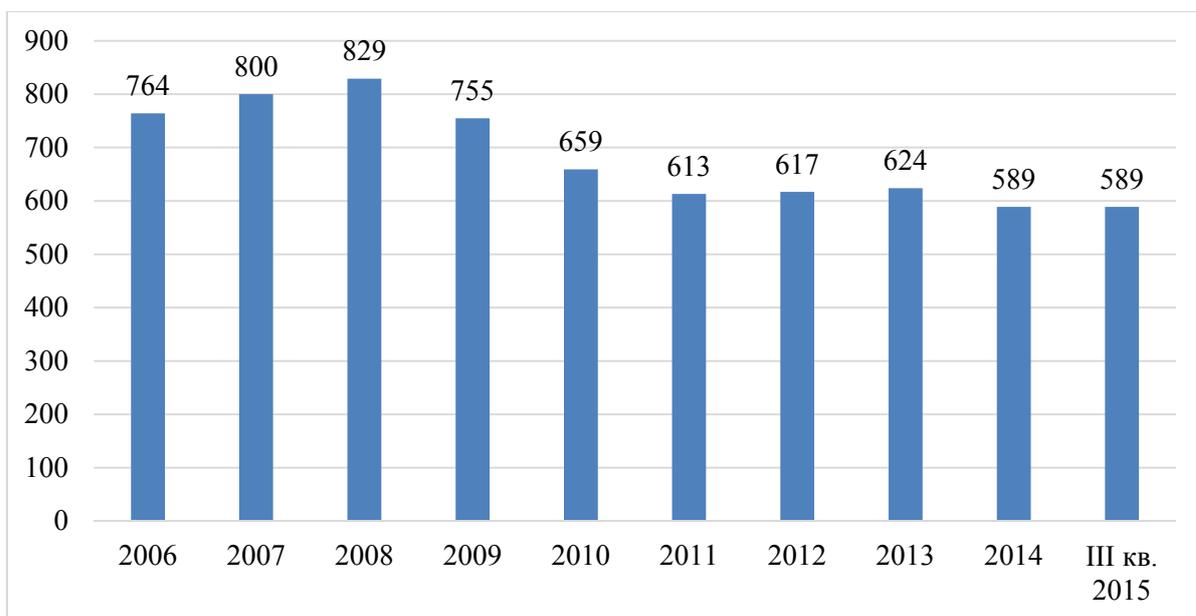

Рис. 3.7. Динаміка кількості кредитних спілок в Україні, 2006-2015 роки
(станом на кінець року)

Складено автором за даними [267]

На рис. 3.8 деталізовано динаміку кількості членів кредитних спілок із розподілом їх на тих, що мають заборгованість за кредитами, та тих, які мають внески на депозитних рахунках. Помітною є чисельна перевага учасників кредитних спілок, що користуються кредитними послугами над тими, що роблять внески. Це свідчить про високий рівень ризикованості діяльності кредитних спілок. Звісно, оскільки кредитна спілка має статус неприбуткової фінансової установи, можна припустити, що сум на депозитних рахунках вистачає для покриття потреб учасників спілок у кредитуванні. Однак, у 2014 році розрив між кількістю осіб із кредиторською заборгованістю та між тими, хто має у кредитних спілках депозитні рахунки, склав 73%. У 2015 році особи із депозитними рахунками становили лише 3% від загальної кількості учасників кредитних спілок. Це є свідченням загрози виникнення у кредитній спілці потреби у додаткових фінансових ресурсах для вчасного розрахунку за своїми зобов'язаннями.

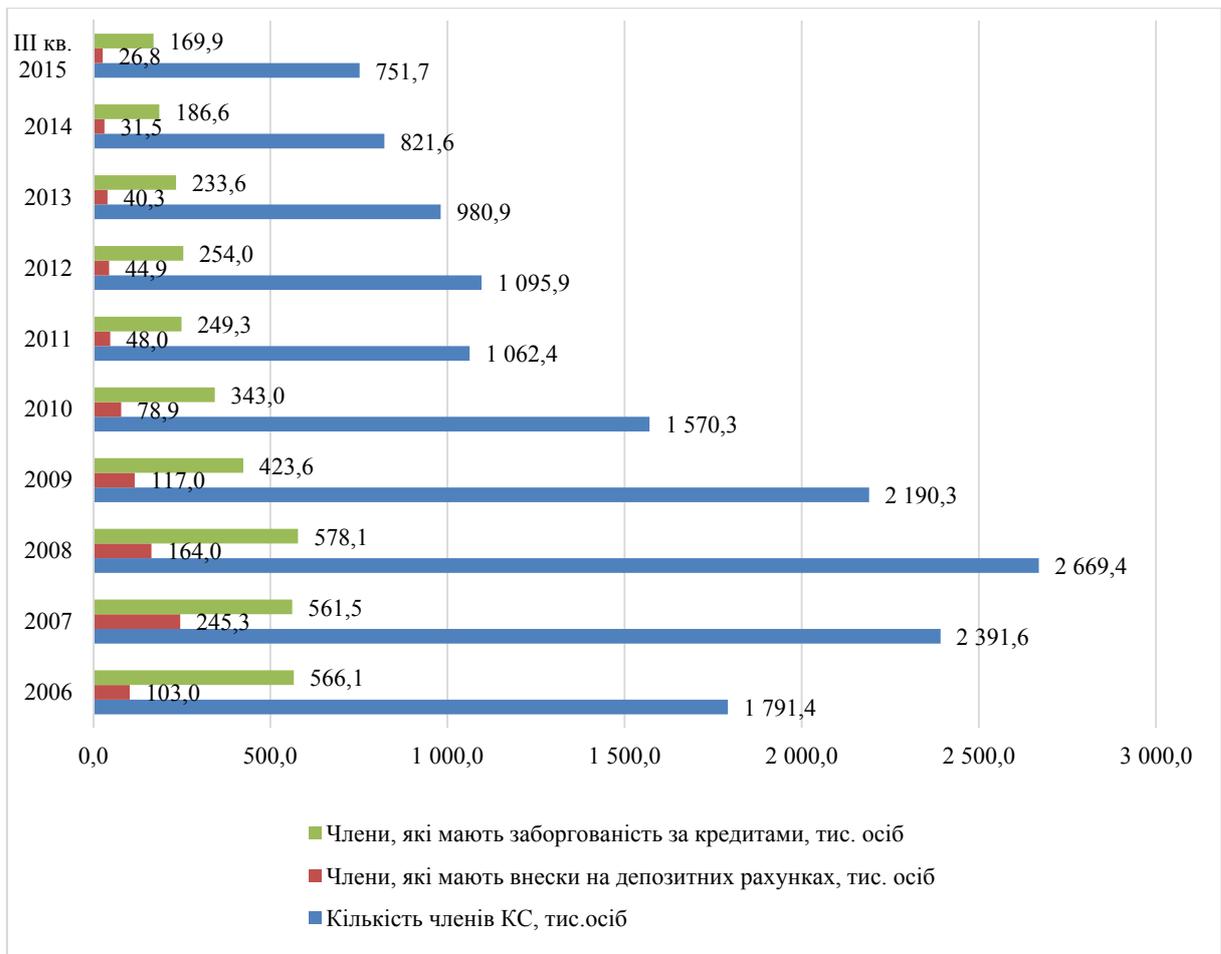

Рис. 3.8. Динаміка кількості членів кредитних спілок в Україні, 2006-2015 роки (станом на кінець року)

Складено автором за даними [267]

Рис. 3.9 демонструє динаміку показників діяльності кредитних спілок в Україні у 2006-2015 роках. Хоча кредитні спілки не мають на меті отримання доходу, наявність непокритого збитку для них також є небажаною. Існування збитку є свідченням нераціональної організації системи економічної безпеки кредитних спілок або її цілковитої відсутності. Великий збиток кредитні спілки отримали на кінець 2009 року, що пояснюється розгортанням кризових явищ на вітчизняному фінансовому ринку. Однак, з 2013 року наявність збитку стала перманентною характеристикою результатів діяльності цих учасників ринку споживчої кооперації. Однією із причин такого стану речей є зростання обсягу заборгованості за неповерненими та простроченими кредитами.

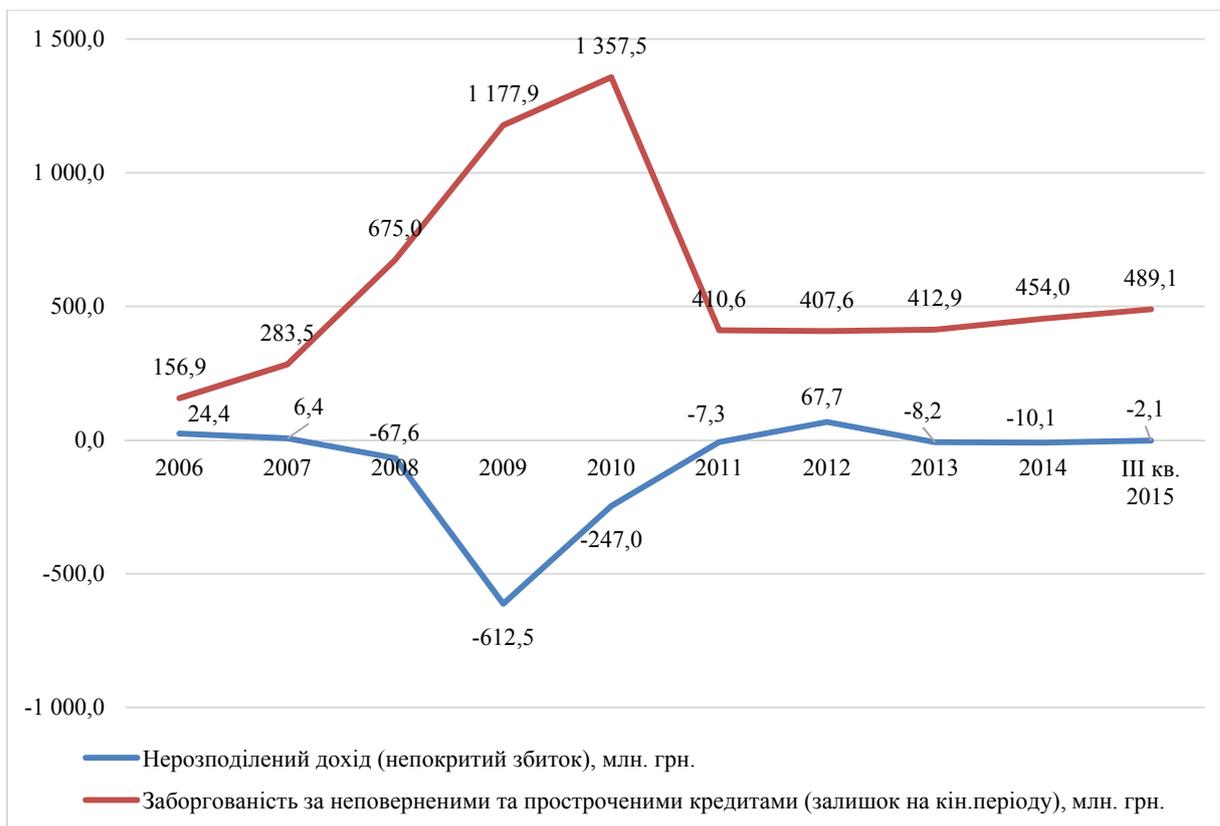

Рис. 3.9. Динаміка показників діяльності кредитних спілок в Україні, 2006-2015 роки (станом на кінець року)

Складено автором за даними [267]

Таким чином, результати діяльності вітчизняних кредитних спілок не можна назвати задовільними, а їх системи економічної безпеки – ефективними.

На рис. 3.10 зображено динаміку обсягів кредитів, наданих членам кредитних спілок в Україні за останні 10 років. Помітним є різке скорочення цього показника у 2008-му, кризовому році. Тоді обсяг кредитування скоротився одразу на 4492,9 млн. грн. або на 65%. Фактично, це означало зменшення обсягів сегменту кредитних спілок на вітчизняному фінансовому ринку у два рази. З 2013 року обсяг кредитів знову поступово скорочується. Впродовж 2015 року зменшення обсягів кредитування становило 714,5 млн. грн. або 33%, а абсолютне значення цього показника, що було зафіксовано станом на кінець 3 кварталу 2013 року, виявилось найменшим за останні 10 років.

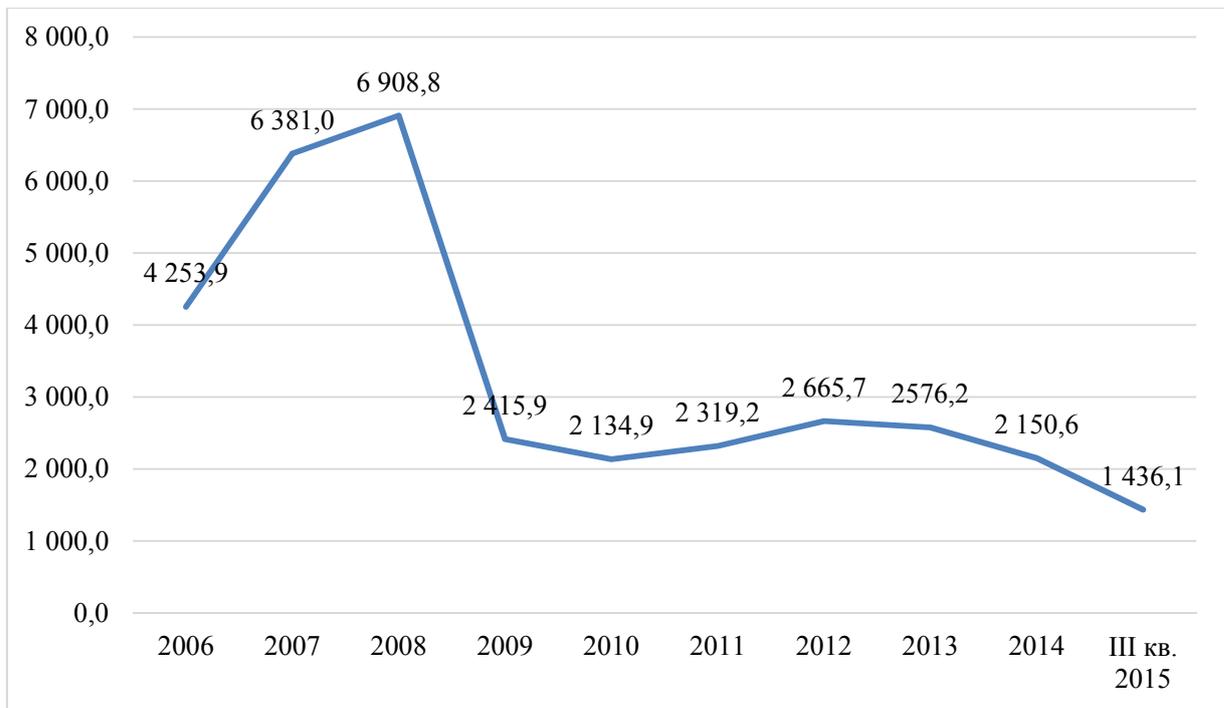

Рис. 3.10. Динаміка обсягів кредитів, наданих членам кредитних спілок в Україні, 2006-2015 роки, млн. грн. (станом на кінець року)

Складено автором за даними [267]

Основні показники системи недержавного пенсійного забезпечення є наступними. Кількість недержавних пенсійних фондів (НПФ) у 2013 році становила 81 фонд, кількість адміністраторів НПФ – 28, обсяг пенсійних активів – 2089,8 млн. грн. У 2014 році кількість НПФ скоротилась до 76, кількість адміністраторів – до 24, обсяг пенсійних активів склав - 2469,2 млн. грн. Станом на кінець третього кварталу 2015 року кількість НПФ скоротилась до 72, кількість адміністраторів – до 23, обсяг пенсійних активів зменшився до 2107,3 млн. грн.

Динаміку кількості недержавних пенсійних фондів та їх реєстраторів в Україні за 2006-2015 роки представлено на рис.3.11. Так, найбільша кількість недержавних пенсійних фондів функціонувала на фінансовому ринку у 2008 році, найменша – наприкінці 2015 року. Теж саме можна сказати і про кількість адміністраторів недержавних пенсійних фондів.

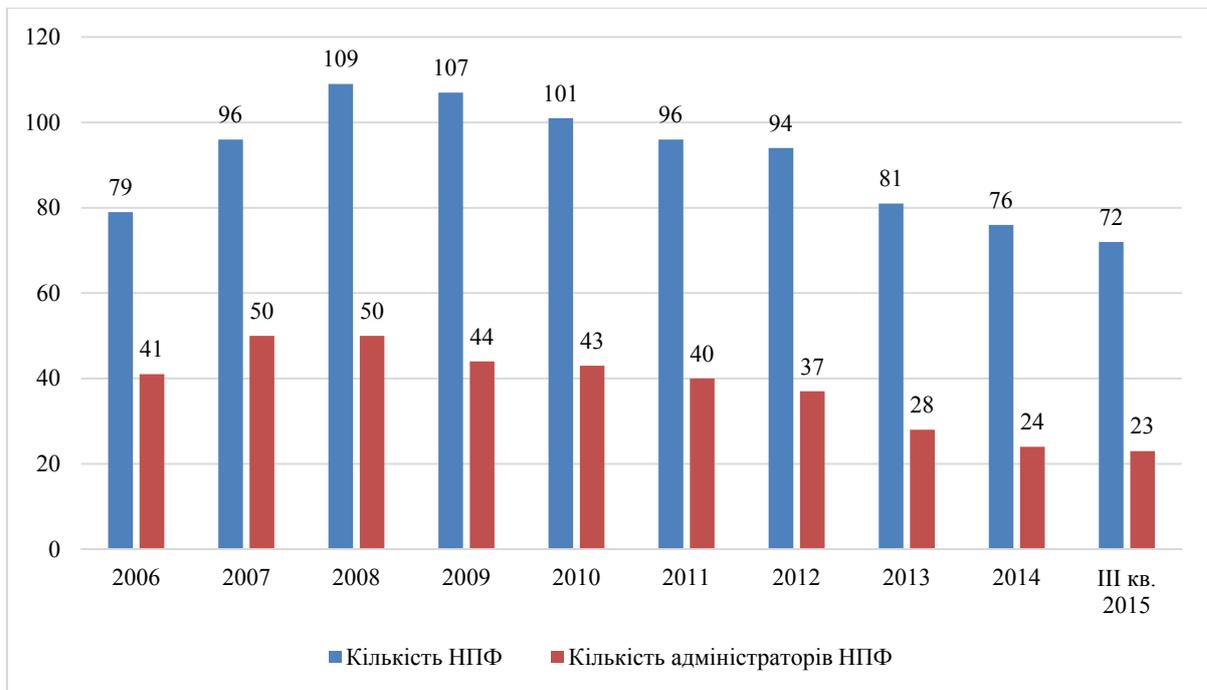

Рис. 3.11. Динаміка кількості недержавних пенсійних фондів та їх реєстраторів в Україні, 2006-2015 роки (станом на кінець року)

Складено автором за даними [267]

Оцінити результативність діяльності недержавних пенсійних фондів (НПФ) допоможе рис. 3.12. За даними рисунку, до 2015 року загальна вартість активів недержавних пенсійних фондів поступово і стабільно зростала. Причому, темпи зростання у різні періоди значно відрізнялись. Так, за 2007 рік вартість активів НПФ збільшилась на 97,89%, за 2008 рік – на 117,86%, за 2009 рік – на 40,13%, за 2010 рік – на 33,38%, за 2011 рік – на 21,20%, за 2012 рік – на 19,70%, за 2013 рік – на 25,88%, за 2014 рік – на 18,15% і нарешті за 2015 рік спостерігалось зменшення суми активів на 14,66%. Таким чином, до 2015 року ринок стабільно зростав, однак нині помітною є динаміка до зменшення вартості активів у розпорядженні НПФ. Крім того, темпи їх приросту у останні роки – 2012 – 2014 – були меншими, ніж у період з 2007 по 2011 роки.

Інший важливий показник, що характеризує результати діяльності недержавних пенсійних фондів – це загальна кількість їх учасників. З 2006 року по 2011 рік цей показник поступово збільшувався. У 2012 році кількість учасників НПФ зменшилась на 1,6%. Позитивна динаміка відновилась у 2013

році, однак впродовж 2014 року зменшення числа клієнтів знову було характерним для НПФ.

Нині, на початку 2016 року динаміка є позитивною, про що свідчить і поступове зростання показника кількості укладених пенсійних контрактів. Однак, для стабілізації діяльності недержавних пенсійних фондів формування системи їх економічної безпеки наразі є необхідним заходом.

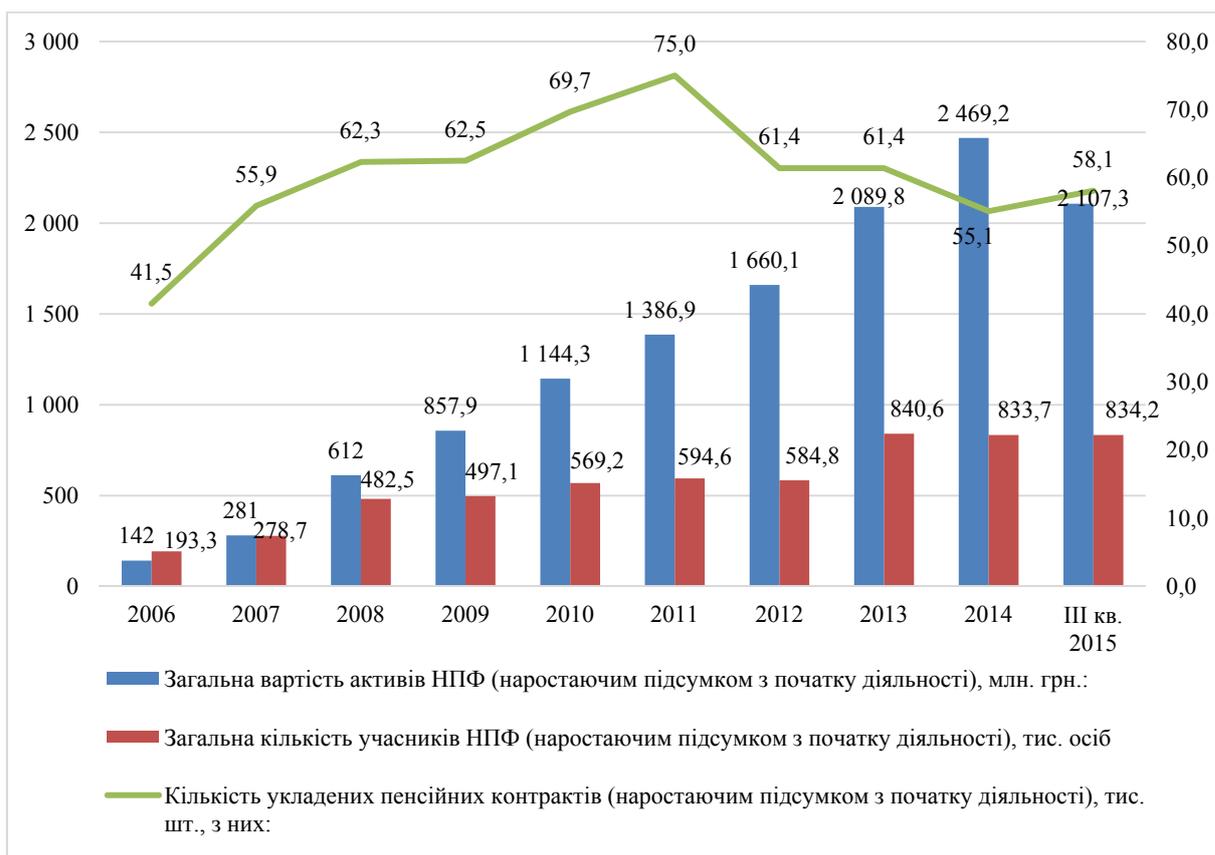

Рис. 3.12. Динаміка показників діяльності недержавних пенсійних фондів в Україні, 2006-2015 роки (станом на кінець року)

Складено автором за даними [267]

Основні показники діяльності фінансових компаній та лізингодавців демонструють наступну динаміку – у 2013 році вартість усіх видів послуг, що надаються фінансовими установами цього сектору, склала 83061,5 млн. грн., у 2014 році – 68532,8 млн. грн. (тобто на 17,5% менше), у 2015 році (кінець третього кварталу) – 48964,5 млн. грн. (скорочення склало 28,5%).

Динаміка кількості лізингових та фінансових компаній за останні 10 років представлена на рис. 3.13.

Рис. 3.13. Динаміка кількості лізингових та фінансових компаній, 2006-2015 роки (станом на кінець року)

Складено автором за даними [267]

До переліку фінансових компаній належать професійні учасники фінансового ринку, що пропонують послуги з надання гарантій, факторингу, залучення фінансових активів юридичних осіб із зобов'язаними щодо наступного їх повернення; виконують операції з обміну валют, операції з переказу грошових коштів та здійснюють адміністрування фінансових активів для придбання товарів в групах. Кількість фінансових компаній, починаючи з 2008 року на вітчизняному фінансовому ринку поступово зростає. Суттєво збільшилась їх кількість впродовж 3 кварталів 2015 року – на 28,7%. Що ж до лізингових компаній, то їх кількість впродовж останніх двох років залишається незмінною, що може свідчити про стабільні умови для функціонування компаній на ринку.

У таблиці 3.1 представлено обсяги фінансових послуг, що надавались фінансовими компаніями у 2006-2015 роках.

Таблиця 3.1

Обсяги фінансових послуг, що надавались фінансовими компаніями, 2006-2015 роки, млн. грн.

Вид послуги	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Залучення фінансових активів фізичних осіб для фінансування будівництва житла	260,0	5600,2	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д
Залучення фінансових активів юридичних осіб для фінансування будівництва житла	356,4	974,4	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д
Залучення коштів установників управління майном з метою фінансування будівництва житла	н/д	н/д	651,2	616,4	624,9	595,0	2777,8	5127,7	8464,1	5451,7
Надання фінансових кредитів за рахунок власних коштів	83,4	172,3	47,5	19,2	33,8	173,0	2440,5	4462,4	3540,3	4269,5
Надання позик	251,4	72,2	11,8	16,1	21,1	77,1	1152,4	2555,7	3444,2	762,6
Надання порук (поручительств)	16,8	3,9	0,1	0,0	0,5	0,0	39,1	211,2	52,0	26,4
Фінансовий лізинг	9,9	12,2	0,3	2,7	3,6	0,6	1,7	16,5	257,4	3,2
Надання гарантій	7,6	8,7	19,4	0,9	2,2	200,3	739,9	327,8	409,7	67,2
Факторинг	141,0	429,1	532,6	589,8	2519,8	2976,5	11702,9	10039,5	23525,7	11561,3
Залучення фінансових активів юридичних осіб із зобов'язаними щодо наступного їх повернення	0,0	152,5	0,0	0,0	5,2	29,6	550,3	247,7	644,9	629,5
Операції з обміну валют	7252,5	9140,1	3369,2	4515,6	4265,4	2353,6	11053,5	7605,2	694,4	336,9
Операції з переказу грошових коштів	1164,9	1246,1	571,1	839,7	925,6	1525,0	10307,1	11127,0	12703,8	15980,6
Адміністрування фінансових активів для придбання товарів в групах	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	266,6	622,2	422,5	386,7
Всього	12143,9	17811,7	5203,2	6600,5	8402,1	7930,7	41031,8	42342,9	54159,0	39475,6

Складено автором за даними [267]

За даними таблиці 3.1 найбільший обсяг серед фінансових послуг займають операції з переказу грошових коштів, показник яких стабільно зростає. Особливо помітним було його збільшення у 2012 році, коли обсяги операцій з переказу грошових коштів збільшились одразу вдвічі. Також популярними є послуги факторингу, що пов'язано із існуванням проблеми неповернення у належні терміни дебіторської заборгованості клієнтами вітчизняних підприємств, що змушує останніх до використання послуг факторингових компаній. Набуває популярності таких вид фінансових послуг, як надання фінансових кредитів за рахунок власних коштів. За 2015 рік суттєво скоротився обсяг надання позик – на 77,8% порівняно із 2014 роком.

За три останні роки суттєво скоротились обсяги надання порук (поручительств). На впродовж 2015 року на 35,6% зменшився обсяг залучення коштів установників управління майном з метою фінансування будівництва житла. Загалом же обсяги фінансових послуг, що надавались фінансовими компаніями, за три квартали 2015 року зменшились на 27%, тобто ринок послуг, що надаються фінансовими установами, менш ніж за рік скоротився на третину, що свідчить про високий рівень ризиків і загроз для його учасників та свідчить про необхідність формування ними систем власної економічної безпеки.

Основні показники системи ломбардів були такими: кількість ломбардів у 2013 році – 479 із обсягом активів 1518,6 млн. грн., у 2014 році – 477 із обсягом активів 1710,3 млн. грн., у 2015 році (кінець третього кварталу) – 479 із обсягом активів 2254,1 млн. грн. [267]. Таким чином, сегмент ломбардів продовжує розвиватись у важких для інших фінансових установ економічних умовах, що пояснюється специфікою ломбардного бізнесу.

Динаміка кількості ломбардів в Україні за 2006-2015 роки представлена на рис.3.14, що дозволяє зробити висновок про поступове зростання цього виду фінансових посередників, починаючи з 2008 року.

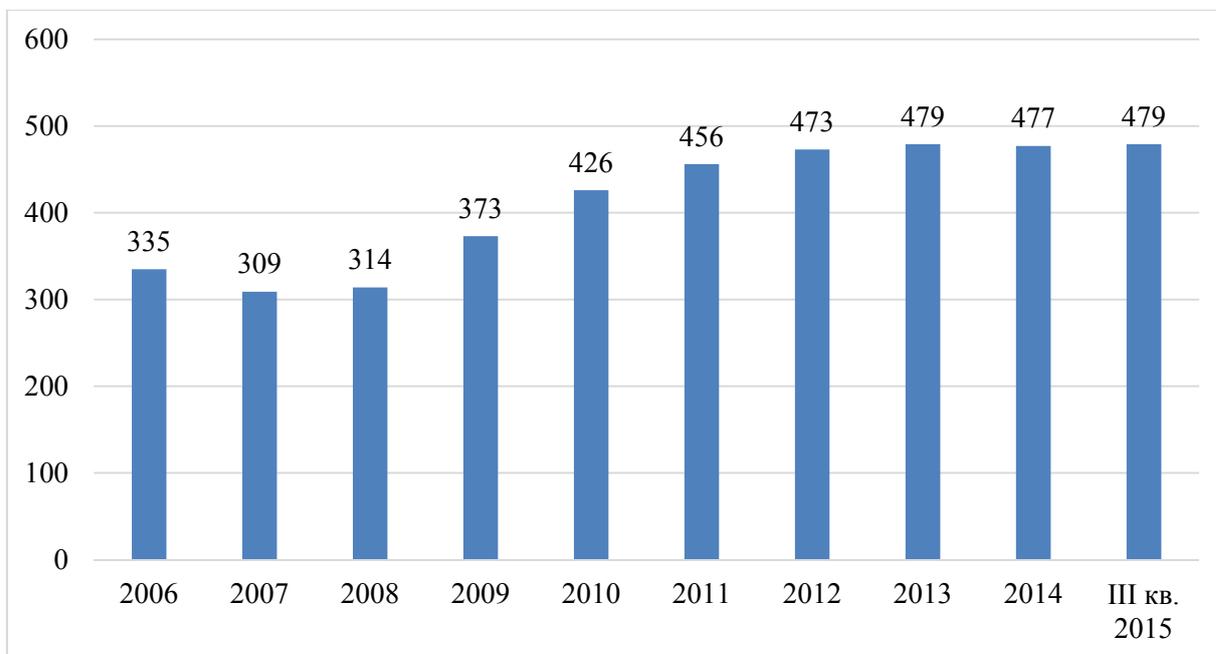

Рис. 3.14. Динаміка кількості ломбардів в Україні, 2006-2015 роки (станом на кінець року)

Складено автором за даними [267]

Рис. 3.15 демонструє динаміку показників діяльності ломбардів в Україні. Для аналізу обрано такі індикатори, як сума наданих фінансових кредитів під заставу, вартість майна, прийнятого в заставу та середньозважена річна процентна ставка за кредитами.

Доцільно зауважити, що помітним є різке збільшення у 2013 році суми наданих фінансових кредитів під заставу – на 258% порівняно із 2012 роком. У 2014 році зростання цього показника було незначним – лише 0,5%, однак позитивна динаміка продовжилась і у 2015 році.

Подібна тенденція спостерігалась і щодо показника вартості майна, прийнятого в заставу. За 2013 рік його обсяг зріс на 271%, і після незначного зменшення у 2014 році, за 3 квартали 2015 року знову прослідковується зростання вартості майна, прийнятого ломбардами у заставу – на 34,7% порівняно із 2014 роком.

Окрему увагу варто звернути на показник середньозваженої річної процентної ставки за кредитами. Як бачимо, послуги ломбардів є надзвичайно дорогими – мінімальна ставка за кредитами була зафіксована у 2006 році і

становила вона 140,6%, а максимальна – у 2010 році – 230%. Дані 2015 року свідчать про незначне скорочення значення цього показника, і нині середня вартість послуг ломбардів становить 187,8%, що, однак, суттєво перевищує ставки по кредитах та вартість інших видів фінансових послуг, що надаються фінансовими установами. Причина цього більш ніж очевидна – високий рівень ризику неповернення наданих клієнтам позик, що компенсуються за рахунок сплати високих відсотків за користування коштами добросовісними позичальниками.

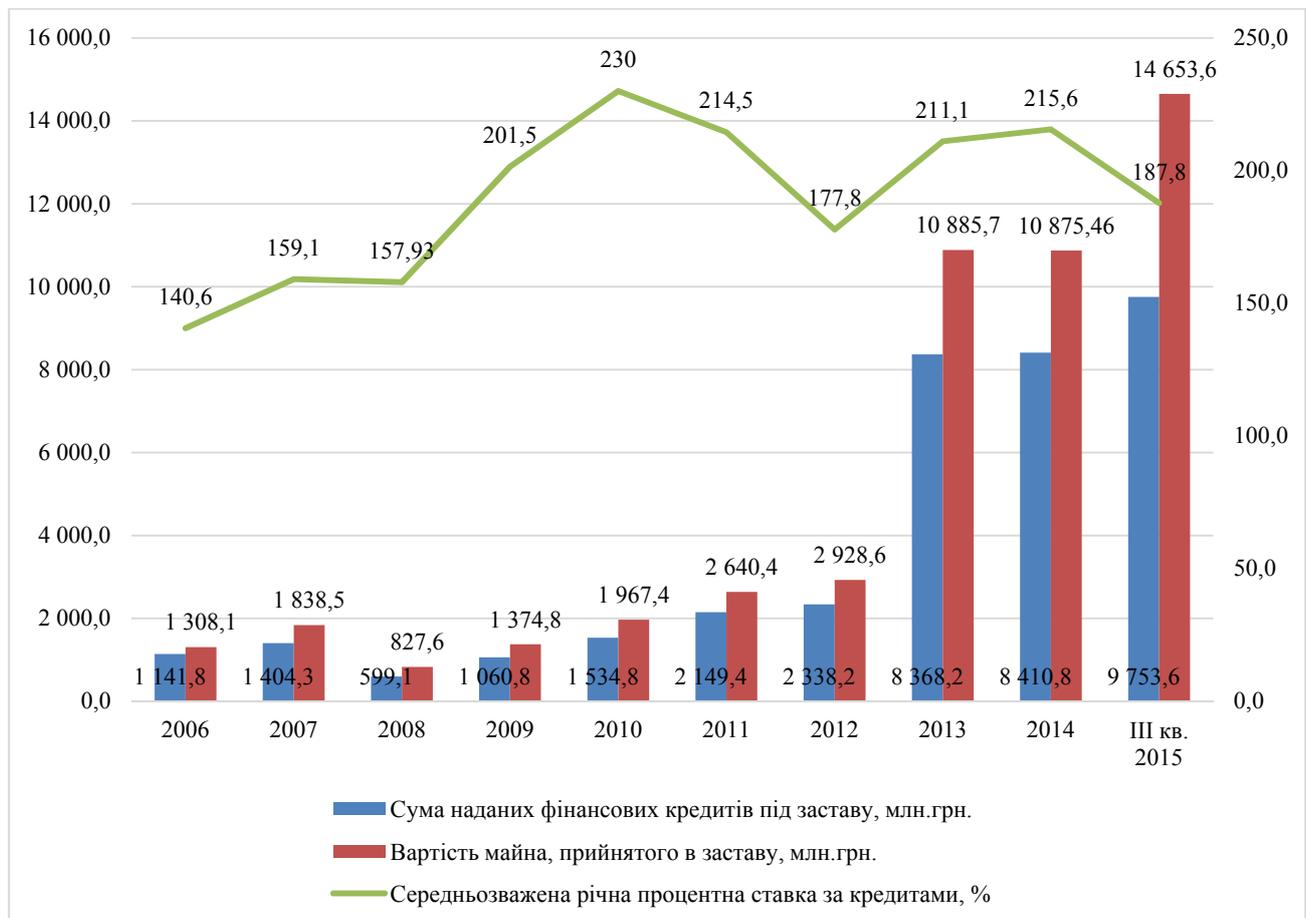

Рис. 3.15. Динаміка показників діяльності ломбардів в Україні, 2006-2015 роки (станом на кінець року)

Складено автором за даними [267]

Загалом же, в умовах фінансової скрути, що відчуває нині велика частина населення України, послуги ломбардів набувають популярності та користуються попитом порівняно із іншими фінансовими продуктами.

Позитивні зміни спостерігались на фондовому ринку України впродовж 2014 року, коли кризові явища у фінансовому секторі лише починали набирати швидкості. Так, за даними Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку (НКПЦФР), протягом 2014 року НКПЦФР було зареєстровано 156 випусків акцій на суму 145,21 млрд. грн. Порівняно з аналогічним періодом 2013 року, обсяг зареєстрованих випусків акцій збільшився на 81,51 млрд. грн. [268]. Найбільш вагомою з причин існування такої тенденції є недостатній рівень капіталізації вітчизняних компаній, скорочення програм кредитування, що змушує великі підприємницькі структури нарощувати обсяги власного капіталу через механізми додаткової емісії акцій. Варто відзначити, що значні за обсягом випуски акції, які суттєво вплинули на загальну структуру зареєстрованих випусків акцій протягом зазначеного періоду, зареєстровано банківськими установами [268]. А от із облігаціями ситуація складалася інакше. НКПЦФР протягом 2014 року зареєстровано 263 випуски облігацій суб'єктів господарювання на суму 38,30 млрд грн. Порівняно з аналогічним періодом 2013 року, обсяг зареєстрованих випусків облігацій зменшився на 4,11 млрд грн. [268]. Оскільки об'єктом даного дослідження виступають фінансові установи, то цікаво відмітити, що обсяг випуску облігацій банківських установ склав у 2014 році 8250 млн грн., а страхових компаній – лише 225 млн грн. [268], що становить тільки 22% від загального обсягу випуску облігацій. Щодо випуску облігацій іншими видами фінансових установ, як то лізингові і фінансові компанії, компанії з управління активами, кредитні спілки, тощо – дані щодо їх емісії відсутні. Загалом, ці види фінансових установ традиційно не є активними емітентами цінних паперів, а більшість із них мають неакціонерну форму власності.

У 2015 році скорочення обсягів емісії спостерігалось і у сегменті акцій, і щодо випуску облігацій. Загальний обсяг випусків емісійних цінних паперів зареєстрованих НКПЦФР впродовж 2015 року, становив 155,77 млрд. грн., що на 49,08 млрд. грн. менше, порівняно з 2014 роком (204,85 млрд грн). НКПЦФР зареєстровано 158 випусків акцій на суму 128,55 млрд. грн., причому обсяг

zareestrovanih випусків акцій зменшився на 15,80 млрд. грн. [268]. Як і у 2013 та 2014 роках, найбільші за обсягами емісії належали банківським установам, що є свідченням їх нестійкого фінансового стану та необхідності залучення додаткових обсягів капіталу для подолання низької якості наявних у банків активів та компенсації втрат від зниження обсягів активних банківських операцій. Що ж до активності фінансових установ у сегменті облігацій, то впродовж 2015 року із зареєстрованих НКПЦФР 155 випусків облігацій суб'єктів господарювання на суму 12,43 млрд. грн., жодної їх емісії від фінансових установ зафіксовано не було [268]. Наведені вище факти свідчать про суттєве зниження ділової активності фінансових установ та падіння рівня їх інвестиційної привабливості.

Проаналізуємо активність діяльності таких видів фінансових установ, як компанії з управління активами (КУА). Впродовж 2014 року обсяг зареєстрованих НКПЦФР випусків інвестиційних сертифікатів КУА пайових інвестиційних фондів становив 24,76 млрд. грн., що менше на 4,04 млрд. грн. порівняно з 2013 роком, водночас, обсяг зареєстрованих випусків акцій корпоративних інвестиційних фондів становив 6,35 млрд. грн., що більше на 68,12 млн грн порівняно з 2013 роком, хоча кількість корпоративних інвестиційних фондів на ринку була значно меншою, ніж кількість пайових інвестиційних фондів (загалом, лише 18,7% усіх інвестиційних фондів на фінансовому ринку були представлені у 2014 році корпоративними інвестиційними фондами; у 2015 році цей показник склав 19,2%) [268]. У 2015 році обсяг зареєстрованих НКПЦФР випусків інвестиційних сертифікатів КУА пайових інвестиційних фондів склав 10,58 млрд грн, що менше на 14,18 млрд. грн. порівняно з 2014 роком, а обсяг зареєстрованих випусків акцій корпоративних інвестиційних фондів склав 4,21 млрд грн, що менше на 142,27 млн грн порівняно з 2014 роком.

На рис. 3.14 узагальнено кількість КУА та ІСІ, що функціонували в Україні впродовж останніх 10 років.

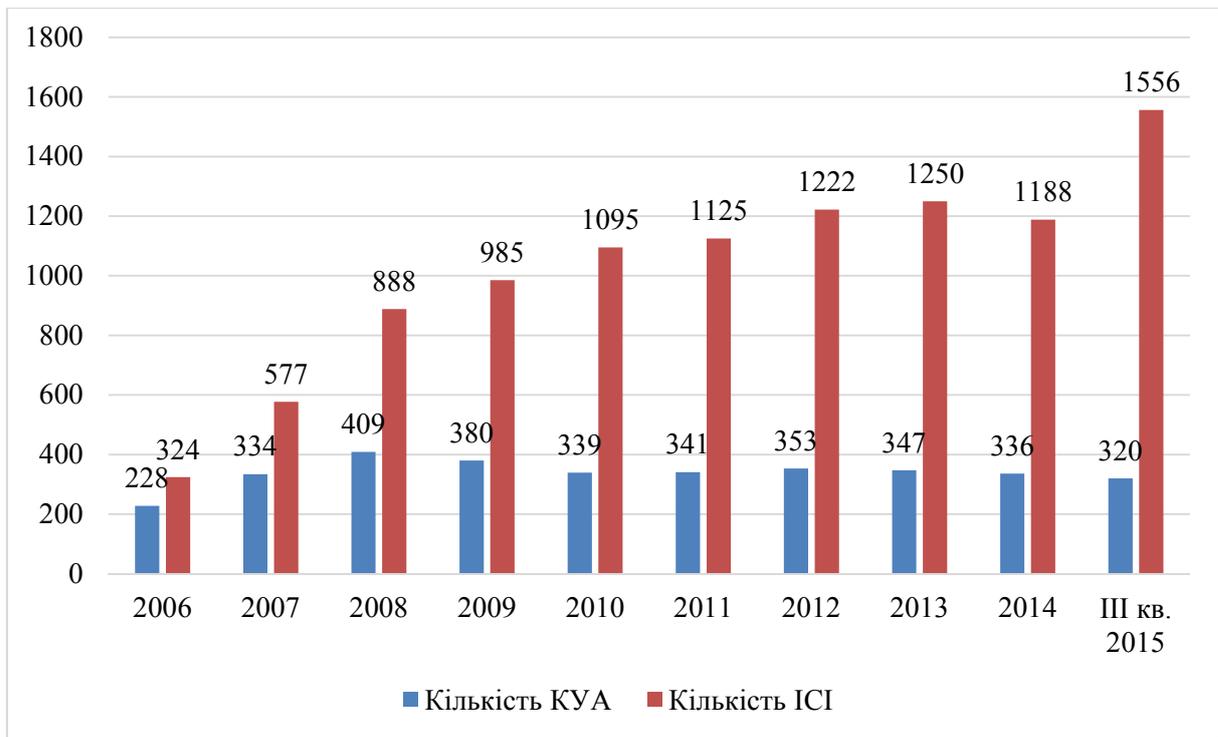

Рис. 3.14. Динаміка кількості КУА та ІСІ в Україні, 2006-2015 роки (станом на кінець року)

Складено автором за даними [269]

Як свідчать дані рис.3.14, кількість КУА у 2015 році майже зрівнялась із показником, який було зафіксовано у 2006 році, і судячи з тенденції, що спостерігається три роки поспіль, зменшення кількості компаній буде продовжуватись. Водночас, кількість фондів в управлінні КУА, з 2006 по 2013 роки стабільно зростала, і впродовж 2015 року їх кількість також суттєво збільшилась – на 30,9% порівняно із 2014 роком. В середньому, станом на 2015 рік, одна компанія з управління активами керує ресурсами 4 фондів, які можуть бути відкритими, інтервальними чи закритими, або ж венчурними (розрізняються можливістю вилучення коштів із управління компанією за бажанням інвестора). Загалом, зростання кількості інститутів спільного інвестування при одночасному скороченні КУА означає те, що на ринку залишаються сильні гравці, здатні утримати клієнтів шляхом пропозиції нових умов передачі активів у довірче управління. Таким чином, перед керівним персоналом КУА та їх фахівцями з економічної безпеки на разі постає важливе

завдання – забезпечення ефективного функціонування вітчизняного механізму довірчого управління фінансовими активами та мінімізації небезпек та загроз, що виникають у вітчизняному економічному середовищі під час роботи з фінансовими ресурсами на фондових ринках як у межах країни, так і за кордоном [270, с.73].

Характеристикою ефективності функціонування ринку довірчого управління є показник вартості чистих активів ІСІ (рис.3.14).

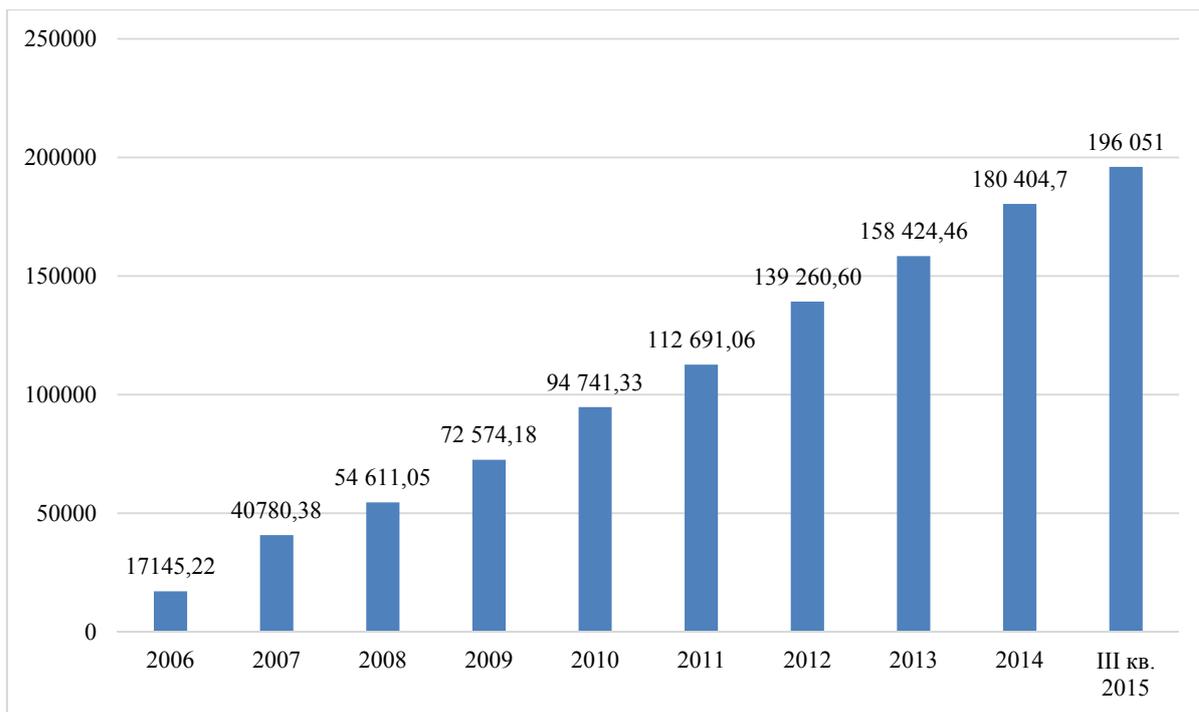

Рис. 3.14. Вартість чистих активів ІСІ в Україні, 2006-2015 роки (станом на кінець року), млн. грн.

Складено автором за даними [269]

Так, помітною є стабільність динаміки до зростання вартості чистих активів інститутів спільного інвестування. Навіть у кризові періоди інвестиційні фонди нарощували фінансовий потенціал. Порівняно із 2006 роком, обсяг ринку спільного інвестування та довірчого управління зріс на 1043% відсотки, тобто у 10 разів за 10 років. І на разі немає свідчень про те, що така позитивна тенденція змінить вектор свого напрямку.

Однак, дохідність інститутів спільного інвестування не була такою позитивною та стабільною, як вартість їх чистих активів (табл. 3.2).

**Дохідність різних видів інститутів спільного інвестування, 2006-2015
роки, %**

Види ІСІ	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	III кв. 2015
Венчурні ІСІ	40,36	100,32	22,98	42,74	61,9	н/д	н/д	н/д	н/д	2,8
Закриті невенчурні ІСІ	36,99	83,99	-5,46	99,9	32,5	-8,3	-2,8	16,2	8,6	1,9
Відкриті ІСІ	23,8	66,2	-30,33	18,09	12,7	-21,5	-12,6	7	0,5	3,7
Інтервальні ІСІ	14,96	52,3	-35,15	34,18	14,8	-18,6	-12,1	0,6	-2,2	-4,3

Складено автором за даними [269]

За даними таблиці можна зробити висновок, що критичним для ринку спільного інвестування виявився 2008 рік. У 2015 році показники дохідності фондів також залишались надзвичайно низькими, що порівняно із дохідністю інших фінансових інструментів – депозитів, золота тощо, не давало цим учасникам фінансового ринку здобути конкурентні переваги. Тому для тих інститутів спільного інвестування, що створюються у формі юридичних осіб – корпоративних інвестиційних фондів – завдання формувань систем економічної безпеки є актуальним та своєчасним.

Загалом, активність інвестиційних посередників на вітчизняному фінансовому ринку також поступово скорочується [271], що можна сказати і про діяльність переважної більшості різних видів фінансових установ.

Отже, загальні тенденції, що спостерігаються на вітчизняному фінансовому ринку, багато у чому є наслідком недбалого та непрофесійного ставлення фінансових установ до питання забезпечення власної економічної безпеки. Водночас, нестабільність фінансового сектору, постійне скорочення кількості його професійних учасників, низька дохідність фінансових послуг, на яких спеціалізуються установи – є чітко вираженою зовнішньою загрозою системі економічної безпеки фінансових установ, на яку не можна не зважати.

3.2. Ідентифікація загроз функціонуванню фінансових установ з позиції економічної безпеки

Сучасний стан економіки України важко назвати стабільним. У 2016 рік наша країна увійшла обтяжена численними загрозами для своєї національної безпеки та особистої безпеки кожного громадянина. Серед соціальних та економічних ризиків України експерти усе частіше називають технічний дефолт, рейдерський переділ власності, втечу капіталів, аграризацію економіки, дефіцит продовольства і соціальний вибух. Різке зростання тарифів, цін на паливо та продукти харчування змушують населення від збереження частини своїх фінансових ресурсів перейти до їх споживання, що неминуче призводить до падіння попиту на фінансові послуги. Таким чином, фінансова система України та її учасники, найбільш активними із яких на разі є банківські установи та страхові компанії, відчують нині різке погіршення стану власної економічної безпеки. Аби його зупинити, вітчизняним фінансовим установам необхідно взяти за практику проводити перманентний моніторинг загроз зовнішнього та внутрішнього походження. Своєчасний вияв факторів ризику дозволить розробити механізми ефективного реагування на них та сформувати ресурси для компенсації негативних наслідків їх впливу на результати діяльності фінансових установ.

Важливим науковим та практичним завданням, яке ставить перед собою нині уряд країни, є підтримка належного стану національної безпеки держави. Банківська безпека та безпека небанківського фінансового сектору є складовими фінансової безпеки країни, яка, у свою чергу, займає не останнє місце у структурі національної безпеки. Таким чином, вирішення проблеми вчасної ідентифікації фінансовими установами загроз, реалізація яких може мати негативний вплив на стан їх економічної безпеки, набуває на разі актуальності та вимагає пильної уваги з боку наукової спільноти [272, с.8].

Минулі 2014-2015 роки стали для фінансової системи України незвичайними і дуже складними. Десятки банків та інших видів фінансових установ були визнані банкрутами, і нині проходять процедуру ліквідації, а ряд

великих фінансових посередників зазнали серйозних збитків через анексію Криму (за інформацією НБУ, на півострові, в момент анексії, були розташовані 1020 відділень 53 українських банків. У цих відділеннях залишилося 22 млрд. грн., які незаконна влада Криму оголосила «своїми») і військові дії на Донбасі – їх відділення, а часом і фронт-офіси закриті чи зруйновані, а грошові кошти втрачені.

Недостатність фінансових активів почали відчувати навіть найбільші та найстабільніші учасники банківської системи. Так, ПАТ КБ «Приватбанк», який за даними НБУ, зосереджує 26% обсягу вкладів фізичних осіб по банківській системі і 15% активів банківської системи, а сама кредитна організація є найбільшим банком України і має статус ощадного спеціалізованого (кошти фізичних осіб складають більше 50% пасивів банку) [265], тим не менше отримав стабілізаційний кредит від Національного банку України для підтримки свого фінансового стану.

Страховий ринок України в 2014-2015 році скоротив свої обсяги. Основною причиною цього стала втрата страховиками значної частини своїх клієнтів. Так, велика частина підприємств знаходяться в зоні, де нині ведуться бойові дії, тому премії у страховиків, у портфелі яких левову частку займало корпоративне страхування, значно скоротилися.

Крім цього, страховики стали жертвою фінансового стану банківської системи. Резерви страхових компаній, тобто, кошти, необхідні для забезпечення платоспроможності ринку, розміщуються, в тому числі, на депозитах в банках, а розрахунково-касові операції здійснюються через банківські установи. Проте, на відміну від депозитів фізичних осіб, повернення їх вкладів не гарантується. Таким чином, внаслідок неплатоспроможності низки банків виникла заборгованість перед страховиками у розмірі більше 72,3 млн грн., надії на повернення яких поки що немає.

Неможливість повернення коштів посилюється терміновою необхідністю докапіталізації страхових компаній. За оцінками експертів, сума, необхідна компаніям тільки для виконання норм законодавства, перевищує 1 млрд. грн.

При цьому страховики неодноразово заявляли, що більшість акціонерів не бачать перспектив роботи найближчим часом і не готові підтримувати власні компанії і інвестувати додаткові кошти. А без фінансового запасу міцності у вигляді ресурсів акціонерів при зростанні збитковості страхові компанії почнуть банкрутувати з астрономічною швидкістю. Всі передумови для цього вже є [273].

Загрозою для майбутнього страхового ринку нині є зменшення кількості клієнтів, пов'язане у першу чергу з падінням рівня доходів населення. Основне зниження зібраних премій відбулося за видами страхування, тісно пов'язаним з курсом долара. Насамперед, це – «Зелена карта», страхування виїжджаючих за кордон, автострахування та медичне страхування. Але якщо за показниками зібраних премій через курсові коливання зазначені види страхування можуть продемонструвати зростання, то щодо кількості укладених договорів спостерігається різке зниження. Так, наприклад, у 2014 році кількість автомобілів, застрахованих по КАСКО, знизилася в два рази, наблизившись до рівня 2010 року [273]. Водночас, навіть розуміючи фінансову неспроможність населення оплачувати страхові послуги, страхові компанії не знижують свої ставки та тарифи, у надії отримати хоча б незначний прибуток та залишитись на ринку.

Відносно стабільним можна назвати на даний момент ситуацію у сегменті ломбардів. Так, з одного боку ці фінансові посередники відчувають загрозу втрати прибутків через те, що останнім часом у них стало менше клієнтів із малого та середнього бізнесу, які раніше брали позики на короткий проміжок часу, наприклад на виплату зарплати співробітникам. Проте, з іншого боку саме до послуг ломбардів почали звертатись зубожілі громадяни, змушені брати позики під рухоме майно та сімейні цінності, аби прогодувати себе і свої родини. Розуміння безвихідності ситуації для багатьох позичальників підштовхує ломбарди до підвищення процентів за свої послуги у бажанні компенсувати фінансові втрати. Так, розцінки на позики в українських ломбардах зараз складають від 0,5% до 0,55% в день під заставу ювелірних

виробів, а під заставу техніки – від 1% до 1,1% в день. При цьому максимальний термін кредитування для більшості ломбардів – 30 днів, і через високі ставки відсотків, на продовження терміну мало хто наважується [274].

Ринку лізингу в 2014-2015 році також довелося нелегко. Серед загроз, під впливом яких опинились лізингові компанії, експерти традиційно називають ситуацію із Кримом, війну і девальвацію гривні. Рятують лізингові компанії те, що їх портфелі фінансових активів містять у собі велику частку валюти, оскільки працюють такі фінансові посередники або з імпортерами обладнання або з його виробниками, які найчастіше є нерезидентами. Проте, це не захищає компанії від прострочок виплат по лізинговим внескам, втрати існуючих та потенційних клієнтів через стрімке зростання цін на імпортовану техніку, втрати обладнання та рухомого майна, яке опинилось на окупованих територіях.

Для підтримки рівня власної фінансової стійкості вітчизняні кредитні спілки також встановлюють досить високі відсотки за кредитами, а для утримання клієнтів – обіцяють привабливі відсотки і по депозитним вкладам. На поточний момент середня депозитна ставка у кредитних спілках знаходиться на рівні 30-32% річних, а кредитна починається з 35% річних. Проте, використовувати залучені вклади своїх учасників сьогодні можуть далеко не всі кредитні спілки, оскільки багато з них розмістили їх на банківських рахунках в установах, в яких згодом було введено тимчасову адміністрацію і запущено процес ліквідації. Нагадаємо, що держгарантія (виплачується Фондом гарантування вкладів фізичних осіб) у розмірі 200 тис. грн. надається в Україні лише громадянам – фізичним особам. На неї не можуть претендувати не тільки корпорації, а й фінансові організації – і кредитні спілки в тому числі. Владні структури не будуть брати до уваги, що кредитні спілки втратили в проблемних банках не свої особисті кошти, а фінансові активи громадян. Проте, основною загрозою для економічної безпеки кредитних спілок в Україні, на відміну від інших видів фінансових посередників, виявилась фіскальна політика. Мова йде про переведення спілок на загальну систему оподаткування, тобто ліквідація для них пільги зі сплати податку на прибуток. Зі списку доходів кредитних

спілок, які не підлягали оподаткуванню, були виключені внески (пайові та депозити), доходи від операцій з активами (зокрема, відсотки по кредитах і доходи від депозитів кредитних спілок в банках), а також дотації і субсидії. Зміни до Податкового кодексу, прийняті наприкінці 2014 року, змусять кредитні спілки підвищити ставки по своїх позиках і знизити обсяги резервування, що збільшить ризики неповернення коштів їх вкладникам [275].

У ситуації, що склалася, важливого значення набуває державне регулювання та контроль діяльності фінансових посередників. Проте, у скрутну хвилину учасникам фінансового ринку виявилось нікому допомогти. Після звільнення в жовтні 2014 трьох з п'яти членів Нацкомфінпослуг регулятор на певний час залишився без необхідного для прийняття рішень кворуму [273]. Понад три місяці вітчизняний ринок фінансових послуг залишався фактично нерегульованим, у той час як лише шляхом жорсткої державної політики, спрямованої на координацію та контроль діяльності учасників фінансового ринку та стабілізацію їх фінансового стану можна досягти припинення стрімкої руйнації фінансової архітектури економіки країни та стримати падіння рівня економічної безпеки держави. У січні 2015 року президент Петро Порошенко призначив новий склад Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [276, с.95]. Проте поки що, зважаючи на результати проведеного у підрозділі 3.1 аналізу стану вітчизняного фінансового ринку, їх діяльність є недостатньо ефективною.

Аналіз наукової літератури, присвяченої проблемі конкретизації загроз економічній безпеці сучасних фінансових установ, свідчить про те, що на разі ця тематика не знайшла належного відображення у авторитетних дослідницьких джерелах. Питанням конкретизації загроз функціонуванню окремих видів фінансових установ були присвячені роботи багатьох знаних вчених, таких як Добровольська О.В. [277], Гладчук О. М. [278], Горовець Н.О., Горовець М.Г. [279], Тринько Р.І. [280], Вареник В.А., Самура Ю.О. [281], Вовчак О. Д. [282], Вовченко Р. С. [283]. Так, спроби узагальнення ризиків та небезпек, що супроводжують діяльність банківських інституцій, знаходимо у

роботах таких вчених, як Зубок М.І. [284], Коваленко В.В. [285], Алавердов О.Р. [286], Яременко С. М. [287]. Загрозам безпеці страхових компаній присвятили праці Тринько Р. І., Жабинець О. Й. [280] Проте, частіше трапляються дослідження загроз, що є притаманними для певної складової економічної безпеки фінансових посередників, наприклад, Вовченко Р. С. деталізує чинники і загрози фінансовій безпеці банківського сектору національної економіки [283], Вовк В.Я., Вовченко Р. С. розглядають загрози внутрішнього і зовнішнього середовища у контексті забезпечення фінансової безпеки банку [283, 288], Гладчук О. М. [278], Нагайчук Н. Г. [44] цікавляться проблемами фінансової безпеки страхових компаній, Жарій Я.В. досліджує загрози фінансово-інформаційної безпеки банківської системи України [289]. Деякі дослідники фокусують свою увагу на конкретній небезпеці діяльності фінансового посередника, як це робить Мельник С. І. [290]. Найбільш сучасна із розглянутих наукових робіт датується першою половиною 2014 року. Вважаємо, що саме з тієї пори у фінансовій системі України проявились нові види ризиків для економічної безпеки фінансових установ, а традиційні загрози стали ще більш інтенсивними, зважаючи на економічну нестабільність у державі.

Найчисленнішою групою фінансових установ, що провадять діяльність на фінансовому ринку України, є банківські організації. Їх вплив на життя населення та юридичних осіб є дуже великим, адже більшість розрахунків, що проводяться у межах фінансової сфери, опосередковуються банківськими установами. Таким чином, завданням національного значення є підтримка високого рівня економічної безпеки банків задля недопущення дестабілізації економіки держави.

Розглянемо загрози, що супроводжують учасників страхового та банківського секторів фінансового ринку більш детально.

Провідними дослідниками сучасності постійно здійснюються спроби систематизації та класифікації загроз, що супроводжують діяльність вітчизняних фінансових установ, зокрема таких розповсюджених видів

фінансових посередників, як комерційні банки та страхові компанії. Матеріалів, що стосуються проблем ризик-менеджменту суб'єктів господарської діяльності більш ніж достатньо. Проте нині учасники банківського сектору та страхового сегменту фінансового ринку стикнулись із такими видами небезпек, що не були характерними для економіки України з моменту здобуття нею незалежності. Зокрема, мова йде про воєнні дії на Сході країни, політичну кризу, небувалу соціальну напругу. Підсилені тенденціями глобалізації, ці небезпеки уже чинять руйнівний вплив на фінансову систему держави, а їх наслідки у перспективі важко навіть передбачити. Тому тема ідентифікації загроз економічній безпеці фінансових установ знову набуває актуальності, а дане дослідження планується присвятити виявленню таких із них, що не були раніше характерними для фінансових установ з метою визначення необхідних векторів розвитку технологій їх ризик-менеджменту.

Проблема забезпечення економічної безпеки банківських установ та страхових компаній в Україні станом на 2015 рік постала досить гостро, що визнають і науковці-теоретики, і практики ризик-менеджменту. Так, у першому кварталі 2015 року Агенство Aon Plc оприлюднило щорічну мапу політичних ризиків. Цю мапу агенство готує спеціально для британських страхових компаній, щоб інформувати, де стає безпечніше, а де навпаки – не варто займатися бізнесом. Згідно з такою мапою, Україна належить до держав, де зберігаються найбільші економічні ризики у 2015 році. До таких країн також належать Венесуела, низка країн Африки і Центральної Азії. Відповідно до експертної оцінки, для України притаманними є такі види загроз безпеці суб'єктам господарської діяльності, до числа яких належать і банки та страхові компанії, як стан національної валюти, законодавство, політичне регулювання та насилля [291].

Крім того, компанія виокремлює топ-10 ризиків, що чинили найбільший негативний вплив на діяльність суб'єктів господарювання в усьому світі у 2015 році, які можна співвіднести із окремими підсистемами системи економічної безпеки фінансових установ (табл. 3.3). Вважаємо, що така тенденція

продовжитися, і перераховані види ризиків будуть характерними і для фінансового сектору України у 2016 році і в наступних роках.

Таблиця 3.3

Топ-10 ризиків, що чинили вплив на діяльність компаній у різних країнах світу у 2015 році (за рейтингом Агенства Aon Plc)

Місце у рейтингу	Ризик	Підсистема економічної безпеки
1	Втрата/погіршення репутації / втрата бренду	Фінансова
2	Економічний спад / повільне відновлення економіки країни	Фінансова
3	Регулюючі / законодавчі зміни	Політична, юридична (правова)
4	Посилення конкуренції у сегменті ринку	Конкурентна
5	Нездатність залучити або утримати талановитих співробітників	Кадрова
6	Нездатність до інновацій / задоволення потреб клієнтів	Фінансова
7	Призупинення ведення бізнесу з будь-яких причин	Усі підсистеми
8	Виникнення відповідальності перед третіми особами	Юридична (правова)
9	Комп'ютерні злочини / хакерство / віруси / шкідливі коди	Інформаційна
10	Майнова шкода	Майнова

Складено автором на основі [291]

Дійсно, різка девальвація національної валюти чинить сильний негативний вплив на рівень економічної безпеки фінансових установ в Україні (рис.3.15).

Валюта України за рік (якщо рахувати з січня 2014 року по березень 2016 року) подешевшала більш ніж на 239% щодо долара США. Клієнти банків не можуть обслуговувати валютні позики, і кількість проблемної заборгованості стрімко зростає. При цьому фінансовим установам потрібно повертати депозити в доларах або євро, які необхідно купувати уже по набагато вищому курсу. Ці обставини призводять до дефіциту ліквідності банків.

Різде підвищення офіційного курсу НБУ є загрозою для економічної безпеки банків, оскільки саме по ньому перераховується валюта їхніх балансів: банкам довелося перерахувати за підвищеним курсом всі свої кредити, надані у валюті, і шукати гроші для збільшення обсягу власного капіталу. Ті капітали, якими володіли банківські установи, вони змушені були спрямувати на

збільшення резервів, а нових фінансових активів, які потрібні, щоб виконати норматив адекватності капіталу (показує, наскільки капіталу банку вистачає для кредитування та операцій з цінними паперами), на разі немає.

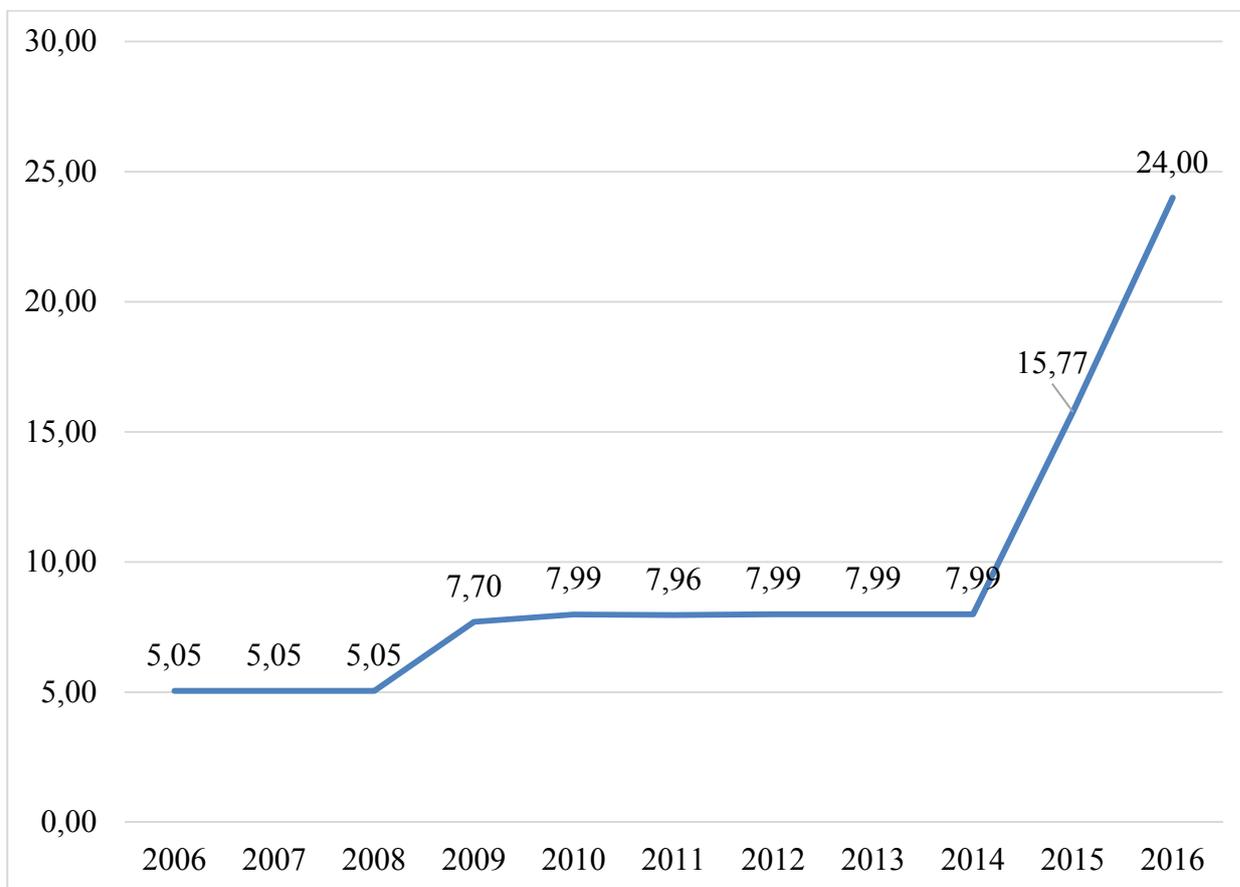

Рис. 3.15. Динаміка курсу долара США до гривні, 2006-2016 роки (станом на 1 січня)

Складено автором за даними [292]

До 2014 року основними видами загроз діяльності банківських установ та їх економічній безпеці визнавались зниження рівня кредитування та депозитних операцій, шахрайство у банківській сфері, низький рівень якості активів банків, втручання інсайдерів у потоки фінансової інформації, втрата клієнтів, напади зловмисників на офіси банків, злочинні дії банківського персоналу, тощо. Названі загрози є характерними для банківських установ, що продовжують працювати нині, у 2016 році. Однак, у період з 2014 року по 2016 рік, сила їх впливу на результати банківської діяльності суттєво посилилась, збитки, спричинені їх реалізацією, у більшості випадків стали катастрофічними.

Одночасно, з'явилися і інші загрози, які донині не були притаманними для учасників банківського сектора. Так, воєнні дії на Сході країни призвели до того, що Постановою від 6 серпня 2014 року Національний банк України наказав банкам України призупинити здійснення всіх видів фінансових операцій в населених пунктах, які не контролюються українською владою. Це означало втрату значної кількості клієнтів, а також фінансових ресурсів, як отримуваних банками від здійснення операцій, так і по причині неповернення їх тими клієнтами, що лишилися на окупованих територіях, і фактично, отримали змогу не розраховуватись із банками за своїми зобов'язаннями. Однак, хоча рішення регулятора і створило суттєву загрозу нормальній діяльності банків, чії філії припинили своє функціонування, з іншого боку воно дозволило мінімізувати ризики життю і здоров'ю персоналу банків, компенсація наслідків яких могла б коштувати установам значних сум їх фінансових ресурсів; дало змогу припинити надання позик, надії на повернення яких у ситуації, що склалась із початку 2014 року в Україні, майже не лишалось.

Серед загроз, які можна віднести до переліку нетипових для економічної безпеки банківських установ до 2015-2016 років, варто назвати неконтрольований та стрімкий розвиток розрахунків за допомогою віртуальних цифрових валют. Їх існування саме по собі уже є загрозою для банків – адже частина фінансового обороту країни переходить у віртуальний позабанківський сектор, розширюючи межі тіньової економіки держави. У Національного банку України на разі немає інструментарію для контролю операцій, пов'язаних із використанням віртуальних валют, оскільки більшість із них проводиться у недоступних для нагляду регулятора платіжних системах. Навіть ті фінансові операції, що є цілком легальними і здійснюються за посередництва банківських інституцій, є джерелом загрози для останніх – адже їх завданням у такому випадку є забезпечення безпеки платежів, що на практиці зробити не можливо. Помилки ж у розрахунках, втрата коштів клієнтів через неуважність, кібератаки або технічну несправність систем може обернутись для банків судовими

позовами та скаргами, що спричинить необхідність витрачання фінансових ресурсів на сплату компенсацій і штрафів, втрату клієнтів та ділової репутації.

Традиційною проблемою українських банків, що негативно впливає на стан їх економічної безпеки, є те, що пасиви, якими вони володіють, є надто дорогими, активи – неякісними, а кредитні портфелі характеризуються надмірним рівнем ризику. Наслідком цього стали непоодинокі факти банкрутства та ліквідації банків в Україні у останні два роки та введення для управління банківськими установами тимчасової адміністрації. Звісно, для цього не завжди були лише економічні передумови. Політична нестабільність та факт тісного зв'язку в Україні між політичними силами та банківськими капіталами також згадуються у засобах масової інформації серед основних причин різкого скорочення кількості банків. Саме тому політичні загрози економічній безпеці українських банків та банків із іноземним капіталом, що провадять свою діяльність в Україні, можна назвати чи не основними для банківського сектору на початку 2016 року.

Якщо політичні впливи на діяльність банків є більше характерними для великих гравців банківського бізнесу, для невеликих банків основною загрозою нині залишається нестача капіталу для здійснення активних операцій. Як і для інших суб'єктів малого бізнесу в Україні, малому банківському бізнесу гостро бракує фінансової підтримки. Банки 3 та 4 груп не були системоутворюючими для Національного банку України та банківської системи України (мова ведеться про класифікацію банківських установ, що діяла до 2016 року). Тому розраховувати на підтримку регулятора їм не доводилося, а збільшити обсяги власного капіталу до нещодавно оновленого законодавством рівня їм могла дозволити лише фінансова допомога акціонерів. Але варто враховувати і те, що далеко не всі власники готові надавати допомогу своїм банкам в необхідних обсягах. Цей факт на тлі зниження довіри населення до банківської системи ускладнює можливість невеликих банків боротися за нових клієнтів із більшими колегами та вистояти у конкурентній боротьбі.

Найбільша проблема у реально діючих малих банків (що не належать до числа установ, створених лише з метою відмивання коштів) – це нестача ліквідності. Велика частина ліквідності сконцентрована у великих і найбільших банках. Тому у перспективі для підтримання належного рівня фінансової безпеки держави, що ґрунтується на безпеці банківського сектора, необхідно розробити механізми стратегічної фінансової підтримки малого банківського бізнесу, адже закриття навіть невеликих банків означає звернення їх клієнтів до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, що у кінцевому підсумку перетворюється на фінансові витрати держави та призводить до суттєвого зниження рівня довіри населення до учасників та регуляторів фінансового сектору країни [293, с.169-171].

Проблема зростання обсягів в Україні тіньового капіталу, що легалізується через різні види фінансових інструментів і при посередництві банківських установ виводиться за кордон [294], стала приводом до того, що Національний банк України в листі від 18.12.2015 р № 25-02002/101317 визначив перелік операцій, за якими банки повинні робити всебічний аналіз і перевірку документів своїх клієнтів. Під такі операції, зокрема, підпадають: купівля іноземної валюти з метою перерахування за межі України; перерахування іноземної валюти за межі України; перерахування коштів у гривнях на користь нерезидентів через кореспондентські рахунки банків-нерезидентів, відкриті в уповноважених банках або через філії уповноважених банків, відкриті на території інших держав; надання згоди на обслуговування операцій за договором отримання резидентами кредитів, позик, поворотної фінансової допомоги в іноземній валюті від нерезидентів. Таким чином, перелік загроз економічній безпеці банківських установ можна доповнити ризиком зростання кількості та обсягів перерахованих операцій, що неминуче викличе інтерес до установи з боку контролюючих органів, який може означати початок численних перевірок і витрати часових, трудових і фінансових ресурсів, та завдати невинуватої шкоди діловій репутації установи [293, с. 172].

Станом на 1 березня 2015 року показник Н2 (норматив адекватності регулятивного капіталу) по всій банківській системі склав 7,37%, а повинен бути за нормами не менше 10%. Цей норматив є важливим індикатором рівня економічної безпеки банків, і його в першому кварталі 2015 року порушили всі банківські установи в Україні. Національний банк України зміг домовитися з МВФ про відстрочки щодо термінів виконання банками цього нормативу – до докризового рівня показник адекватності регулятивного капіталу потрібно поетапно повернути до 1 лютого 2018 року. Також НБУ зажадав від банків усунути до 2017-2019 рр. інші порушення економічних показників, які сталися через з падіння курсу гривні. Сподіваємось, такі послаблення у вимогах дадуть вітчизняним банкам можливість поліпшити рівень їх економічної безпеки у перспективі.

Проте для цього власникам банків, включаючи державні і закордонні банківські установи, необхідно негайно збільшити розмір їх капіталу. Тільки за рахунок внесення нових інвестицій в капітал банків можна привести до належного рівня значення показника Н2 і дати можливість банківській системі працювати надалі, формуючи міцне підґрунтя для забезпечення фінансової безпеки держави. Якщо ж власники не збільшать капітал своїх банків, їм загрожуватиме банкрутство та ліквідація.

Ще однією суттєвою проблемою банківського сектору є тотальна втрата довіри споживачів банківських продуктів і послуг до банківських установ. За даними Національного банку України, за підсумками 2014 року обсяг гривневих депозитів скоротився на 23%, а валютних – на 40%.

Протягом січня-грудня 2015 року обсяг депозитів фізичних та юридичних осіб у національній валюті збільшився на 6,2%. Проте, обсяг депозитів в іноземній валюті в 2015 році зменшився на 32,1%. Зокрема, обсяг депозитів фізичних осіб у грудні 2015 року зменшився на 4,8% — до 8,7 млрд дол., юридичних осіб — на 5,9% до 4,5 млрд дол.

Лише за березень 2016 року обсяг депозитів у національній валюті зменшився на 2,0% (з початку року на 5,7%) – до 345,2 млрд. грн., що відбулося

за рахунок зменшення залишків на рахунках фізичних осіб на 4,1% (з початку 2016 року на 10,1%) – до 176,3 млрд. грн., водночас вклади юридичних осіб збільшилися на 0,2% (з початку року вони зменшилися на 0,6%) – до 168,9 млрд. грн. [295].

Фінансовим посередникам, що надають послуги зі збереження та інвестування активів, як це роблять банківські установи, нині доводиться стикнутись із загрозою вилучення переданих в управління фінансових активів по причині паніки їх клієнтів: налякані нестабільністю та воєнними діями громадяни продовжують масово забирати депозити з банківських рахунків, перестають здійснювати страхові внески. У банківському секторі основною загрозливою тенденцією нині є відсутність вільної готівки для проведення поточних розрахункових операцій, виплати депозитів, термін дії яких скінчився, проведення активних банківських операцій. Водночас МВФ вимагає перевірити усі банківські установи на предмет стійкості роботи в екстремальних ситуаціях (провести так звані стрес-тести). Проте, така перевірка вимагатиме додаткових часових, фінансових та трудових ресурсів, яких у сучасних банків і так обмежена кількість.

Відсутність вільної готівки у банківських установах багато у чому пояснюється фактом неповернення банкам виданих кредитів. Якість кредитних портфелів банків сильно погіршилась. Питання повернення кредитів жителями Криму та міст на Сході України також залишається відкритим.

Як і у попередні роки, у 2016 році для банківського сектору характерними є загрози нестабільності курсу національної грошової одиниці, стрімке зростання вартості іноземних валют та їх дефіцит на міжбанківському ринку, інфляційні коливання, схильність населення до заощадження власних коштів без залучення до цього процесу банківських інституцій, низька ефективність регуляторної політики Національного банку України, пограбування, крадіжки, рейдерські атаки, тощо. Більшість із названих загроз є притаманними і для інших видів фінансових установ, зокрема і для другої за чисельністю групи фінансових посередників в Україні – страхових компаній. Фахівцями

Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (Нацкомфінпослуг), станом на початок 2016 року виокремлюються такі загрози економічній безпеці професійних учасників страхового ринку, як недостатнє використання потенціалу державно та приватного партнерства у страхуванні; використання страхування для оптимізації оподаткування суб'єктів господарювання (схемне страхування); невисокий рівень капіталізації та низька якість активів; демпінг, який призводить до дисбалансу зобов'язань та можливостей їх виконання, збільшення ризику банкрутства; низька якість страхових послуг, що призводить до порушення прав споживачів; недостатнє охоплення страховими послугами населення внаслідок низького рівня знань, довіри та страхової культури. Доцільно зауважити, що низький рівень фінансової грамотності населення стояв на заваді активного розвитку фінансового ринку України ще у період стабільної економічної ситуації у державі [293, с. 173].

Попри сильний вплив зовнішніх небезпек на стан вітчизняних фінансових установ, зокрема банків та фінансових компаній, не варто забувати і про загрози внутрішнього походження. У більшості випадків внутрішні загрози на страховому ринку виникають внаслідок неефективного фінансового менеджменту фінансових компаній, зокрема, не врівноваженої тарифної політики, кредитних ставок і незбалансованого розміщення страхових резервів та вільних банківських активів за напрямками і термінами. Так, допущення помилок при розрахунку тарифної або процентної ставки може призвести до втрати конкурентних переваг фінансової установи на ринку внаслідок необґрунтованого завищення (заниження) розміру страхової премії або банківської комісії.

Важливим завданням різних видів фінансових установ в рамках забезпечення економічної безпеки страхового ринку та банківського сектору є формування збалансованих страхових та кредитних портфельів. Проблемою вітчизняного страхового ринку є те, що більшість страхових компаній відшкодовує власні витрати за рахунок нових страхових премій та надходжень,

не приділяючи значної уваги взятими на себе зобов'язаннями по формуванню страхових резервів. Банки вчиняють так само, погашаючи депозити, термін виплати яких настав, фінансовими активами, по яким іще не прийшов строк виплат.

На певну увагу при дослідженні фінансової безпеки страхового ринку заслуговує питання ефективного розміщення коштів страховиків, представлених у формі страхових резервів. Не останню роль у цьому процесі традиційно відіграє і банківський сектор. Страхові компанії повинні сформувати власні інвестиційні портфелі таким чином, щоб вчасно і в повному обсязі виконувати взяті раніше зобов'язання перед власниками страхових полісів, внаслідок чого наглядові органи могли б чітко регламентувати напрями розміщення активів і частку, яку має займати кожен вид активу в загальному інвестиційному портфелі страхової компанії.

Нині інтенсифікуються такі загрози економічній безпеці страхових компаній, як втрата фінансової стійкості через ускладнення доступу компаній до кредитних та інвестиційних ресурсів, скорочення обсягів клієнтської бази, ріст кількості та розмірів страхових виплат. Таку ситуацію пояснити нескладно: криза у банківському секторі обмежила фінансові ресурси, які банки раніше спрямовували на кредитування, у тому числі і страхових компаній; інвестори та іноземні компанії, філії яких провадили свою діяльність в Україні, потрапивши у фінансову скруту усі вільні кошти скерували на стабілізації основних напрямків свого бізнесу, підтримку власного фінансового благополуччя та санації материнських компаній. Фінансово-економічна криза торкнулась і вітчизняного ринку праці, спричинивши хвилю безробіття та зменшення розмірів заробітної плати працівників, переведення їх на неповний робочий день, що змусило широку верству населення перейти від режиму споживання до режиму заощадження та перестати сплачувати страхові внески або ж взагалі не звертатись до послуг страхових компаній. Водночас, розгортання на теренах вітчизняної економіки кризових явищ викликало хвилю страхових випадків, виплати по яким повинні були здійснювати компанії не зважаючи на фінансову

скруту. Глобалізація страхового ринку лише посилила негативну дію названих чинників: активно користуючись послугами перестраховання ризиків за кордоном, вітчизняні страховики не забезпечити належні страхові виплати своїм клієнтам, оскільки компанії-флагмани світового страхового ринку та лідери у сфері послуг перестраховання, першими потрапили під вплив кризи та відчували необхідність фінансової підтримки через велику кількість заяв про виплати страхових відшкодувань.

Ще однією сучасною загрозою економічній безпеці страхових компаній, що останнім часом усе частіше набуває форми конкретних випадків, є шахрайство [296, с.71-104]. Опортуністична поведінка учасників ринку страхових послуг, як тих, що такі послуги надають, так і їх споживачів, несуть у собі загрозу фінансових втрат, руйнування ділової репутації компанії, зменшення кількості клієнтів, тощо. Дії зацікавлених осіб, що переслідують мету отримання особистої вигоди, і таким чином, чинять шкідливий вплив на стан економічної безпеки страхової компанії, можна умовно поділити на дві форми прояву: це дії некоректні та дії незаконні. Некоректні дії може чинити персонал страхової компанії, наприклад, затягуючи страхові виплати відмовками про тривале оформлення документів; рекламуючи потенційним клієнтам компанію-конкурента за попередньою з тою домовленістю; нераціонально використовуючи свій робочий час на власні потреби; неухважно або неввічливо ставлячись до клієнта. До незаконних дій можна віднести продаж чистих бланків страхових полісів, крадіжки та реалізацію чи використання на власний розсуд баз даних клієнтів компанії, внесення у страхові документи неправдивих відомостей про фізичних, юридичних осіб чи матеріальні цінності, що призводить до завищення суми страхового відшкодування або заниження розмірів страхових внесків. З іншого боку, дійсний або потенційний клієнт і сам може надавати персоналу компанії дані про об'єкт страхування або страховий випадок, які не відповідають дійсності. Усвідомлюючи це, співробітники страховика повинні ретельно перевіряти усю надану їм інформацію та сумлінно ставитись до покладених на них обов'язків,

адже, недобросовісний працівник може спричинити для страхової компанії більший збиток, ніж шахрай, що є сторонньою особою.

Фінансова глобалізація призвела до інформаційного буму. Вітчизняним злодіям стали відомі методи та механізми шахрайства, що були вигадані та успішно використовувались у багатьох країнах світу, а світова економічна криза збільшила число українців, що через втрату роботи або інших джерел доходу опинились на межі бідності та знесилені відчаєм, нині готові випробувати різні форми страхового шахрайства для отримання виплат. Тому, основні види сучасних загроз для економічної безпеки страхових компаній пов'язані саме з людським фактором. Їм потрібно ретельніше відбирати персонал, особливо тих працівників, що мають доступ до економічної, фінансової інформації та клієнтської бази, а також більше уваги приділяти роботі з клієнтами, аби у погоні за додатковими прибутками, не втратити наявні фінансові активи та ділову репутацію [297, с.82].

Загрози економічній безпеці, пов'язані із еволюцією продуктового ряду страхування та активною імплементацією інформаційних технологій до процесів надання страхових послуг, щороку стають усе більш відчутними. Так, онлайн-страхування в останні декілька років набирає великої популярності, у зв'язку з цим актуалізуються загрози, що виникають із придбанням електронного страхового полісу. Електронний страховий поліс – це страховий поліс в електронному вигляді, при цьому він має юридичну силу, рівну звичайному паперовому екземпляру страхового полісу або, як його називають, договору страхування. Згідно із Законом України «Про електронні документи та електронний документообіг» [298], електронний поліс має таку ж юридичну силу, що і друкарський документ з «мокрою» печаткою.

Для того, щоб отримати електронний поліс, клієнтові необхідно розрахувати вартість страхового полісу, заповнити свої особисті дані і сплатити онлайн за допомогою банківської карти. Після цього співробітник страхової компанії відправляє на електронну пошту страховий поліс в електронній формі, у вигляді файлу формату pdf, який відповідає заявці, після чого клієнт за

бажанням може роздрукувати його. Електронний поліс страховик підписує, використовуючи електронний цифровий підпис, який має юридичну силу звичайного підпису і мокрої печатки.

Під час здійснення он-лайн страхування, ймовірним є виникнення таких обставин, як неправильно здійснений розрахунок вартості поліса, технічні збої у роботі обладнання, затримка у отриманні страховиком інформації щодо придбання поліса. Крім того, оформляючи поліс, особа фактично завантажує особисту інформацію у мережу Інтернет, де її можуть викрасти та використати у власних цілях кіберзлочинці. Необхідно відмітити, що нині страхові компанії додатково відправляють клієнтові поштою або кур'єром паперовий екземпляр страхового полісу, але у найближчому майбутньому така практика, ймовірно, буде припинена, і у клієнта, що через технічні причини не отримає електронний поліс, не буде доказів для підтвердження факту його оформлення (окрім документу з банку про його оплату, однак, використання банківських карток у розрахунках також є фактором ризику у сучасних умовах).

Наведені загрози є характерними для споживачів послуг страхових компаній. Однак і для самих страховиків та їх економічної безпеки он-лайн страхування також несе додаткові ризики. По-перше, електронні поліси можна підробити – рівень розвитку техніки та технологій на разі дозволяє це зробити. Згодом по підробленому полісі шахраї можуть отримати компенсацію, при чому як за страховий випадок, що дійсно мав місце, так і при «розіграній» страховій ситуації. По-друге, неправильне заповнення або помилки у розрахунках вартості полісів стануть проблемами страхових компаній, оскільки оплата полісів банківськими картками дистанційно викликатиме труднощі повернення коштів у випадку, якщо клієнт не буде погоджуватись із новими умовами страхування та забажає відмовитись від послуги.

Традиційними для страхових компаній на початку 2016 року залишаються такі види загроз економічній безпеці, як шахрайство зі страховими полісами, зменшення попиту на послуги, втрата активів, переданих в управління інвестиційних компаній, збільшення кількості страхових випадків.

За даними Національної асоціації кредитних спілок України та Нацкомфінпослуг, найбільш значимими для стану економічної безпеки цих фінансових установ є такі види загроз, як можливість втрати неприбуткового статусу, залежність погашення кредиту від факторів, на які не впливає менеджер, наприклад втрата здоров'я або звільнення з роботи учасника; необхідність узгодження чинного законодавства, що регулює відносини кооперативної та фінансової діяльності; необхідність підтримки державою сфери споживчої кооперації у фінансовому секторі; слабка ринкова позиція порівняно із іншими видами фінансових установ; зменшення кількості та обсягів вкладів та кредитів; скорочення кількості членів кредитних спілок; зростання відсотка простроченої заборгованості за кредитами; необхідність підвищення вартості послуг. До наведеного переліку можна додати такі види загроз економічній безпеці кредитних спілок, як запровадження реєстраторів розрахункових операцій в кредитних спілках; відсутність права фізичним особам – підприємцям, фермерським господарствам, кооперативам та неприбутковим організаціям користуватися послугами кредитних спілок, що суттєво знижує кількість їх потенційних клієнтів; відсутність механізму гарантування вкладів членів кредитних спілок; незадовільний стан корпоративного управління в кредитних спілках; недостатність гарантій захисту прав членів кредитних спілок як співвласників та споживачів їх послуг; недосконалість системи пруденційного нагляду на ринку кредитних установ.

Коротко зупинимось на загрозах, що є характерними для економічної безпеки недержавних пенсійних фондів. Так, серед основних небезпек можна назвати створення «внутрішніх» кептивних фондів зі спотвореними цілями та перерозподілом ресурсів на користь засновників. Такі фонди, очевидно, не максимізуватимуть чисті активи своїх учасників за прийнятного рівня ризику, оскільки матимуть відмінні від статутних цільові установки діяльності, що неминуче спричинить втрату довіри населення до цього виду фінансових установ. Досить суттєвою в умовах нестабільності фінансових ринків та інформаційної непрозорості діяльності багатьох компаній залишається загроза

невірної оцінки менеджерами фондів вартості активів, у які планується інвестувати фінансові ресурси з метою їх збереження та примноження. Регуляторні заборони окремих напрямків розміщення коштів вкладників формують обмежений простір для ефективного управління інвестиційним портфелем недержавних пенсійних фондів в Україні. Наявність необґрунтованих кількісних обмежень щодо структури активів фондів ускладнює мобільність руху інвестиційних капіталів. Негативний вплив названих загроз посилюються через недостатній рівень повноважень Нацкомфінпослуг у сфері контролю за станом управління активами фондів та нерегульованість системи відносин між учасниками фондів та органами управління цих фінансових установ.

Загрозами економічній безпеці фінансових компаній та ломбардів, як і у попередні роки, за даними Нацкомфінпослуг залишаються відсутність на законодавчому рівні дієвого механізму захисту прав довіртелів фондів фінансування будівництва житла; відсутність спеціального закону з питань ломбардної діяльності; законодавча нерегульованість використання факторингу в колекторському бізнесі і, як наслідок, незахищеність громадян перед колекторами; обмеженість доступу споживачів фінансових послуг до інформації про діяльність цих видів фінансових установ. Цей перелік можна доповнити такими видами загроз, як недостатність джерел фінансування діяльності, відсутність філіальних мереж для збільшення кількості клієнтів, високий рівень ризиків функціонування та жорстка конкуренція з боку традиційних фінансових посередників.

Серед новітніх загроз інформаційній складовій економічної безпеки усіх без винятку видів фінансових установ можна виокремити маніпуляції із інформацією. Способів таких маніпуляцій щороку стає усе більше; інколи вони вражають своєю технічною складністю та віртуозним виконанням. В якості конкретних прикладів інформації, здатної стати об'єктом маніпуляцій інсайдерів, експерти наводять наступні: контакти перспективних клієнтів, інформація про рахунки і операціях по ним, дані про заробіток топ-менеджерів

і відомості зі скорингової системи (для банків), інформація про заплановану зміну керівництва, нову тактику розвитку, впровадження передової технології. На сьогоднішній день в Україні, в банківській та страховій сферах зокрема, найбільш актуальним завданням керівництва компаній є захист клієнтських баз. Саме їх інсайдери намагаються вивести за межі установи. На другому місці внутрішні документи, що регулюють фінансові операції, параметри фінансових продуктів та послуг, ноу-хау, тощо.

Для інсайдерів банківських установ, інвестиційних фондів, недержавних пенсійних фондів становлять чималий інтерес і бази залишків за рахунками. Вони можуть бути використані, наприклад, для подальшого перепродажу, махінацій з банківськими картами, рахунками клієнтів. Якщо така база потрапляє у користування злочинця, то страждає в першу чергу публісیتی фінансової установи: клієнт приходиться до висновку, що довірив свої кошти не цілком надійній організації [293, с.176-177].

У ситуації, що склалася, важливого значення набуває державне регулювання та контроль діяльності фінансових посередників. Проте державні регулятори, зокрема Національний банк України, починають проводити масові перевірки фінансових установ, чим обмежують та паралізують їх роботу. Зокрема, під слухним приводом, НБУ спрямовує у банківську установу куратора, який своїми діями із майном банку досить часто доводить його до банкрутства. Він не дає банку змоги нормально провадити діяльність, втручається у процес погашення кредитів, не дозволяє повертати депозити фізичним особам, що і призводить до падіння репутації банку, судових позовів, невдоволення клієнтів та паніки серед громадян, що обслуговуються у даній установі.

Після припинення банком нормальної функціональної активності, НБУ вводить тимчасову адміністрацію, яка згідно Закону України «Про банки і банківську діяльність» [145] має вжити усіх можливих заходів для відновлення платоспроможності банку. Але на практиці представники такої адміністрації

часто за так званими «сірими схемами» вилучають активи банку, що у кінцевому підсумку стає причиною їх банкрутства.

Жахливим наслідком кризи банківської системи для економічної безпеки держави є те, що юридичні особи, які мають рахунки в банку, банкрутують та ліквідують свій бізнес. В результаті цього спостерігаємо загальне падіння економіки, зростання безробіття, падіння виробництва і підвищення рівня інфляції (рис.3.16).

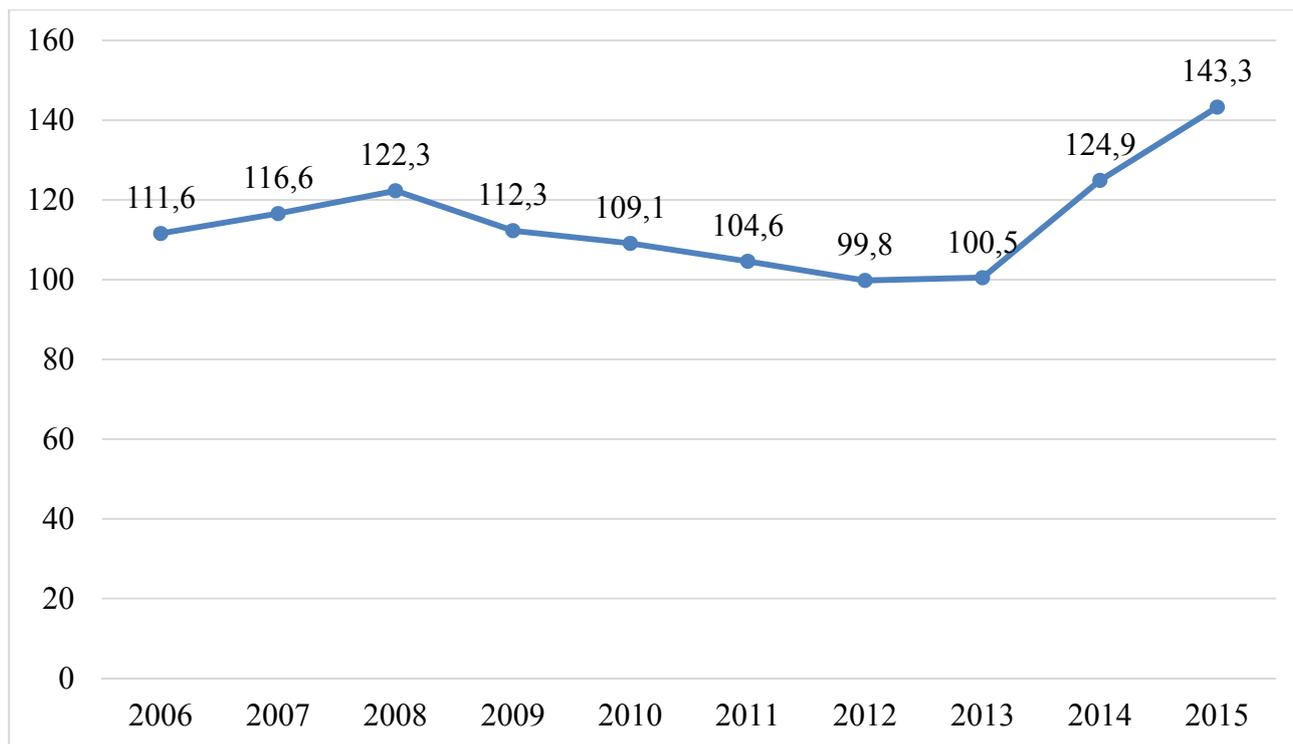

Рис. 3.16. Значення індексу інфляції в Україні, 2010-2016 роки

Складено автором за даними [299]

Отже, економічні реалії, у яких провадять свою діяльність фінансові установи України, виступають нині сприятливим середовищем для формування численних видів загроз ефективній роботі фінансових посередників. Питання конкретизації, узагальнення та надання характеристики основним загрозам економічній безпеці фінансових установ залишається актуальним, оскільки формування точного їх переліку є необхідними етапом розробки механізму ризик-менеджменту та процесу управління системою економічної безпеки професійних учасників ринку фінансових послуг.

Складність надання характеристики загрозам економічній безпеці фінансових установ полягає у тому, що еволюція фінансової системи, стимульована попитом на нові види фінансових інструментів, спровокувала появу великої кількості різних видів фінансових посередників. Специфіка їх діяльності обумовлює виникнення нетрадиційних, притаманних лише їм, форм небезпек та ризиків. Водночас, існують і такі види загроз, що є характерними для усіх без винятку фінансових установ, не залежно від особливостей їх функціонування. Враховуючи це, доцільно окреслити перелік загроз діяльності суб'єктів фінансового сектору економіки, що найбільш очевидно проявились на даний момент в Україні, аби на їх основі сформувані напрямки зміцнення стану їх економічної безпеки у перспективі.

Однак, воєнні дії у державі, економічний спад та фінансова нестабільність породжують усе нові їх форми, тому ця тема не втрачає актуальності, а роботи згаданих науковців потребують перегляду та оновлення у напрямку розширення списку пропонованих ними загроз та узагальнення їх для формування універсального переліку для усіх видів фінансових посередників.

Таким чином, до найбільших загроз економічній безпеці фінансових установ доцільно віднести наступні:

- загальний економічний спад;
- девальвацію національної валюти;
- нестійкість та непередбачуваність валютних курсів;
- дефіцит ліквідності;
- втрату ділової репутації;
- втрату клієнтів та їх довіри до установ і компаній;
- вилучення фінансових активів зі збереження і управління;
- зниження попиту на фінансові послуги;
- низький рівень регулятивного і резервного капіталів;
- падіння доходів населення і його нездатність виконувати свої фінансові зобов'язання;
- скорочення кредитних та інших видів фінансових операцій;

- неефективність фінансового менеджменту;
- шахрайство;
- політичну нестабільність;
- воєнні дії у державі;
- активізацію рейдерських атак;
- недоліки у організації державного регулювання і нагляду.

Отже, на початок 2016 року для фінансових установ України характерною є велика кількість як традиційних загроз їх економічній безпеці, так і новітніх небезпек, з якими компаніям ще належить навчитись боротись, оскільки без цього їх стабільна і рентабельна діяльність у найближчій перспективі буде неможливою (таблиця 3.4).

Таблиця 3.4

Конкретизація основних загроз системі економічної безпеки фінансових установ як елемент SWOT-аналізу

Сильні сторони	Слабкі сторони
<ul style="list-style-type: none"> - відсутність стереотипів щодо механізмів формування систем економічної безпеки; - широкі мережі філій та представництв; - доступність фінансових послуг. - 	<ul style="list-style-type: none"> - нездатність залучити нових клієнтів; - відсутність джерел фінансування; - обмеженість корпоративних ресурсів; - неефективні комунікації; - низький рівень транспарентності; - відсутність належного інформаційно-аналітичного забезпечення функціонування систем економічної безпеки; - неефективна цінова політика.
Можливості	Загрози
<ul style="list-style-type: none"> - вихід на зовнішні ринки фінансових послуг; - зниження рівня конкуренції; - залучення акціонерного та інвестиційного капіталу; - розширення клієнтської бази; - розширення асортименту фінансових послуг і продуктів; - підвищення рівня ділової репутації. 	<ul style="list-style-type: none"> - негативні тенденції на фінансовому ринку; - втрата довіри клієнтів; - коливання валютних курсів; - надмірний контроль з боку державних регуляторів; - невиконання клієнтами своїх зобов'язань; - зміни в оподаткуванні; - відсутність фахівців з управління фінансово-економічною безпекою на ринку трудових ресурсів - шахрайство; - втягнення установ у процеси відмивання коштів, отриманих незаконним шляхом.

Складено особисто автором

Без вжиття належних заходів щодо підтримки високого рівня економічної безпеки фінансових установ у найближчі роки фінансовий сектор України

очікує суттєва втрата кількості його професійних учасників, а населення та юридичних осіб – стабільне зростання цін на фінансові послуги і продукти [276, с.95-97].

Таким чином, важливим теоретичним і практичним завданням є формування механізмів протидії негативному впливу на результати господарської діяльності фінансових установ та розробці пропозицій щодо стратегій забезпечення економічної безпеки фінансових установ в Україні, вектори яких будуть спрямовані на мінімізацію найбільш загрозливих факторів впливу на діяльність фінансових посередників

3.3. Оцінювання рівня економічної безпеки споживачів фінансових послуг як засіб запобігання ризику невиконання зобов'язань клієнтами фінансових установ

Проведені дослідження стану фінансового ринку України та небезпек, що загрожують нормальній діяльності вітчизняних фінансових компаній, довели, що у 2016 році стан фінансової системи характеризується як нестабільний. У різних сегментах фінансового ринку можна прослідкувати тривалі негативні тенденції. Під впливом політичної кризи і військових дій на сході країни, вони найближчим часом можуть інтенсифікуватись. Уже нині ряд банків опинились у ситуації, коли їм є притаманним ризик банкрутства, страхові компанії активно згортають діяльність в регіонах, велика частина кредитних спілок та компаній з управління активами збираються припинити свій бізнес. З одного боку, причиною, а з іншого – результатом цих обставин є втрата довіри населення до фінансових інститутів, породжені нездатністю до виконання ними своїх зобов'язань і відсутність прозорої інформації щодо їх діяльності та господарських перспектив. Навіть беручи до уваги ряд істотних загроз для функціонування сучасних фінансових установ, у тому числі нестабільність валютного курсу, грошово-кредитну політику, спрямовану на зниження банківської ліквідності, фіскального тиску на страховиків і компаній

кредитного сектора, тривале і стрімке зростання інфляції, головна загроза економічній безпеці фінансових інститутів є зростання схильності громадян України до економії ресурсів замість того, щоб їх інвестувати і примножувати, тобто перехід від інвестицій до заощадження, і припинення користування послугами фінансових установ. Така поведінка є передбачуваною, оскільки швидке зростання цін, девальвація національної валюти і зростання рівня безробіття призводять до скорочення обсягів середнього класу, представники якого традиційно формували більшість користувачів послуг вітчизняних фінансових інститутів. Маючи це на увазі, в тих умовах, які економіка України відчуває на собі в даний час, питання економічної безпеки фінансових установ слід розглядати в контексті економічної безпеки особистості, кожного окремого громадянина, який потенційно може бути замовником фінансової послуги. Причинно-наслідковий зв'язок, який існує між станом економічної безпеки фінансової установи, фінансової системи та національної безпеки, було доведено у попередніх розділах даного дослідження. Таким чином, оцінка економічної безпеки кожного громадянина України, особливо тих із них, що планують стати користувачами послуг фінансових установ, а, отже, елементом фінансової системи, нині є важливою науковою задачею. Його рішення буде мати суттєве практичне значення для стану економічної безпеки фінансових установ, які зможуть уникнути збитків, спричинених недобросовісними клієнтами, а також для органів, відповідальних за стабільність і життєздатність економіки країни.

Проблема забезпечення економічної безпеки особистості розглядається в дослідженнях таких вчених, як Дарнопих Г. Ю. [300], Древаль Ю. Д. [301], Ложкін Г. [302], Оськіна О.А. [303], Чубукова О.Ю., Воронкова Т.Є. [304]. Проте, питання універсальної системи оцінювання стану економічної безпеки, що підходить для використання всіма фінансовими установами з метою посилення ефективності функціонування їх системи економічної безпеки залишаються недослідженими, в той час як більшість загроз, які впливають на їх умови і результати проведених операцій, є типовими для всіх видів

професійних учасників фінансового ринку. До того ж, ймовірно, найбільш значною небезпекою для фінансових установ в даний час залишається втрата споживачів фінансових послуг. Проте, розширення клієнтської бази за рахунок осіб, які не пройшли ретельну перевірку їх економічної безпеки для фінансових установ може означати можливість втрати ними фінансових активів або ділової репутації. Таким чином, існує необхідність у оцінюванні стану економічної безпеки існуючих і потенційних клієнтів фінансових установ з метою запобігання шахрайським діям з їх боку.

Усвідомлення необхідності врахування стану економічної безпеки особи, яка бажає стати клієнтом фінансової установи, при вирішенні питання про її доцільність надання їй фінансової послуги, актуалізує проблему вибору інструментів діагностики стану економічної безпеки потенційного споживача фінансових послуг. Фахівці в області безпеки банківських установ використовують широкий спектр методів і методик для визначення фінансової стійкості і надійності позичальника (в даному випадку, мова йде про кредити). Ці процеси включають в себе: методику оцінки платоспроможності позичальника із використанням скорингової моделі [305, с.196], андеррайтинг, методи рейтингування тощо [306-310]. Проте, інші види фінансових установ, не так професійно та ретельно ставляться до перевірки потенційних клієнтів. Це зрозуміло, тому що саме кредитні установи найбільше потрапляють під ризик втратити свої фінансові активи, в той час як при наданні інших видів фінансових послуг, як правило, навпаки, фінансова установа здобуває можливість отримувати фінансові кошти від клієнта, за надання натомість фінансових продуктів або послуг. Проте, результат співпраці з особою, рівень економічної безпеки якої є низькою, може коштувати фінансовій установі втрати ділової репутації або не отримання належної оплати своїх послуг, на які компанія розраховує, або як мінімум призвести до втрати часових і людських ресурсів на консультаційні послуги особам, які в кінцевому рахунку, не можуть собі їх дозволити. Крім того, оцінювання економічної безпеки забезпечує набагато глибшу діагностику стану потенційного клієнта та його схильності і

здатності до використання фінансових послуг, ніж одне тільки визначення рівня індивідуального фінансового потенціалу. Під час оцінювання стану економічної безпеки клієнта будуть визначені проблемні аспекти економічного життя громадянина, що дозволить фахівцям фінансових установ обрати та запропонувати для нього такі фінансові послуги, які будуть відповідати його поточним потребам найкращим чином, та домогтися вищого рівня адресності під час обслуговування. Отже, своєчасне оцінювання економічної безпеки споживачів фінансових послуг фінансовими установами дозволить їм не тільки зберегти трудові, часові та фінансові ресурси, але і отримати можливість уникнути деяких додаткових ризиків, які пов'язані з ненадійними клієнтами. Якщо на рівні влади зобов'язати фінансові установи надавати результати оцінювання економічної безпеки особам, що пройшли цю процедуру, можна значно підвищити рівень фінансової грамотності населення, що є одним із важливих завдань загально національного значення в даний час. Таким чином, вигоди від формування інструментарію оцінювання стану економічної безпеки споживачів фінансових послуг і його подальшого використання в практиці роботи фінансових установ є очевидними. Проблема полягає у відсутності глибоких наукових, в яких було б зроблено спроби формування методики оцінювання стану економічної безпеки громадян України.

Таким чином, необхідно запропонувати методологічні підходи до проведення процесу оцінювання поточного стану економічної безпеки потенційних споживачів фінансових послуг, використання яких на прикладному рівні у вітчизняних фінансових установах дозволить останнім обирати надійних осіб, щоб сформувати свою клієнтську базу, що буде мати позитивний вплив і на забезпечення їх власної економічної безпеки. Для цього необхідно:

- встановити перелік ознак, що характеризують різні аспекти фізичного, ментального та фінансового стану та результатів діяльності потенційного споживача фінансових послуг, для визначення параметрів, оцінка яких надасть

змогу провести діагностику стану кожного окремого компонента економічної безпеки особистості;

- дати роз'яснення щодо того, як використовувати інструменти, запропоновані для оцінювання стану економічної безпеки споживачів фінансових послуг;

- розробити графічний інструмент для представлення результатів аналітичної роботи для задоволення інформаційних потреб осіб, зацікавлених у підтримці високого рівня економічної безпеки фінансових установ та різних категорій стейкхолдерів установ.

Розробку інструментів для оцінювання стану економічної безпеки споживачів фінансових послуг, які пропонуються у даному дослідженні, належить виконати в наступному порядку. Спочатку варто визначити, що належить розуміти під поняттям економічної безпеки особистості, дослідити сутність наукового змісту, який воно повинно містити. Запорожець Т.В. визначає категорію особистої безпеки як якість задоволення життєвих інтересів в усіх областях рівня захисту життя [311]. Дует авторів Чубукова О. і Воронкова Т. називає економічну безпеку особистості станом захисту життєво важливих інтересів людини в економічній сфері [304]. Поглиблює і доповнює запропоноване визначення Ложкін Г., який описує економічну безпеку людини як стан, при якому захист її економічних інтересів гарантується навіть при несприятливих умовах економічних процесів [302, с. 41]. Авторський підхід передбачає розуміння економічної безпеки споживачів фінансових послуг як такого стану особи (яка має намір використовувати фінансові послуги), за якого наявні у неї ресурси, такі як рівень знань, умінь і навичок, матеріальні і фінансові активи дозволяють їй задовольнити всі потреби і інтереси, які мають економічний характер.

Із запропонованого визначення випливає факт складності побудови концепції економічної безпеки особистості – споживача фінансових послуг - і складної структури системи економічної безпеки особистості. Беручи до уваги основні напрямки реалізації сучасних економічних інтересів, а також

обставини, наявність яких може гарантувати людині почуття економічної безпеки, вважаємо, що споживачі фінансових послуг в області економічної безпеки і надійності повинні оцінюватись за такими категоріями: фінансова, матеріальна, інформаційна, фізична, правова, соціальна, інтелектуальна і психологічна безпека. Можна стверджувати, що якщо максимальне задоволення індивідуальних інтересів стосовно до всіх цих компонентів досягається, такий стан особи може вважатися станом абсолютної економічної безпеки. Однак для того, щоб мати можливість оцінити стан економічної безпеки фізичної особи - споживача фінансових послуг - якомога точніше, пропонується розрізняти важливі для якості життя сучасних людей параметри їх особистої безпеки, а також систематизувати їх співвідносно з тими підсистемами економічної безпеки, які вони характеризують. Крім того, доцільно запропонувати визначення сутності поняття рівня економічної безпеки особистості, під яким будемо розуміти показник міри захищеності економічних інтересів особи від негативного впливу різних видів об'єктивних і суб'єктивних небезпек, що супроводжують процес їх реалізації.

Доцільно надати певні пояснення щодо того, чому саме такий набір показників економічної безпеки особистості було обрано. Вважаємо, що для того, аби людина відчувала себе в стані цілковитої фінансової безпеки, важливо мати стабільний регулярний дохід. Звичайно, якщо розмір такого доходу надто малий, то стан безпеки буде відносним, тому доцільно встановити, чи перевищує сума постійного доходу особи мінімальний розмір заробітної плати. Крім того, такі обставини, як наявність додаткових активних джерел доходу, крім основного, і пасивний дохід (наприклад, депозити, роялті, орендна плата, дивіденди тощо), фінансова допомога (гранти, субсидії), існування фінансових накопичень можуть підвищити рівень фінансової безпеки, в той час як наявність залежних осіб, яких потрібно забезпечувати, або фінансових зобов'язань, таких як кредити, суттєво зменшити його. Фінансова або економічна освіта впливає на схильність людини до продуманих фінансових

рішень, і тому її наявність розглядається як індикатор-стимулятор для рівня фінансової безпеки особистості.

Матеріальне забезпечення особи може бути оцінено за тим параметром, чи має вона свій власний будинок (щонайменше, 25 м²) Таке орієнтоване значення пропонується фахівцями Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи Національної академії наук України при вимірюванні стану забезпеченості житлом у міських поселеннях у рамках проведення оцінювання показника регіонального людського розвитку [312]. Однак для потреб оцінювання стану економічної безпеки цей орієнтир є умовним та щодо його значення можна вести тривалі дискусії. Крім того, доцільно встановити наявність або відсутність власного автомобіля, іншого рухомого та нерухомого майна (крім основного місця проживання), землі або інших активів, які особа може реалізувати у випадку фінансової скрути, аби розрахуватись зі своїми фінансовими зобов'язаннями та продовжувати підтримувати нормальний рівень життя. Наявність додаткових матеріальних активів (власного бізнесу, частки в бізнесі), володіння об'єктами інтелектуальної власності та іншими нематеріальними активами або коштовностями, антикваріатом, картинами тощо виступає фактором, що надає додаткові гарантії підтримки належного рівня економічної безпеки особистості.

Інформаційна безпека в рамках діагностики економічної безпеки повинна забезпечувати постійний доступ особи до телебачення, радіо, підключення до Інтернету, тому що лише за таких умов людина може бути в курсі економічних і політичних новин, які будуть мати вплив на її фінансові рішення та схильність до використання фінансових послуг. Однак, для прийняття зважених та ефективних фінансових рішень інформація із таких джерел має бути точною, важливе значення має також свобода слова в країні. Для захисту персональних даних, в тому числі економічної і фінансової інформації потенційних споживачів фінансових послуг, доцільно організувати належний рівень захисту інформаційних ресурсів, що містяться на персональних комп'ютерах, ноутбуках, нетбуках, планшетах та смартфонах. Освіта в області

інформаційних (ІТ) технологій є додатковою гарантією високого рівня інформаційної безпеки при його оцінюванні, адже означає наявність у особи знань, вмінь та навиків організувати власну інформаційну безпеку. На противагу цьому, такі обставини, як наявність сторінок в соціальних мережах, надання персональних даних представникам фінансових, комерційних організацій, активне використання Інтернет-ресурсів вказують на загрозу економічній безпеці особи через ймовірність вчинення щодо неї шахрайських дій із використанням інформації, за допомогою таких методів, як, наприклад, фішинг, вішинг тощо. Політична або громадська діяльність, публічність особи, володіння і зберігання нею конфіденційної або інсайдерської інформації стимулюють інтерес зловмисників до такої особи, що може зробити її вразливою до злочинних посягань із одного боку, а з іншого - вимагає додаткових фінансових втрат для організації належного рівня захисту такої інформації.

Оцінювання індивідуальної фізичної безпеки в контексті аналізу економічної безпеки особистості повинно відбуватись шляхом встановлення інформації про те, чи пов'язаної професія (робота) потенційного споживача фінансової послуги з ризиком для життя, чи має він або вона навички самооборони, хронічні захворювання, чи проходить періодично медичне обстеження. Ці обставини дозволяють встановити, чи є для потенційного споживача фінансових послуг характерними проблеми зі здоров'ям. Встановлення цього факту є важливим, оскільки у довгостроковій перспективі це може призвести до інвалідності або значних матеріальних витрат на лікування і, отже, на більш низький рівень забезпеченості фінансовими ресурсами, що може стати на заваді користування фінансовими послугами та розрахунку за фінансовими зобов'язаннями. Крім того, необхідно визначити, чи є медичні послуги доступними для особи, якщо рівень наявного у неї доходу залишиться незмінним. Варто також встановити, чи має особа певну соціальну «вагу» (наприклад, займає високі посади в політиці, бізнесі), чи є для її життя і здоров'я характерними існування техногенних, природних загроз, чи ведуться

військові дії в країні або на кордоні, чи є притаманним високий рівень злочинності для місця її проживання (цей факт представник фінансової установи, що оцінює стан економічної безпеки особи може визначити особисто за місцем її проживання, користуючись аналітичними таблицями, які пропонуються у Методиці вимірювання регіонального людського розвитку Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи Національної академії наук України [312]. Усі перераховані обставини, якщо вони є характерними для потенційного споживача фінансових послуг, є показниками підвищеного рівня ризиків, характерних для життя і здоров'я громадян та є джерелами широкого переліку потенційних загроз для рівня їх економічної безпеки.

Запропоновано надавати оцінку рівня правової безпеки за фактами наявності у особи дійсного документа, що ідентифікує особу, відсутності відкритих справ проти особи та відсутності у неї судимостей. Юридична освіта потенційного споживача фінансових послуг дозволяє вище оцінити рівень його правової захищеності, реєстрація за місцем проживання і наявність громадянства країни проживання є бажаними для стабільного стану правової безпеки, оскільки вони дозволяють особі уникнути багатьох проблемних правових питань, в тому числі пов'язаних із її економічними інтересами. Суттєве значення для правової, а також і для економічної безпеки має факт наявності офіційного працевлаштування. Часто рішення щодо надання фінансової послуги приймається за одним цим параметром. Додаткові напрямки, що запропоновані для оцінювання рівня правової безпеки, полягають у встановленні рівня доступності юридичних послуг для даної конкретної особи із її рівнем доходу та рівня доступності і швидкості оформлення різного роду довідок у державних інстанціях.

Звичайно, інформаційні, юридичні та фізичні елементи економічної безпеки для загального рівня економічної безпеки споживачів фінансових послуг є менш важливими, ніж фінансові і матеріальні компоненти. Суспільна безпека особи також не є домінуючою складовою для стану її економічної

безпеки, однак часто її низький рівень стає причиною втрати людиною постійного доходу або ж каталізатором її рішення щодо зміни місця або країни проживання, що може означати для фінансової установи втрату клієнта, а у ряді випадків ще і ризик неповернення фінансових активів, які той запозичив.

Для високого рівня суспільної безпеки громадяни повинні відчувати політична свобод та відсутність переслідувань за власні політичні погляди. Також важливе значення має свобода віросповідання та національна терпимість. Не зважаючи на те, що аспекти людського життя гарантуються Конституцією України та повинні неухильно дотримуватись з боку владних структур, під час опитування респондентів та оцінювання рівня їх соціальної безпеки може виявитись, що їх інтереси та погляди у цій царині зазнають суттєвих посягань. У таких умовах особа може прийняти рішення про зміну місця та країни проживання, що спричинить небажані для фінансових установ наслідки, про які уже йшлося вище.

Достатньо важливою для відчуття суспільної безпеки є можливість вільного пересування (у т.ч. за кордон). Тут мова не йде про фінансову спроможність подорожувати, радше мається на увазі відсутність візових та інших обмежень для пересування громадян з метою роботи, навчання, обміну досвідом тощо. На разі в Україні за цим параметром оцінка більшості громадян буде негативною. Однак певні категорії осіб, що мають відкриті мультивізи, дипломатичні паспорти і т.д. мають здатність до вільного пересування за межі нашої держави, що характеризує їх соціальну значимість та високий статус у суспільстві і робить їх бажаними клієнтами для фінансових установ.

Для вільного пересування у межах країни важливе значення має високо функціональна інфраструктура – рівень розвитку транспортної мережі, готельно-ресторанного обслуговування тощо. Якщо особа проживає у віддаленому селищі і не має змоги без перешкод дістатись навіть до найближчого районного або обласного центру, питання її сумлінності як користувача фінансових послуг для фінансової установи буде залишатися відкритим.

Найбільш важливими характеристиками суспільної безпеки вважаємо доступність продовольчих товарів (мається на увазі і фінансова спроможність особи придбати усе необхідне для власного життя, і наявність необхідних товарів у територіальній доступності) та наявність соціальних гарантій, оскільки стан соціального захисту населення багато у чому визначає і рівень життя громадян країни, і їх добробут, а отже, має вплив і на стан їх економічної безпеки.

Така обставина, як членство у громадських організаціях, характеризує особу як активного члена суспільства, може вважатись ознакою його сумлінності та відповідальності, а також означає, що потенційний споживач перебуває у постійному контакті з людьми, яким у перспективі може порадишити користуватись послугами фінансової установи, клієнтом якої він прагне стати. Тому цю характеристику також пропонуємо враховувати при оцінюванні рівня особистої економічної безпеки.

Високий рівень корупції у країні не дає змоги громадянам відчувати себе у цілковитій суспільній безпеці, адже він означає відсутність справедливості при вирішенні важливих питань у тому числі і у економічній сфері, беззахисність перед свавіллям владних структур, незахищеність від дій власників великих капіталів. На жаль, в Україні оцінити цей параметр соціальної безпеки можна однозначно, однак нехтувати ним та не включати у методику оцінювання рівня особистої економічної безпеки, на нашу думку, не варто.

Розглянемо перелік ознак психологічної безпеки особистості. Так, особа що перебуває у шлюбі або тривалих стосунках, і вважає себе щасливою, швидше за все буде сумлінним клієнтом фінансової установи. Крім того, вона має партнера, що може виступити поручителем при отриманні кредитів або позик. Безперешкодне спілкування з однолітками, нормальні стосунки із дітьми/батьками також позитивно характеризують потенційного користувача фінансових послуг. Водночас, турбота про близьких людей (які хворіють, знаходяться у небезпеці тощо) може призвести до того, що ставлення до

власних фінансових зобов'язань буде неухважним. Несприйняття у колективі (важкий психологічний клімат), психічні захворювання, втрата близької людини – всі ці фактори негативно характеризують стан психологічної безпеки особистості. Робота у постійному контакті з людьми та розлука з близькими – це стресові умови для будь-якої особи, і на їх присутність у житті потенційного клієнта фахівці з економічної безпеки фінансової установи також повинні зважати.

Інтелектуальна складова економічної безпеки особистості є досить важливою, оскільки навіть за умови, що рівень фінансової безпеки особи виявився досить низьким, високий показник інтелектуальної безпеки дозволить зробити висновок про перспективу покращення її фінансового та матеріального становища у найближчому майбутньому та не дозволить фінансовій установі втратити потенційного клієнта через надмірну обережність у питанні забезпечення власної економічної безпеки.

Для оцінювання інтелектуальної складової економічної безпеки особи пропонуються такі параметри, як доступність безкоштовної освіти (свідчить про здатність особи, навіть обмеженої у фінансових ресурсах, отримати гідну професію, а у подальшому і роботу зі стабільним і високим рівнем доходу), наявність вищої освіти (є перевагою на ринку праці, а у сучасних умовах – і обов'язковою вимогою для обіймання високих посад, що дозволять активно використовувати послуги фінансових установ), робота за фахом (гарантує можливість кар'єрного зростання, збільшення розмірів заробітної плати), наявність вільного часу для розумового розвитку та хобі інтелектуального характеру (свідчить про схильність особи до саморозвитку, жаги до здобуття нових знань, вмінь та навиків, здатності до швидкого засвоєння інформації), рівень IQ середній і вищий за середній (характеризує здібності людини, її рівень інтелекту, які є основними вимогами для досягнення успіху у професійній сфері), володіння кількома мовами (гарантує можливість отримати престижну роботу та мати стабільний дохід), дві і більше подорожей за кордон (є свідченням широкого світогляду особи, характеризує її навички до

комунікації), перебування у процесі здобуття вищої освіти (характеризує цілеспрямованість особи, її бажання до побудови гідного майбутнього).

Список елементів оцінювання рівня економічної безпеки споживачів фінансових послуг наведено в табл. 3.5.

Таблиця 3.5

Параметри оцінювання економічної безпеки споживачів фінансових послуг

№ п/п	Компоненти безпеки	Параметри	Позитивна оцінка
1.	Фінансова	<ol style="list-style-type: none"> 1. Наявність постійного доходу. 2. Наявність додаткових джерел активного доходу, крім основного. 3. Наявність джерел пасивного доходу. 4. Перевищення загального доходу розміру мінімальної заробітної плати. 5. Фінансова допомога (дотації, субсидії). 6. Фінансова або економічна освіта. 7. Наявність осіб, що перебувають на утриманні. 8. Наявність кредитів або інших зобов'язань. 9. Наявність фінансових заощаджень. 	<p>Так</p> <p>Так</p> <p>Так</p> <p>Так</p> <p>Так</p> <p>Так</p> <p>Ні</p> <p>Ні</p> <p>Так</p>
2.	Матеріальна (майнова)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Наявність власного житла (мін. 25м² на особу). 2. Наявність власного авто. 3. Наявність нерухомості (відмінної від основного місця проживання). 4. Наявність належно оформлених документів на майнові цінності. 5. Наявність додаткових матеріальних активів (власний бізнес, частка у бізнесі). 6. Володіння об'єктами інтелектуальної власності та іншими нематеріальними активами. 7. Земельна ділянка у особистому володінні. 8. Володіння коштовностями, антикваріатом, картинами та іншими цінностями. 9. Наявність рухомого майна (крім власного авто, н-д, другий автомобіль, мотоцикл, катер, тощо). 	<p>Так</p> <p>Так</p> <p>Так</p> <p>Так</p> <p>Так</p> <p>Так</p> <p>Так</p> <p>Так</p> <p>Так</p>
3.	Інформаційна	<ol style="list-style-type: none"> 1. Постійний доступ до теле, радіо, інтернет зв'язку; 2. Дотримання свободи слова у державі. 3. Належно організований захист персональних даних на ПК. 4. Наявність сторінок у соціальних мережах. 5. Надання персональних даних представникам фінансових, комерційних організацій. 6. Політична або громадська діяльність. 7. Активне використання інтернет-ресурсів. 8. Володіння конфіденційною, інсайдерською інформацією. 9. Наявність освіти у інформаційній (ІТ) сфері. 	<p>Так</p> <p>Так</p> <p>Так</p> <p>Ні</p> <p>Ні</p> <p>Ні</p> <p>Ні</p> <p>Ні</p> <p>Ні</p> <p>Так</p>

Продовження табл. 3.5

№ п/п	Компоненти безпеки	Параметри	Позитивна оцінка
4.	Фізична	<ol style="list-style-type: none"> 1. Професія (робота), пов'язана із ризиком для життя. 2. Навики самозахисту. 3. Доступність медичних послуг. 4. Наявність хронічних захворювань. 5. Періодичне проходження медогляду. 6. Обіймання відповідальних посад (у т.ч. у політиці, бізнесі). 7. Наявність загроз техногенного, природного та ін. характеру. 8. Відсутність воєнних дій у державі або на кордоні. 9. Високий рівень злочинності у місті проживання. 	<p>Ні</p> <p>Так</p> <p>Так</p> <p>Ні</p> <p>Так</p> <p>Ні</p> <p>Ні</p> <p>Так</p> <p>Ні</p>
5.	Юридична (правова)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Наявність належно оформлених документів, що посвідчують особу. 2. Юридична освіта. 3. Доступність юридичних послуг. 4. Відсутність відкритих судових справ проти особи. 5. Наявність судимості. 6. Доступність і швидкість оформлення різного роду довідок у державних інстанціях. 7. Прописка за місцем проживання. 8. Офіційне працевлаштування. 9. Наявність громадянства країни проживання. 	<p>Так</p> <p>Так</p> <p>Так</p> <p>Так</p> <p>Ні</p> <p>Так</p> <p>Так</p> <p>Так</p> <p>Так</p>
6.	Суспільна	<ol style="list-style-type: none"> 1. Політична свобода. 2. Свобода віросповідання. 3. Національна терпимість. 4. Можливість вільного пересування (у т.ч. за кордон). 5. Високо функціональна інфраструктура у країні. 6. Доступність продовольчих товарів. 7. Членство у громадських організаціях. 8. Високий рівень корупції у країні. 9. Наявність соціальних гарантій. 	<p>Так</p> <p>Так</p> <p>Так</p> <p>Так</p> <p>Так</p> <p>Так</p> <p>Так</p> <p>Ні</p> <p>Так</p>
7.	Психологічна	<ol style="list-style-type: none"> 1. Щасливе заміжжя (одруження) або тривалі стосунки. 2. Безперешкодне спілкування з однолітками. 3. Нормальні стосунки із дітьми/батьками. 4. Турбота про близьких людей (таких, що хворіють або перебувають у небезпеці). 5. Несприйняття у колективі (важкий психологічний клімат). 6. Психічні захворювання. 7. Втрата близької людини. 8. Робота у постійному контакті з людьми. 9. Розлука з близькими. 	<p>Так</p> <p>Так</p> <p>Так</p> <p>Ні</p> <p>Ні</p> <p>Ні</p> <p>Ні</p> <p>Ні</p> <p>Ні</p>

№ п/п	Компоненти безпеки	Параметри	Позитивна оцінка
8.	Інтелектуальна	1. Доступність безкоштовної освіти. 2. Вища освіта (наявність). 3. Робота за фахом. 4. Наявність вільного часу для розумового розвитку. 5. Рівень IQ середній і вищий за середній. 6. Володіння кількома мовами. 7. Дві і більше подорожей за кордон. 8. Хобі інтелектуального характеру. 9. Перебування у процесі здобуття вищої освіти.	Так Так Так Так Так Так Так Так Так

Складено особисто автором

Оцінка стану особистої безпеки громадян, безпеки їх близьких, стану забезпечення майном, захисту бізнесу більшою мірою залежить від суб'єктивних, а не об'єктивних чинників [312, с.47]. Тому пропонується отримувати інформацію для аналізу рівня економічної безпеки особистості шляхом опитування особи, що претендує на отримання фінансових послуг від фінансової установи. Для цього доцільно використати спеціальну анкету. Питання у ній повинні ставитися таким чином, щоб респондент, економічна безпека якого оцінюється, зміг дати однозначну відповідь на питання, чи є той чи інший компонент економічної безпеки є характерним для нього. Наявність лише двох можливих варіантів оцінки і відповіді - «так» чи «ні» - допомагає економити час і зусилля всіх осіб, що беруть участь в діагностиці стану економічної безпеки. У той же час, особа, яка буде займатися інтерпретацією та оцінюванням даних щодо рівня економічної безпеки споживача фінансових послуг повинна розуміти, що для деяких параметрів, що є стимуляторами рівня економічної безпеки і характеризують її позитивні властивості, відповідь «так» підтвердить високий рівень безпеки, а для іншої частини параметрів – факторів-дестимуляторів економічної безпеки, позитивною буде відповідь «ні». Саме тому в табл. 3.5 передбачено колонку, в якій розміщені позитивні характеристики оцінюваних параметрів. Якщо всі відповіді особи, стан економічної безпеки якої оцінюється, співпадають із тими варіантами, що наведені у табл. 3.5, рівень економічної безпеки можна розглядати як

абсолютний, а особу, що відповідала на питання - бажаним клієнтом для будь-якої фінансової установи.

Концепція оцінювання включає в себе необхідність використання кількісних величин у процесі розрахунку оцінки рівня економічної безпеки особистості. Тому пропонується додати бальні значення до оцінки параметрів економічної безпеки (використати основи скорингових моделей оцінювання). Знову ж таки, для того, щоб не допустити ускладнень процедури оцінювання рівня економічної безпеки споживачів фінансових послуг, пропонується присвоїти кожному параметру, що отримали позитивні характеристики респондентів, 1 бал. Якщо особа, чий рівень економічної безпеки оцінюється, під час анкетування дає відповіді, які відрізняються від тих, що представляють позитивні характеристики складових параметрів економічної безпеки в табл. 3.5, вони оцінюються в 0 балів. Таким чином, шляхом простого математичного підрахунку суми балів визначається максимально можливий рівень економічної безпеки - абсолютна економічна безпека особи, бальна оцінка якого становить 45 балів. В цілому пропонується розрізнити три рівні економічної безпеки споживачів фінансових послуг:

- мінімальний рівень економічної безпеки особи (бальна оцінка рівня економічної безпеки 1-23 бали),
- задовільний рівень економічної безпеки – 24-47 балів;
- високий рівень економічної безпеки – бальна оцінка перебуває у інтервалі 48-45 балів із присвоєнням оцінки у 72 бали стану абсолютної економічної безпеки особи.

Відповідно до отриманих оцінок рівня економічної безпеки, клієнтів або потенційних клієнтів фінансових установ пропонується розподіляти на три клієнтські бази:

- клієнти із найвищим рівнем довіри (VIP - клієнти) – високий та абсолютний рівень економічної безпеки;
- основні клієнти – задовільний рівень економічної безпеки;

- особи, яким варто відмовити у наданні послуг або клієнти групи ризику – мінімальний рівень економічної безпеки.

Графічно значення бальних оцінок, отриманих для кожного окремого параметра економічної безпеки особи пропонується візуалізувати за допомогою наступною графічного об'єкта, якому пропонується дати назву «аури економічної безпеки» особи (рис. 3.17).

Рис. 3.17. Схема для нанесення «аури економічної безпеки» особи

Складено автором

На представленому на рис.3.17 графічному зображенні кожен компонент економічної безпеки особи розміщено як окремий сегмент, що відповідно, має свою назву. Виокремлено рівні безпеки, де максимально можливе значення кожного компонента – 9 балів – найвищий рівень, нижчі бальні оцінки, відповідно, займають нижчі рівні на «павутинні». Таким чином, отримуючи оцінку кожного компонента економічної безпеки особистості, фахівець від фінансової установи відмічає на відповідному рівні сегмента економічної безпеки його бальне значення. Потім відмітки різних секторів поєднуються

рисками, і у результаті отримується графічний малюнок, який відображає стан економічної безпеки споживача фінансових послуг, і в даному дослідженні отримав назву «аури економічної безпеки». За допомогою цього графічного представлення аналітичного матеріалу, фахівцям фінансових установ та спеціалістів з їх економічної безпеки простіше буде прийняти позитивне або негативне рішення щодо надання фінансових послуг.

Для апробації пропонованої методики на прикладному рівні, було проведено опитування 30 потенційних споживачів фінансових послуг. Серед респондентів були представники бізнесу, професорсько-викладацький склад вищих навчальних закладів, державні службовці, менеджери великих компаній, тимчасово безробітні та самозайняті особи, студенти – у рівних пропорціях для вищого рівня достовірності отриманих результатів. На рис. 3.18 представлено усереднені результати проведеного опитування.

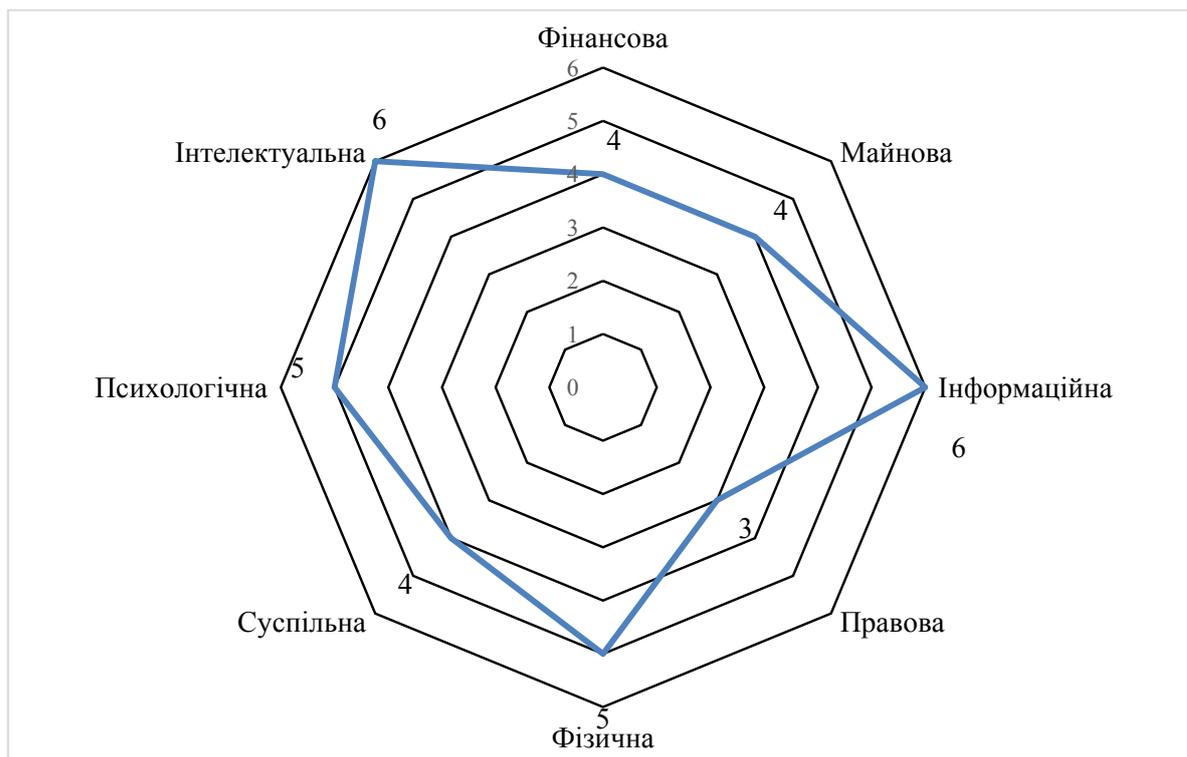

Рис.3.18. Усереднена «Аура економічної безпеки» потенційного споживача фінансових послуг

Складено автором

Отже, середньостатистичний потенційний споживач фінансових послуг характеризується показниками правової, фінансової, суспільної та майнової безпеки, що нижчі за середні. Найвище опитані особи оцінюють рівень власної інтелектуальної та інформаційної безпеки. Таким чином, загальний рівень економічної безпеки споживачів фінансових послуг у сучасних економічних умовах оцінюється у 37 балів, що дозволяє характеризувати його як задовільний рівень економічної безпеки, однак, з огляду на соціальні, політичні та економічні обставини, що спостерігаються нині в Україні, можна передбачити, що незабаром більшість населення України опиниться у категорії осіб із мінімальним рівнем економічної безпеки.

Значимість отриманих наукових результатів полягає у можливості використання запропонованого інструментарію оцінювання рівня економічної безпеки споживачів фінансових послуг у практиці вітчизняних фінансових установ, а також для самодіагностування громадянами України власного рівня економічної безпеки; на державному рівні - під час встановлення соціальних гарантій, прожиткового мінімуму, з метою підвищення рівня фінансової грамотності населення тощо. Державні регулятори фінансового ринку за умови надання їм фінансовими установами отриманих у процесі оцінювання рівня економічної безпеки клієнтів (звісно, без вказівки конкретних даних особи, в узагальненому вигляді) зможуть виявити учасників фінансового ринку, що є найбільш схильними до прийняття ризиків, а отже, потребують найбільшої уваги та контролю за їх діяльністю [313, с.24-28].

Перспективи подальших досліджень у даній царині полягають у підготовці пропозицій щодо перевірки інформації, яка використовується для оцінювання рівня економічної безпеки особистості. Крім того, необхідно розширити набір запропонованих параметрів оцінювання рівня економічної безпеки споживачів фінансових послуг та диверсифікувати окремі групи індикаторів у залежності від того, для яких видів фінансових установ необхідним буде здійснити діагностику економічної безпеки клієнта, беручи до уваги специфіку певного типу фінансового посередника. У перспективі

доцільно буде розробити відповідну комп'ютерну програму, яка на основі запропонованого набору питань і відповідей буде автоматично трансформувати отримані бальні значення у графічне представлення рівня економічної безпеки особи і миттєво визначити, чи слід фінансовій установі надавати послуги потенційним клієнтам, чи доцільно їх обмежити з метою забезпечення власної економічної безпеки.

Проведення діагностики умов формування, функціонування та розвитку системи економічної безпеки фінансових установ в Україні дозволило встановити, що основні тенденції розвитку фінансового ринку України є наступними: скорочення кількості його учасників, розширення обсягів активів страхового ринку і ринку ломбардів, зменшення рівня інвестиційної активності на фондовому ринку, відмова фінансових установ від використання емісії цінних паперів як джерела підвищення рівня їх капіталізації, високі показники збитковості банківських установ, що викликає падіння рівня довіри населення до фінансового ринку в цілому та зменшує кількість користувачів фінансових послуг.

Основними видами загроз, що супроводжують діяльність вітчизняних банківських установ та страхових компаній, вважаємо загальний економічний спад, девальвацію національної валюти, нестійкість та непередбачуваність валютних курсів, дефіцит ліквідності, втрату ділової репутації, втрату клієнтів та їх довіри до установ і компаній, вилучення фінансових активів зі збереження і управління, зниження попиту на фінансові послуги, низький рівень регулятивного і резервного капіталів, падіння доходів населення і його нездатність виконувати свої фінансові зобов'язання, скорочення кредитних та інших видів фінансових операцій, неефективність фінансового менеджменту, шахрайство, політичну нестабільність, воєнні дії у державі, активізацію рейдерських атак, недоліки у організації державного регулювання і нагляду.

Для підтримки високого рівня економічної безпеки фінансової установи, необхідно зважати на стан економічної безпеки осіб, що прагнути стати її

клієнтами, та скористатись фінансовими послугами, адже фінансове обслуговування недобрсовісних позичальників або шахраїв можуть стати причиною збитків для фінансової установи та спровокувати втрату нею ділової репутації. Зважаючи на це, було розроблено методику оцінки рівня економічної безпеки користувачів фінансових послуг. Рівень економічної безпеки особи, яка має намір використовувати фінансові послуги, пропонується оцінювати на основі діагностики стану її фінансової, майнової (матеріальної), інформаційної, фізичної, правової (юридичної), суспільної, психологічної та інтелектуальної безпеки. Для проведення діагностики рівня економічної безпеки споживача фінансових послуг формується шкала оцінювання. Позитивним характеристикам кожного параметра економічної безпеки присвоюється 1 бал, негативним – 0 балів. В цілому, запропоновано виділити три рівня економічної безпеки споживачів фінансових послуг – мінімальний рівень економічної безпеки (за умови отримання оцінки рівня економічної безпеки у 1-23 балів), задовільний рівень – 24-47 балів і високий рівень економічної безпеки – бальна оцінка перебуває у інтервалі 48-72 бали із присвоєнням оцінки у 72 бали стану абсолютної економічної безпеки особи. Для того, щоб спростити сприйняття інформації щодо рівня економічної безпеки потенційних клієнтів фінансових установ у процесі прийняття останніми управлінських рішень, пропонується графічний інструмент, який відображає рівень економічної безпеки особистості, і в даному дослідженні цей об'єкт отримав назву «аури економічної безпеки». За допомогою цього графічного представлення аналітичного матеріалу, фахівцям фінансових установ та спеціалістів з їх економічної безпеки простіше буде прийняти позитивне або негативне рішення щодо надання фінансових послуг.

РОЗДІЛ 4

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ В УКРАЇНІ

4.1. Концептуальний підхід до формування системи економічної безпеки фінансових установ

Завдання управління економічною безпекою, що гостро стоїть нині перед фінансовими установами України, неможливо вирішити ефективно без формування концептуальних засад організації та функціонування системи економічної безпеки.

Під концепцією в науці розуміється система взаємопов'язаних поглядів, які впливають один з одного, на ті або інші явища, процеси; спосіб розуміння, трактування яких-небудь явищ, подій; засаднича ідея будь-якої теорії, загальний задум, головна думка [315, с.342; 316, с.38]. Найбільш загальною і всеохоплюючою категорією, зазначає Тарасенко С.І., є «концепція» як система поглядів, конкретизацією якої виступає технологія та конкретний метод [317, с.85]. Тому при формуванні концептуальних засад будь-якого процесу доцільно визначити не лише мету, якої планується досягти, але і методи, механізми та конкретні інструменти, необхідні для її досягнення.

Під концепцією забезпечення економічної безпеки організації Франчук В.І. пропонує розглядати як взаємопов'язані й такі, що впливають один із одного загальні погляди на сутність, зміст та основні структурні елементи діяльності, пов'язаної із забезпеченням економічної безпеки, та зв'язки між ними [318, с.272]. Тому для формування ефективної системи економічної безпеки фінансових установ пропонується визначити її суть, завдання та головні напрямки забезпечення.

Сутністю діяльності щодо забезпечення економічної безпеки фінансової установи є досягнення такого стану захищеності її корпоративних ресурсів, та особливо – фінансових ресурсів, як власних, так і отриманих від клієнтів з метою зберігання та примноження, який дозволяє їй надавати споживачам

фінансові послуги безперервно та без загрози припинення власної діяльності у перспективі.

Концептуальні основи забезпечення економічної безпеки фінансових установ повинні розроблятися відповідно до їх економічних інтересів, що виникають у процесі професійної діяльності фінансових посередників. Крім того, формування та управління системою економічної безпеки не повинно заважати фінансовим установам виконувати свої основні функції, чого можна досягти лише органічно інтегрувавши процес менеджменту економічної безпеки у загальний механізм управління діяльністю банку, страхової компанії, кредитної спілки, інвестиційної чи фінансової компанії тощо.

До основних економічних інтересів, притаманних усім видам фінансових установ, можна віднести: нарощення фінансового потенціалу, збільшення кількості клієнтів, розширення впливу на фінансовому ринку; підвищення якості активів, що перебувають у їх власності та управлінні; налагодження партнерських зв'язків із фінансовими інституціями зарубіжних країн; мінімізацію майнових, фінансових, бізнес-ризиків та ризиків діловій репутації установи; оптимізацію податкових платежів; забезпечення високого рівня рентабельності діяльності; досягнення конкурентних переваг. Зважаючи на це, в основі концепції економічної безпеки фінансових установ повинні міститися заходи та інструменти, що дозволять реалізувати економічні інтереси фінансових установ без втрати ними фінансової стійкості, рентабельності та господарської незалежності. Крім того, інтереси фінансових установ повинні визначати стратегічні орієнтири їх діяльності, що у свою чергу, мають враховуватись під час розробки стратегії забезпечення економічної безпеки фінансової установи.

Основними функціями, що їх мають виконувати фінансові установи в Україні, можна назвати такі: заощадження фінансових ресурсів, посередництво у фінансових операціях або розрахунках, фінансова трансформація, передача ризику, організація валютних операцій, сприяння ліквідності фінансової системи, організація операцій по зміні організаційно-правових форм компаній.

Ці функції є традиційними для майже усіх видів фінансових посередників України. Відповідно до кожної із названих функцій повинен бути сформований набір заходів, що забезпечить їх ефективне виконання та гарантуватиме захист отриманих результатів від різного роду небезпек та загроз. Для забезпечення безпеки виконання функції заощадження фінансових ресурсів інструментами захисту можуть бути засоби фізичної охорони акумульованих активів, використання схем страхових компенсацій у випадку втрати коштів, запровадження сучасних систем електронного захисту доступу до рахунків клієнтів та баз даних із інформацією про них. При наданні посередницьких послуг під час здійснення фінансових операцій важливо гарантувати безпеку трансферу коштів та правильність розрахунків. Для цього доцільно користуватись послугами спеціалізованих фірм, що надають інкасаторські послуги, якщо необхідним є транспортування великих сум готівкових коштів. У випадку, коли розрахунки проводяться електронно, що нині є більш розповсюдженою практикою, фінансовим установам необхідно забезпечити захист фінансових активів від їх викрадення кіберзлочинцями, гарантувати відсутність хакерського втручання у процес проведення фінансової операції. Це вимагає наявності високотехнологічних систем захисту інформації, на організацію яких не всі фінансові установи України мають належні обсяги фінансових та кадрових ресурсів.

Фінансова трансформація полягає в тому, що короткострокові (фінансові) активи і зобов'язання силами фінансових установ трансформуються у довгострокові. Досягається це, зокрема, шляхом сек'юритизації активів, коли кредитна установа збирає в пул надані їй кредити, забезпечені відносно однорідним майном, і випускає цінні папери під загальне забезпечення. Найбільші ризики, що супроводжують цей процес – це не достовірні, помилкова оцінка активів, під які випускаються забезпечення, втрата ліквідності через продовження терміну кредитування, не здатність реалізувати емітовані цінні папери через низьку активність учасників фондового ринку України. На всі ці фактори необхідно зважати та формувати механізми захисту

від їх негативних наслідків у процесі створення концепції економічної безпеки фінансової установи.

Організація валютних операцій в умовах постійних, різких і непередбачуваних валютних коливань є однією із найбільш ризикованих функцій фінансових установ. Однак, практикою фінансових операцій вироблені численні інструменти мінімізації валютних ризиків, наприклад, хеджування, диверсифікація тощо. Тому можна рекомендувати зазначати їх у концепції економічної безпеки як такі, що є обов'язковими для використання фінансовими установами, які оперують валютними цінностями.

Сприяння ліквідності як функція фінансових установ полягає у формуванні резерву фінансових активів, які можна використати при необхідності для розрахунку за зобов'язаннями або компенсації збитків. Дуже важливо визначити, якою має бути сума резерву, аби її вистачило для усіх запланованих та прогнозованих витрат. Крім того, після формування резерву ним необхідно ефективно управляти, аби його реальна вартість не зменшилась через інфляцію або по причині знецінення національної грошової одиниці на валютному ринку. Дві названі загрози є основними для результативного виконання фінансовими установами функції сприяння ліквідності, а тому повинні знайти своє відображення у концепції їх економічної безпеки.

Організація операцій по зміні організаційно-правових форм компаній не є основною функцією фінансових установ і виконується ними за необхідності, наприклад, коли клієнти бажають професійно оцінити вартість активів компаній, щодо яких планується здійснити злиття або поглинання. Паралельно виникає необхідність у фінансовому посередництві при здійсненні розрахунків, відкритті нових банківських рахунків або закритті старих, проведення операцій із конвертації валюти, кредитуванні тощо. Тому з точки зору економічної безпеки, виконання фінансовими установами цієї функції супроводжується великою кількістю загроз фінансового, інформаційного, юридичного характеру, що вимагає розробки заходів протидії ним у рамках концепції економічної безпеки фінансової установи.

Концепція економічної безпеки фінансової установи повинна містити перелік загроз, найбільш характерних для функціонування фінансових установ у сучасних економічних умовах в Україні. Ряд із них були названі і знайшли своє відображення у даній роботі. Традиційним є розподіл загроз економічній безпеці на внутрішні і зовнішні, що дозволяє безпомилково визначити джерело їх походження та розробити комплекс заходів щодо максимально ефективної протидії їм.

Концепція економічної безпеки фінансової установи повинна визначати перелік обов'язків та компетенцій різних суб'єктів щодо її забезпечення. Необхідно чітко розмежувати, які функції буде покладено на власника компанії, які на виконавчого, фінансового директора, начальника служби безпеки тощо. Нерідко фінансові установи в Україні створюються у формі акціонерних товариств – приватних та публічних. Тому доцільно передбачити обов'язки та повноваження у сфері забезпечення економічної безпеки таких органів управління, як загальні збори акціонерів, наглядова рада, ревізійна комісія, рада директорів.

Розробка механізму управління ризиками та їх наслідками або ж його трансформація відповідно до інтересів фінансових установ та мети організації системи їх економічної безпеки є важливим елементом процесу створення концепції економічної безпеки. Його обов'язковими складовими, зважаючи на ті нестабільні та загрозові умови господарювання, у яких функціонують сучасні фінансові установи в Україні, повинні стати: конкретизація ризику, формування рішення щодо можливих напрямків дій щодо ризику (уникнення, мінімізація, розподіл, передача, компенсація), вибір оптимального із запропонованих рішень (на основі консультацій із фахівцями, досвіду, розрахунку витрат на реалізацію пропонованих заходів), перегляд рішення або вжиття заходів щодо втілення його у життя, оцінювання результатів від прийнятого рішення.

Важливим етапом під час формування засад розробки концепції економічної безпеки фінансових установ є розрахунок корпоративних ресурсів,

необхідних для побудови системи економічної безпеки. Оцінювання економічного ефекту від ефективної роботи такої системи, зокрема, обрахунок розмірів збитків або витрат, яких вдасться уникнути при існуванні результативної системи економічної безпеки, дозволить прийти до висновку щодо того, чи дійсно існує необхідність у формуванні саме такої системи економічної безпеки, яка пропонується, і чи буде її функціонування у кінцевому підсумку рентабельним для фінансової установи.

У 2008 році Радою центральної спілки споживчих товариств України було затверджено Концепцію економічної безпеки споживчої кооперації України [319]. Цим документом було надано визначення концепції економічної безпеки споживчої кооперації України, яке при незначному доопрацюванні у напрямку врахування функціональних особливостей інших видів фінансових установ, може використовуватись ними при розробці власних концепцій економічної безпеки. Крім того, у документі конкретизуються головна мета та завдання концепції економічної безпеки, перераховуються цілі та завдання системи економічної безпеки, пропонуються три рівні її організації (тактичний, регіональний і стратегічний), визначаються основні елементи системи економічної безпеки, принципи її організації і функціонування, а також об'єкти захисту, основні види загроз; наводяться механізми забезпечення економічної безпеки та обґрунтовується технічне забезпечення економічної безпеки. Не зважаючи на те, що даний документ було розроблено 8 років тому, його можна брати за основу та взірець сучасним банкам, страховим компаніям, інвестиційним та недержавним пенсійним фондам, компаніям з управління активами, фінансовим компаніям, ломбардам при розробці індивідуальних концепцій власної економічної безпеки.

Як зазначає Франчук І.В., концептуальні засади забезпечення економічної безпеки розкривають саму сутність та зміст економічної безпеки як наукової категорії і практичної діяльності. Вони є визначальними при формуванні методології забезпечення економічної безпеки організації [318, с.278]. Зважаючи на це, необхідною є розробка методичних підходів до оцінювання

рівня економічної безпеки, якого шляхом продуманої та ефективної управлінської політики фінансовим установам вдалося досягти. Високий рівень економічної безпеки є обов'язковою умовою для досягнення фінансовими посередниками запланованих показників рентабельності та отримання шансу на перемогу у конкурентній боротьбі за споживачів фінансових послуг [320, с.241]. Крім того, постає необхідність формування механізму організації системи економічної безпеки для різних видів фінансових установ із урахуванням специфіки їх функціонування [321, с.279].

Розуміння необхідності організації системи захисту від небезпеки втрати фінансової стабільності, конкурентних переваг та майнової недоторканності стимулює керівників вітчизняних господарських структур, у тому числі і фінансових установ, до побудови та розвитку систем економічної безпеки. Останнім часом усе частіше такі системи мають комплексний характер, тобто охоплюють різні напрямки забезпечення економічної безпеки – інформаційний, майновий, кадровий, фінансовий, правовий тощо. Однак після формування подібної системи, розподілу обов'язків між її суб'єктами, вирішення питання ресурсного забезпечення її функціонування, виникає проблема управління нею на професійному рівні, який би дозволив забезпечити її ефективність, а не лише формальне існування у структурі фінансових посередників. Саме тому постає необхідність визначення основ побудови сучасного механізму управління системою економічної безпеки фінансових установ.

Першим кроком на шляху до формування сучасної та ефективної системи економічної безпеки в умовах економії вітчизняними фінансовими установами власних фінансових ресурсів повинна стати роз'яснювальна робота з персоналом фінансової інституції щодо основ забезпечення її економічної безпеки. Кадрова складова як важлива функціональна частина системи економічної безпеки зокрема, та організації роботи фінансового посередника загалом, повинна стати основою формування системи економічної безпеки компанії. В ідеалі необхідним елементом забезпечення економічної безпеки є створення спеціалізованого відділу або підрозділу – служби економічної

безпеки. Варто зазначити, що такі структури функціонують у комерційних банках, але їх завдання, в основному, зводяться до організації пропускового режиму на об'єкт та у кращому випадку - до перевірки клієнтів банку на предмет їх фінансової благонадійності, а працівників – на схильність до вчинення шахрайських дій. Звісно, установи, що не обмежені у фінансових ресурсах, можуть надати працівникам служб економічної безпеки широкий перелік повноважень, як то здійснення контррозвідки, організація збереження конфіденційної інформації, відбиття інформаційних атак, виявлення ознак рейдерського захоплення, управління деліктними ризиками. Під деліктними ризиками належить розуміти вірогідність настання делікту (правопорушення) у компанії, що може мати негативні наслідки для її фінансово-господарської діяльності – від псування ресурсів, нанесення збитку, перевитрат ресурсів, зниження дохідності, упущеної вигоди – до банкрутства суб'єкта господарювання з подальшим відчуженням його власності. Найбільш поширеними видами деліктних ризиків, що проявляються у діяльності фінансових установ в Україні є правопорушення, крадіжки, викрадення, розтрата, псування, зловживання, привласнення, підкуп, хабарництво, перевищення повноважень, рейдерство, шахрайство, саботаж, розбій, змова, бандитизм, здирництво, корупція, шантаж, фальсифікація. Зрозуміло, що для професійного управління усіма зазначеними ризиками (і пам'ятаючи, що наведений перелік не є вичерпним), до служби економічної безпеки фінансової установи повинні входити висококваліфіковані фахівців із різних сфер науки та практики, що, безперечно, призведе до зростання щомісячних витрат компанії на утримання штату цих спеціалістів. Оскільки у сучасних економічних умовах фінансові установи прагнуть до мінімізації фінансових, матеріальних, трудових та часових затрат і достовірним буде припущення про те, що ресурси фінансового посередника є обмеженими, пропонуємо фінансовим установам, де служба економічної безпеки не організована або функціонує неефективно, провести для своїх співробітників тренінг, присвячений проблемам економічної безпеки та основам її забезпечення у конкретній фінансовій структурі

(страховій компанії, банку, недержавному пенсійному фонді, компанії з управління активами тощо). Бажано, щоб тренінг проводив фахівець у сфері економічної безпеки, тобто особа, що має вищу освіту відповідного напрямку або людина, яка має досвід роботи за даним напрямком у структурі, система забезпечення економічної безпеки якої довела свою ефективність. Наприкінці тренінгу рекомендується провести тестування, аби визначити осіб, які найкраще зрозуміли викладений матеріал. Надалі ці особи можуть увійти до складу новоствореної або реорганізованої служби економічної безпеки фінансової установи чи за сумісництвом виконувати певні завдання менеджменту економічної безпеки фінансового посередника, якщо його керівництво не планує створювати окремий функціональний підрозділ для забезпечення економічної безпеки. Вважаємо, що найкраще з обов'язками забезпечення економічної безпеки впораються особи, що мають вищу економічну або юридичну освіту, оскільки більшість сучасних ризиків мають фінансову або правову природу, проте не варто забувати, яку велику роль останнім часом у діяльності фінансових установ почали відігравати інформаційні системи та новітні технології. Тому очолити службу економічної безпеки цілком може програміст або інженер. У такому випадку компанії доцільно забезпечити умови для отримання обраними працівниками освіти за напрямом «Управління фінансово-економічною безпекою». У ряді Вищих навчальних закладів України існують магістерські програми, що дозволяють за півтора-два роки навчання здобути кваліфікацію професіонала з управління фінансово-економічною безпекою за цілком помірну для фінансової установи плату. Безперечно, у керівництва компаній інколи немає можливості чекати на підготовку власного спеціаліста, і завжди існує варіант найняти фахівця з досвідом роботи, отримавши, таким чином економію на оплаті за навчання. Проте, людина «зі сторони» потребуватиме часу для адаптації, вивчення специфіки роботи компанії, її особливостей та організації, і варто наголосити на тому, що витрати на пошук, тестування на професійну придатність та професіоналізм, а у подальшому – на оплату праці такого фахівця можуть

виявитись вищими за ті, що є необхідними для підготовки власних кадрів. Крім того, працівник, якому буде доручено управління економічною безпекою фінансової установи, повинен мати високий рівень довіри та користуватись майже необмеженим доступом до усієї інформації, що пов'язана з фінансово-господарським станом та напрямками і результатами роботи установи; бути людиною надійною, лояльною, з високими моральними та етичними якостями. Сторонній особі, навіть за умови взяття її у штат, важко довірити економічну безпеку компанії. Тому ще раз наголошуємо на доцільності підготовки власних фахівців з управління фінансово-економічною безпекою.

Критикуючи залучення сторонніх осіб до управління економічною безпекою фінансового посередника, не можемо не погодитись із тим, що зовнішні фахівці можуть бути корисними та необхідними для ефективного формування системи економічної безпеки фінансової установи та управління нею. Велика кількість функціональних складових економічної безпеки, як то кадрова, фінансова, техніко-технологічна, інформаційна, фізична, правова безпека тощо, вимагають від спеціалістів служби економічної безпеки або відповідальних за функціонування цього напрямку осіб широкого переліку специфічних знань, вмінь та навиків. Зважаючи на те, що не кожна фінансова установа нині може собі дозволити мати навіть штатного юриста або програміста, стає зрозумілим, що за наявності у компанії фахівця або кількох фахівців з управління економічною безпекою з вищою освітою за цим напрямком, якісний та ефективний менеджмент економічної безпеки сучасного фінансового посередника вимагатиме наявності у штаті фахівців з різних напрямків забезпечення економічної безпеки. Це викликатиме відповідні додаткові витрати при тому, що послуги таких спеціалістів можуть і не знадобитись, оскільки достеменно неможливо передбачити, у якій сфері діяльності компанії виникне загроза. Альтернативою є залучення сторонніх спеціалістів для вирішення окремих завдань менеджменту безпеки за умови виникнення такої необхідності, наприклад, шляхом аутсорсингу (аутстафінгу). Перевагами такого підходу до формування системи

економічної безпеки фінансової установи вважаємо неупередженість та об'єктивність сторонніх осіб, високий професіоналізм запрошених фахівців саме у тій сфері, безпеку якої порушено або може бути порушено. Крім того, фінансова установа звільняється від необхідності утримання додаткових співробітників.

Другим кроком у процесі формування системи економічної безпеки фінансових установ та управління економічною безпекою вітчизняних фінансових посередників є розробка документарного забезпечення функціонування системи економічної безпеки. У якості основного документу, що міститиме інформацію про місію, завдання та функції управління економічною безпекою організації пропонуємо розробляти та затверджувати стратегію економічної безпеки, де повинно бути чітко визначено мету забезпечення належного рівня економічної безпеки.

Третім кроком у процесі формування системи економічної безпеки фінансових установ повинно стати поточне (операційне) планування заходів безпеки, що має ґрунтуватись на стратегії економічної безпеки та деталізувати і конкретизувати механізми досягнення цільових орієнтирів організації у сфері економічної безпеки. Дуже важливо на цьому етапі визначити відповідальних за окремі напрямки забезпечення економічної безпеки працівників, і упевнитись, що призначені особи розуміють, чого від них очікують, та міру відповідальності за свої дії або бездіяльність.

Наступний крок – оцінка досягнутого рівня економічної безпеки фінансової установи. Завдання розробки переліку показників, що відображатимуть стан захищеності організації від зовнішніх та внутрішніх небезпек та загроз, та їх обрахунок можна покласти на осіб, що здійснюватимуть управління економічною безпекою, проте можна скористатись і існуючими методиками діагностики економічної безпеки або окремих її функціональних складових, що запропоновані вітчизняними і зарубіжними науковцями-теоретиками та спеціалістами-практиками. Це дозволить зекономити час, оскільки розробка власної методики може тривати

досить довго та у результаті виявитись неефективною, проте негативною стороною запозичення уже апробованих методів оцінювання економічної безпеки може стати факт їх створення під потреби конкретного типу фінансових посередників та непридатність для використання у діяльності решти суб'єктів господарювання. Крім того, для окремих видів фінансових установ, що провадять свою діяльність на ринках фінансових послуг України, відсутність таких методик була доведена під час проведення даного дослідження [322, с.41-43].

Розглянемо особливості забезпечення економічної безпеки різних видів фінансових установ, які мають враховуватись під час закладання концептуальних засад формування і функціонування їх систем економічної безпеки.

При забезпеченні економічної безпеки банківських установ основна частина ресурсів повинна спрямовуватись на підтримку належного рівня фінансової безпеки. Причиною банкрутств більшості вітчизняних банків в останні два роки, окрім політичних обставин, стали: низька якість активів, нестача капіталу, як власного, так і залученого, надто агресивна кредитна політика, недостатній рівень ліквідності. Усе це наслідки прорахунків у стратегічних та тактичних фінансових рішеннях та вади системи ризик-менеджменту у фінансовій сфері. Другою за значимістю можна вважати підсистему інтелектуально-кадрової безпеки, оскільки персонал банківських установ часто зловживає службовим становищем та вчиняє шахрайські дії як з коштами клієнтів, так і з фінансовими ресурсами самого банку, чим підриває його репутацію, конкурентоздатність та фінансову стійкість. Не останню роль у системі економічної безпеки банківської установи належить відвести інформаційно-аналітичній безпеці. Втрата інформації про рахунки клієнтів, прийняті та очікувані управлінські рішення, особові дані про топ-менеджмент банку можуть коштувати установі дуже дорого, знову ж таки, як у перспективі втрати репутації та клієнтури, так і фінансових ресурсів через ймовірні судові

процеси та необхідність компенсації понесених втрат або недоотриманих прибутків.

При забезпеченні економічної безпеки страхових компаній важливо організувати належний рівень захисту інформації, зокрема, клієнтських баз, які можуть викрасти конкуренти; відомостей про застраховане майно, що можуть стати у нагоді злочинцям-крадіям. З іншого боку, для нормальної діяльності страховиків необхідно, аби, отримувана ними від страхувальників, інформація була правдивою та достовірною, тому система їх економічної безпеки має надавати інструментарій для оцінки якості даних, що надходять до компаній, і забезпечувати високий професійний рівень проведених щодо неї аналітичних процедур. Тому основною складовою економічної безпеки страхових компаній вважаємо інформаційно-аналітичну її підсистему.

Основною загрозою економічній безпеці кредитних спілок є неповернення наданих клієнтам кредитів та державна політика, що ускладнює їх нормальну роботу (як приклад, можна навести рішення щодо втрати спілками спеціального режиму оподаткування, яким вони користувались завдяки статусу неприбуткових організацій). Варто зазначити, що податкова безпека є важливим елементом забезпечення економічної безпеки для усіх без винятку видів фінансових установ [323, с.237]. Для кредитних спілок як виду фінансових установ можна запропонувати спрямування більшості ресурсів на забезпечення фінансової безпеки, і детально перевіряти кредитні історії та інші відомості про своїх учасників, що бажають взяти кредити, а також на контроль стану політичної безпеки, принаймні через активізацію участі у саморегулювальних організаціях з метою захисту своїх прав перед державними органами влади.

При забезпеченні економічної безпеки ломбардів у пріоритеті має бути фізична безпека установи. Ломбарди не ведуть активну фінансову діяльність, не проводять складні техніко-технологічні операції, не мають великого штату співробітників та значних обсягів інформаційних ресурсів, які потрібно захищати від викрадення або пошкодження. Тому їх основним завданням з метою продовження безперервної рентабельної діяльності повинно стати

забезпечення збереження, тобто фізичного захисту, матеріальних активів як власних, так своїх клієнтів. Це завдання можна виконати у рамках належно організованої матеріальної, силової або фізичної безпеки – сучасні науковці пропонують різні назви для цієї підсистеми економічної безпеки.

При забезпеченні економічної безпеки лізингових компаній особливу увагу варто приділити налагодженню довготривалих партнерських зв'язків із постачальниками об'єктів лізингу з метою недопущення порушення умов договорів та втрати клієнтів. З огляду на це, правова або юридична безпека є необхідним і важливим елементом їх систем економічної безпеки.

При забезпеченні захисту корпоративних ресурсів установ накопичувального пенсійного забезпечення (недержавних пенсійних фондів), корпоративних інвестиційних фондів і компаній з управління активами основна складова безпеки – це кадрова безпека. Саме від інвестиційних керуючих залежить, як використовуватимуться активи інвесторів, і чи вдасться управляти ними прибутково і не втратити їх через надмірну самовпевненість і амбіційність інвестиційних менеджерів або їх схильність до ризику. Тому успішна діяльність цих видів фінансових установ та їх економічна безпека у першу чергу залежать від персоналу компаній.

Табл. 3.1 узагальнює та систематизує особливості формування систем економічної безпеки фінансових установ, що мають враховуватись при розробці концепцій забезпечення їх економічної безпеки.

Враховуючи особливості забезпечення економічної безпеки різних видів фінансових установ, тим не менше можна дати загальні рекомендації для формування концептуальних засад побудови їх системи економічної безпеки, такі як:

- належне інформаційне та документальне забезпечення функціонування системи економічної безпеки;
- періодичні перевірки персоналу та діагностики рівня його надійності;
- створення окремого підрозділу економічної безпеки або посади професіонала/фахівця з фінансово-економічної безпеки;

- перманентний моніторинг ризиків, притаманних професійним учасникам фінансових ринків;
- розробка окремого бюджету економічної безпеки.

Таблиця 3.1

Особливості формування систем економічної безпеки фінансових установ як основа концепції забезпечення їх економічної безпеки

№ п/п	Вид установи	Характерні загрози	Фундаментальні ознаки системи економічної безпеки	Стан системи
1	2	3	4	5
1.	Банк	Втрата клієнтів та джерел фінансових ресурсів, конкуренція з боку кредитних спілок, зниження платоспроможності населення, низька кваліфікація персоналу, надмірний контроль з боку НБУ, шахрайські дії персоналу, втрата баз даних та конфіденційної інформації, хакерські та рейдерські атаки, помилкові управлінські рішення керівного персоналу надміру агресивна чи навпаки поміркована кредитна та інвестиційна політика, крадіжки та псування активів..	Основна увага має приділятися фінансово-інвестиційній та кадровій безпеці, а також збереженню інформації, особливо конфіденційної і такої, що містить банківську таємницю. Пропонується розгалужена комплексна система економічної безпеки, координатором якої стане служба економічної безпеки, що діятиме за підтримки та сприяння інших підрозділів установи, філій та відділень.	Високий рівень розвитку
2.	Кредитна спілка	Зменшення кількості дійсних членів та неможливість залучити нових, конкуренція з боку банків, недоступність позикового капіталу, зниження платоспроможності членів спілки, псування, пошкодження, втрата інформації, крадіжки та псування активів.	Пропонується не створювати окремих відділів, а залучити спеціаліста з економічної безпеки, можливо, на умовах лізингу персоналу (аутсорсингу чи аутстафінгу). Основна увага має приділятися фінансовій безпеці.	Повна відсутність системи
3.	Страхова компанія	Зменшення кількості клієнтів, шахрайські дії з їх боку та з боку персоналу компанії, переоцінка реальних можливостей надання страхового захисту, раптове розірвання угод з перестраховиками, незважена інвестиційна політика, крадіжка баз даних клієнтів конкурентами або звільненими працівниками, крадіжки та псування активів.	Створення окремої служби економічної безпеки бажане, але не обов'язкове. Позитивний ефект матиме введення до штату фахівця з економічної безпеки за умови його активної роботи з актуарієм та аварійним комісаром. У першу чергу має гарантуватись фінансово-інвестиційна, кадрова безпека.	Присутні окремі елементи системи
4.	Компанія з управління активами	Зменшення кількості клієнтів, законодавчі обмеження щодо використання інвестиційних інструментів, невдала структура інвестиційного портфеля, надмірна амбіційність, схильність до ризику та низька кваліфікація інвестиційних керуючих, недостатність та хибність інформації, необхідної для прийняття управлінських та інвестиційних рішень.	Рекомендується створення окремої служби економічної безпеки. Основні напрямки роботи – забезпечення фінансово-інвестиційної, інтелектуально-кадрової та інформаційно-аналітичної безпеки. Доцільно розглянути можливість передачі окремих видів ризиків страховим компаніям.	Присутні окремі елементи системи

Продовження табл. 3.1

1	2	3	4	5
5.	Лізингова компанія	Зменшення кількості клієнтів, конкуренція з боку банків та їх послуги кредитування, розірвання угод з постачальниками обладнання та обслуговуючими компаніями, втрата та пошкодження інформаційних баз, крадіжки та псування активів, недостатня поінформованість потенційних клієнтів про послуги компаній.	Пропонується не створювати окремих відділів, а залучити спеціаліста з економічної безпеки, можливо, на умовах лізингу персоналу (аутсорсингу чи аутстафінгу). Пріоритети його роботи – гарантування фінансової безпеки (у тому числі шляхом якісної оцінки фінансових можливостей потенційних клієнтів).	Присутні окремі елементи системи
6.	Факторингова компанія	Хибна оцінка платоспроможності клієнта, низька кваліфікація персоналу, недостатність інформації для прийняття поточних та управлінських рішень, незначна диверсифікація послуг, крадіжки та псування активів, недостатня поінформованість потенційних клієнтів про послуги компаній.	Пропонується не створювати окремих відділів, а залучити спеціаліста з економічної безпеки, можливо, на умовах лізингу персоналу (аутсорсингу чи аутстафінгу). Підсистема економічної безпеки, стан яких повинен викликати найбільшу стурбованість – фінансово-інвестиційна, кадрова та інформаційна.	Присутні окремі елементи системи
7.	Недержавний пенсійний фонд	Втрата активів клієнтів через неефективну інвестиційну політику компаній з управління активами, недостатня поінформованість потенційних клієнтів про послуги компаній, конкуренція з боку страхових компаній.	Пропонується ввести у штат фахівця з питань безпеки та налагодити і забезпечити його активну співпрацю зі службою економічної безпеки КУА, яка управляє активами фонду. Пріоритетний напрям забезпечення безпеки – фінансово-інвестиційна складова економічної безпеки.	Повна відсутність системи
7.	Ломбард	Крадіжки та псування активів, недостатня кваліфікація працівників для справедливої оцінки закладеного майна, відсутність можливості його швидкої реалізації за належну ціну, відсутність джерел позикових коштів, шахрайство працівників.	До послуг спеціаліста з економічної безпеки пропонується звертатись за виникнення необхідності, наприклад, під час підбору та встановлення рівня кваліфікації та надійності персоналу. Основа безпеки ломбарду – фізична цілісність наявних активів (тобто основна увага приділяється силовій або фізичній безпеці), тому рекомендується скористатись послугами спеціалізованої служби охорони та встановити захисні системи, як мінімум камери та сигналізацію.	Повна відсутність системи

Складено автором [112, с.337-339]

Окремі елементи систем економічної безпеки виробничих та торгівельних підприємств раціонально використовувати для фінансових установ, наприклад, інструментарій для забезпечення їх силової, кадрової, техніко-технологічної, безпеки можна адаптувати під потреби та специфіку учасників фінансового ринку. Але фінансова безпека цих суб'єктів має різну природу, і одна із її складових, а саме інвестиційна безпека, у комплексній системі економічної безпеки підприємства відіграє другорядну роль, у той час, як для деяких видів фінансових установ, на зразок компаній з управління активами, має першочергове значення для господарської стабільності, конкурентоздатності та рентабельності. У авторитетних наукових виданнях, що мають найвищий рейтинг цитування серед вітчизняних авторів, не зазначено визначення поняття інвестиційної безпеки фінансових установ. Тому доцільно зафіксувати економічну суть категорії інвестиційної безпеки фінансових установ, спираючись на визначення інвестиційної безпеки держави [324], а саме під терміном «інвестиційна безпека фінансової установи» розуміти такий стан її корпоративних ресурсів, отриманих від інвесторів, активів, призначених для інвестування, і реінвестованих активів, і такий механізм їх використання у процесі інвестиційної діяльності компанії, що дозволять забезпечити її рентабельність та гарантувати фінансову стабільність. Допустити, що фінансова установа перебуває у інвестиційній безпеці можна, якщо вона зовсім не провадить інвестиційну діяльність, але за появи необхідності, має можливість швидко залучити інвестиційні ресурси у необхідних обсягах та на вигідних умовах. Проте, більшість учасників вітчизняного фінансового ринку активно беруть участь у інвестиційних процесах, і тому питання забезпечення їх безпеки у цій площині є досить актуальним. Так, для страхових компаній і недержавних пенсійних фондів інвестування є основною формою примноження їх активів задля гарантування майбутніх виплат клієнтам; для банків та компаній з управління активами інвестиційна діяльність може мати на меті як ефективне розміщення переданого у капіталу, так і набувати форми послуги, яку надають клієнту за окрему плату (наприклад, при довірчому управлінні

фінансовими активами); у такому випадку інвестиційна діяльність для них переходить у розряд основної діяльності. Тому роль інвестиційної безпеки для підтримки належного рівня економічної безпеки для сучасних учасників фінансових ринків важко переоцінити, і завдання щодо її забезпечення доцільно включити у концепцію формування системи економічної безпеки фінансових установ. Роль та значення інвестиційної безпеки для управління рівнем економічної безпеки фінансових установ полягають у забезпеченні окупності інвестованих у компанію активів, гарантуванні збереження та примноження переданих в управління ресурсів шляхом використання щодо них ефективної інвестиційної стратегії і ведення продуманої інвестиційної політики щодо власних фінансових ресурсів [325, с.119].

Важливим елементом концепції формування системи економічної безпеки фінансових установ є передбачення необхідності розробки механізму управління такою системою.

Необхідність розробки механізму управління системою економічної безпеки фінансових установ криється у характерних рисах, притаманних їм у сучасних економічних умовах та з огляду на специфіку їх організації і функціонування порівняно із подібними системами виробничих підприємств.

По-перше, система економічної безпеки як підприємства, так і фінансової установи, не може бути шаблонною. Для банківських установ перелік її завдань неодмінно має бути ширшим, ніж, наприклад, для системи економічної безпеки кредитної спілки або ломбарду. Страхові компанії, лізингові компанії, недержавні пенсійні фонди, інститути спільного інвестування та решта видів фінансових установ мають свою мету створення та механізми її досягнення, відмінні одне від одного, а тому організація управління системою економічної безпеки для кожного із них та навіть для різних інституцій у межах одного виду повинна бути унікальною, оскільки рівень її організації залежить від стану розвитку і структури фінансового потенціалу, ефективності його використання та спрямованості діяльності установи, якісного стану кадрів, трудової дисципліни, стану конкурентного середовища, ризикованості роботи тощо.

Виконання широкого переліку різних завдань, що мають вирішуватись в рамках функціонування систем економічної безпеки фінансових установ, не видається можливим без підключення до цього процесу управлінського персоналу, що дозволяє стверджувати про необхідність побудови механізму управління системою економічної безпеки фінансових установ як складової загального механізму менеджменту діяльності сучасних фінансових посередників.

По-друге, система економічної безпеки фінансової установи має бути самостійною, індивідуальною, відокремленою від аналогічних систем філій або дочірніх компаній. На цій обставині варто акцентувати увагу, наприклад, при формуванні системи економічної безпеки банку, у якого є розгалужена мережа філій або наявні пов'язані страхові або лізингові компанії (відносно самостійні, окремі юридичні особи, однак із суттєвою часткою фінансових ресурсів банку у своєму капіталі). Та попри необхідну самостійність, відособленість систем їх економічної безпеки є досить умовною, оскільки система економічної безпеки будь-якої фінансової установи – це складовий елемент безпеки більш високого рівня – міста, регіону, держави тощо. Велика кількість завдань із забезпечення економічної безпеки фінансових установ не можуть бути розв'язані ними самостійно, без рішень, прийнятих на більш високому системному рівні, і насамперед державному. Як приклад, можна навести вказівки та інструкції державних регуляторів учасників фінансового ринку, таких як Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Національний банк України, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (зазначимо, що на момент проведення дослідження вирішується питання про доцільність продовження існування НКПЦФР). Саме на цьому рівні приймаються найважливіші політичні, макроекономічні, правові та інші рішення, що формують середовище банківської безпеки та безпеки небанківського фінансового сектору. Організація та функціонування системи економічної безпеки конкретної фінансової установи залежить також і від активності служб економічної безпеки конкурентних фінансових посередників, і насамперед, їх розвідувальних підрозділів. Вона створюється і функціонує на

основі прийнятих законодавчих актів, залежить від можливостей придбання засобів захисту, рівня підготовки та кваліфікації кадрів, та з урахуванням багатьох зовнішніх та внутрішніх факторів. Необхідність реагування на розпорядження, їх виконання, прийняття самостійних рішень щодо векторів забезпечення економічної безпеки фінансової установи як окремої господарської одиниці з одного боку, та елемента національної економіки з іншого доводить доцільність існування механізму управління системою економічної безпеки фінансових установ.

По-третє, система економічної безпеки сучасних фінансових установ повинна бути комплексною. Вона покликана забезпечити безпеку економічну, науково-технічну, кадрову, інтелектуальну, правову, інформаційну, фізичну, пожежну, тощо. А отже, у її складі мають бути відповідні елементи, органи, сили, ресурси, пошук та раціональне використання яких передбачає виконання певної управлінської роботи. Таким чином, постає необхідність у поєднанні управлінських дій, спрямованих на забезпечення економічної безпеки фінансової установи, але виконання яких передбачається у різних сферах її функціонування, у єдиний управлінський механізм, здатний керувати системою економічної безпеки сучасних фінансових установ.

Концепція економічної безпеки фінансової установи повинна набути форми офіційно затвердженого документа, у якому обов'язково мають бути присутніми наступні елементи (табл. 4.2).

Таблиця 4.2

Концепція економічної безпеки фінансової установи

Елементи	Характеристика
1. Опис проблемної ситуації	Визначення переліку зовнішніх і внутрішніх загроз діяльності установи, прогнозування масштабів їх негативного впливу на ресурси установи, її клієнтську базу тощо; аналіз тенденцій розвитку фінансового ринку, діагностика стану корпоративних ресурсів установи, формулювання напрямів необхідного захисту.
2. Визначення мети забезпечення економічної безпеки	Досягнення максимального рівня захищеності корпоративних ресурсів як таких, що належать установі на правах власності, так і залучених від клієнтів у процесі надання фінансових послуг, від їх втрати, знецінення через неефективне використання, недоотримання, псування тощо, внаслідок дії на них різного роду загроз

Елементи	Характеристика
3. Конкретизація завдання функціонування системи економічної безпеки	<p>1. Захист корпоративних ресурсів установи</p> <p>2. Забезпечення можливості ефективної роботи установи (отримання прибутку – для прибуткових установ, досягнення мети створення – для неприбуткових установ).</p> <p>3. Конкретизація завдань відповідно до конкретного виду фінансової установи.</p> <p>Розробка стратегічних, тактичних та оперативних планів забезпечення економічної безпеки установи відповідно до окреслених мети та завдань її системи. Розробка політики та стратегії безпеки як основних документів інформаційного забезпечення формування системи економічної безпеки установи та управління нею.</p>
4. Формування системи економічної безпеки	<p>Визначення переліку підсистем системи економічної безпеки (пропонований перелік - фінансова безпека (поєднує два напрями – фінансово-інвестиційну безпеку власних ресурсів компанії, фінансово-інвестиційну безпеку активів клієнтів), інтелектуально-кадрова, матеріальна, фізична (силова), інформаційно-аналітична, техніко-технологічна, правова (юридична), зовнішня (у тому числі ринкова (конкурентна) безпека, політична безпека)).</p> <p>Визначення функцій системи економічної безпеки та принципів її побудови.</p> <p>Конкретизація об'єктів захисту та суб'єктів забезпечення економічної безпеки. Організація служби (підрозділу) економічної безпеки або ж призначення особи (осіб), відповідальних за забезпечення економічної безпеки установи. Інтеграція системи економічної безпеки у організаційну структуру установи.</p>
5. Розробка механізму управління системою економічної безпеки	<p>Визначення переліку зовнішніх і внутрішніх суб'єктів управління системою економічної безпеки. Налагодження системи звітності перед власниками установи та топ-менеджментом. Конкретизація переліку повноважень, прав та обов'язків персоналу, задіяного в управлінні економічною безпекою. Інтеграція процесу управління системою економічної безпеки у ризик-менеджмент, антикризовий менеджмент установи та процес управління діяльністю установи загалом.</p>
6. Розробка методичного інструментарію оцінювання стану системи економічної безпеки та рівня ефективності управління нею	<p>Розробка переліку показників стану безпеки кожної окремої підсистеми економічної безпеки, визначення їх нормативних або бажаних значень, конкретизація механізмів розрахунку. Розробка анкет для визначення якісних показників безпеки, встановлення переліку експертів, що будуть задіяні у процесі оцінювання.</p> <p>Формування шкали для інтерпретації кількісної оцінки у якісну характеристику рівня економічної безпеки. Розробка форми звіту про стан економічної безпеки та рівень ефективності управління системою економічної безпеки.</p>
7. Розрахунок бюджету ресурсів, необхідних для забезпечення економічної безпеки	<p>Визначення потреби у фінансових, часових, трудових ресурсах для формування та функціонування системи економічної безпеки.</p> <p>Розробка механізму інформаційно-аналітичного забезпечення управління системою економічної безпеки. Визначення ресурсів, необхідних на залучення зовнішніх фахівців для реалізації окремих напрямів забезпечення економічної безпеки.</p>

Елементи	Характеристика
8. Реалізація концепції забезпечення економічної безпеки	Визначення умов, необхідних для ефективної реалізації концепції. Підготовка кадрів. Залучення зовнішніх фахівців. Пошук необхідних фінансових та матеріальних ресурсів. Затвердження документації. Контроль за реалізацією концепції.
9. Коригування концепції відповідно до зміни умов функціонування установи	Встановлення рівня досягнення цілей економічної безпеки та достатності ресурсного забезпечення функціонування системи економічної безпеки. Визначення необхідності розвитку та модернізації (або оптимізації) системи економічної безпеки та/або механізму управління нею. Внесення відповідних змін до документації, що забезпечує функціонування системи економічної безпеки установи.

Складено автором

Концепція економічної безпеки фінансової установи повинна розроблятися із урахуванням виду фінансового посередника, враховувати його розміри, наявність належного кадрового, фінансового та матеріального забезпечення. Керівництву установи потрібно зважити, чи залучати до процесу формування системи економічної безпеки зовнішніх фахівців, адже у такому випадку потрібно буде надавати їм інформацію про внутрішній стан компанії, яка може містити дані з обмеженим доступом, комерційні відомості тощо. Однак на підготовку власних фахівців з управління економічною безпекою знадобиться певний час та ресурси.

Окремим і досить важливим питанням є розробка ефективного механізму управління сформованою системою економічної безпеки фінансової установи, аби усі зусилля, пов'язані із її створенням, не виявились марними.

4.2. Механізм управління системою економічної безпеки фінансових установ та оцінювання його ефективності

Стрімке зростання кількості та інтенсивності загроз, що впливають на діяльність фінансових установ в Україні, змусило їх власників та керівного персоналу усвідомити важливість організації комплексних систем економічної безпеки. Обмеженість фінансових ресурсів, що характеризує поточний стан

професійних учасників вітчизняного фінансового ринку не дозволяє їм допускати зайві витрати у процесі забезпечення власної економічної безпеки. Тому дуже важливо налагодити ефективне управління системою економічної безпеки, адже за його відсутності навіть професійно організований захист корпоративних ресурсів компаній стане нерезультативним та не приноситиме користі для діяльності фінансової установи.

Основи побудови сучасного механізму управління системою економічної безпеки суб'єктів господарювання виробничої сфери, а саме підприємств різних галузей народного господарства, пропонуються у роботах знаних вітчизняних дослідників. При розробці авторського механізму управління системою економічної безпеки фінансових установ пропонується взяти за основу наукові праці таких вчених, як Штангрет А. М., що у наукових працях останніх років висвітлює механізми прийняття рішень у процесі управління економічною безпекою підприємства та управління економічною безпекою машинобудівного підприємства на основі слабких сигналів [326, 327]; Мойсеєнко І. П., що конкретизує системний механізм управління фінансово-економічною безпекою підприємства [328], Живко З. Б., яка розглядає механізм управління системою економічної безпеки підприємства загалом [172], Козаченко Г. В., Ілляшенко О. В., котрі приділяють особливу увагу проблемам призначення, змісту та структури механізму управління у системі економічної безпеки підприємства [329]; Черкасова С. О., яка працює у напрямку формування організаційно-економічного механізму управління процесом зміцнення економічної безпеки промислових підприємств [330]; Ткачук В. І., Яремова М. І., які, відійшовши від об'єктів промисловості, скерували свої наукові пошуки до вирішення сучасних проблем аграрної сфери, та запропонували власний механізм управління економічною безпекою сільськогосподарських підприємств [331]; Шатохін А. Л., Ігнашкіна Т.Б., що пропонують власне бачення сучасної сутності та структурних складових механізму управління економічною безпекою підприємства [332]. Не зважаючи на ґрунтовну наукову базу безпекознавства загалом, та управління

економічною безпекою зокрема, на разі не достатньо уваги з боку вітчизняних вчених приділено питанню управління системою економічної безпеки фінансових установ, що було доведено у підрозділі 2.2, у той час, як саме вони опинились нині у зоні ризику настання банкрутства та ліквідації, інтенсифікованого нестабільністю на фінансових ринках. Окремі питання роботи механізму управління системою економічної безпеки банку як одного із видів сучасних фінансових установ підняла у своєму дисертаційному дослідженні Штаєр О.М. [199], однак щодо інших видів вітчизняних фінансових посередників ґрунтовні дослідження за подібною тематикою не здійснювались.

Таким чином, доцільно окреслити основи побудови механізму управління системою економічної безпеки фінансових установ, для чого необхідно запропонувати авторське визначення механізму управління системою економічної безпеки фінансових установ та визначити основні елементи механізму управління системою економічної безпеки та закласти таким чином основи його формування.

У процесі розробки механізму управління системою економічної безпеки фінансових установ досить важливим науковим завданням є встановлення сутності даного поняття.

Механізм управління в економічній літературі часто розглядається у значенні складової частини системи управління, яка забезпечує вплив на ряд чинників, від стану яких залежать результати діяльності керованого об'єкту. Кноррінг В., наприклад, чітко й водночас лаконічно зазначає: «Управління є процесом, а система управління – механізмом, котрий забезпечує цей процес» [333, с. 1]. Пропонована дефініція дає чітку вказівку щодо сутності самого досліджуваного поняття, хоча і дискусійною, на нашу думку, є спроба визначення категорії «система управління» через термін «механізм».

Механізмом управління у загальному розумінні Астапова Г.В. пропонує вважати систему елементів організаційно-економічного впливу на процес управління [334, с.116]. Як бачимо, у даному випадку навпаки –

прослідковується спроба визначення поняття механізму через категорію системи. У наукових колах часто зустрічається думка, що механізм управління – це такий спосіб організації управління суспільними справами, для якого характерними є взаємопов’язані методи, засоби і принципи, і це забезпечує ефективну реалізацію цілей управління. Вважаємо, що пропонуване визначення для використання його у безпекознавстві та при поясненні економічних явищ і процесів, необхідно конкретизувати та надати йому необхідних для цього специфічних рис.

Під механізмом управління Сапа Н.В. розуміє засіб розв’язання суперечностей явища чи процесу, послідовну реалізацію дій, які базуються на основоположних принципах, цільовій орієнтації, функціональній діяльності з використанням відповідних їй методів управління, та спрямовані на досягнення визначеної мети [335, с.112]. Простіший підхід пропонує Масленніков Є. І., зазначаючи, що під механізмом управління слід розуміти цілісну систему організаційних та економічних елементів, які забезпечують взаємозв’язок всіх елементів для досягнення стратегічних цілей суб’єкта господарювання [336]. Вважаємо наведене визначення досить вдалим, оскільки у залежності від того, відносно до якого об’єкту планується використання механізму, елементи, що до нього належать, можна конкретизувати. Водночас, категорію системи, що знову ж таки була використана при формулюванні даної дефініції, на нашу думку, доцільно було б замінити поняттям сукупності або множини.

Беручи до уваги, що дане дослідження проводиться з метою визначення основ побудови механізму управління саме системою економічної безпеки, а не будь-яким іншим об’єктом, доцільно розглянути визначення поняття механізму у цьому контексті. Так, на думку Корсака О.Б., що у 2008 році був директором Департаменту економічної безпеки Уряду м. Москви, механізми забезпечення економічної безпеки представляють собою сукупність форм і методів організації відносин у сфері економічної безпеки, що застосовуються для створення необхідних умов соціально-економічного розвитку та захисту економічних інтересів і власності [337]. Вітчизняні дослідники Захаров О.І. та

Пригунов П.Я. пропонують під управлінням системою економічної безпеки розуміти методи і види діяльності стратегічного і оперативного характеру, які використовуються для забезпечення безпеки від зовнішніх і внутрішніх небезпек і загроз. Це цілеспрямований вплив керуючої системи (суб'єкт управління) на керовану систему (об'єкт управління) з метою мінімізації негативного впливу внутрішніх і зовнішніх факторів [338, с.114].

Зваживши на усі наведені дефініції, під механізмом управління системою економічної безпеки пропонуємо розуміти процес застосування сукупності методів і процедур, що дозволяють оптимізувати стан елементів системи захисту суб'єкта господарювання задля досягнення максимального рівня його економічної безпеки. Максимальний рівень економічної безпеки фінансової установи повинен характеризуватись оптимальним станом захищеності її власних та залучених ресурсів від різного роду небезпек і гарантувати їх ефективне використання з метою одержання прибутку (крім неприбуткових фінансових установ). Тому механізм управління системою економічної безпеки фінансової установи пропонується визначити як процес комплексного використання процедур менеджменту її корпоративних ресурсів, як власних, так і залучених, з метою досягнення високих фінансових результатів та/або мети господарської діяльності при оптимальному стані їх захищеності від зовнішніх і внутрішніх небезпек і загроз.

Фінансові установи мають свою специфіку функціонування порівняно із іншими суб'єктами господарської діяльності, що передбачає певні особливості побудови їх механізму управління системою економічної безпеки. Крім того, відмінності будуть характерними навіть для різних видів фінансових посередників. Наприклад, Штаєр О.М. наполягає, що управління безпекою банківської установи повинно здійснюватися на основі розробки відповідних наукових теорій, стратегій, тактики і політики, використанні способів, засобів та методів її забезпечення, а механізм управління безпекою має ґрунтуватися на базі об'єктивних закономірностей розвитку фінансових відносин, і визначати мету та завдання системи забезпечення економічної безпеки загалом,

орієнтуватися на розробку і послідовне проведення заходів щодо стабілізації і подальшого розвитку позитивних процесів та подолання негативних тенденцій і явищ у сфері фінансових відносин, а підвищення ефективності механізму управління економічною безпекою банківської установи повинно відбуватись шляхом розробки відповідної стратегії [199, с.1]. Решта фінансових установ також має свої особливості у організації та управлінні системами економічної безпеки, але в рамках даного дослідження спробуємо визначити загальні та універсальні для усіх фінансових посередників основи побудови механізму управління системою економічної безпеки, зважаючи при цьому на його специфічні ознаки у порівнянні з суб'єктами господарювання інших сфер економіки.

Механізм управління системою економічної безпеки фінансових установ покликаний забезпечити створення умов, що мотивують ефективну діяльність всіх структурних елементів та ресурсів фінансового посередника, підтримують високий рівень узгодженості корпоративних потреб із інтересами клієнтів, у першу чергу під час пошуку оптимального співвідношення між показниками ризику і дохідності різних видів фінансових інструментів. Механізм управління має сприяти забезпеченню економічної безпеки на вході і виході з системи, створити надійні умови функціонування керуючої і керованої систем менеджменту фінансової установи. Механізм управління системою економічної безпеки фінансових установ являє собою сукупність:

- філософії економічної безпеки фінансової установи;
- функцій, що реалізують процес управління економічною безпекою;
- ресурсного забезпечення діяльності механізму;
- цільової спрямованості, що містить основні організаційні форми та економічні інструменти, необхідні для забезпечення економічної безпеки стабільного функціонування сучасних фінансових установ.

Можна виділити два рівні адміністративно-економічних інструментів управління економічною безпекою фінансових установ в Україні: державний та рівень власне фінансового посередника (самоуправління). На державному рівні

управлінські дії щодо функціонування фінансових установ, а отже, і роботи їх систем економічної безпеки, чинять державні регулятори фінансового та фондового ринків та банківської системи. Крім того, не можна лишати поза увагою законодавчі органи, які приймають нормативно-правові акти, які створюють юридичну основу діяльності щодо забезпечення безпеки на рівні держави, регіону, фінансової установи; виконавчі органи влади, що проводять економічну, фінансову політику, деталізують механізми безпеки на державному рівні; судові органи, які забезпечують дотримання законних прав фінансової установи та її співробітників; правоохоронні органи, які ведуть боротьбу з правопорушеннями і злочинами; систему наукових установ, що реалізує завдання щодо наукового опрацювання проблем безпеки та підготовки кадрів.

З початком ринкових реформ паралельно з державними стали утворюватися недержавні організації, агентства, установи, які за бажанням керівництва фінансової установи можуть на певний термін або на постійній основі бути інтегрованими у механізм управління її системою економічної безпеки. Це різні приватні охоронні та детективні організації, аналітичні центри, інформаційні служби, навчальні, наукові та консультаційні організації тощо. Вони, як правило, на платній основі надають послуги з фізичної охорони об'єктів, забезпечують захист інформації, збереження комерційної таємниці, накопичують і представляють дані про конкурентів, ненадійних партнерів, проводять різного роду перевірки.

Внутрішніми суб'єктами економічної безпеки фінансових установ є ті особи, підрозділи, служби, які безпосередньо займаються забезпеченням захисту корпоративних ресурсів установи. Оскільки діяльність по забезпеченню економічної безпеки фінансових установ багатоаспектна, цю задачу неможливо вирішити за допомогою однієї-двох осіб. Тому необхідним є створення окремої служби економічної безпеки у структурі менеджменту фінансового посередника.

До основних елементів механізму управління економічною безпекою фінансових установ можна віднести: визначення потреб у забезпеченні безпеки,

сил і ресурсів, а також організаційно-господарського механізму, формулювання цілей і задач забезпечення безпеки. Приведення в життя зазначених заходів забезпечує досягнення поставлених цілей. Таким чином, структура механізму управління системою економічної безпеки фінансової установи складається з декількох блоків, одночасна дія яких покликана забезпечити достатній для розширеного відтворення капіталу установи прибуток [339, с. 96].

Метою функціонування механізму управління системи економічної безпеки є досягнення її оптимального стану, при якому можливою є реалізація цілей створення фінансової установи, за умови витрат на цей процес мінімально можливої кількості ресурсів компанії. Суть діяльності щодо управління системою економічної безпеки полягає у своєчасному встановленні повного переліку наявних і потенційних проблемних ситуацій та тенденцій у внутрішньому та зовнішньому середовищі функціонування фінансової установи та розробці системи заходів (впливів), які або зберігають належний рівень економічної безпеки фінансової установи у наявному середовищі, або забезпечують його прогресивну трансформацію.

Завдання процесу управління системою економічної безпеки фінансових установ можуть бути визначені наступним переліком, який однак, на нашу думку, не є вичерпним, та може змінюватись у залежності від того, який саме вид фінансової установи використовує механізм управління системою економічної безпеки у своїй практиці:

- забезпечення захисту корпоративних ресурсів установи, як власних, так і залучених від клієнтів для збереження та примноження, від викрадення, знецінення, псування тощо;

- організація роботи персоналу з матеріальними та фінансовими цінностями;

- розподіл функцій співробітників служб економічної безпеки, мотивація їх до сумлінного виконання своїх посадових обов'язків, контроль їх роботи;

- формування фондів компенсації збитків від ризиків, яким було неможливо запобігти та дія яких мала негативний фінансовий наслідок для установи;

- взаємодія із державними регуляторами, органами нагляду та недержавними структурами, що надають професійно послуги захисту активів компаній, з питань підтримки належного рівня економічної безпеки установи.

Реалізація механізму управління системою економічної безпеки фінансової установи повинна ґрунтуватись на дотриманні певних принципів. Зокрема, управління економічною безпекою має бути комплексним, тобто передбачати системний підхід у вирішенні питань економічної безпеки із обов'язковим залученням представників менеджменту та корпоративних ресурсів фінансової установи; безперервним, тобто перманентно має відбуватись системний моніторинг роботи підрозділів системи економічної безпеки, проводитись постійний збір даних про фінансово-економічний стан конкурентів та партнерів установи, її клієнтів, та їх аналіз із метою попередження як внутрішніх, так і зовнішніх загроз діяльності фінансової установи; принципу оперативності – тобто швидкого реагування на прояви загроз і ризиків, своєчасного доведення до відома керівництва наявних даних для прийняття зважених управлінських рішень; принципу централізації – єдиного підходу до сумлінного виконання рядовими співробітниками своїх обов'язків при залишенні координаційної ролі та методичного керівництва підрозділу або службі економічної безпеки фінансової установи та принципу транспарентності – тобто максимально можливої відкритості результатів діяльності щодо управління системою економічної безпеки фінансової установи усім зацікавленим особам (стейкхолдерам).

Ефективне функціонування механізму управління системою економічної безпеки сучасної фінансової установи передбачає узгодженість мети та завдань загальної системи менеджменту суб'єкта господарювання із іншими предметно-орієнтованими управлінськими системами [180].

Механізм управління системою економічної безпеки фінансової установи та його місце у процесі менеджменту фінансової інституції продемонстровано на рис. 4.1.

Рис. 4.1. Механізм управління системою економічної безпеки фінансової установи та його місце у процесі менеджменту фінансової інституції

Управління системою економічної безпеки фінансових установ повинно мати стратегічний і тактичний етапи. На стратегічному етапі має бути розроблено стратегію управління економічною безпекою або стратегію функціонування системи економічної безпеки, яка б органічно була інтегрованою у загальну стратегію розвитку фінансової установи і гарантувала її перспективи на майбутнє. На тактичному рівні рекомендується розробляти конкретні програми управління фінансовою, кадровою, інформаційною, правовою та іншими підсистемами економічної безпеки із зазначенням бажаних результатів такого управління та обсягів ресурсів, що можуть бути на це витрачені.

Обов'язковою умовою розробки будь-якого управлінського механізму є його здатність до оцінки ефективності роботи. Оцінка ефективності механізму управління системою економічної безпеки фінансової установи повинна відбуватись у рамках контролю керівництвом компанії роботи її структурних підрозділів та окремих працівників. Найбільш універсальним для проведення оцінки традиційно є показник співвідношення витрат на здійснення управління та економічного ефекту або обсягу фінансових результатів, яких вдалося досягти. Проте, у залежності від того, які задачі було поставлено перед системою економічної безпеки та механізм управління системою економічної безпеки якого виду фінансового посередника оцінюється, методологічні основи здійснення оцінки можуть бути різними, як і власне інструментарій проведення діагностики [340, с.70-75].

Загалом, багато дослідників останнім часом приділяють увагу питанням оцінювання рівня економічної безпеки підприємств, установ, організацій. Так, Котов А. М. визначає особливості оцінки економічної безпеки акціонерного товариства [341], Білик І. Ю. пропонує методичне забезпечення оцінки економічної безпеки підприємства [342], Левковець Н. П. досліджує систему показників оцінки економічної безпеки підприємства за її функціональними складовими [343]. Зважаючи на особливості функціонування фінансових установ, Фурман В. М. конкретизує методичні підходи до формування

інструментарію оцінки рівня економічної безпеки сучасних банків як домінуючого виду фінансових установ в Україні [221]. Роль оцінювання стану безпеки під час визначення особливості управління економічною безпекою комерційних банків відзначається у джерелі [344].

Проте, питання оцінювання ефективності саме процесу управління економічною безпекою, іншими словами, його результативності, у практиці роботи фінансових установ не знайшло висвітлення у сучасній науковій літературі.

Для надання даному дослідженню достовірності та наукової значимості, одразу важливо підкреслити той факт, що оцінювання економічної безпеки суб'єкта господарювання та оцінювання ефективності управління системою, що її забезпечує – принципово різні поняття та процеси. Дійсно, оцінювання стану економічної безпеки фінансової установи передбачає розрахунок значень певного переліку індикаторів, що характеризують результативність роботи та рівень захисту корпоративних ресурсів різних підсистем економічної безпеки: кадрової, фінансової, матеріальної, техніко-технологічної, інформаційної, тощо. При чому, попередні дослідження довели, що цей перелік не є усталеним; кожен вчений, що об'єктом своїх наукових пошуків обрав проблеми діагностики стану економічної безпеки підприємств, установ або організацій, пропонує власний набір індикаторів для аналізу. Загалом, оцінювання стану економічної безпеки проводиться за допомогою розрахунку показників фінансового стану суб'єкта господарювання, порівняння отриманих даних із нормативними значеннями або результатами конкурентів. Також оцінюється продуктивність праці, плинність кадрів, кількість порушень, допущених персоналом та інші абсолютні і відносні індикатори рівня кадрової безпеки. Стан інформаційної безпеки можуть характеризувати кількість випадків втрати даних, їх пошкодження, викрадення, псування тощо. Звісно, згадані показники – це лише незначна частина інструментарію, що застосовується при діагностиці стану економічної безпеки вітчизняних суб'єктів господарювання. В залежності від специфіки їх діяльності, можуть використовуватись специфічні параметри

економічної безпеки. Так, для банківських установ важливою характеристикою високого рівня їх економічної безпеки є відповідність їх стану нормативам банківської діяльності, визначених Національним банком України. Для страхових компаній сигналом до необхідності покращення стану економічної безпеки можуть слугувати незадовільні результати тестів раннього попередження банкрутства [345]. Традиційні та специфічні показники методик оцінювання стану економічної безпеки призначені для визначення досягнутого рівня захисту підприємства, установи або організації від наявного або потенційного негативного впливу різного роду внутрішніх і зовнішніх загроз на цілісність їх корпоративних ресурсів та здатність безперервно продовжувати свою діяльність. Однак допомогти встановити, чи ефективним був шлях, яким рухались суб'єкти економічної безпеки для досягнення її належного стану, ці показники не можуть. Вони характеризують кінцевий результат, домогтися якого можливо і шляхом здійснення невиправданих витрат, а не ефективним управлінням відведеними на забезпечення економічної безпеки ресурсами. Таким чином, оцінювання ефективності управління економічною безпекою суб'єктів господарювання, у тому числі і фінансових установ, потребує специфічних методичних підходів та діагностичного інструментарію.

Процес управління системою економічної безпеки фінансової установи можна охарактеризувати як сукупність дій щодо планування, організації, координації та контролю функціонування системи економічної безпеки з метою досягнення найвищого рівня захисту корпоративних ресурсів установи від зовнішніх і внутрішніх загроз. Пропонуючи концептуальну схему механізму управління економічною безпекою підприємства, Маслак О.І., Гришко Н.Є. виокремлюють етап оцінки ефективності управління [170], однак не наводять переліку показників, за якими має проводитися ця оцінка. Таким чином, створення переліку показників оцінки ефективності управління системою економічної безпеки на разі залишається актуальним теоретико-методичним завданням.

Сформувати науковий інструментарій оцінювання ефективності управління системою економічної безпеки фінансової установи вдасться лише після конкретизації того, що саме належить розуміти під ефективністю управління економічною безпекою. Так, Панамарева О. Н. та Бажина Д. В. зазначають, що ефективність є узагальнюючим критерієм якості діяльності, що ґрунтується на таких критеріях, як точність, надійність, швидкодія і стабільність, які, у свою чергу, діляться на інтегральні, детальні показники [346]. У контексті управління системою економічної безпеки це означає точність виконання завдань щодо забезпечення безпеки корпоративних ресурсів установи, надійність роботи управлінського персоналу, задіяного у цьому процесі, швидкість організації протидії негативному впливу загроз на діяльність установи та компенсації збитків, що вони встигли завдати, і стабільність функціонування усіх підсистем комплексної системи економічної безпеки фінансової установи.

Загалом, ефективність менеджменту – це управління діяльністю суб'єкта господарювання з мінімальними витратами і максимальними результатами. Такий підхід є справедливим і для управління системою економічної безпеки, результатом якого має стати найвищий рівень захисту корпоративних ресурсів фінансової установи, як власних, так і отриманих від клієнтів для збереження та примноження, при мінімальних понесених витратах. У менеджменті виділяють економічну і соціальну ефективність. Результатом економічної ефективності є економічний ефект, що знаходить відображення у зростанні прибутку, зниженні витрат, підвищенні якості тощо. Оскільки завданням управління є цілеспрямований вплив на керований об'єкт для забезпечення досягнення поставлених цілей, ефективність управління може бути оцінена за ступенем досягнення цих цілей: за кінцевими результатами діяльності (за рівнем прибутку), за якістю планування (поліпшення показників бюджетування), за ефективністю вкладень (віддача на капітал), за збільшенням швидкості оборотності капіталу тощо.

Результатом соціальної ефективності є соціальний ефект. Він полягає в підвищенні задоволеності працівників від виконуваної роботи, поліпшенні умов праці, підвищення добробуту працівників суб'єкта господарювання. Для фінансових установ соціальний ефект може виражатись і у підвищенні рівня добробуту осіб, що скористались їх послугами. Крім того, відчутним може бути і соціальний ефект на рівні держави, адже фінансова установа, здатна гарантувати високий рівень власної економічної безпеки, не дає приводу своїм клієнтам звертатись до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (для банківських установ) або ж скаржитись до різних державних інстанцій, що призводить до витрачання бюджетних коштів, посилює панічні настрої у суспільстві, призводить до падіння рівня довіри населення не лише до фінансових посередників, але і до державного устрою в цілому.

Загальноприйнятими критеріями оцінки ефективного управління є множинність показників, що характеризують результативність операційних систем або підсистем. За умови побудови у фінансовій установі системи економічної безпеки, такими повинні бути: фінансова, інтелектуально-кадрова, техніко-технологічна, матеріальна (фізична), правова (юридична), інформаційно-аналітична та інші. Найбільш поширеними у практиці менеджменту вважаються такі показники оцінювання його ефективності: економічні – прибуток, рентабельність, дохід; комплексні – продуктивність праці, продуктивність роботи системи управління. Проте, їх не достатньо для того, аби в цілому оцінити ефективність управління всією складною системою економічної безпеки фінансової установи.

Розрахунок значення ефективності діяльності часто зводиться до обчислення коефіцієнтів, що відображають фактичне виконання плану по терміну і витратам. Тобто, обираються будь-які натуральні або відносні показники, що характеризують стан тієї чи іншої підсистеми економічної безпеки, і їх заплановані значення порівнюються із фактичними. Проте, такий метод можна використовувати лише тим фінансовим установам, що розробляють певний план щодо забезпечення власної економічної безпеки,

однак ознайомлення із практикою роботи вітчизняних професійних учасників фінансового ринку дозволяє зробити висновок, що такий документ у їх інформаційному забезпеченні діяльності відсутній. Розробити його непросте завдання, оскільки для цього доведеться спрогнозувати результати ймовірного впливу на стан системи економічної безпеки фінансових установ численних ризиків і загроз, а їх кількість та негативні наслідки – величини непередбачувані, особливо в умовах економічної та політичної нестабільності, що є характерними нині для України. Розробка подібних планів вимагатиме додаткових витрат фінансових та трудових ресурсів, які і так обмежені у вітчизняних фінансових посередників. Тому такий підхід навряд чи стане популярним серед фінансових установ найближчим часом.

Якщо пригадати, що традиційно виділяють чотири функції управління – планування, організація, координація та контроль, то оцінювання ефективності процесу менеджменту також повинно здійснюватися окремо по кожному функціональному напрямку. Так, ефективність планування повинна давати відповідь на питання, наскільки досяжними є показники, передбачені планами фінансової установи щодо захисту власних та залучених від клієнтів ресурсів. Оцінювання ефективності організації системи економічної безпеки фінансової установи дозволить зробити висновок щодо раціональності обраної структури системи економічної безпеки. Загалом, оцінювання стану економічної безпеки, методи якого пропонують сучасні дослідники, і є оцінкою результату її організації, тому можна запропонувати для цього елементу діагностики ефективності управління системою економічної безпеки фінансової установи використовувати саме їх, конкретизувавши обраний перелік показників відповідно до специфіки функціонування об'єкту дослідження. Ефективність координації можна оцінити методом співставлення результатів забезпечення фінансової, кадрової, інформаційної та інших підсистем економічної безпеки фінансової установи. Ефективність контролю загалом оцінюється шляхом порівняння витрат на оплату праці персоналу, якому належало виконувати контрольні щодо функціонування системи економічної безпеки функції, та тих

витрат, які виникли по причині того, що ряду ризиків і загроз діяльності фінансової установи уникнути не вдалось.

Пропонується наступний перелік показників, за якими доцільно проводити оцінювання ефективності управління економічною безпекою фінансових установ. Це відношення оплати праці персоналу, задіяного у системі економічної безпеки до очікуваних розмірів збитків, яких вдалось уникнути шляхом мінімізації впливу загроз на результати діяльності установи; порівняння показника рентабельності компанії із його базовим значенням (за нього приймається показник рентабельності за останній рік, коли компанія функціонувала без системи економічної безпеки); тривалість між рішенням керівництва щодо необхідності певних дій у системі економічної безпеки і їх фактичним виконанням; кількість переглядів та оновлень документального забезпечення функціонування системи безпеки (концепція економічної безпеки, стратегія економічної безпеки тощо); плинність кадрів, що виконують функції забезпечення економічної безпеки; відношення кількості осіб, задіяних у системі економічної безпеки до загальної кількості працівників установи; абсолютний обсяг витрат на забезпечення функціонування системи економічної безпеки (оцінюється у динаміці або порівняно із показниками інших фінансових установ); для великих фінансових установ – кількість звернень від філій та представництв до підрозділу економічної безпеки (у динаміці); коефіцієнт використання спеціалістів з економічної безпеки.

Звісно, пропонований перелік не є вичерпним і носить рекомендаційний характер. Загалом, його можна використовувати для будь-якого суб'єкта господарювання, що доводить його універсальність, однак, даний перелік пропонується прийняти за основу при оцінюванні рівня ефективності управління системою економічної безпеки фінансових установ, доповнивши специфічними показниками відповідно до особливостей функціонування того чи іншого виду фінансового посередника.

Для надання отриманим у ході оцінювання ефективності управління системою економічної безпеки результатам ясності, зрозумілості,

інформаційної цінності та зручності для використання у процесі управлінської діяльності, необхідно розробити шкалу оцінювання. Вона дозволить трансформувати підсумки розрахунків у якісну характеристику рівня ефективності управління.

У Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджених наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України 29 жовтня 2013 року, пропонується виділяти шість рівнів економічної безпеки держави: мінімальний або абсолютно небезпечний рівень економічної безпеки, критичний рівень економічної безпеки, небезпечний рівень економічної безпеки, незадовільний рівень економічної безпеки, задовільний рівень економічної безпеки, оптимальний рівень економічної безпеки [1]. Звісно, можна використовувати пропоновану шкалу і для визначення якісної оцінки ефективності управління системою економічної безпеки. Однак вона має ряд недоліків. Загалом, шість рівнів оцінки – забагато для використання на практиці, це призведе до плутанини та необхідності додаткових пояснень щодо реального стану ефективності управління, характерного для кожного рівня. Крім того, не зрозумілим є поняття абсолютно небезпечного рівня економічної безпеки – по суті, це абсолютна відсутність системи економічної безпеки, а отже, відсутність об'єкту оцінювання. Формулювання «небезпечний рівень економічної безпеки» також є не вдалим, особливо для іноземних громадян, зокрема, інвесторів, які можуть зацікавитись ефективністю управління економічною безпекою об'єкта, у який планується інвестувати фінансові активи, і не зможуть зрозуміти таку «гру слів». Таким чином, пропонується для оцінювання рівня ефективності управління системою економічної безпеки фінансової установи використовувати чотирирівневу шкалу із розподілом рівнів ефективності управління на критичний, незадовільний, задовільний та оптимальний.

Оцінювання ефективності управління системою економічної безпеки фінансових установ доцільно проводити у такому порядку:

- на першому етапі варто визначити перелік осіб, які проводитимуть оцінку. Це повинні бути особи, що не належать до переліку відповідальних за стан економічної безпеки. У іншому випадку отримана оцінка може бути суб'єктивною та неінформативною. Також на цьому етапі потрібно забезпечити аналітиків методичними та інформаційними матеріалами, якими вони повинні будуть керуватись під час оцінювання, та визначити, у якій формі належить подавати звіт із отриманими результатами;

- на другому етапі відповідальні за оцінювання особи повинні провести розрахунок показників ефективності управління системою економічної безпеки фінансових установ. Для цього їм повинен бути забезпечений доступ до різних функціональних підрозділів установи, а також надані повноваження щодо отримання усіх необхідних для проведення процедури оцінювання даних та відомостей;

- на третьому етапі із використанням експертного методу відбувається аналітична обробка розрахованих та систематизованих кількісних і якісних показників, та відповідно до шкали ефективності управління системою економічної безпеки визначається рівень, якого було досягнуто за рахунок виконання дій щодо забезпечення економічної безпеки;

- на четвертому етапі формується висновок про рівень ефективності управління системою економічної безпеки установи, який подається для ознайомлення власникам та керівництву установи, а також відповідальним за стан економічної безпеки особам. Висновок супроводжується пропозиціями щодо покращення рівня проаналізованих показників та розрахунком їх прогнозних значень за умови вжиття пропонованих заходів. У перспективі пропонується висновок (або звіт) про рівень ефективності управління системою економічної безпеки фінансової установи надавати для ознайомлення державному органу, що здійснює нагляд і контроль за сегментом фінансового ринку, у якому провадить свою діяльність фінансова установа (це може бути Національний банк України, Національна комісія з цінних паперів та

фондового ринку або Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг).

Варто відзначити, що факт існування такого звіту та його поширення у засобах масової інформації стане не лише свідченням інформаційної прозорості (трансарентності) та відкритості діяльності фінансової установи, чого уже довгий час намагаються досягти державні органи влади в Україні, але і ефективним інструментом у конкурентній боротьбі. Крім того, запровадження у процес діяльності вітчизняних фінансових установ практики оцінювання ефективності управління системою економічної безпеки дозволить їм мінімізувати управлінські витрати, оптимізувати використання трудових, часових та інформаційних ресурсів, визначити недоліки у власних механізмах захисту від зовнішніх та внутрішніх небезпек та виявити резерви для стабілізації фінансового стану та стану економічної безпеки установи.

Для досягнення значних результатів у підвищенні ефективності управління економічною безпекою фінансових установ потрібні нові принципи, методи, засоби інструменти. На даний момент необхідними передумовами для їх розробки і застосування є законодавча основа та рівень науково-технічних досягнень в країні [347].

Інформаційно-аналітичне забезпечення відіграє важливу роль для прийняття правильних управлінських рішень, а тому має значення і для процесу управління економічною безпекою, і повинно бути визнаним необхідним елементом управління системою економічної безпеки фінансових установ. В умовах посилення конкурентної боротьби на товарних ринках та ринках фінансових послуг інформаційний ресурс може стати вирішальним фактором для забезпечення безперервної та рентабельної діяльності суб'єктів господарювання. Проте, для того, аби бути корисною, інформація, яку використовують підприємства та фінансові установи, повинна відповідати ряду суттєвих вимог, серед яких основними можна назвати своєчасність, доречність, повноту та об'єктивність. Оцінити, наскільки наявні дані відповідають зазначеним вимогам, можна лише провівши їх обробку і аналіз, що свідчить

про необхідність розуміння процесу інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності суб'єктів бізнесу як одного із напрямів менеджменту та доцільність використання комплексного підходу при дослідженні даного поняття.

Як один із напрямів управлінської діяльності, процес організації та контролю функціонування системи економічної безпеки фінансових установ характеризується складним механізмом реалізації, зважаючи на те, що захист корпоративних ресурсів, який їх система економічної безпеки повинна забезпечити, в економічних умовах, що склалися в Україні, має протистояти впливу численних небезпек та загроз. Тому необхідним заходом для упередження негативних наслідків їх реалізації для фінансово-господарського стану учасників фінансового ринку є проведення перманентного оцінювання функціонування системи їх економічної безпеки та рівня захищеності ресурсів, який дозволило забезпечити її використання у практиці роботи установи. Водночас, для проведення процедури оцінювання, фахівцям, що вирішуватимуть цю проблему на прикладному рівні, необхідно мати у своєму розпорядженні велику кількість даних та відомостей щодо результативності різних аспектів діяльності об'єкту дослідження. Таким чином, питання належного інформаційно-аналітичного забезпечення в рамках функціонування механізму управління системою економічної безпеки фінансових установ стає надзвичайно актуальним.

Усвідомлення важливості інформаційно-аналітичного забезпечення для формування, функціонування та управління системою економічної безпеки сучасних суб'єктів господарської діяльності, до переліку яких входять і фінансові установи, спричинило появу ряду ґрунтовних наукових досліджень. Зокрема, Уніжаєв Н.В. пропонує цілий комплекс заходів інформаційно-аналітичного забезпечення безпеки організацій [348], Позднишев Є.В. звертає увагу на методичні підходи до інформаційно-аналітичного забезпечення безпеки підприємництва [349]. Окремі аспекти дослідження та використання на інформаційно-аналітичного забезпечення в управлінні системою економічної безпеки підприємств знаходимо у працях таких вчених, як Захаров О.І. [350],

Захожай В.Б., Головач Н.А., Захожай К.В., Казак О.О. [351], Тимошенко О.І. [352], Квашук Д.М. [353], Білокомірова Я.М. [354], Копитко М.І. [355]. Особливості формування інформаційно-аналітичного забезпечення процесу управління системою економічної безпеки фінансових установ, а саме комерційних банків, вивчали Мойсеєнко І. П. [356] та Тринька Л.Я. [357]. Доцільно відзначити, що Тринька Л.Я. досліджує можливості використання аналітичних інструментів та технологій для діагностування саме стану безпеки вітчизняних банків [357]. Однак, комплексного дослідження проблеми інформаційно-аналітичного забезпечення оцінювання функціонування та управління системою економічної безпеки підприємств та фінансових установ на разі проведено не було, що зайвий раз підкреслює важливість розгляду обраної наукової тематики на теоретичному рівні із подальшою розробкою пропозицій для застосування у практиці роботи вітчизняних суб'єктів господарювання.

Як уже зазначалось вище, оцінювання функціонування системи економічної безпеки фінансових установ є досить складним процесом. На разі відсутні ефективні методичні підходи до проведення діагностики стану систем економічної безпеки суб'єктів господарювання, а той інструментарій для аналізу, що пропонується для використання, поєднує розрізнені, часто суперечливі показники результативності окремих напрямків діяльності господарських структур, яких недостатньо для формування достовірного висновку про рівень захисту активів компаній від зовнішніх і внутрішніх небезпек і загроз. Проте, найбільші труднощі виникають на етапі розрахунку пропонованих сучасними дослідниками показників економічної безпеки, оскільки інформація, що є для цього необхідною, виявляється закритою або відсутньою, що призводить до виникнення припущень або формулювання проміжних чи приблизних результатів обрахунків, наслідком чого є суб'єктивна оцінка стану системи економічної безпеки, яка майже не несе у собі інформаційної цінності, а управлінські рішення, прийняті на основі такої інформації, можуть зашкодити нормальному функціонуванню фінансової

установи. Тому забезпечення якості та пошук відкритих джерел інформаційно-аналітичного матеріалу, яким можна довіряти, для оцінювання управління системою економічної безпеки фінансових установ є важливим науковим та практичним завданням.

Для визначення джерел інформаційно-аналітичного забезпечення оцінювання процесу функціонування та управління системою економічної безпеки фінансових установ необхідно конкретизувати поняття інформаційно-аналітичного забезпечення як необхідного ресурсу для проведення оцінювання стану управління системою економічної безпеки фінансових установ; окреслити перелік джерел для отримання інформації, необхідної для якісного функціонування механізму управління системою економічної безпеки фінансових установ; визначити, яким характеристикам має відповідати інформація, використання якої передбачається у процесі управління системою економічної безпеки фінансових установ, аби отримана у результаті цього процесу оцінка була достовірною та корисною для прийняття важливих управлінських рішень; розробити пропозиції щодо покращення стану інформаційно-аналітичного забезпечення управління системою економічної безпеки вітчизняних фінансових установ.

Перш ніж розглянути, яким чином інформаційно-аналітичне забезпечення має використовуватись при оцінюванні функціонування систем економічної фінансових установ, спробуємо конкретизувати поняття інформаційно-аналітичного забезпечення з позиції економічної безпеки. Сучасні дослідники Телешун С.О., Ситник С.В., Рейтерович І.В., Титаренко О.Р., Вировий С.І. під інформаційним та аналітичним забезпеченням пропонують розуміти сукупність технологій, методів збору та обробки інформації, що характеризує об'єкт управлінського впливу (соціальні, політичні, економічні й інші процеси), специфічних прийомів їхньої діагностики, аналізу й синтезу, а також оцінки наслідків прийняття різних варіантів політичних рішень [358]. Подібне визначення пропонує Козловська О.С., у працях якої під інформаційно-аналітичним забезпеченням будь-яких процесів розуміється органічна

сукупність даних та методів їх визначення і аналітичної оцінки, що може бути науково-методичною основою для прийняття органами управління відповідних рішень при визначенні ефективних напрямків розвитку цих процесів [359]. Таким чином, інформаційно-аналітичне забезпечення у контексті забезпечення функціонування механізму управління системою економічної безпеки фінансових установ можна визначити як сукупність збору, обліку, накопичення, розподілу, переробки (аналізу), збереження, пошуку і передачі відомостей та даних, що стосуються різних аспектів діяльності фінансової установи, а також поточного та ретроспективного стану захищеності корпоративних ресурсів від негативного впливу зовнішніх та внутрішніх небезпек і загроз. Аналітична обробка отриманої інформації при управлінні системою економічної безпеки фінансових установ повинна передбачати процедури, пов'язані із визначенням рівня її достовірності, повноти, актуальності, оскільки лише задовольняючи таким вимогам інформація може використовуватись для оцінки ситуації та прийняття управлінських рішень. Крім того, до переліку характеристик інформації, що може використовуватись для управління системою економічної безпеки та прийняття управлінських рішень, Кузіна Р.В. пропонує віднести: доречність (у тому числі прогнозу та доказову цінність, істотність інформації), достовірне уявлення (інформація повинна мати такі властивості як повнота, нейтральне подання, безпомилковість), порівнянність, верифікованість, своєчасність, зрозумілість [360, с.195]. Загалом же, враховуючи сучасні реалії функціонування фінансових установ, можна запропонувати такий перелік характеристик придатної для використання у процесі оцінювання функціонування їх систем економічної безпеки інформації: достовірність, об'єктивність, повнота (комплексність), актуальність, точність. Якщо інформація отримана шляхом проведення певних розрахунків або із залученням експертів та/або методів якісної оцінки, до кінцевих представлених даних повинні додаватись обрахунки та пояснення отриманих результатів, тобто зрозумілість також є необхідною ознакою інформаційного ресурсу.

У багатьох випадках інформація, яку використовують аналітики для управління системою економічної безпеки фінансових установ (особливо публічних акціонерних товариств), є публічною. Для зовнішніх користувачів, що цікавляться відомостями про стан фінансової установи (зокрема, ними можуть бути кредитори, потенційні інвестори, перспективні клієнти, контрагент, тощо), відкриті інформаційні ресурси компаній часто стають чи не єдиним джерелом даних та виступають мотиватором або навпаки, пересторогою, при прийнятті інвестиційних, фінансових, управлінських рішень. Багато уваги вирішенню питання отримання публічної інформації для різних цілей, у тому числі і з метою діагностики стану економічної безпеки суб'єкта господарювання, приділила у своїх дослідженнях Ващук О.Л. [361]. Однак, на шляху до активного використання публічної інформації з метою управління системою економічної безпеки фінансової установи та діагностики її стану існує кілька бар'єрів. По-перше, фінансові установи неакціонерних форм власності рідко публікують дані про свою діяльність у ЗМІ та інших інформаційних ресурсах. По-друге, навіть великі публічні акціонерні товариства, виконуючи вимоги щодо оприлюднення фінансової звітності, не дають можливості ознайомитись із документами, які містять відомості про стан їх кадрового та матеріального забезпечення, приховують факти порушень техніки безпеки, допущення юридичних неточностей у документах, вад у системах зберігання інформації, що не дає змоги оцінити стан захищеності ресурсів таких підсистем економічної безпеки, як матеріальна, правова, техніко-технологічна, інформаційна тощо. По-третє, оприлюднені відомості про стан фінансових установ не завжди є інформаційним ресурсом високої якості, оскільки можуть містити неправдиві дані, опубліковані у якості реклами з метою покращити репутацію фінансового посередника та привернути до нього увагу потенційних клієнтів та інвесторів. Зважаючи на усі наведені факти, гостро постає необхідність підвищення рівня транспарентності вітчизняних фінансових установ.

Нагадаємо, що прозорість – це комплексний (інтегральний) показник відкритості суб'єкта економіки, який відображає адекватність вимогам користувачів, рівень повноти розкриття та доступності звітної інформації про його поточний стан і перспективи діяльності [362, с. 49]. Зазвичай, коли піднімається питання прозорості у сфері бізнесу, мова йде про фінансову звітність суб'єктів господарювання та необхідність забезпечення її доступності для користування широкому загалу. Однак, на нашу думку, прозорість фінансових установ – це оприлюднення великих масивів даних про різні аспекти їх діяльності, у тому числі і результативність фінансового, кадрового, інформаційного та ризик-менеджменту. Якщо фінансова установа прагне вижити у конкурентному середовищі, її керівництву необхідно усвідомити важливість значення довіри клієнтів та партнерів до неї та результатів її діяльності, а здобути та підтримати високий рівень лояльності контрагентів, власного персоналу, державних структур та інших стейкхолдерів у кризових умовах господарювання, що спостерігаються нині в Україні, можливо лише шляхом забезпечення повної інформаційної відкритості перед усіма зацікавленими особами.

Конкретизуємо перелік джерел інформації, які можуть використовувати аналітики для формування масиву даних для управління системою економічної безпеки та оцінювання ефективності її функціонування у практиці роботи фінансових установ. У першу чергу такі джерела можна поділити на відкриті та закриті, а далі класифікувати на платні та безкоштовні. Найбільш ефективним для повноти інформаційного забезпечення управлінських рішень є паралельне використання усіх доступних джерел інформації.

Для зовнішніх аналітиків, які не мають можливості отримувати дані для оцінювання стану економічної безпеки фінансових установ безпосередньо від персоналу об'єкта дослідження, основним інформаційним ресурсом стала нині мережа Інтернет. На початковому етапі збору даних про діяльність фінансових установ доцільним є використання можливостей професійного пошуку відомостей в системах Google і Yandex, для чого аналітикам необхідно володіти

методами побудови складних пошукових запитів, а також знати особливості використання альтернативних пошукових машин, найбільш потужні прийоми пошуку та механізми вилучення інформації з глибинного (невидимого) Інтернету. Наступним етапом використання можливостей Інтернет для збору даних є виявлення необхідної інформації у соціальних мережах. Нині цим методом активно користуються банківські установи у випадку, коли необхідно знайти особу, що не розраховується по своїм кредитним зобов'язанням.

Вибір того чи іншого джерела інформації багато у чому залежить від методичного підходу, що використовується для інформаційно-аналітичного забезпечення управління системою економічної безпеки фінансових установ та оцінювання її стану. Краснощок А.О. та Дінець Д.А., синтезуючи теоретичні основи оцінювання рівня економічної безпеки, пропонують наступним чином згрупувати основні підходи до визначення показників економічної безпеки.

Ресурсний (інноваційний) підхід – являє собою сукупність методів опису та аналізу економічної безпеки на підставі достатності і доступності фінансування витрат, необхідних для здійснення виробничого процесу, а також віддачі від вкладених ресурсів. Даний підхід апелює до категорій інвестиційного аналізу. Загальновідомо, що процес впровадження інвестицій повинен бути виправданий з економічної точки зору. На етапі планування інвестиційної діяльності фінансові установи мають можливість оцінити тільки співвідношення необхідних витрат на здійснення інвестицій і прогнозного рівня корисного ефекту, розрахованого виходячи з обраного критерію ефективності та забезпечення безпеки на рівні співвідношення достатності і віддачі від ресурсів (капіталізація доходу, NPV, CCF, FCF, APV, SAPV, ROV, NOPAT, EBIT, EVA, MVA, SVA, CFROI, CVA тощо). Оскільки мова йде про виробничу діяльність, цей підхід є більш придатним для використання на підприємствах, ніж у практиці роботи фінансових установ. Для інформаційно-аналітичного забезпечення використання цього підходу, необхідними є матеріали інвестиційних проектів, прогнозні показники віддачі інвестицій, фінансова звітність суб'єкта господарювання, дані про його кадрове та техніко-

технологічне забезпечення. Доцільним також буде використання аудиторських звітів та внутрішньої документації суб'єкта господарювання. Таким чином, за даним підходом правильно оцінити функціонування системи економічної безпеки буде неможливо без використання внутрішніх джерел інформації про суб'єкт господарювання. Крім того, вважаємо, що ресурсний підхід надто спрощує процедуру оцінювання функціонування системи економічної безпеки фінансової установи, оскільки не передбачає оцінювання стану кадрової, юридичної та ряду інших підсистем економічної безпеки.

Циклічний підхід – заснований на застосуванні теорії економічних циклів на підставі довгих, середніх і коротких хвиль економічного розвитку. При цьому загрози економічної безпеки утворюються на стику таких хвиль і реалізуються у формі переходу до нового циклу економічного розвитку, або призводять до втрати конкурентних переваг. Даний підхід націлений на оцінку стану економічної безпеки на макрорівні, однак, його результати можуть використовуватись як орієнтири або додаткові дані при оцінюванні стану економічної безпеки на рівні підприємницької структури. Для проведення діагностики за цим підходом, аналітику необхідно користуватись даними офіційних сайтів державних органів влади, контролю та нагляду, зокрема, Державної служби статистики. Коли мова йде про економічну безпеку фінансових установ, обов'язково потрібно провести моніторинг відомостей, розміщених на сайтах Національного банку України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг.

Системний підхід – характеризує економічну безпеку як сукупність елементів, що складають її структуру. До основних елементів, які визначають рівень економічної безпеки, відносять виробничий, кадровий, організаційний, науково-технічний, інтелектуальний, інвестиційний і фінансовий потенціал. На підставі рівня значущості кожного з елементів і кількісного виміру стану елемента визначається сукупний рівень економічної безпеки суб'єкта господарювання. Для оцінювання функціонування економічної безпеки за цим

підходом, аналітик повинен мати доступ до великої кількості різних за характером та джерелом утворення даних. Проте, результати, отримані у процесі застосування цього методу, на нашу думку, будуть найбільш повними та цінними для використання в управлінських процесах. У якості інформаційного забезпечення пропонується використати фінансову звітність, матеріали сайту самої фінансової установи та сайтів організацій, що контролюють галузь фінансовий ринок, провести анкетування та опитування, ознайомитись із технічною документацією на обладнання та техніку, що використовуються; при нагоді вивчити аудиторські звіти та звіти, отримані при використанні послуги форензіку тощо.

Кластерний (інфраструктурний) підхід – визначає економічну безпеку як здатність системи за рахунок чинників, що забезпечують її функціонування (в тому числі інфраструктурних) досягати певних заданих цілей (наприклад, якості економічного зростання, якості продукції та послуг, обсягу ринку, диверсифікації продукції та асортименту послуг, конкурентних переваг, мінімізації ризику платоспроможності або економічних збитків, зростання вартості бізнесу, зростання ринкової капіталізації, скорочення витрат тощо). Інформаційне забезпечення аналізу стану функціонування системи економічної безпеки за даного підходу має представляти собою комбінацію відомостей щодо планових показників та результатів діяльності фінансових установ, даних аналізу ринків фінансових послуг, на яких здійснює свою діяльність фінансовий посередник, відомостей про конкурентів та ефективність їх роботи, результатів діагностики фінансової звітності тощо.

Як доповнення до перерахованих підходів, Краснощок А.О. та Дінець Д.А. пропонують метод аналізу динаміки показників з метою оцінки потенціалу економічної безпеки, а саме: процесний підхід, що характеризує рівень економічної безпеки як синергетичний ефект руху потоків ресурсів; за рахунок наявності цього ефекту досягається можливість своєчасної реакції на реалізацію фактичних загроз внутрішнього і зовнішнього середовища, і збереження позитивної динаміки економічного зростання, а також стійкість до

кризових явищ [363, с.74]. Застосування цього підходу передбачає використання усіх можливих зовнішніх та внутрішніх джерел інформації про діяльність фінансової установи та економічне середовище, що його оточує.

Задля покращення стану інформаційно-аналітичного забезпечення функціонування механізму управління системою економічної безпеки фінансових установ пропонуються наступні заходи: по-перше, необхідно чітко визначити у внутрішніх документах фінансової установи місце інформаційно-аналітичної діяльності в системі її економічної безпеки; розробити положення, у якому конкретизувалися б завдання та принципи організації системи збору ділової інформації про конкурентів, партнерів, покупців з метою досягнення конкурентної переваги фінансової установи, а також забезпечення належного рівня захисту корпоративних ресурсів компаній від їх неправомірних дій; по-друге, рекомендувати фахівцям з інформаційно-аналітичної діяльності та інформаційної безпеки, аналітикам тощо, постійно оновлювати свої знання щодо існуючих державних нормативно-правових актів, які регламентують діяльність Служб конкурентної розвідки по збору інформації, а також принципів складання нормативних документів компанії, що забезпечують ефективний рівень функціонування Служби конкурентної розвідки та взаємодію між Службою конкурентної розвідки, підрозділом економічної контррозвідки і PR адміністрації фінансової установи з протидії «чорному PR» (за їх наявності); по-третьє, фахівцям служб та підрозділів економічної безпеки потрібно мати уявлення про вітчизняні та зарубіжні інформаційні ресурси, що використовуються в конкурентній розвідці та під час діагностики стану функціонування системи економічної безпеки зовнішніми для фінансової установи, суб'єктами; по-четверте, перевіряти рівень володіння персоналу, що має відношення до інформаційно-аналітичного забезпечення систем економічної безпеки фінансових установ та процедур управління ними, навиками обробки інформаційних матеріалів і способами підготовки аналітичних документів, та за необхідності, організовувати для них майстер-класи для вивчення існуючих і перспективних нових інформаційних

технологій, які забезпечать ефективне розв'язання завдання підтримки належного рівня інформаційної, а як наслідок – і економічної безпеки фінансових установ [364].

Одна з основних функцій механізму управління системою економічної безпеки фінансової установи – вдосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення, що підтримує процес прийняття стратегічних, тактичних і оперативних рішень на різних рівнях управління. Неможливо приймати раціональні, своєчасні рішення, не маючи необхідної інформації про явні, приховані економічні, політичні, фінансові та інші дестабілізуючі фактори та інтереси сторонніх щодо фінансової установи осіб. Нині особливої актуальності набуває питання застосування нових інформаційних технологій у діяльності інформаційно-аналітичних підрозділів, що забезпечують економічну безпеку фінансових установ. Тому перспективними напрямками удосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення функціонування системи економічної безпеки фінансових установ є дослідження основних принципів використання нових інформаційних технологій (Інтернет, професійні бази даних, інформаційно-аналітичні системи) в роботі служб економічної та інформаційної безпеки, можливості формування складних пошукових запитів в мережі Інтернет, використання міжнародних і вітчизняних професійних баз даних в аналітичній розвідці. Отримані з названих джерел дані можуть суттєво підвищити рівень достовірності оцінки стану функціонування систем економічної безпеки вітчизняних фінансових установ.

4.3. Напрями посилення рівня захисту економічної безпеки фінансових установ від зовнішніх та внутрішніх загроз

Формування ефективної системи економічної безпеки фінансових установ повинно супроводжуватись активним використанням новітніх продуктів та послуг, що дозволяють підвищити рівень захисту корпоративних ресурсів компаній від зовнішніх та внутрішніх небезпек та загроз. Одним із напрямів

покращення стану юридичної (правової) та майнової безпеки фінансових установ може стати запровадження процедури due diligence у системі їх економічної безпеки.

В сучасній науковій літературі питання, що стосуються використання практики due diligence у роботі вітчизняних суб'єктів господарювання, у тому числі і фінансових установ, висвітлюються досить поверхово. Впродовж останніх років лише деякими вченими, зокрема такими як Дрьоміна-Волок Н. В. [365], Ткачук І. М. [366], Савовіч С., Покрайчич Д. [367], Сітарчук А.Ю. [368], Томашевська І.Л. [369] здійснювались спроби теоретичного обґрунтування застосування механізмів due diligence під час провадження сучасними підприємствами окремих видів своєї діяльності. Важливі аспекти проведення due diligence на прикладному рівні описуються практикуючими юристами, зокрема Овсієм Д., Корнеєвим І. [370], Бойчуком О. [371], Саенко М. [372], Хан І. [373]. Однак, на разі відсутніми є дослідження, матеріали яких підтверджували б актуальність і доцільність використання прийомів due diligence з метою забезпечення правової, майнової та економічної безпеки вітчизняних фінансових установ, діяльність яких останнім часом перебуває під впливом численних небезпек та загроз, зважаючи на особливості економічної ситуації в державі та стан функціонування фінансового сектору.

Майнова, правова та економічна безпека фінансових установ загалом нині піддаються впливу численних ризиків та загроз. Шахрайські дії клієнтів, рейдерські захоплення активів, залучення у процеси відмивання коштів на національному та міжнародному рівнях, неправомірні дії з боку партнерів, що призводять до фінансових втрат – це лише кілька найбільш очевидних загроз для цілісності майна фінансових установ та їх економічної безпеки. Тому важливим завданням для професіоналів з управління фінансово-економічною безпекою є пошук дієвих інструментів не лише мінімізації та компенсації, але і своєчасної ідентифікації та попередження потенційних небезпек. Одним із таких інструментів, на нашу думку, нині є юридичний аудит або due diligence.

На науково-методичному рівні досліджуване поняття отримало наступну дефініцію: *due diligence* – це комплексне поняття, яке об'єднує в собі аналітичні та контрольні заходи, спрямовані на встановлення достовірності наданої інформації та визначення привабливості запланованої угоди з метою зниження підприємницьких ризиків [369].

На прикладному рівні під поняттям *due diligence* фахівці-практики розуміють збір та аналіз юридичної, фінансової, податкової, технічної та іншої інформації із метою оцінки різноманітних ризиків, пов'язаних із інвестуванням. Таким чином, підкреслюється доцільність використання *due diligence* для процесу інвестування, що дає змогу прийти до висновку про можливість його використання у практиці роботи саме фінансових установ. Переважна більшість фінансових посередників беруть участь у інвестиційних процесах. Так, банківські установи інвестують кошти, що надходять до них у формі депозитів, у різні фінансові інструменти; компанії з управління активами розміщують передані їм інститутами спільного інвестування, страховими компаніями, недержавними пенсійними фондами тощо, активи на фінансовому ринку, використовуючи при цьому механізми прямого та портфельного інвестування. Обираючи об'єкт для інвестування, фінансовим установам важливо бути впевненими у тому, що фінансово-господарський стан емітента цінних паперів (при портфельному інвестуванні) або власне суб'єкта господарювання (при прямому інвестуванні) достовірно відображено у наявній у них документації, однак лише за такої умови їх інвестиційні рішення будуть зваженими та результативними.

Хотілося б підкреслити значення юридичного аспекту *due diligence*, що більш відомий у вітчизняній практиці як юридичний аудит. Варто відзначити, що ряд фахівців, які спеціалізуються на наданні послуг у рамках *due diligence*, під цим поняттям розуміють саме юридичну перевірку документації певного об'єкту, хоча поширення набуло виокремлення цієї послуги у окремий напрямок – *legal due diligence*. Нині *legal due diligence* – це всебічна перевірка правових аспектів діяльності компанії або придбання активу з метою виявлення

саме юридичних ризиків [373]. В результаті такої перевірки проводиться дослідження правової основи діяльності установи, опис її основних бізнес-процесів (внутрішніх і зовнішніх) з точки зору цивільно-правових відносин, перевірка юридичної «чистоти» прав на майно і виявлення наявних обмежень щодо його використання, аналіз правових ризиків і розробка способів їх мінімізації. Аналіз юридичних ризиків традиційно є найбільш значущим і трудомістким компонентом процедури due diligence.

У процесі здійснення юридичного аудиту передбачається комплекс таких заходів, що можуть виявитись корисними для забезпечення економічної безпеки фінансової установи, як вивчення дотримання встановлених процедур під час реєстрації компанії / внесення змін до установчих документів компанії; дослідження юридичної історії бізнесу (переходів прав власності); аналіз корпоративної структури бізнесу (в тому числі філій, представництв, афілійованих та інших пов'язаних осіб); вивчення внутрішніх (локальних) нормативних актів суб'єкта господарювання; правова експертиза існуючих типових укладених договорів, а також угод, які знаходяться на стадії підписання, додаткових угод, доповнень, актів прийому-передачі, протоколів розбіжностей, протоколів про наміри тощо; аналіз договорів на предмет можливості визнання їх нікчемними, недійсними, неукладеними; юридична експертиза правовстановлюючих документів на активи; аналіз правомірності набуття прав на рухоме і нерухоме майно; перевірка легітимності прийняття рішень органами управління; аналіз наявності арештів майна; оцінка законності проведення емісій цінних паперів; виявлення можливості виникнення претензій третіх осіб, судових розглядів; надання юридичного висновку щодо правової позиції по поточних судових процесах; перевірка наявності дозвільної документації, ліцензій, сертифікатів аналіз дотримання трудового законодавства (наявність трудових договорів, правил внутрішнього трудового розпорядку, порядку звільнення та прийняття на роботу, тощо); оцінка прав компанії на використання об'єктів інтелектуальної власності; виявлення ознак неплатоспроможності (банкрутства); консультування щодо побудови

оптимальної системи захисту бізнесу від рейдерських захоплень і недружнього поглинання [370].

У такому контексті технології due diligence можуть використовуватись не лише у процесі здійснення фінансовими установами інвестиційної діяльності, але при формуванні клієнтських та партнерських зв'язків для запобігання загроз, пов'язаних із роботою з неблагонадійними та шахрайськими організаціями. Зокрема, для банків це може бути перевірка підприємств-позичальників до моменту надання їм кредитів задля отримання впевненості у тому, що позичальник – не «фірма-одноденка» і має наміри повернути кошти, а не ініціювати процедуру банкрутства та ліквідації одразу після їх отримання; що потенційний боржник дійсно зареєстрований за зазначеною у документах юридичною адресою, а пропонована для забезпечення кредиту застава – законно перебуває у його власності. Для страхових компаній інформація, отримана у процесі due diligence, може стати підтвердженням реальної вартості активів, які планується страхувати, та дозволить реально оцінити ризики, притаманні застрахованому об'єкту. Для інвестиційних компаній та компаній з управління активами результати due diligence можуть підтвердити природу походження фінансових активів для уникнення інтеграції у процеси відмивання коштів, отриманих незаконним шляхом, або ж, як уже згадувалось вище, для підвищення ефективності інвестиційної діяльності.

Таким чином, проведення процедури due diligence дозволяє уникнути або максимально знизити такі сучасні ризики, притаманні вітчизняним фінансовим установам, як: ризик придбання підприємств або їх активів за завищеною вартістю; ризик невиконання зобов'язань підприємством-боржником; ризик виникнення корпоративних конфліктів (захоплення, судові позови); ризик несумлінних дій конкурентів (змова з контрагентами, лобіювання інтересів); ризик неотримання або втрати відповідних дозволів, ліцензій, від яких залежить подальша діяльність суб'єкта господарювання тощо [369].

У тих випадках, коли фінансова установа прагне інвестувати власні або передані їй в управління активи з метою їх збереження або примноження,

доцільним в рамках юридичного аудиту є проведення такого напрямку due diligence як податковий due diligence. Податковий due diligence – це оцінка правильності застосування податкового законодавства потенційним об'єктом інвестування фінансових активів, яка включає наступні основні напрямки: аналіз податкового стану об'єкта інвестування (рівень податкового навантаження; податкові зобов'язання і податкові активи) з урахуванням особливостей оподаткування відповідної галузі і виду діяльності; стан розрахунків з бюджетом і позабюджетними фондами; відповідність системи податкового обліку вимогам чинного законодавства; перевірка правильності обчислення, декларування і сплати податків; обґрунтованість використання податкових пільг; оцінка використання методів податкової оптимізації стосовно їх ефективності та юридичної чистоти.

За результатами такого аналізу податковий експерт здійснює оцінку ризику пред'явлення претензій з боку податкових органів, рекомендує методи зниження або уникнення такого ризику, а також виявляє законні можливості зниження податкового навантаження (наприклад, усунення подвійного оподаткування).

Існує окремий механізм для проведення due diligence такого виду фінансових посередників, як банківські установи, оскільки специфіка та особливості їх діяльності вимагають нетрадиційних підходів до здійснення юридичного аудиту. Під банківським due diligence сучасні фахівці мають на увазі процедуру оцінки ризиків, пов'язаних із здійсненням певних операцій, в результаті якої керівництво банку отримує висновок, заснований на всебічному комплексному аналізі ситуації, і що дозволяє обрати найбільш прийнятну модель поведінки і отримати позитивний результат.

Банківський due diligence доцільно здійснювати при купівлі/продажу портфелів заборгованості; в угодах злиття/поглинання; при виникненні проблем у поточній діяльності, що створюють загрозу системі економічної безпеки банку.

У сфері кредитування due diligence використовується для вибору ефективної стратегії побудови взаємин із великим позичальником. Так, незалежна діагностика реального фінансового стану боржника банку (включаючи поручителів, заставне майно тощо), облік наявності претензій до нього з боку третіх осіб, аналіз тактики його поведінки і здатності/готовності агресивно захищати свої права дозволяє керівництву банку обрати найбільш дієву схему повернення заборгованості з декількох розроблених варіантів [372].

Таким чином, використання прийомів due diligence дозволяє попередити та запобігти ряду досить значимих для економічної безпеки фінансових установ загроз. Зокрема:

- аналіз ефективності і чистоти структури власності, перевірка строку та порядку оплати статутного капіталу, перевірка термінів проведення заходів, пов'язаних із реєстрацією змін до установчих документів, оцінка правильності і своєчасності реєстрації філій, представництв, відокремлених підрозділів, правова чистота угод з частками/акціями – дозволяють мінімізувати загрози подання різного роду судових позовів проти фінансової установи, що неминуче призведуть до фінансових витрат, та ризик визнання компанії такою, що не може здійснювати господарську діяльність;

- аналіз структури управління фінансовою установою, визначення легітимності створення та існування органів управління, оцінка повноважень та порядку прийняття рішень органами управління – дають змогу мінімізувати ризик виникнення корпоративних конфліктів та конфліктів інтересів між власниками та менеджментом установи;

- перевірка наявності ліцензій та терміну їх дії, необхідність продовження їх терміну або отримання нових ліцензій, відповідність спеціальним галузевим вимогам законодавства – здатні запобігти фінансовим витратам, пов'язаним із штрафними санкціями, накладеними на фінансову установу з боку регулюючих органів та звести до мінімуму загрозу закриття компанії через невідповідність її діяльності вимогам законодавства;

- аналіз угод із придбання прав власності на основні засоби, перевірка легітимності укладання угод, ревізія історії прав власності на активи (виявлення ризику можливих претензій з боку колишніх власників або третіх осіб) – дозволяє уникнути загрози рейдерського захоплення установи;

- аналіз структури істотної дебіторської заборгованості, (правова підстава виникнення заборгованості, терміни, ймовірність сплати/стягнення), аналіз структури кредиторської заборгованості (правова підстава виникнення заборгованості, оцінка ймовірності дострокового стягнення), перевірка легітимності укладання угод – надають інформацію для вчинення дій щодо покращення фінансового стану установи та підвищення рівня її майнової та економічної безпеки;

- виявлення та аналіз забезпечувальних договорів (застава, поручительства за третіх осіб), перевірка легітимності укладання угод, оцінка ймовірності звернення стягнення на заставу, виконання зобов'язань за третіх осіб – дозволяє зменшити фінансові ризики установ, що надають послуги кредитування;

- оцінка дотримання трудового законодавства відносно співробітників фінансової установи, оцінка зобов'язань організації перед співробітниками, аналіз судових претензій співробітників/колишніх співробітників до організації – сприяє підтриманню високого рівня кадрової безпеки, що є складовою економічної безпеки фінансової установи, запобігає загрозам її діловій репутації та зменшує ризик використання співробітниками компанії інсайдерської інформації проти неї та її власників.

Отже, юридичний аудит, відомий у вітчизняній практиці як процедура due diligence, є одним із сучасних інструментів, використання якого здатне забезпечити високий рівень правової, майнової та економічної безпеки фінансових установ. Набір методів перевірки, що застосовуються в рамках due diligence для різних векторів діяльності фінансових установ, дозволяє провести комплексну діагностику широкого спектру загроз їх нормальній діяльності, своєчасна ідентифікація яких повинна стати підґрунтям для розробки механізмів захисту активів компанії від порушення їх цілісності та повної

втрати, а для самої фінансової установи – гарантувати відсутність ймовірності припинення її діяльності у перспективі [374, с.50-51].

У табл. 4.3 представлено можливості використання прийомів due diligence з метою підвищення рівня економічної безпеки фінансових установ та забезпечення кращого захисту їх корпоративних ресурсів від різного роду небезпек та загроз.

Таблиця 4.3

Використання прийомів due diligence з метою підвищення рівня економічної безпеки фінансових установ

Приєм due diligence	Результат для стану економічної безпеки
Оцінка правильності застосування податкового законодавства	Запобігання штрафним санкціями за неправильне нарахування і сплату податків, економія фінансових ресурсів завдяки податковій оптимізації, виявлення осіб, винних у помилках зі сплати податків
Незалежна діагностика реального фінансового стану позичальника	Встановлення фактів маніпуляцій із фінансовою звітністю, запобігання укладанню угод із неплатоспроможними клієнтами, економія трудових та фінансових ресурсів шляхом відхилення не вигідних для установ угод
Оцінка дотримання трудового законодавства	Запобігання загрозі подання працівниками скарг та позовів щодо недотримання її прав, економія фінансових ресурсів на штрафах та судових витратах, що можуть бути з цим пов'язані; виявлення помилок у трудових контрактах та колективних угодах
Перевірка легітимності укладання угод	Запобігання шахрайським діям із активами установи, захист її матеріальних прав, попередження втрати установою її ділової репутації
Перевірка правильності складання установчих документів	Попередження визнання діяльності установи незаконною, запобігання правовим ризикам визнання угод, укладених від імені установи, недійсними
Оцінювання реальної вартості активів	Запобігання отриманню установою майна за завищеною вартістю, попередження зайвих витрат, пов'язаних із переплатами
Підтвердження природи походження активів	Запобігання придбанню або отриманню у власність чи управління активів, здобутих злочинним шляхом, попередження втягнення установ у процеси легалізації коштів, отриманих незаконно
Виявлення ознак неплатоспроможності (банкрутства)	Своєчасна ідентифікація загрози банкрутства установи, пошук фінансових резервів для відновлення платоспроможності
Консультації щодо протидії рейдерським захопленням і недружньому поглинанню	Виявлення вад у системі економічної безпеки, виявлення джерела загрози рейдерської атаки, розробка ефективного механізму боротьби із рейдерами (білими, сірими, чорними)

Складено автором

В умовах економічної нестабільності та різкого зниження рівня доходів населення та суб'єктів господарювання, власники, акціонери та інвестори вітчизняних фінансових посередників усе частіше стикаються із випадками шахрайських дій з боку бізнес-партнерів, списання коштів бухгалтерами, виведення фінансових активів або отримання відкатів із сум укладених не на користь фінансового посередника угод найманими менеджерами. Випадки вчинення корпоративного шахрайства важко піддаються прогнозуванню. Працівник, який наділений певними повноваженнями, або володіє інформацією, що становить комерційну таємницю, може нанести істотну шкоду діяльності фінансової установи, якщо скористається своїми знаннями та навиками у своїх або чужих корисливих цілях. Розробка методів, процедур виявлення і припинення протиправних дій співробітників вимагає особливої уваги до та спільних дій декількох відділів: юридичного, служби персоналу та безпеки [375].

Ці та багато подібних загроз економічній безпеці фінансових установ можуть становити проблему у рамках управління системою економічної безпеки для власників бізнесу і топ-менеджерів вітчизняних фінансових посередників, у той час як у більш розвинутих у плані екосистейту на мікроекономічному рівні державах, таких як США, Великобританія тощо, такі небезпеки уже понад 30 років мінімізуються консультантами форензіку.

Терміном «форензік» (англ. Forensic) в широкому сенсі називають діяльність щодо виявлення, аналізу та врегулювання ситуацій, коли між діловими партнерами виникають розбіжності у вирішенні фінансових, комерційних, правових або інших питань, що пов'язані зі значними економічними ризиками. Механізм форензіку використовується і в ситуаціях, коли дії співробітників або суб'єктів господарювання не відповідають законодавчим або іншим нормативним актам, принципам і стандартам.

На разі не існує глибоких теоретичних досліджень, які б містили наукове обґрунтування доцільності використання прийомів форензіку для забезпечення високого рівня економічної безпеки фінансових установ. На прикладному рівні

форензик є незалежним економічним розслідуванням дій, вчинків та господарських рішень менеджерів компаній, яке ініціюється акціонерами або членами ради директорів (топ-менеджерами), що мають підозри щодо вчинення шахрайський дій всередині компанії.

Фахівці, які мають практичні навички проведення форензику, ототожнюють його із фінансовими розслідуваннями та визнають можливість отримати у процесі його здійснення інформацію, яку намагаються навмисно приховати від зацікавленої особи і яка в силу цього представляє для неї особливу цінність. На відміну від юридичних аудитів (*due diligence*), які проводяться щодо певної сфери діяльності компанії, фінансові розслідування ведуться за окремими інцидентами. Крім того, форензик-фахівець збирає докази не тільки заради встановлення факту правопорушення, а й з урахуванням потенційної можливості використовувати отриману інформацію для порушення кримінальних справ [376].

Російські спеціалісти-практики послугою форензику називають ревізію фінансово-господарської діяльності на предмет крадіжок, розкрадань, шахрайства, економічних злочинів, що дозволяє систематизувати, узагальнити і проаналізувати весь обсяг інформації за станом фінансової звітності та фінансових операцій суб'єкта господарювання на підставі проведення альтернативних процедур з метою оцінки потенційно можливих ризиків. Таким чином, форензик можна рекомендувати як зовнішнє доповнення механізму управління системою економічної безпеки фінансових установ в Україні.

Користувачами інформації про результати проведення форензику є інвестори, засновники (акціонери), рада директорів, генеральні директори, фінансові директори, головні бухгалтери, керівники податкових департаментів, керівники департаментів внутрішнього аудиту, керівники департаментів внутрішнього контролю фінансових посередників [377].

Форензик проводиться із використанням різних методів. У їх числі може бути оцінювання документації, яка знаходиться у відкритому і закритому доступі або аналіз контрагентів фінансової установи. Можливим є застосування

проведення експертизи ведення судових спорів контрагентом, перевірки історії фінансового посередника на предмет наявності конфліктів, пов'язаних із легалізацією незаконних доходів дочірніх і залежних товариств, що знаходяться за кордоном, у тому числі і в офшорних зонах; аналіз контрактних зобов'язань або виявлення значних обсягів кредиторської заборгованості.

Методи форензіку тісно пов'язані з техніко-криміналістичним дослідженням документів. Проте, в цілому спеціалістам у сфері форензіку доводиться опановувати принципово нові інструменти розслідування. До цього їх зобов'язує і сама специфіка цифрових доказів, якими оперують фахівці з форензіку та реалії сучасності. Цифрові дані легко знищуються і підробляються. У зв'язку з цим, криміналісти змушені глибоко дослідити всі способи комп'ютерного зберігання інформації, її відновлення та перевірки на справжність [378]. Таким чином, форензік можна вважати ефективним засобом підтримки високого рівня інформаційно-аналітичної безпеки фінансової установи.

Метою використання форензіку у рамках забезпечення інформаційно-аналітичної безпеки є виявлення невідповідностей у фінансовій звітності самої фінансової установи або її контрагента. Безліч вітчизняних суб'єктів господарювання для різних цілей підробляють свою звітність. Це може бути пов'язано із необхідністю отримання кредитів і позик, збереженням конфіденційності щодо акціонерів компанії та з іншими причинами. Але також причиною недостовірної звітності може бути й шахрайство. Форензік дозволить виявити такі факти та надати більшій достовірності інформаційно-аналітичному забезпеченню управління системою економічної безпеки фінансових установ.

Алгоритм проведення форензіку може відрізнятися в залежності від того, з якою метою здійснюється перевірка, від конкретного сегменту фінансового ринку, в якому працює фінансова установа тощо. Алгоритм проведення форензіку з метою підвищення рівня економічної безпеки фінансових установ можна представити як наступну послідовність дій:

- 1) оцінка причин виникнення ризиків для фінансової установи;

- 2) оцінка фінансової звітності;
- 3) оцінка аудиторських висновків за минулі роки та виявлених порушень;
- 4) оцінка кредиторської та дебіторської заборгованості;
- 5) оцінка показників рентабельності фінансової установи, ліквідності, фінансової стійкості;
- 6) наявність заборгованості зі сплати податків і зборів, актів звірки взаєморозрахунків, заборгованості за розрахунками з персоналом, кредиторської заборгованості;
- 7) аналіз структури фінансової установи та наявності ризиків, пов'язаних із «відмиванням грошових коштів»;
- 8) ведення судових суперечок і аналіз позитивної та негативної практики у цій царині;
- 9) наявність у числі контрагентів «фірм-одноденок».

Крім того, може проводитися:

- інтерв'ю співробітників і керівництва фінансової установи;
- масова перевірка контрагентів та виявлення конфлікту інтересів та прихованих взаємозв'язків;
- аналіз великих масивів електронних даних [379].

Оскільки форензік проводиться зазвичай із ініціативи власника або інвестора (потенційного інвестора) з метою виявлення фактів конкретних зловживань (корпоративне шахрайство) контрагентів, працівників фінансової установи, то до процедур форензіку доцільно включити:

- перевірку юридичної та фінансової дисципліни ведення менеджменту на користь акціонерів (власників фінансової установи);
- перевірку юридичної дисципліни контрагентів при укладанні угод;
- перевірку юридичної та фінансової дисципліни персоналу (підрозділів фінансової установи);
- збір, аналіз та легалізацію доказової бази при веденні судових і арбітражних розглядів;

- розслідування випадків корпоративного шахрайства та інших зловживань із боку працівників і контрагентів фінансової установи.

Використання форензіку є дуже актуальним при здійсненні великих угод, укладенні «серйозних» контрактів, злиттів і поглинань. Застосування зовнішнього економічного розслідування дозволяє як перевірити дані про контрагента, так і отримати відомості, що дозволяють керівництву та засновникам фінансової установи прийняти вигідне рішення відносно того чи іншого потенційного партнера.

Можливі напрями застосування технологій форензік з метою підвищення рівня економічної безпеки фінансової установи систематизовано у табл. 4.4.

Таблиця 4.4

Використання технології форензік як елементу системи економічної безпеки фінансових установ

Прийоми форензік	Можливість використання у системі економічної безпеки	На стан якої підсистеми впливає
Перевірка фінансової та юридичної дисципліни персоналу	Виявлення зловживань з боку персоналу установи	Фінансова, інтелектуально-кадрова
Оцінювання фінансової звітності та аналіз аудиторських звітів	Виявлення помилок, фактів відмивання коштів, порушень податкового законодавства, неефективного управління дебіторською та кредиторською заборгованостями	Фінансова, інформаційно-аналітична
Ревізія	Виявлення крадіжок, шахрайства, різних видів економічних злочинів	Матеріальна, фінансова
Перевірка повноти та достовірності інформації	Виявлення підрбок інформації, її викрадення, пошкодження, видозміни, несанкціонованого доступу до даних	Інформаційно-аналітична, інтелектуально-кадрова
Перевірка контрагентів, партнерів	Виявлення можливості конфлікту інтересів, недопущення угод з компаніями з сумнівною діловою репутацією	Матеріальна, правова, ринкова (конкурентна)
Фінансове розслідування	Виявлення прихованих фактів, відомостей про діяльність установи та роботу її персоналу	Фінансова, матеріальна, інтелектуально-кадрова
Участь у судових суперечках (на боці фінансової установи)	Сприяння вирішенню конфліктів у суді, пошук доказів на користь установи (правового, фінансового характеру)	Правова

Складено автором

Отже, форензик є корисним інструментом для підтримки високого рівня економічної безпеки фінансової установи. За його допомогою фінансовий посередник під час формування та управління власною системою економічної безпеки може: розробити комп'ютерні системи власної безпеки, отримати уявлення про фінансову діяльність контрагентів та докази шахрайства, які можуть бути використані в подальшому в суді, отримати незалежну експертну оцінку документації, а також використовувати дані незалежної експертизи в зарубіжних судових суперечках [380]. Таким чином, його використання дозволяє поліпшити стан кадрової, фінансової, техніко-технологічної, інформаційно-аналітичної та правової складових системи економічної безпеки фінансової установи [381, с.239].

Нині власники фінансових установ одну із найсерйозніших загроз для себе і своїх бізнес-структур вбачають у недобросовісному ставленні найманих працівників управлінського складу до своїх обов'язків, оскільки їх недбалі дії або бездіяльність можуть завдати компанії значних збитків. Водночас, менеджери вищої ланки, директори та керівний склад компаній опиняються під загрозою того, що навіть їх сумлінна робота може бути класифікована як недбале ставлення до посадових обов'язків. Вирішення цієї «двосторонньої» проблеми знайшли страхові компанії, які пропонують екзотичний страховий продукт – страхування відповідальності директорів та топ-менеджерів, так зване страхування D&O.

Зазвичай страхова компанія, надаючи послуги зі страхування відповідальності директорів, відшкодовує: суми, що підлягають виплаті керівником за рішенням суду або визначені у процесі позасудового врегулювання, судові витрати та гонорари адвокатів, але виключно в межах встановлених лімітів полісом відповідальності.

Традиційно для даного виду страхового захисту, страхове покриття складає: витрати керівників (директорів) у тому випадку, якщо за законом компанія не може відшкодувати їх витрати; витрати компаній у зв'язку з відшкодуванням, виплаченим своїм керівникам за позовами. У договір

страхування також можуть бути включені: необхідні і доцільні витрати, понесені страхувальником з метою попереднього з'ясування обставин і причин настання страхового випадку, встановлення наявності і форми вини страхувальника в заподіянні шкоди, а також захисту інтересів страхувальника при пред'явленні вимог третіх осіб до передачі справи до суду; витрати на ведення в судових органах справ по страхових випадках (включаючи судові витрати, витрати на надання страхувальнику кваліфікованої юридичної допомоги).

Страхування відповідальності керівництва фінансових установ є перспективним напрямом посилення їх економічної безпеки, оскільки дає змогу компаніям компенсувати збитки від реалізації нетрадиційних видів загроз, які не покриває жоден інший вид страхування (Додаток Д) та надає можливість покращити рівень майже усіх підсистем економічної безпеки, особливо фінансову, інтелектуально-кадрову, правову (юридичну), інформаційно-аналітичну та зміцнити стан економічної безпеки фінансової установи загалом [382].

Забезпечення економічної безпеки фінансових установ повинно бути не лише проблемою власників компаній, але і елементом підтримки високого рівня державної економічної безпеки та національної безпеки країни. Тому дуже важливим у вирішенні окресленої проблеми є об'єднання зусиль та визначення стратегічних орієнтирів зміцнення економічної безпеки фінансових установ, досягнення яких забезпечувалось би активним сприянням уряду України та регуляторів фінансового ринку з огляду на необхідність стабілізації та якісного розвитку фінансового сектору держави.

Фрагментарність дій державних органів влади щодо забезпечення економічної безпеки як на макро, так і на мікрорівні, не дає змогу досягти високої ефективності роботи у цій площині. На разі відсутньою є стратегія забезпечення економічної безпеки держави, а тому не визначені і стратегічні орієнтири для економічно безпечного розвитку професійних учасників фінансового ринку, хоча саме їх успішна та стабільна діяльність є основою

фінансової безпеки країни. Усі спроби уряду щодо досягнення високого рівня економічної безпеки здійснюються відповідно до стратегії національної безпеки України, затвердженої у 2015 році. Мейнстримом цього документу є забезпечення обороноздатності держави, питанню ж економічної безпеки приділено мало уваги. Напрями вирішення проблеми фінансової безпеки майже не згадуються, зокрема, лише зазначається необхідність створення найкращих у Центральній і Східній Європі умов для інвесторів та стабілізації банківської системи, забезпечення прозорості грошово-кредитної політики та відновлення довіри до вітчизняних фінансових інститутів, без жодних спроб конкретизації механізмів, із використанням яких ці завдання мають бути вирішені. Тому беззаперечним є факт необхідності розробки стратегії фінансової та економічної безпеки держави, в основу яких повинні бути покладені напрями підтримки належного рівня економічної безпеки фінансових установ як активних учасників вітчизняного фінансового ринку та професійних виконавців важливої ролі посередництва при переміщенні капіталів у економічній системі України.

Спроби вирішити питання формування стратегічних напрямів забезпечення економічної безпеки на різних рівнях економічної системи відслідковуються у працях багатьох дослідників. Так, Харазішвілі Ю. М. здійснює спробу пошуку адаптивного підходу до визначення стратегічних орієнтирів економічної безпеки України [383], Смоквіна Г. А. обґрунтовує роль та значення фінансової безпеки як стратегічної складової економічної безпеки України [384], Жмуденко В. О. вивчає формування та механізм реалізації стратегії управління економічною безпекою аграрної сфери [385]. Також проблеми економічної безпеки на мезорівні досліджує Головня Ю. І., що вдало визначає стратегічні пріоритети забезпечення економічної безпеки в регіоні [386]. Питаннями забезпечення економічної безпеки підприємницьких структур у стратегічній перспективі опікуються Васильців Т. Г. (розглядає стратегічні засади політики забезпечення економічної безпеки підприємництва в Україні) [387], Домашенко М. Д. (здійснює спробу формування стратегії забезпечення

економічної безпеки підприємства на світовому ринку) [388], Поповіченко Ю.А. (визначає стратегічні пріоритети формування системи економічної безпеки малого підприємництва в Україні) [389]. Бріль М. С., усвідомлюючи важливість забезпечення економічної безпеки учасників фінансового ринку, основними з яких на разі є банківські установи, пропонує методiku формування стратегічних альтернатив управління економічною безпекою комерційного банку [390]. Однак, зазначені праці та інші наукові роботи вітчизняних вчених не дають відповіді на питання, якими повинні бути стратегічні орієнтири забезпечення економічної безпеки фінансових установ зокрема, в умовах політичної та економічної кризи і розгортання воєнних дій, адже такого поєднання загрозливих факторів для нормального функціонування бізнес-структур в Україні з моменту здобуття нею незалежності не було.

Отже, на разі необхідно сформувавши перелік стратегічних засад забезпечення економічної безпеки фінансових установ із врахуванням тих конкретних обставин, у яких вони провадять свою професійну діяльність, і переліку загроз, що можуть мати негативний вплив на рівень їх економічної безпеки. На основі такого переліку у перспективі доцільно буде формувати ту частину стратегії забезпечення фінансової безпеки держави, що стосуватиметься стабілізації стану ринків фінансових послуг, і яка, у свою чергу, стане структурним елементом стратегії забезпечення економічної безпеки України.

Для визначення стратегічних прерогатив діяльності вітчизняних фінансових установ необхідно розуміти специфіку функціонування кожного їх виду, а також усвідомлювати інтереси, яких прагнуть досягти фінансові посередники у процесі своєї діяльності, та загрози, що стають цьому на заваді.

Основним стратегічним орієнтиром для зміцнення економічної безпеки усіх без винятку фінансових установ в Україні є збільшення кількості клієнтів та нарощення обсягів фінансових активів, як власних, так і залучених. Для цього повинна бути розроблена політика визначення вартості фінансових послуг із врахуванням падіння рівня доходів населення. Водночас, необхідно

намагатись уникнути сильної залежності фінансових результатів установ від коливання курсів валют. Оскільки рівень доларизації вітчизняної економіки є дуже високим, досягти цього можна лише за допомогою активізації використання інструментів захисту від валютних ризиків. Для уникнення загроз, пов'язаних із політичною ситуацією у країні, великим фінансовим посередникам доцільно переглянути списки власних акціонерів і завчасно подбати про придбання їх пакетів акцій за справедливою ринковою ціною. На державному рівні необхідним є вжиття заходів щодо послаблення регуляторного впливу на професійних учасників фінансового ринку при одночасному посиленні вимог до їх інформаційної прозорості. Лише вчасна ідентифікація негативних тенденцій стану економічної безпеки фінансових установ дозволить вжити необхідних заходів задля відновлення їх господарської стабільності та фінансової спроможності, і уникнути їх банкрутства та ліквідації.

Сформуємо перелік стратегічних орієнтирів для зміцнення економічної безпеки фінансових установ в Україні відповідно до фінансового сегменту, у якому вони провадять свою діяльність:

- банківський сектор: зменшення залежності від іноземного капіталу, підвищення якості активів, розширення філіальних мереж у регіонах, відмова від обмежень на зняття готівки та купівлю валюти, розробка і реалізація нових депозитних продуктів, підвищення ефективності роботи банківського персоналу, покращення якості визначення кредитоспроможності позичальника, періодичний (не рідше 1 разу на рік) моніторинг стану власної економічної безпеки, відмова від видачі кредитів пов'язаним особам, відстеження, облік та контроль операцій переведення великих сум коштів за кордон (у першу чергу тих, що спрямовуються до офшорних територій), взаємодія з науковими та освітніми установами з метою розробки спільних програм підвищення рівня фінансової грамотності населення, запровадження у практику роботи міжнародних стандартів якості послуг та захисту прав споживачів, розширення спектру банківських послуг з пріоритетом короткострокових банківських

продуктів, запровадження сучасних систем захисту інформації та забезпечення фізичної (майнової) безпеки корпоративних ресурсів, формування та постійне оновлення баз даних щодо шахраїв та осіб, які не виконали перед банками свої зобов'язання вчасно або у повному обсязі, не маючи на те поважних причин;

- страховий сектор: розширення сегменту страхування життя, перегляд практик актуарних розрахунків із врахуванням збільшення кількості існуючих ризиків та їх інтенсифікації, періодичне (не рідше 1 разу на рік) проходження страховиками тестів раннього попередження банкрутства, формування баз даних осіб, що вчинили страхове шахрайство, та надання вільного доступу до них як іншим фінансовим установам, так і широким верствам населення та державним регуляторам; активізація власної інвестиційної активності та використання фондів страхових резервів для здійснення інвестицій із незначним рівнем ризику, ініціювання активізації програм медичного страхування за умови їх державної підтримки, перехід до дистанційного онлайн обслуговування клієнтів, налагодження довгострокового партнерства з банківськими установами (для реалізації фінансових продуктів та надання послуг) та силовими структурами (для ефективного розслідування страхових випадків), зменшення у страхових портфелях обсягів ризикового страхування, налагодження партнерських відносин із зарубіжними страховими компаніями з метою перестраховування ризиків;

- сектор кредитних спілок: відкриття офісів та відділень на територіях, де низький рівень конкуренції у сфері надання фінансових послуг (сільська місцевість), створення кредитних спілок на базі великих підприємств та установ за моделлю кас взаємодопомоги, повернення статусу неприбуткових організацій, запровадження практики онлайн обслуговування клієнтів та надання консультацій, ініціювання створення установи, яка б виступала гарантом повернення учасникам кредитних спілок їх вкладів та виконувала функцію захисту прав та інтересів учасників кредитних спілок, підвищення рівня прозорості власної діяльності; розробка та використання (з певною

періодичністю, не рідше 1 разу на рік) методики оцінки рівня власної економічної безпеки;

- інвестиційний сектор (компанії з управління активами, недержавні пенсійні фонди, інститути спільного інвестування) – звуження спеціалізації інвестиційних компаній та їх фокусування на конкретних сегментах економіки або фінансового ринку, вихід на іноземні ринки капіталів, збільшення кількості професійних недержавних пенсійних фондів; ініціація створення фонду гарантування інвестицій, запровадження практики страхування відповідальності інвестиційних керуючих, періодичні перевірки надійності персоналу із використанням сучасних технологій (наприклад, поліграфу) та запровадження у практику найму інвестиційних керуючих обов'язкової перевірки їх схильності до невиправданого ризику, відмова від агресивних інвестиційних стратегій, організація захисту інформаційних ресурсів компаній;

- сектор фінансових компаній (ломбарди, довірчі товариства, фонди фінансування будівництва, тощо) – налагодження партнерських відносин із домінуючими учасниками фінансових ринків з метою збільшення клієнтської бази, зниження вартості послуг, розширення спектру послуг та фінансових продуктів, отримати які можна дистанційно.

Загалом, можна запропонувати універсальні стратегічні орієнтири забезпечення економічної безпеки вітчизняних фінансових установ:

- утримання існуючих клієнтів та розширення клієнтської бази за рахунок нових користувачів фінансових послуг;

- стимулювання підвищення рівня фінансової грамотності населення (консультаційна, просвітницька робота);

- формування кадрового резерву надійного та високоосвіченого персоналу (шляхом організації стажувань, практик, активної співпраці із закладами освіти, науки, надання стипендій на навчання студентам профільних ВНЗ із подальшим влаштуванням їх на роботу);

- підвищення рівня інформаційної прозорості (визначення кількох рівнів відкритості інформації, що стосується діяльності та господарського стану і

рівня економічної безпеки фінансових установ; зокрема, можна запропонувати виокремлення 4 рівнів інформації: загальнодоступна – повинна розповсюджуватись у всіх засобах інформації, мережі Інтернет; спеціальні відомості – доступ до них може мати персонал установи, її клієнти за необхідності або за бажанням, аудитори, державні органи влади, тощо; інформація із обмеженим доступом – розкривається лише топ-менеджменту установи, державним органам влади та аудиторам – у випадку необхідності та за домовленістю; конфіденційна (секретна) інформація – становить комерційну таємницю і є доступною для користування лише визначеному переліку осіб);

- періодичний моніторинг стану власної економічної безпеки із обов'язковим повідомленням отриманих результатів державному регулятору (це може бути Національний банк України, Нацкомфінпослуг, НКЦПФР);

- перехід до дистанційного онлайн обслуговування;

- розширення асортименту фінансових продуктів та послуг;

- формування пакету документального забезпечення формування, оцінки та контролю функціонування комплексних систем економічної безпеки установ.

Визначені стратегічні орієнтири забезпечення економічної безпеки фінансових установ повинні знайти відображення у загальній стратегії економічної безпеки України. Зокрема, пропонується узгодити їх із основними положеннями Комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2020 року [391] та внести як один із напрямів стратегічного забезпечення фінансової безпеки держави у стратегію економічної безпеки України. Доцільно буде сформулювати окремий розділ «Забезпечення фінансової безпеки держави» у документі, що встановить засади стратегії підтримки належного рівня економічної безпеки країни у перспективі, а уже у межах даного розділу окремим підрозділом прописати інтереси, що визначають напрями діяльності вітчизняних фінансових установ, загрози, що стають на заваді досягненню цих інтересів, та стратегічні орієнтири забезпечення економічної безпеки фінансових установ. Доречно буде розмежувати фінансові установи за їх видами, тобто визначити окремі стратегії забезпечення економічної безпеки для

банків, страхових компаній, кредитних спілок, тощо, із врахуванням специфіки їх діяльності.

Успішне досягнення стратегічних орієнтирів забезпечення економічної безпеки фінансових установ матиме позитивні наслідки як для розвитку фінансового ринку, так і для фінансової та економічної безпеки держави загалом. Так, підтримка високого рівня економічної безпеки фінансових установ дозволить стабілізувати різні сектори фінансового ринку, підвищити рівень довіри населення та юридичних осіб до фінансових послуг і продуктів, сповільнити тенденцію до зменшення кількості фінансових посередників по причині їх банкрутств, збільшити потік іноземних капіталів до інвестиційної сфери, розширити обсяги кредитування реального сектору економіки, збільшити обсяги податкових надходжень до державного бюджету тощо [392, с.273-275].

Комплексною програмою розвитку фінансового сектору України до 2020 року передбачено створення інституту фінансового омбудсмену. Хоча виконати це стратегічне завдання планується уже восени 2016 року, на разі відсутні як нормативно-правові основи його формування та подальшої діяльності, так і конкретні механізми роботи у сфері забезпечення захисту як інтересів споживачів фінансових послуг, так і установ, що спеціалізуються на їх наданні. І хоча інститут фінансового омбудсмену не є новим інструментом вирішення фінансових суперечок, і практика роботи подібних інституцій у розвинутих країнах світу глибоко досліджувалась вітчизняними науковцями та спеціалістами фінансового сектору, деталізованого переліку завдань, що їх має вирішувати фінансовий омбудсмен, термінів їх виконання, механізму фінансування його діяльності для українських реалій на разі розроблено не було, що дозволяє вести мову про необхідність більш глибоких досліджень у цій науковій царині.

У зарубіжній практиці з метою підвищення рівня довіри населення країни до фінансових установ інститут фінансового омбудсмену уже тривалий час ефективно використовується. Пропозиції щодо запровадження його і в Україні

знайшли відображення у роботах ряду сучасних дослідників. Зокрема, Белялов Т.Е. наводить приклади використання інституту фінансового омбудсмену у зарубіжних країнах [393]; Сирота А. І. пропонує запровадження фінансового омбудсмену у якості позасудової системи врегулювання спорів на фінансовому ринку України [394]; Пінчук А.П., Міокова Н.В. розглядають фінансовий омбудсмен як невід'ємну частину системи регулювання ринку фінансових послуг [395]; Абакуменко О.В. пропонує можливі напрями реалізації концепції інвестиційного омбудсмена у фінансовому секторі України [396]; Торяник Ж. І. у фінансовому омбудсмені вбачає альтернативний спосіб позасудового врегулювання спорів та досліджує у цьому контексті найкращі аналоги світового досвіду функціонування фінансових омбудсменів [397]; Слободян О. присвятив увагу питанню пошуку правової моделі інституту фінансового омбудсмену в Україні [398]; Котляревський Я. В. обґрунтував роль інституту банківського омбудсмену у підвищенні довіри клієнтів до банків [399]. Однак, не зважаючи на широкий спектр наукових досліджень, присвячених питанню запровадження інституту фінансового омбудсмену в Україні, обґрунтування доцільності його існування саме для забезпечення нормального функціонування фінансових установ наразі відсутнє. Крім того, бракує досліджень, які б стосувались конкретизації елементів моделі інституту фінансового омбудсмену, придатної для використання у сучасних економічних умовах в Україні з метою підвищення рівня економічної безпеки вітчизняних фінансових установ.

Для визначення можливостей застосування інституту фінансового омбудсмена в Україні з метою стабілізації стану економічної безпеки вітчизняних фінансових установ та його покращення у перспективі, необхідно обґрунтувати доцільність запровадження інституту фінансового омбудсмену з метою захисту інтересів споживачів фінансових послуг, виявити недоліки у механізмі запровадження інституту фінансового омбудсмену, що пропонується для вітчизняної практики та надати пропозиції оптимізації моделі створення інституту фінансового омбудсмену в Україні, що дозволять йому між інших

функціональних завдань ефективно виконувати і задачу покращення стану економічної безпеки вітчизняних фінансових установ.

Омбудсмен (від шведського ombudsman – представник чийхось інтересів) – це незалежна публічна посадова особа, яка розслідує скарги громадян на дії урядових органів і захищає інтереси громадян від порушень з боку урядових органів [394, с.69]. Відповідно, під фінансовим омбудсменом належить розуміти неупереджену особу або незалежну установу, що розглядає звернення фізичних осіб щодо порушень їх прав та інтересів у процесі отримання ними фінансових послуг.

Ще у 2011 році Україна отримувала рекомендації Євросоюзу щодо необхідності запровадження служби фінансового омбудсмена, до обов'язків якого мав входити захист прав дрібних споживачів у суперечках із великими фінансовими установами. І тоді, і зараз фінансові омбудсмени діють у багатьох країнах Євросоюзу. Вони швидко й ефективно розглядають скарги споживачів у сфері фінансових послуг (до банків, кредитних спілок, страхових компаній), не вдаючись до обтяжливих бюрократичних процедур [400]. Подібні інститути ефективно діють на фінансових ринках Великобританії, Ірландії, Німеччині, Іспанії, Греції, США, Росії тощо, та навіть Свaziленді та Тринідаді і Тобаго [401].

У Росії інститут фінансового омбудсмену розпочав роботу ще у жовтні 2010 року. У жовтні 2015 року у засобах масової інформації з'явилося повідомлення про те, що фінансовий уповноважений став отримувати від громадян більше звернень, ніж він здатний обробити. Загалом, продуктивність праці служби фінансового омбудсмена в Росії у цей період становила 700 звернень на місяць [402]. Статистика доводить доцільність існування цієї інституції, а оскільки економічна ситуація у Росії є дуже подібною до українських реалій, то імплементація зарубіжного досвіду в цій сфері у вітчизняну практику є на разі актуальним теоретичним та прикладним завданням [403, с.252].

Отже, сутність інституту фінансового омбудсмену полягає у діяльності щодо врегулювання суперечок між споживачами фінансових послуг та фінансовими установами, які їх надають. Традиційно, звертатись до цієї інституції можуть лише фізичні особи, тому створення цього органу зазвичай переслідує мету захисту прав дрібних споживачів, які не мають достатньо фінансових ресурсів аби відстояти свої права у судовому порядку. Іншою важливою особливістю фінансового омбудсмену є вирішення фінансових спірних питань, у яких не фігурують великі суми коштів. Існування інституту фінансового омбудсмену дозволяє у багатьох випадках уникати довготривалої та сповненої бюрократичних перепон процедури врегулювання конфлікту між фінансовою установою та її клієнтами, як це буває при зверненні однієї зі сторін суперечки до суду.

Зважаючи на наведені обставини, запровадження інституту фінансового омбудсмену в Україні є своєчасним та необхідним. Так, рівень довіри до фінансових установ через численні факти їх банкрутства, неплатоспроможності, не своєчасного або неповного виконання взятих на себе зобов'язань, в останні роки суттєво знизився. Населення зі стадії активного розміщення та примноження власних фінансових ресурсів шляхом використання фінансових інструментів та послуг, перейшло до накопичення та споживання грошових коштів без залучення їх до інвестиційних процесів, що по-перше, негативно відобразилось на фінансовому стані професійних учасників фінансового ринку, а по-друге, що більш суттєво, призвело до нестачі капіталу у різних секторах економіки країни. Порушення нормальної діяльності фінансових установ через скорочення обсягів їх фінансових активів, яке стрімко відбувається від впливом зазначених загроз, має за наслідок погіршення стану їх економічної безпеки. У результаті цього знижується і рівень фінансової безпеки країни, а врешті решт – і рівень економічної складової національної безпеки держави. Таким чином, виникає проблема макрорівня, вирішення якої потребує втручання державних органів влади. У своїй спробі стабілізувати фінансові ринки, урядом була розроблена уже

згадана вище Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року, у якій знайшло відображення усвідомлення необхідності підвищення рівня довіри населення до фінансових установ, для чого і було запропоновано запровадження інституту фінансового омбудсмену – як нового для вітчизняної практики інструменту захисту прав споживачів та інвесторів фінансового сектору. Зважаючи на сутність інституту фінансового омбудсмену та ті завдання, які виконує ця структура у різних країнах світу, ця ініціатива є досить своєчасною. Адже на фінансовому ринку з'явиться структура, що безкоштовно вестиме роз'яснювальну, консультаційну та регуляторну роботу, одним із результатів якої стане підвищення рівня фінансової грамотності населення. Дані та відомості, які надходитимуть до фінансового омбудсмену через звернення громадян, стануть додатковим інформаційним забезпеченням для роботи регуляторів фінансового ринку. Зменшиться навантаження на судові органи. Скоротиться тривалість між моментом звернення громадянина до інстанції з метою захисту своїх прав та моментом отримання ним належної компенсації. Як наслідок, можна очікувати підвищення рівня прозорості функціонування фінансового ринку та його учасників. На запровадженні інституту фінансового омбудсмену в Україні неодноразово наполягали авторитетні міжнародні організації. Виконання цієї їх вимоги наблизить момент остаточної та повної інтеграції вітчизняних фінансових ринків у світові потоки капіталів, розширить можливості співпраці із зарубіжними фондами та фінансовими інститутами, зміцнить партнерські зв'язки із іншими країнами у фінансових відносинах. Враховуючи усі вищенаведені факти, доцільність запровадження інституту фінансового омбудсмену в Україні з метою захисту інтересів споживачів фінансових послуг є беззаперечною.

Існування фінансового омбудсмену може мати позитивні наслідки для економічної безпеки фінансових установ. Так, усвідомлення існування організації, що незалежно, об'єктивно і неупереджено захищатиме фінансові інтереси населення, підвищить схильність громадян до користування фінансовими послугами. Фінансові установи матимуть шанс із мінімальними

фінансовими наслідками врегулювати конфлікт із клієнтом за сприяння фінансового омбудсмену, без витрат на участь у судовому процесі, оплати послуг юристів тощо. Послуги фінансового омбудсмену традиційно є безкоштовними, що сприятиме скороченню обсягів витрат фінансових установ на вирішення судових спорів. Прогнозується зменшення витрат фінансових установ на розгляд справ на 25% вже протягом першого року діяльності фінансового омбудсмену, а надалі на 50%. Крім того, судові процеси можуть призвести до втрати установою своєї ділової репутації, у той час як розгляд скарг фінансовим омбудсменом є менш публічним процесом, який не вимагає активного залучення юристів фінансових посередників, і економить їх кадрові та часові ресурси [404]. Усвідомлення існування інституту фінансового омбудсмену спонукатиме фінансових посередників дотримуватись високих стандартів роботи, адже навіть незначна фінансова операція може стати об'єктом звернення до омбудсмену та кинути тінь на ділову репутацію установи. Остання із названих обставин матиме позитивний вплив і на рівень кадрової безпеки, адже персонал фінансових установ, а саме несумлінні працівники у його числі, схильні вчиняти шахрайські дії із невеликими сумами коштів своїх клієнтів із упевненістю, що велика фінансова структура не розпочне судовий процес через незначні фінансові непорозуміння, більше не зможе розраховувати на свою абсолютну безкарність. Можливість привернення уваги фінансового омбудсмену зміцнить дисципліну у колективах фінансових установ.

Фінансовий омбудсмен матиме вузьку спеціалізацію, що дозволить йому більш професійно вирішувати спірні питання між надавачами та споживачами фінансових послуг, із розумінням їх специфіки та особливостей. І основне – усвідомлення належного рівня захисту фінансових інтересів збільшить попит населення на послуги фінансових установ, що суттєво підвищить рівень економічної безпеки фінансових посередників за рахунок стабілізації фінансового стану та розширення клієнтської бази [403, с.253].

Існує багато моделей функціонування інституту фінансового омбудсмену у практиках різних країн світу. Зокрема, фінансовим омбудсменом може бути незалежна державна установа, незалежна установа, яка виконує функції омбудсмена та захисту прав споживачів; одночасно може існувати декілька фінансових омбудсменів, створених, наприклад, при професійних галузевих асоціаціях, а також можливим є існування одного фінансового омбудсмена для всіх фінансових ринків, діяльність якого фінансуватиметься за рахунок професійних асоціацій, що входять до складу наглядової ради омбудсмена. Також поширеною є модель, коли один фінансовий омбудсмен діє при одному з державних регуляторів фінансового ринку (у вітчизняній практиці таких регуляторів три – Національний банк України, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку та Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг). На даний момент немає достовірної інформації щодо того, яку із зазначених моделей буде обрано для запровадження інституту фінансового омбудсмену в Україні.

На разі ініціаторами впровадження інституту фінансового омбудсмену пропонується такий механізм його функціонування. Українська модель фінансового омбудсмена буде складатися з 32 осіб, з яких 24 будуть безпосередньо займатися прийняттям і аналізом скарг. Перед зверненням до омбудсмена, громадянин повинен буде звернутись до фінансової установи, до якої у нього є претензії. Впродовж певного терміну (який для вітчизняної практики ще не оговорений, але у різних країнах він становить від 10 днів до 8 тижнів) установа повинна дати відповідь на його звернення. Якщо відповідь не влаштовує клієнта, тоді він звертається до фінансового омбудсмену. Передбачається, що максимальне обмеження по сумі суперечок становитиме близько 200 тис. грн. (для порівняння, в Європі такий поріг складає 100 тис. євро, в РФ 300 тис. рублів).

Рішення омбудсмена буде обов'язковим до виконання, якщо сторони із ним погоджуються. У разі ж його неприйняття однією або обома сторонами,

право на судовий розгляд зберігається за учасниками процесу. Заплановано, що процедура вирішення спору не перевищуватиме 3-х місяців [404].

Таким чином, недоопрацьованими елементами механізму запровадження інституту фінансового омбудсмена в Україні залишаються: не встановлений конкретний максимальний розмір суми, з приводу якої виникла суперечка; не врегульовані випадки, коли сума спору зафіксована у валюті; не визначено джерела фінансування діяльності інституту фінансового омбудсмену (якщо звернутись до практики європейських країн, то фінансування здійснюють самі учасники фінансового ринку, однак, у вітчизняних реаліях фінансові установи навряд чи сприймуть позитивно ще одну інституцію, яку потрібно фінансувати; крім того, не визначено перелік видів фінансових установ, діяльність яких підпадатиме під компетенцію фінансового омбудсмена та розміри необхідного фінансування); не прописано, яким чином будуть прийматись звернення громадян із регіонів тощо. Чітко не визначено правового статусу фінансового омбудсмену, і не існує нормативно-правового підґрунтя для формування цього інституту. Не встановлено, захист прав учасників якого саме сектору фінансового ринку (чи всіх одразу) забезпечуватиме фінансовий омбудсмен. Відсутні вказівки на те, як обиратимуться працівники інституту, зокрема, його керівний склад, і яким вимогам його представники повинні будуть відповідати. Не узгоджено тривалість розгляду звернень громадян.

Отже, проблемних питань у цьому процесі ще більш ніж достатньо, що свідчить про подальші перспективи його розгляду у рамках наукових досліджень, що стосуються забезпечення економічної безпеки фінансових установ в Україні [403, с.253].

Зважаючи на результати проведеного дослідження, можна надати наступні пропозиції оптимізації моделі створення інституту фінансового омбудсмену в Україні, що дозволять зробити його діяльність більш ефективною. Перш за все, необхідно: розробити та прийняти закон України «Про інститут фінансового омбудсмену» (або омбудсмену з фінансів і інвестицій), який врегулює усі спірні та невирішені питання щодо функцій,

завдань та принципів діяльності цієї структури в Україні. Необхідно уже зараз визначити правовий статус рішень фінансового омбудсмену: чи вони будуть обов'язкові до виконання фінансовими установами чи матимуть рекомендаційний характер? Важливо конкретизувати, яким чином інститут фінансового омбудсмену взаємодіятиме із регуляторами фінансового ринку, і як саме узгоджуватиметься його статус незалежного інституту захисту прав споживачів фінансових послуг із регуляторною політикою держави на фінансовому ринку.

Усунення виявлених недоліків та врахування наданих пропозицій щодо запровадження інституту фінансового омбудсмену в Україні дозволить започаткувати на вітчизняному фінансовому ринку ефективну практику захисту інтересів користувачів фінансових послуг. Це дозволить підвищити рівень їх довіри до вітчизняних фінансових установ, що є обов'язковою умовою для стабілізації стану економічної безпеки фінансових посередників.

Автором пропонується наступна модель запровадження інституту фінансового омбудсмену в Україні (табл. 4.5).

Таблиця 4.5

**Оптимальна модель інституту фінансового омбудсмену із
врахуванням необхідності сприяння забезпеченню економічної безпеки
фінансових установ**

Параметр моделі	Характеристика	Вплив на стан економічної безпеки установи
1	2	3
Сектор фінансового ринку, який охоплює інститут	Банківський сектор, ринки фінансових послуг, фондовий ринок	Дозволить усім видам фінансових установ економити фінансові ресурси на запобіганні участі у судових процесах
Джерело фінансування діяльності	50% - фінансування із державного бюджету, 50% - внески професійних учасників фінансового ринку	Часткове фінансування із державного бюджету знизить фінансовий тиск на фінансові установи
Кількість задіяних осіб	60 осіб – 30 осіб у сфері ринків фінансових послуг, 20 осіб – у банківському секторі, 10 осіб – на фондовому ринку	Дозволить вирішувати спірні питання щодо діяльності різних видів фінансових установ фахівцям у сфері їх функціонування із врахуванням їх специфіки

Продовження табл. 4.5

1	2	3
Механізм роботи з громадянами	Можливі форми звернень – особисте звернення, дистанційне звернення – через онлайн сервіс прийому звернень громадян. У обох випадках громадянин отримує довідку (у паперовому чи електронному вигляді про отримання звернення із зафіксованою датою такого звернення та кінцевою датою розгляду звернення і координатами особи, до якої можна звертатись за інформацією про хід розгляду справи).	Дозволить економити часові і трудові ресурси фінансових установ на проведення бесід із клієнтами, чії вимоги та скарги щодо роботи фінансової установи врешті виявляться неправомірними або необґрунтованими
Механізм роботи з фінансовими установами	Фінансова установа повідомляється про отримання скарги від громадянина не пізніше, ніж через три дні після її взяття на облік у офісі омбудсмена. Повідомлення може бути паперовим або електронним, і обов'язково має вимагати підтвердження його отримання і контакти особи, з якою співпрацюватиме омбудсмен.	Дозволить своєчасно отримувати інформацію про виникнення претензій до роботи фінансової установи та швидко реагувати на них без допущення можливості втрати установою ділової репутації
Тривалість розгляду справи	До 21 дня	Достатній термін для того, аби фахівці установи детально вивчили суть претензій та відреагували на них належними чином, без надмірних втрат ресурсів та витоку інформації
Мінімальна і максимальна суми спору	Мінімальна сума – 1000 грн., максимальна сума – 200000 грн.	Низька мінімальна сума означає захист інтересів усіх категорій клієнтів, що у перспективі розширить кількість користувачів фінансових послуг
Взаємодія із регуляторами фінансового ринку	Надання інформації регуляторам про кількість звернень та результати роботи зі зверненнями. Повідомлення про установи, на адресу яких надходить велика кількість скарг громадян з приводу їх роботи	Дозволяє отримати інформаційну та консультаційну допомогу від регуляторів ринку, що дасть змогу вчасно виявити вади у роботі установи
Вартість послуг	Послуга безкоштовна	Не створює додаткових витрат для фінансових установ та їх клієнтів
Підзвітність	Незалежна державна установа	Мінімізує можливість виникнення конфлікту інтересів, розвитку корупційних схем
Обов'язковість рішень	Рішення омбудсмена є обов'язковими до виконання учасниками спору за умови їх погодження з таким рішенням. У іншому випадку сторона, що не задоволена прийнятим рішенням, має право звернутись до суду для його оскарження.	Дозволяє вирішити спірні питання з клієнтами без широкого розголосу, водночас, залишає можливість захисту власних інтересів на правовій основі

Складено автором

Для того, аби запровадження інституту фінансового омбудсмену в Україні було ефективним, необхідною є негайна розробка формотворчих засад закону України «Про інститут фінансового омбудсмену (або омбудсмену з фінансів і інвестицій)» [405].

Лише за умови закріплення основ функціонування інституту фінансового омбудсмену на законодавчому рівні та запровадження добре продуманого, адаптованого до вітчизняних реалій розвитку фінансового ринку, механізму його функціонування, введення в дію цього інструменту захисту інтересів споживачів фінансових послуг зможе у перспективі гарантувати покращення стану економічної безпеки фінансових установ в Україні

Отже, за результатами проведеного дослідження вдалось запропонувати концептуальні основи забезпечення економічної безпеки фінансових установ в Україні. Так, під механізмом управління системою економічної безпеки усіх без винятку господарських структур пропонується розуміти процес застосування сукупності методів і процедур, що дозволяють оптимізувати стан елементів системи захисту суб'єкта господарювання задля досягнення максимального рівня його економічної безпеки. Механізм управління системою економічної безпеки фінансової установи визначено як процес комплексного використання процедур менеджменту її корпоративних ресурсів, як власних, так і залучених, з метою досягнення високих фінансових результатів при оптимальному стані їх захищеності від зовнішніх і внутрішніх небезпек і загроз.

Визначено основні елементи механізму управління системою економічної безпеки та конкретизовано основи його формування. Механізм управління системою економічної безпеки в основі повинен мати мету та об'єкт спрямування своєї управлінської дії, а також суб'єктів, які виконуватимуть ці функції. Управління відбувається одразу на двох рівнях – державному та внутрішньому для фінансової установи, при цьому доцільно виокремити ще один рівень – недержавний, до якого можна включити усі існуючі та

новостворювані компанії, що мають за мету надання професійних послуг із забезпечення безпеки суб'єктів господарювання різних галузей економіки.

Оцінювання ефективності управління системою економічної безпеки фінансових установ доцільно проводити у такому порядку: визначення переліку осіб, які проводитимуть оцінку; розрахунок показників ефективності управління системою економічної безпеки фінансових установ; аналітична обробка показників, та відповідно до шкали ефективності управління системою економічної безпеки визначення його рівня; формування висновку про рівень ефективності управління системою економічної безпеки установи та розробка пропозицій щодо його утримання або підвищення.

Запропоновано активне використання таких інструментів як *due diligence* та форензик для забезпечення високого рівня економічної безпеки фінансових установ. Форензик представляє собою діяльність щодо виявлення, аналізу та врегулювання ситуацій, коли між діловими партнерами виникають розбіжності у вирішенні фінансових, комерційних, правових або інших питань, що пов'язані зі значними економічними ризиками. Проведення процедури *due diligence* дозволяє уникнути або максимально знизити такі сучасні ризики, притаманні вітчизняним фінансовим установам, як: ризик придбання підприємств або їх активів за завищеною вартістю; ризик невиконання зобов'язань підприємством-боржником; ризик виникнення корпоративних конфліктів (захоплення, судові позови); ризик несумлінних дій конкурентів (змова з контрагентами, лобіювання інтересів); ризик неотримання або втрати відповідних дозволів, ліцензій, від яких залежить подальша діяльність суб'єкта господарювання тощо.

Обґрунтовано доцільність запровадження інституту фінансового омбудсмену в Україні з метою захисту інтересів споживачів фінансових послуг. Так, його існування дозволить досягти підвищення рівня фінансової грамотності та довіри населення до фінансових установ, отримати додаткові інформаційні ресурси для роботи регуляторів фінансового ринку, зменшити навантаження на судові органи, підвищити рівень прозорості функціонування

фінансового ринку, наблизити момент остаточної та повної інтеграції вітчизняних фінансових ринків у світові потоки капіталів, розширити можливості співпраці із зарубіжними фінансовими фондами.

Виявлено недоліки у механізмі запровадження інституту фінансового омбудсмену, що пропонується для вітчизняної практики. Зокрема, відсутні нормативно-правові засади існування інституту фінансового омбудсмену; не вирішено, у якому секторі фінансового ринку діятиме ця структура, яким чином, у які терміни розглядатиме звернення громадян тощо. Надано пропозиції щодо оптимізації моделі створення інституту фінансового омбудсмену в Україні, що дозволять зробити його діяльність більш ефективною. Основною пропозицією є негайна розробка та прийняття закону України «Про інститут фінансового омбудсмену (або омбудсмену з фінансів і інвестицій)», що врегулює процеси створення та функціонування фінансового омбудсмену в Україні, а також напрями його взаємодії із регуляторами фінансових ринків та державними органами влади.

ВИСНОВКИ

1. Поняття системи економічної безпеки фінансової установи пропонується визначати як складну структуру взаємопов'язаних підсистем, основним завданням яких є забезпечення захисту певного виду корпоративних ресурсів установи, як власних, так і залучених нею у процесі надання фінансових послуг, і які у своїй сукупності через механізми взаємовпливу дозволяють фінансовій установі досягти стану економічної безпеки

2. Здійснювати формування системи економічної безпеки будь-якого виду фінансових установ необхідно, виокремлюючи у її структурі такі елементи, як цілі, завдання, функції, принципи, підсистеми (у якості функціональних складових), механізм, об'єкти, суб'єкти, політику (до якої увійде і стратегія, і заходи, і індикатори оцінювання як інструменти аналізу її ефективності). До принципів, якими варто керуватись при формуванні системи економічної безпеки фінансових установ, доцільно віднести: принцип законності, принцип економічної доцільності (раціональності), принцип комплексності, принцип системності, принцип узгодженості, принцип своєчасності, принцип контрінтуїтивності, принцип емерджентності, принцип безперервності, принцип компетентності, принцип поєднання інтересів установи і клієнтів, принцип незалежності, принцип домінування попередження загроз над усуненням їх наслідків. До підсистем системи економічної безпеки фінансової установи входять такі, як: фінансова безпека (поєднує два напрями – фінансово-інвестиційну безпеку власних ресурсів компанії, фінансово-інвестиційну безпеку активів клієнтів), інтелектуально-кадрова, матеріальна, фізична (силова), інформаційно-аналітична, техніко-технологічна, правова (юридична), зовнішня (у тому числі ринкова (конкурентна) безпека, політична безпека).

3. Існує логічний взаємозв'язок на теоретичному та прикладному рівні таких понять, як економічна безпека держави – фінансова безпека держави – економічна безпека фінансового ринку – економічна безпека фінансової установи. Під системою забезпечення національної безпеки України розуміють організовану державою сукупність суб'єктів (державних органів, громадських

організацій, посадових осіб, громадян та їх спілок), об'єднаних цілями та завданнями щодо захисту національних інтересів, які здійснюють свою діяльність у цій сфері у відповідності до визначених у законодавстві України функцій, механізмів їх виконання. Таким чином, національна безпека держави пов'язана із успішною реалізацією національних інтересів, у тому числі і тих, що формуються у фінансовій сфері. Аналіз фінансових інтересів України дозволив становити, що досягнення більшості з них пов'язане із ефективним функціонуванням фінансових установ, а тому забезпечення їх економічної безпеки повинно бути серед сучасних національних пріоритетів.

4. На систему економічної безпеки фінансових установ найбільший регуляторний вплив мають такі структури, як Рада Національної безпеки і оборони України, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку України та Національний банк України. Інші державні органи можуть частково виконувати функції регулювання економічної безпеки професійних учасників фінансового ринку (Міністерство фінансів України, Антимонопольний комітет України, Державна служба фінансового моніторингу України).

5. Серед перспективних векторів діяльності органів національної безпеки щодо підтримки належного функціонування системи економічної безпеки фінансових установ можна назвати наступні: виділення у структурі органів національної безпеки підрозділів, що займатимуться вирішенням проблем саме економічної безпеки фінансових установ; розробка методичних рекомендацій для оцінки рівня економічної безпеки різних видів фінансових установ із урахуванням специфіки їх діяльності; збільшення частоти перевірок економічних параметрів діяльності фінансових установ; формування єдиної бази даних недобросовісних продавців та споживачів фінансових послуг; розробка нормативно-правового забезпечення регулювання рівня економічної безпеки фінансових установ; підвищення рівня професійних вимог до вищого менеджменту фінансових установ; стимулювання довіри фізичних і юридичних

осіб до сучасних фінансових продуктів і послуг, розробка стратегії забезпечення економічної безпеки фінансових установ до 2020 року.

6. Управління економічною безпекою повинно визначатись як один із напрямів менеджменту фінансової установи, бути невід'ємною частиною управління діяльністю сучасних суб'єктів господарювання, що спеціалізуються на наданні фінансових послуг юридичним та фізичним особам. Під управлінням економічною безпекою фінансових установ належить розуміти один із процесів менеджменту, що направлений на досягнення високого рівня захисту корпоративних ресурсів установи від негативного впливу різного роду небезпек шляхом реалізації широкого спектру управлінських рішень щодо використання наявних підприємницьких можливостей та контролю ризиків, що їх супроводжують, задля гарантування інтересів фінансової установи та її клієнтів під час надання фінансових послуг. Управління економічною безпекою фінансових установ має свої специфічні риси, не притаманні решті суб'єктів господарської діяльності, які належить враховувати при побудові їх систем економічної безпеки та на які варто зважати у сучасних умовах господарювання.

7. Суб'єктами управління системою економічної безпеки фінансової установи повинні стати у першу чергу спеціалізовані підрозділи з безпеки та їх співробітники. Інші структурні підрозділи за необхідності повинні сприяти їм у вирішенні питань захисту установи. Крім того, суб'єктами управління економічною безпекою фінансових установ в Україні повинні бути і державні регулятори. Дорадчі та інформаційні функції в управлінні системою економічної безпеки фінансових установ можуть виконувати саморегулівні організації фінансового ринку.

8. Під рівнем економічної безпеки фінансової установи пропонується розуміти міру захищеності корпоративних ресурсів установи та переданих їй на зберігання і в управління активів, якої їй вдалось досягти у процесі забезпечення реалізації власних інтересів та інтересів клієнтів на певний момент часу. Запропоновано процедуру розробки ефективної методики

оцінювання рівня економічної безпеки фінансових установ проводити у п'ять етапів, слідування яким дозволить сформувані критерії та обрати показники для оцінювання рівня економічної безпеки фінансової установи, окреслити перелік осіб, відповідальних за надання оцінки та встановити її періодичність, сформувані інформаційне підґрунтя для аналітичної роботи, встановити нормативи та орієнтири для розраховуваних значень показників економічної безпеки, а також розробити інтегральний показник рівня економічної безпеки фінансової установи та шкалу для інтерпретації його значень.

9. Обґрунтовано необхідність розширення меж врахування стану економічної безпеки фінансових установ під час моніторингу фінансової безпеки країни. Оскільки фінансові установи є основними суб'єктами надання послуг фінансового посередництва, тобто переміщення капіталу на різних рівнях фінансової системи та між різними її учасниками, вони таким чином опосередковують рух фінансових ресурсів економіки усієї держави, і якщо цей рух не буде безпечним та безперервним, не можна вести мову про стійку фінансову систему країни та високий рівень її фінансової безпеки. Для більш точної оцінки рівня фінансової безпеки держави доцільним є врахування кількості банківських установ, у яких було введено тимчасову адміністрацію впродовж останнього року, та кількість банків, що за рік збанкрутували, оскільки це число є прямою вказівкою на покращення чи погіршення безпеки у банківському секторі. Рекомендується брати до уваги кількість страхових компаній, ломбардів, кредитних спілок, інститутів спільного інвестування, що залишили фінансовий ринок впродовж останнього для моменту проведення оцінки року.

10. Встановлено, що основні тенденції розвитку фінансового ринку України є наступними: скорочення кількості його учасників, розширення обсягів активів страхового ринку і ринку ломбардів, зменшення рівня інвестиційної активності на фондовому ринку, відмова фінансових установ від використання емісії цінних паперів як джерела підвищення рівня їх капіталізації, високі показники збитковості банківських установ, що викликає

падіння рівня довіри населення до фінансового ринку в цілому та зменшує кількість користувачів фінансових послуг. Проблемами, що стають на заваді якійсь еволюції вітчизняного фінансового ринку, та знижують результативність діяльності його учасників, на разі залишаються: непослідовність дій державних регуляторів щодо очищення фінансового ринку від недостатньо ефективних фінансових посередників (так, якщо у банківському секторі було суттєво скорочено кількість неліквідних та неплатоспроможних установ, то у інших секторах фінансового ринку цього не відбулось), економічна та фінансова нестабільність, відсутність механізмів підвищення рівня довіри населення до фінансових установ (відсутність структур, які б гарантували права користувачів фінансових послуг, на кшталт фонду гарантування вкладів фізичних осіб, інституту фінансового омбудсмену).

11. Основними видами загроз, що супроводжують діяльність вітчизняних банківських установ та страхових компаній, є загальний економічний спад, девальвацію національної валюти, нестійкість та непередбачуваність валютних курсів, дефіцит ліквідності, втрату ділової репутації, втрату клієнтів та їх довіри до установ і компаній, вилучення фінансових активів зі збереження і управління, зниження попиту на фінансові послуги, низький рівень регулятивного і резервного капіталів, падіння доходів населення і його нездатність виконувати свої фінансові зобов'язання, скорочення кредитних та інших видів фінансових операцій, неефективність фінансового менеджменту, шахрайство, політичну нестабільність, воєнні дії у державі, активізацію рейдерських атак, недоліки у організації державного регулювання і нагляду.

12. Запропоновано з метою забезпечення захисту економічної безпеки фінансових установ оцінювати рівень економічної безпеки їх потенційних клієнтів. Під рівнем економічної безпеки споживачів фінансових послуг розуміти такий стан особи (яка має намір використовувати фінансові послуги), за якого наявні у неї ресурси, такі як рівень знань, умінь і навичок, матеріальні і фінансові активи дозволяють їй задовольнити всі потреби і інтереси, які мають економічний характер. Рівень економічної безпеки особи, яка має намір

використовувати фінансові послуги, оцінюється на основі діагностики стану її фінансової, майнової (матеріальної), інформаційної, фізичної, правової (юридичної), суспільної, психологічної та інтелектуальної безпеки. Для проведення діагностики рівня економічної безпеки споживача фінансових послуг формується шкала оцінювання. Позитивним характеристикам кожного параметра економічної безпеки присвоюється 1 бал, негативним – 0 балів. В цілому, запропоновано виділити три рівня економічної безпеки споживачів фінансових послуг – мінімальний рівень економічної безпеки (за умови отримання оцінки рівня економічної безпеки у 1-23 балів), задовільний рівень – 24-47 балів і високий рівень економічної безпеки – бальна оцінка перебуває у інтервалі 48-72 бали із присвоєнням оцінки у 72 бали стану абсолютної економічної безпеки особи.

13. Під механізмом управління системою економічної безпеки усіх без винятку господарських структур пропонується розуміти процес застосування сукупності методів і процедур, що дозволяють оптимізувати стан елементів системи захисту суб'єкта господарювання задля досягнення максимального рівня його економічної безпеки. Механізм управління системою економічної безпеки фінансової установи визначено як процес комплексного використання процедур менеджменту її корпоративних ресурсів, як власних, так і залучених, з метою досягнення високих фінансових результатів при оптимальному стані їх захищеності від зовнішніх і внутрішніх небезпек і загроз. Механізм управління системою економічної безпеки в основі повинен мати мету та об'єкт спрямування своєї управлінської дії, а також суб'єктів, які виконуватимуть ці функції. Управління відбувається одразу на двох рівнях – державному та внутрішньому для фінансової установи, при цьому доцільно виокремити ще один рівень – недержавний, до якого можна включити усі існуючі та новостворювані компанії, що мають за мету надання професійних послуг із забезпечення безпеки суб'єктів господарювання різних галузей економіки. Крім того, при побудові сучасного механізму управління системою економічної безпеки фінансових установ варто враховувати те, які завдання йому належить

виконувати, аби стати ефективною складовою загального процесу менеджменту фінансової установи. Виконання визначених завдань варто планувати на стратегічному та тактичному рівнях, а оцінку роботи механізму управління системою економічної безпеки проводити із використанням переліку показників у рамках контролю керівництвом фінансового посередника стану його економічної безпеки.

14. Запропоновано перелік показників, за якими доцільно проводити оцінювання ефективності управління економічною безпекою фінансових установ. Пропонований перелік не є вичерпним і носить рекомендаційний характер. Загалом, його можна використовувати для будь-якого суб'єкта господарювання, що доводить його універсальність. Даний перелік пропонується прийняти за основу при оцінюванні рівня ефективності управління системою економічної безпеки фінансової установи, доповнивши специфічними показниками відповідно до особливостей функціонування того чи іншого виду фінансового посередника. Також пропонується для оцінювання рівня ефективності управління системою економічної безпеки фінансової установи використовувати чотирирівневу шкалу із розподілом рівнів ефективності управління на критичний, незадовільний, задовільний та оптимальний.

14. Задля покращення стану інформаційно-аналітичного забезпечення механізму управління системою економічної безпеки фінансових установ пропонуються наступні заходи: підбір та навчання персоналу, основним завданням якого буде пошук, оцінка та аналіз даних і створення інформаційно-аналітичного забезпечення роботи служб економічної безпеки компаній, опанування існуючих і перспективних нових інформаційних технологій, створення Служби конкурентної розвідки, розробка внутрішньої документації для упорядкування та контролю всіх питань, пов'язаних із інформаційно-аналітичним забезпеченням.

15. Запропоновано активне використання таких інструментів як due diligence та форензик для забезпечення високого рівня економічної безпеки

фінансових установ. Форензік представляє собою діяльність щодо виявлення, аналізу та врегулювання ситуацій, коли між діловими партнерами виникають розбіжності у вирішенні фінансових, комерційних, правових або інших питань, що пов'язані зі значними економічними ризиками. Проведення процедури due diligence дозволяє уникнути або максимально знизити такі сучасні ризики, притаманні вітчизняним фінансовим установам, як: ризик придбання підприємств або їх активів за завищеною вартістю; ризик невиконання зобов'язань підприємством-боржником; ризик виникнення корпоративних конфліктів (захоплення, судові позови); ризик несумлінних дій конкурентів (змова з контрагентами, лобіювання інтересів); ризик неотримання або втрати відповідних дозволів, ліцензій, від яких залежить подальша діяльність суб'єкта господарювання тощо.

13. Обґрунтовано доцільність запровадження інституту фінансового омбудсмену в Україні з метою захисту інтересів споживачів фінансових послуг. Так, його існування дозволить досягти підвищення рівня фінансової грамотності та довіри населення до фінансових установ, отримати додаткові інформаційні ресурси для роботи регуляторів фінансового ринку, зменшити навантаження на судові органи, підвищити рівень прозорості функціонування фінансового ринку, наблизити момент остаточної та повної інтеграції вітчизняних фінансових ринків у світові потоки капіталів, розширити можливості співпраці із зарубіжними фінансовими фондами.

14. Висунуто припущення, що існування фінансового омбудсмену може мати позитивні наслідки для економічної безпеки фінансових установ. Так, підвищення схильності населення до використання фінансових послуг, зумовлене зростанням рівня довіри до професійних учасників фінансових ринків, дозволить останнім залучити нових клієнтів та збільшити обсяги залучених фінансових активів. Крім того, очікується покращення стану кадрової безпеки фінансових установ, а також підвищення рівня захищеності їх активів від різного роду небезпек і загроз за рахунок неухильного дотримання високих стандартів діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України № 1277 від 29 жовтня 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу до матеріалу : http://cct.com.ua/2013/29.10.2013_1277.htm.
2. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України № 2664-III від 12.07.2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>.
3. Levine R. Financial Intermediation and Growth: Causality and Causes / R. Levine, N. Loayza, T. Beck // Journal of Monetary Economics. – 2000. – № 46. – pp. 31-77.
4. Барановський О. І. Діяльність небанківських фінансових установ за обставин непереборної сили / О. І. Барановський, В. П. Левченко, Є. А. Поліщук // Актуальні проблеми економіки. - 2015. - № 6. - С. 332-340.
5. Брегеда О. А. Ринок небанківських фінансово-кредитних установ в Україні, сучасний стан та тенденції розвитку / О. А. Брегеда // Фінанси, облік і аудит. - 2011. - Вип. 17. - С. 24-31
6. Диба О. М. Участь небанківських фінансових установ у кредитуванні інноваційних проектів / О. М. Диба, Є. А. Поліщук, Ю. О. Гернего // Проблеми економіки. - 2014. - № 1. - С. 272-277
7. Ніколаєва А. М. Розвиток фінансово-кредитного бізнесу в умовах фінансової глобалізації / А. М. Ніколаєва, Л. І. Іщук // Економічний форум. - 2013. - № 4. - С. 211-218.
8. Поліщук Є. А. Класифікація небанківських фінансових установ / Є. А. Поліщук // Ринок цінних паперів України. - 2012. - № 12. - С. 3-8.
9. Чеберяко О. В. Інтегровані фінансові посередники як форма взаємодії банків та небанківських установ / О. В. Чеберяко, А. Б. Лобода // Проблеми економіки. - 2014. - № 3. - С. 312-318.

10. Черкасова С. В. Дослідження впливу банків та інституційних інвесторів небанківського типу на економічне зростання / С. В. Черкасова // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Економіка. - 2015. - Вип. 1(1). - С. 213-218.
11. Марчук В. Ю. Класифікація фінансових посередників: дискусійні питання [Електронний ресурс] / В.Ю. Марчук // Международный научный журнал. – 2014. - №1. – Режим доступу : <http://cyberleninka.ru/article/n/klasifikatsiya-finansovih-poserednikov-diskusiyi-pitannya>.
12. Класифікація інституційних секторів економіки України : затверджена Наказом Державної служби статистики України № 378 від 03.12.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/rada/show/v0378832-14>.
13. Інтеграційні процеси на фінансовому ринку України : монографія /за заг. редакцією д-ра екон. наук А. О. Єпіфанова, д-ра екон. наук І. О. Школьник і д-ра екон. наук Ф. Павелки; [А. О. Єпіфанов, І. О. Школьник, Ф. Павелка та ін]. - Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2012. - 258 с.
14. Господарський кодекс України : Кодекс № 436-IV від 16.01.2003 [Електронний ресурс]. - – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
15. Цікановська Н. А. Видова систематизація фінансових посередників як основа формалізації їх системи / Н.А. Цікановська // Фінансовий простір. – 2015. - №3 (19). – С.157-165.
16. Зубик С. Небанківські фінансові установи [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://finrep.kiev.ua/download/finlit_workshop_sep22_2014_zubyk.pdf.
17. Steiner W. H. The Classification of Financial Institutions / //Journal of Political Economy. – 1922. - No. 1., Vol. 30. - pp. 119-123.
18. Goldsmith R. W. Financial Intermediaries in the American Economy Since 1900 / Raymond W. Goldsmith. - Princeton University Press, 1958. – 410 p.

19. The classification and terminology of financial corporations in the updated SNA [Electronic resource]. - Access mode : <http://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/AEG/comments/m4ECBC30.pdf>.
20. Рубанов П. М. Види та роль фінансових посередників на сучасному етапі розвитку фінансової системи / П. М. Рубанов // Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки. — 2012. — № 3 (15). — С. 204-209.
21. Гайдукович Д. С. Фінансове посередництво та його вплив на розвиток фінансового ринку / Д. С. Гайдукович // Економічний простір. - 2014. - № 84. - С. 122-129.
22. Вовчак О.Д. Фінансове посередництво: економічна сутність та класифікація / О.Д. Вовчак, Л. Крентовська // Вісник НБУ. – № 8. – 2012. – С. 4-9.
23. Уразалієв Р.М. Узагальнення концептуальних основ економічної безпеки підприємств / Р.М. Уразалієв, Т.Г. Васильців // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.2 – С.153-158.
24. Мішин О.Ю. Сутність поняття «Економічна безпека підприємства» / О.Ю. Мішин, С.В. Мішина // Вісник економіки транспорту і промисловості. - 2012. - № 38. – С.86-92.
25. Акімов В.В. Організація економічної безпеки на українських підприємствах / В.В. Акімов, В.А. Фурса // Вісник Національного технічного університету «ХПІ». – 2012. - №5. - С.11-16.
26. Васильчак С.В. Економічна безпека банків та методи її забезпечення / С.В. Васильчак, Р.Ю. Моцьо // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.12. – С.287-293.
27. Мельник С.І. Економічна безпека банків в умовах фінансової кризи / С.І. Мельник // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2009. - №2. – С.278-287.

28. Штаєр О.М. Теоретичні основи формування механізму управління економічною безпекою банку / О.М. Штаєр // Економічний простір. – 2011. - №5. – С.174-181.
29. Проказа Т.В. Фінансова безпека страхових компаній: сутність, складові, показники / Т.В. Проказа, В.О. Кравченко // Часопис економічних реформ. – 2011. - №3. – С.70-74.
30. Гриценко О.І. Забезпечення фінансової безпеки кредитних спілок [Електронний ресурс] / О.І. Гриценко // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Фінанси і кредит». - 2010. - №2. – Режим доступу до матеріалу : http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/Vsnau/2010_2/15Grucenko_O.pdf.
31. Кириченко О.А. Фінансова безпека кредитних спілок України / О.А. Кириченко, Т.В. Сушуловська // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2009. - №1. – С.1-14.
32. Сушуловська Т.В. Формування системи фінансової безпеки кредитно-фінансових установ України / Т.В. Сушуловська // Вчені записки Університету «Крок». – 2008. – Т.4. - С.172-184.
33. Зачосова Н.В. Теоретичні аспекти наукової категорії економічної безпеки окремих видів вітчизняних фінансових посередників / Н.В. Зачосова // Збірник наукових праць. Луцький національний технічний університет. Економічні науки. Серія «Облік і фінанси» – 2012. - Випуск 9 (33). – Ч. 4. – Редкол.: відп. ред. д.е.н., професор Герасимчук З.В. – Луцьк, 2012. – 448 с.- С.136-146.
34. Алямкін Р. В. Теоретичні підходи до визначення категорії «економічна безпека банківського сектора» / Р. В. Алямкін // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. - 2013. - № 6. - С. 116-121.
35. Барановський О.І. Природа економічної безпеки комерційного банку / О.І. Барановський // Вісник Національного банку України. - 2014. - № 7. - С. 12-19.

36. Зубок М. І. Протидія шахрайству в системі економічної безпеки банку / М. І. Зубок, С. М. Яременко // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія економічна. - 2011. - Вип. 2. - С. 191-202.
37. Крупка І. М. Фінансово-економічна безпека банківської системи України та перспективи розвитку національної економіки / І. М. Крупка // Бізнес Інформ. - 2012. - № 6. - С. 168-175.
38. Мельник С. І. Сучасні підходи до моделювання системи економічної безпеки комерційного банку / С. І. Мельник // Науковий вісник НЛТУ України. - 2013. - Вип. 23.16. - С. 357-363.
39. Мігус І. П. Транспарентність банку як складова механізму забезпечення його економічної безпеки / І. П. Мігус, Н. В. Дудченко // Бізнес Інформ. - 2013. - № 10. - С. 322-327.
40. Франчук В. І. Науково-методичні підходи до оцінки рівня економічної безпеки комерційного банку / В. І. Франчук, С. І. Мельник // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія економічна. - 2012. - Вип. 1. - С. 48-58.
41. Financial Instability and Economic Security After the Great Recession / Charles J. Whalen. - MPG Books Group. UK, 2011. – 211 p.
42. Баранова В.В. Безпека небанківського фінансового сектора та її місце у безпеці фінансової системи держави [Електронний ресурс] / В.В.Баранова // Актуальні питання фінансової безпеки держави: наукових праць Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Актуальні питання безпеки фінансової системи держави», м. Харків, 21 лютого 2014 року.
– Режим доступу до матеріалу :
http://univd.edu.ua/general/publishing/konf/finbezpeka/13_baranova.pdf.
43. Яворська Т. В. Розроблення державної системи економічної безпеки страхових підприємницьких структур в Україні / Т. В. Яворська // Бізнес Інформ. - 2013. - № 3. - С. 30-35.

44. Нагайчук Н. Г. Інструментарій управління фінансовою безпекою страховиків / Н. Г. Нагайчук // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. - 2014. - № 2. - С. 195–198.
45. Гриценко К.Г. Комплексна оцінка рівня фінансової безпеки страхової компанії / К.Г. Гриценко // Моделювання та інформаційні технології в економіці : колективна монографія [за заг. ред. Соловйова В.М.]. – Черкаси: Брама-Україна, 2014. – 457 с. – С.407-418.
46. Деркач О. М. Фактори впливу на стан фінансової безпеки страхового ринку / О. М. Деркач // Бізнес Інформ. - 2012. - № 6. - С. 187-190.
47. Матвійчук Л. О. Концептуальні аспекти фінансової безпеки страхових компаній / Л. О. Матвійчук // Вісник Одеського національного університету. Економіка. - 2013. - Т. 18, Вип. 2(1). - С. 30-32.
48. Цікановська Н. А. Інтерпретація понять «виклик», «небезпека», «загроза» та «ризик» у теорії фінансової безпеки / Н. А. Цікановська // Фінансовий простір. - 2013. - № 3. - С. 110-114.
49. Сергунин А. А. Международная безопасность: новые подходы и концепты / А. А. Сергунин // Политические исследования. – 2005. – № 6. – С. 126–137.
50. Шевцова О. Й. Критерії та чинники стратегічної системи фінансової стійкості та безпеки фінансового ринку / О. Й. Шевцова // Економічний простір. - 2013. - № 80. - С. 145-154.
51. Мошенський С.З. Значення фінансового ринку в економічному розвитку держави та у забезпеченні її інвестиційної безпеки / С.З. Мошенський // Вісник ЖДТУ. – 2008. - №2 (44). – С.339-348.
52. Скопа О. О. Безпека фінансового ринку та фінансової стабільності як суспільне благо / О. О. Скопа, О. О. Йона // Вчені записки університету «КРОК». Серія: Економіка. – 2012.- № 32. – Т.1. – К. : Ун-т економіки та права «Крок». – С. 117-122.
53. Байдалінов С. Корпоративні ресурси як елемент фінансово-економічної безпеки підприємств / С. Байдалінов, О.О. Хворост // Актуальні

проблеми правової системи України : матеріали науково-технічної конференції викладачів, аспірантів та студентів юридичного факультету, Суми, 11 травня 2012 р. / Відп. за вип. М.І. Логвиненко. — Суми : СумДУ, 2012. — С. 66-67.

54. Зачосова Н.В. Обґрунтування необхідності змістовно-понятійного трактування наукової категорії економічної безпеки фінансових установ / Н.В. Зачосова // Вісник Черкаського Університету. Серія «Економічні науки». — 2015. - №12(345). — С.28-38.

55. Зачосова Н.В. Кадровий менеджмент у системі економічної та фінансової безпеки комерційного банку / Н.В. Зачосова // Сучасна економіка. — 2011. — Випуск 5. — С.14–25.

56. Яременко С.М. Комплексна система економічної безпеки банку й управління нею / С.М. Яременко // Фінанси, облік і аудит : зб. наук. праць / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. В.Гетьмана» ; відп. ред. А. М. Мороз. — К.: КНЕУ, 2011. — Вип. 17. — С. 209–215.

57. Про кредитні спілки : Закон України № 2908-III від 20.12.2001 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2908-14>.

58. Про порядок надання фінансових послуг ломбардами : Положення / затверджено Розпорядженням Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України № 3981 від 26.04.2005 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0565-05>.

59. Про фінансовий лізинг : Закон України № 723/97-ВР від 16.12.1997 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/723/97-%D0%B2%D1%80>.

60. Про недержавне пенсійне забезпечення Закон України № 1057-IV від 09.07.2003 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1057-15>.

61. Зачосова Н.В. Особливості управління економічною безпекою окремих видів вітчизняних фінансових посередників / Н.В. Зачосова // Сталий

розвиток економіки : Всеукраїнський науково-виробничий журнал. - 2012. – № 7 (17). – С.25-29.

62. Мельник С. І. Формування системи економічної безпеки банку / С.І. Мельник // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2010. - № 29. – С.149-152.

63. Яременко С. М. Організація комплексної системи економічної безпеки банку / С. М. Яременко // Формування ринкової економіки. - 2011. - № 25. - С.429-439.

64. Дудченко Н. В. Сутність, структура та складові системи економічної безпеки банківських установ [Електронний ресурс] / Н. В. Дудченко, С. П. Міхно. // Ефективна економіка. - 2013. - № 4. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_4_39.

65. Прокопенко Н.С. Складові безпеки банківської діяльності / Н.С. Прокопенко, М.І. Виклюк // Науковий вісник НЛТУ України. – 2014. – Вип. 24.1. – С.302-308.

66. Яворська Т.В. Концептуальні положення гарантування безпеки страхових компаній в Україні / Т.В. Яворська // Глобальні та національні проблеми економіки. - 2015. – Випуск 4. – С.668-673.

67. Гнилицька Л. В. Сучасний досвід формування системи забезпечення економічної безпеки в страхових компаніях України / Л.В.Гнилицька, А. В. Савельєва // Фінанси, облік і аудит : зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана»; редкол.: А. М. Мороз (голов. ред.) [та ін.]. – Київ : КНЕУ, 2015. – Вип. 1. – С. 186–197.

68. Мешко О. Безпека діяльності кредитних спілок / О. Мешко, В. Іванець // Сіверян. літопис. - 2006. - № 6. - С. 133-135.

69. Федоренко І.А. Розвиток концептуальних підходів до визначення економічної безпеки промислових підприємств // І.А. Федоренко, В.І. Мейта // Інноваційна економіка. –2013.- № 5. – С.304-308.

70. Гончарова М. Л. Застосування ситуаційно-адаптивного підходу до формування системи економічної безпеки вітчизняних підприємств / М.Л.Гончарова // Науковий вісник Херсонського державного університету. - 2014. - Ч. 2, Вип. 6. – С. 141-144.
71. Копитко М.І. Аналіз теоретичних підходів до визначення поняття та складових елементів системи економічної безпеки підприємств / М.І. Копитко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки. – 2013. – Вип. 3. – С. 59-64.
72. Колодізев О.М. Формування універсальної системи оцінки економічної безпеки банку / О.М. Штаєр, О.М. Колодізев // Проблеми економіки.- Х. – 2011. – № 2. – С. 67-75.
73. Денисенко М. П. Алгоритм формування системи економічної безпеки туристичного підприємства / М. П. Денисенко // Інвестиції: практика та досвід. - 2013. - № 24. - С. 92-95.
74. Ібрагімов Е.Е. Теоретичні підходи до виокремлення складових системи економічної безпеки підприємства / Е.Е. Ібрагімов // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2015. - №11. - С.94-96.
75. Худолій Л.М. Складові економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності [Електронний ресурс] / Л.М. Худолій // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка» – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/index.php?operation=1&iid=455>.
76. Мігус (Шульга) І.П. Економічна безпека емісійної діяльності акціонерних товариств / І. П. Шульга. - Черкаси: Вид-во ТОВ «МАКЛАУТ», 2010. - 425 с.
77. Войтович Л.М. Управління безпекою страхових та перестрахових компаній в Україні / Л.М. Войтович // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – Випуск 8, Часина 1. – С.160-163.
78. Штаєр О.М. Напрями забезпечення та основні складові економічної безпеки банку / О.М. Штаєр // Європейський вектор економічного розвитку. - 2011. - № 2 (11). – С.263-270.

79. Сухонос В. В. Концептуальні організаційно-правові засади функціонування системи економічної безпеки банків / В. В. Сухонос // Правовий вісник Української академії банківської справи. - 2011. - № 1. - С. 64-66.

80. Білошкурська Н.В. Економіко-організаційний механізм формування економічної безпеки підприємства: принципи побудови, функції, структура / Н. В. Білошкурська // Економіка та держава. - 2013. - № 12. - С. 24-29.

81. Белоус Н.Д. Теоретичне узагальнення складових та факторів формування економічної безпеки підприємств / Н.Д. Белоус // Збірник наукових праць ВНАУ. Серія: Економічні науки. – 2012. - №1 (56). – Том 3. – С.73-83.

82. Корчевська Л.О. Системні принципи економічної безпеки підприємства / Л.О. Корчевська // Економіка Крима. – 2012. - № 1 (38). – С.242-245.

83. Андрієнко В. М. Сучасні підходи до формування системи економічної безпеки вітчизняних будівельних підприємств / В. М. Андрієнко // Вчені записки університету «КРОК». Серія : Економіка. - 2014. - Вип. 37. - С. 119-126.

84. Зачосова Н. В. Теоретико-методичні засади побудови системи економічної безпеки фінансових установ / Н. В. Зачосова // Вісник Черкаського Університету. Серія «Економічні науки». – 2016. - №1. – С.44-55.

85. Комаров В. Основные правила безопасности бизнеса [Электронный ресурс] / В. Комаров. – Режим доступа : http://www.psj.ru/saver_people/detail.php?ID=67507.

86. Зачосова Н. В. Принципи забезпечення економічної безпеки фінансових посередників в Україні / Н. В. Зачосова // Теоретико-методологічні і науково-практичні засади інформаційного, фінансового та облікового забезпечення розвитку економіки : збірник тез доповідей учасників Міжнародної науково-практичної конференції, Черкаси, 21-22 листопада 2013 р. – Черкаси : СУЕМ, 2013. – 182 с. – С.115-117.

87. Зачосова Н.В. Ідентифікація місця економічної безпеки фінансових установ в структурі системи забезпечення національної безпеки України [Електронний ресурс] / Н.В. Зачосова // Електронне наукове фахове видання «Глобальні та національні проблеми економіки». 2015. - Випуск № 5. – С.851-856. – Режим доступу: http://global-national.in.ua/archive/5-2015/05_2015.pdf.
88. Толстова А.В. Економічна безпека України в умовах поширення світової кризи / А.В. Толстова / Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2011. - № 35. – С. 277–281.
89. Мамалуй О. О. Про пріоритетні напрями забезпечення економічної безпеки держави / О.О. Мамалуй // Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. – 2011. – № 4. – С. 18-27.
90. Горалько О.В. Капіталізація банківської системи як визначальний чинник національної безпеки України / О.В. Горалько // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2009. – №2. – С. 1-12.
91. Кишакевич Б.Ю. Формування системи фінансової безпеки України в умовах глобалізації / Б.Ю. Кишакевич // Науковий вісник НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22.7. – С. 202–207.
92. Савицька О.І. Оцінка та шляхи забезпечення фінансової безпеки України / О.І. Савицька // Економічний форум. – 2012. – № 3 – С.403-411.
93. Шубенко І.А. Розвиток ринку страхування як одна із складових фінансової безпеки України / І.А. Шубенко // Вісник Житомирського національного агроекологічного університету. Науково-теоретичний збірник. - 2011. -№1 (28). – Т. 2. – С. 327-333.
94. Муляр Т.В. Теоретичні аспекти підвищення фінансової безпеки країни [Електронний ресурс] / Т.В. Муляр // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Фінанси і кредит». – 2011. – №2. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/Vsnau /2011_2/6Mular.pdf.
95. Дідович І.І. Формування економічної безпеки держави та регіону / І.І. Дідович, І.Я. Фабін // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип.19.11. – С. 152–158.

96. Ковальов Є.В. Економічна безпека України в умовах сучасної кризи глобалізованого світу / Є.В. Ковальов // Право і безпека. Науковий журнал. – 2012. - №1(43). – С. 255–261.
97. Онищенко В.О. Концептуально-методичні засади оцінки рівня економічної безпеки держави / В.О. Онищенко, С.В. Онищенко, В.В. Мирошніченко // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2012. – №38. – С. 102–107.
98. Сидоренко-Стеценко Д.В. Сутність проблеми економічної безпеки України та методи її моделювання / Д.В. Сидоренко-Стеценко // Вісник Черкаського університету. – 2009. – №38. – С. 102–107.
99. Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення): монографія / О.І. Барановський. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2004. – 759 с.
100. Сухоруков А. І. Проблеми фінансової безпеки України : монографія / (передмова акад. НАН України С. І. Пирожкова). - К. : НІПМБ, 2004. - 117 с.
101. Архірейська Н. В. Основні напрямки забезпечення фінансової безпеки України / Н. В. Архірейська // Вісник Академії митної служби України. Сер. : Економіка. - 2012. - № 1. - С. 83-87.
102. Нечипорук Л. В. Посилення загроз фінансовій безпеці держави в умовах фінансової глобалізації / Л. В. Нечипорук // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. - 2012. - № 1. - С. 281-298.
103. Петрушевська В. В. Фінансова безпеки держави: класифікація загроз та формування захисних механізмів / В. В. Петрушевська // Економічний форум. - 2013. - № 4. - С. 218-226.
104. Ткаленко С. Фінансова безпека держави в умовах посилення глобалізаційних процесів / С. Ткаленко // Міжнародна економічна політика. - 2013. - Вип. 1. - С. 101-122.
105. Мещеряков А. А. Проблеми розвитку фондового ринку та шляхи їх розв'язання в контексті забезпечення фінансової безпеки України / А. А.

Мещеряков, С. В. Сопотян // Вісник Академії митної служби України. Сер. : Економіка. - 2012. - № 1. - С. 71-75.5.

106. Паєнтко Т. В. Безпека фондового ринку в контексті зміцнення фінансової безпеки держави / Т. В. Паєнтко, М.В. Поплавська // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. - 2011. - № 2. - С. 215-221.

107. Сидоренко П. О. Безпека фондового ринку в системі фінансової безпеки держави / П. О. Сидоренко // Інтелект ХХІ. - 2014. - № 2. - С. 94-103.

108. Костирко Р. О. Фінансова безпека держави і фінансова спроможність підприємств: аналіз сучасного стану та взаємозв'язку / Р. О. Костирко, Н. В. Темнікова // Фінанси України. - 2013. - № 4. - С. 117-125.

109. Горалько О. В. Фінансова безпека банків у системі забезпечення фінансової безпеки держави / О. В. Горалько // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія економічна. - 2011. - Вип. 2. - С. 328-337.

110. Дубина М. В. Концептуальні засади зміцнення фінансово-економічної безпеки держави через активізацію діяльності системи парабанківських посередників / М. В. Дубина // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки. - 2014. - № 3. - С. 188-196.

111. Про Стратегію національної безпеки України : указ Президента України [Електронний ресурс]. – Режим доступу до матеріалу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/105/2007>.

112. Зачосова Н. В. Особливості забезпечення економічної безпеки вітчизняних фінансових посередників / Н. В. Зачосова // Сучасні перспективи розвитку систем економічної безпеки держави та суб'єктів господарювання : колективна монографія [за заг. редакцією Мігус І.П.]. - Черкаси : ТОВ «Маклаут», 2012. – 636 с. – С.319-341.

113. Зачосова Н. В. Роль та значення економічної безпеки вітчизняних фінансових посередників у системі економічної безпеки України /

Н. В. Зачосова // Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету. – 2012. – Випуск 20. Том 2. – С.449-453.

114. Про основи національної безпеки України : Закон України / Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. - № 39. - ст.351.

115. Зачосова Н. В. Економічна безпека вітчизняних спеціалізованих кредитно-фінансових установ як обов'язкова умова їх стратегічного розвитку та основа фінансової безпеки держави / Н. В. Зачосова // Фінансова стратегія економічного розвитку : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Ялта, 1–6 жовтня 2013 р. – Полтава : ПУЕТ, 2013.– 273 с. – С.46-48.

116. Сунгуровський М. Методологічний підхід до формування системи національної безпеки України [Електронний ресурс] / М. Сунгуровський. – Режим доступу : http://www.razumkov.org.ua/ukr/article.php?news_id=111.

117. Про схвалення Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері : Розпорядження Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/569-2012-%D1%80>.

118. Зачосова Н. В. Роль та значення економічної безпеки вітчизняних фінансових посередників для інвестиційної привабливості України / Н. В. Зачосова // Теорія і практика сучасної економіки. Матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції: Черкаси, 10 листопада 2012р. - Черкаси, ЧДТУ, 2012. – 336 с. – С.279-281.

119. Зачосова Н. В. Вплив стану економічної безпеки фінансових посередників на рівень фінансової безпеки держави / Н. В. Зачосова // Формування системи і механізмів обліково-аудиторського та аналітичного забезпечення конкурентоспроможного розвитку підприємств реального сектору економіки України : матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 11-12 грудня 2012 року, ПДАТУ, м. Кам'янець-Подільський. Ч.2. – Тернопіль: Крок, 2012. – 318 с. – С.260-264.

120. Васильців Т. Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення : монографія / Т. Г. Васильців. – Львів: Арал, 2008. – 384 с.

121. Васильчак С. В. Діагностика впливу державного регулювання на економічну безпеку підприємницької діяльності / С. В. Васильчак, М.Р. Маланчук // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України : зб. наук.-техн. пр. - Львів : НЛТУ України, 2009. - Вип. 19.12. - С. 197-202.

122. Котковський В. Р. Державне регулювання економічної безпеки в Україні : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 – Механізми державного управління / Котковський Володимир Романович; Запорізький інститут державного та муніципального управління. – Запоріжжя, 2007. – 24 с.

123. Рудніченко Є. М. Аналіз нормативного забезпечення системи економічної безпеки підприємств / Є. М. Рудніченко // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2013. – № 5, т. 1. – С. 133-140.

124. Страховий і перестраховий ринки в епоху глобалізації: монографія / О. В. Козьменко, С. М. Козьменко, Т. А. Васильєва та ін. - Суми : Університетська книга, 2011. - 388 с.

125. Мошенський С.З. Моделі державного регулювання діяльності фінансових установ / С.З. Мошенський // Фінанси України. – 2008. – № 6. – С. 90–91.

126. Дмитренко Г. В. Державне регулювання ринку фінансових послуг [Електронний ресурс] / Г. В. Дмитренко // Публічне адміністрування: теорія та практика. - 2013. - Вип. 1. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Patp_2013_1_10.pdf.

127. Андрейків Т. Я. Сучасні механізми регулювання фінансового ринку в Україні / Т. Я. Андрейків, В. Б. Шморгай // Технологический аудит и резервы производства. - 2015. - Выпуск № 7 (21). - Том 1. – С.60-64.

128. Горбачова А. О. Формування ризик-орієнтованої системи регулювання фінансового ринку України : автореф. дис. ... канд. екон. наук:

08.00.08 – Гроші, фінанси і кредит / Горбачова Анастасія Олексіївна; Національний університет державної податкової служби України. – Ірпінь, 2014. – 22 с.

129. Буткевич С. А. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, як суб'єкт державного фінансового моніторингу / С. А. Буткевич // Адміністративне право і процес. - 2013. - № 1. - С. 34-43.

130. Григорчук М. В. Нормативно-правове регулювання економічної безпеки держави / М. В. Григорчук // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. - 2014. - Вип. 1. - С. 147-154.

131. Денисов А. І. Економічна безпека держави: завдання господарсько-правового забезпечення / А. І. Денисов // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» . Сер. : Економічна теорія та право. - 2014. - № 2. - С. 197-206.

132. Лавренкова І. М. Основні засади та фактори державного регулювання економічної безпеки України / І. М. Лавренкова // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. - 2014. - Вип. 26. - С. 41-47.

133. Присяжнюк А. Й. Адміністративно-правовий механізм забезпечення економічної безпеки держави / А. Й. Присяжнюк // Форум права. - 2011. - № 1. - С. 808-813.

134. Чубенко А. Г. Економічна безпека: теоретико-правовий аспект забезпечення / А. Г. Чубенко // Право і суспільство. - 2014. - № 6.2. - С. 32-38.

135. Буркальцева Д. Д. Удосконалення інституційно-правового забезпечення економічної безпеки держави / Д. Д. Буркальцева // Науковий вісник НЛТУ України. - 2012. - Вип. 22.14. - С. 173-180.

136. Варналій З. С., Буркальцева Д. Д., Наєнко О. С. Економічна безпека України: проблеми та пріоритети зміцнення: монографія [за заг. ред. проф. З. С. Варналія]. – К.: Знання України, 2011. – 299 с.

137. Шаптала С. М. Щодо вдосконалення державно-правового забезпечення економічної безпеки України в умовах реформування суспільства / С. М. Шаптала // Право і суспільство. - 2013. - № 2. - С. 134-140.

138. Ємельянов В. М. Взаємодія держави і бізнесу в регулюванні економічних процесів та зміцненні економічної безпеки / В. М. Ємельянов // Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія : Управління. - 2012. - Вип. 1. - С. 103-111.

139. Вовченко Р. С. Стан правового регулювання фінансової безпеки банківського сектору економіки України / Р. С. Вовченко // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. - 2013. - № 3. - С. 175–180.

140. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР). - 1996. - № 30. - ст. 141.

141. Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України : Постанова Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3/97-%D0%B2%D1%80>.

142. Проект Стратегії національної безпеки [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/public/File/2015_book/proekt_strateg.pdf.

143. Про захист від недобросовісної конкуренції : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/236/96-%D0%B2%D1%80>.

144. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2343-12>.

145. Про банки і банківську діяльність : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.

146. Про Національний банк України : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/679-14>.

147. Зачосова Н. В. Сучасний стан та проблеми нормативно-правового забезпечення підтримки економічної безпеки фінансових установ в Україні /

Н. В. Зачосова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». – 2015. – Випуск 11. Частина 2. - С. 116-119.

148. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності : Закон України № 1160-IV від 11.09.2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1160-15>.

149. Про інформацію : Закон України № 2657-XII від 02.10.1992 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>.

150. Про доступ до публічної інформації : Закон України № 2939-VI від 13.01.2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>.

151. Кодекс законів про працю України : Кодекс № 322-VIII від 10.12.1971 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/322-08>.

152. Проект Концепції фінансової безпеки України [Електронний ресурс] / О.І. Барановський, Ю.О. Блащук, М.І. Пузяк, Л.В. Новошинська, О.О.Резнікова, О.В. Романченко, Ф.Ф. Стасюк, В.В. Фещенко. – Режим доступу : www.ufin.com.ua/koncersia/008.doc.

153. Цветкова А. Ю. Проблемы обеспечения экономической безопасности России в период экономического кризиса [Электронный ресурс] / А.Ю. Цветкова // Сборник научных статей «Глобальный экономический кризис: реалии и пути преодоления», СПб.: Институт бизнеса и права, 2009. – Режим доступа : <http://www.ibl.ru/konf/031209/78.html>.

154. Лекарь С. І. Місце адміністративно-правового механізму забезпечення економічної безпеки держави у системі державно-правового механізму / С. І. Лекарь // Адміністративне право і процес. – 2013. - №1 (3). - С. 15-20.

155. Про РНБОУ / матеріали офіційного сайту Ради національної безпеки і оборони України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rnbo.gov.ua/>.

156. Діяльність НКЦПФР / матеріали офіційного сайту Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nssmc.gov.ua/activities/regulator>.

157. Діяльність Нацкомфінпослуг / матеріали офіційного сайту Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nfp.gov.ua/>.

158. Значення економічних нормативів по системі банків України за 2016 рік / матеріали офіційного сайту Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=26530243&cat_id=36800.

159. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України № 1698-VII від 14.10.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1698-18>.

160. Про бюро / матеріали офіційного сайту Національного антикорупційного бюро України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nabu.gov.ua/>.

161. About the FSB [Electronic resource]. - Access mode: <http://www.fsb.org/about/>.

162. Про Раду з фінансової стабільності : Указ Президента України № 170/2015 від 24 березня 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/170/2015>.

163. Фурман В.М. Вектори діяльності органів національної безпеки щодо підтримки рівня економічної безпеки фінансових установ / В. М. Фурман, Н.В. Зачосова // Журнал «Інвестиції: практика та досвід». – 2015. - №15. – С.15-20.

164. Кириченко О. А. Нормативно-правове регулювання системи економічної безпеки підприємства / О. А. Кириченко, О. Л. Коробчинський // Інвестиції: практика та досвід. - 2009. - № 12. - С. 31-34.

165. Черевко О. В. Стратегічне управління фінансово-економічною безпекою підприємства [Електронний ресурс] / О.В. Черевко // Електронне

наукове фахове видання «Ефективна економіка». – 2014. - №2. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3302>.

166. Сак Т.В. Стратегічні підходи в управлінні економічною безпекою підприємства [Електронний ресурс] / Т. В. Сак // Збірник наукових праць Хмельницького кооперативного торговельно-економічного інституту. - 2011. - №5 : Економічні науки .- Режим доступу : <http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/4779/3/Sak.pdf>.

167. Приходько В.П. Управління економічною безпекою підприємства / В.П. Приходько // Економіка та держава : Міжнародний науково-практичний журнал. – 2013. - №10. - С. 10-12.

168. Васильєв О. В. Формування системи управління економічною безпекою промислових підприємств / О. В. Васильєв, В. І. Мейта // Економічний аналіз : зб. наук. праць . - 2013. – Том 14. – № 2. – С. 138-145.

169. Кожухівська Р. Б. Менеджмент економічної безпеки та конкурентоспроможності підприємств туристичної індустрії у регіонах України / Р.Б. Кожухівська // Сталий розвиток економіки. - 2013. - № 4. - С. 107-110.

170. Маслак О. І. Управління економічною безпекою підприємства на принципах забезпечення її раціонального рівня / О. І. Маслак, Н. Є. Гришко // Маркетинг і менеджмент інновацій.- 2013.- № 1.- С. 198 - 208.

171. Зайцева І. Ю. Розширення тезауруса до вирішення проблеми управління фінансовою складовою економічної безпеки підприємства / І. Ю. Зайцева, Ю. А. Кореницька // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2013. - №42. – С.217-221.

172. Живко З. Б. Механізм управління системою економічної безпеки підприємства / З. Б. Живко // Науковий вісник Ужгородського університету : Серія: Економіка. - 2014. – Вип. 3 (44). – С. 37–42.

173. Карковська В. Я. Особливості управління системою фінансово-економічної безпеки підприємства / В. Я. Карковська // Інтегроване стратегічне управління: проблеми адміністрування, економічної безпеки та проектної діяльності : тези доповідей першої міжвузівської науково-практичної

конференції, 24–26 квітня 2013 року, Львів / Національний університет «Львівська політехніка». – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2013. – С. 31–32.

174. Ярошенко О. Ф. Управління економічною безпекою підприємства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / Олексій Федорович Ярошенко; Харківський національний економічний університет. – Х., 2013. – 20 с.

175. Мойсеєнко І.П. Управління фінансово-економічною безпекою підприємства : навч. посібник / І.П. Мойсеєнко, О.М. Марченко. – Львів, 2011. – 380 с.

176. Соснин А. С. Менеджмент безопасности предпринимательства : учебное пособие /А. С. Соснин, П. Я. Прыгунов. – К. : Изд-во Европ. ун-та, 2004. – 357 с.

177. Кириченко О.А. Управління фінансово-економічною безпекою: навчальний посібник / О.А. Кириченко [та інші]; [за ред. В.С. Сідака]. – К.: Дорадо-друк, 2010. – 480 с.

178. Шемаєва Л. Г. Економічна безпека підприємств у стратегічній взаємодії з суб'єктами зовнішнього середовища : автореф. дис....д-ра екон. наук : 21.04.02 / Людмила Григорівна Шемаєва. - К. : Вищій навчальний заклад Університет економіки та права «КРОК», Київ, 2010. - 39 с.

179. Столбов В.Ф. Особливості управління системою фінансово-економічної безпеки будівельних підприємств / В.Ф.Столбов, Г.М.Шаповал // Комунальне господарство міст. Науково-технічний збірник. - 2013. - №111.- С.103-108.

180. Лабунська С.В. Концепція побудови системи економічної безпеки підприємства в процесі інноваційної діяльності / С.В. Лабунська // Проблеми економіки. - 2014. - №4. - С. 282-289.

181. Криль Я.М. Вузькофункціональний підхід в управлінні фінансово-економічною безпекою банківської установи / Я.М. Криль, Є.І. Овчаренко //

Управління проектами та розвиток виробництва: Зб.наук.пр. – Луганськ: вид-во СНУ ім. В.Даля, 2012. – № 4(44). – С. 45-52.

182. Гришко Н. Є. Розвиток методичного інструментарію управління техніко-технологічною підсистемою економічної безпеки машинобудівного підприємства [Електронний ресурс] / Н.Є. Гришко // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». – 2015. - №2. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3781>.

183. Каламбет С. В. Механізм забезпечення економічної безпеки підприємств залізничної галузі / С. В. Каламбет, В. А. Воропай // Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції. - 2013. - № 2. - С. 106-113.

184. Кириченко О. С. Сутність управління системою економічної безпеки суб'єктів господарювання / О.С. Кириченко // Теоретичні і практичні аспекти економіки і інтелектуальної власності. – 2012. – Випуск 1. – Том 1. – С. 265-270.

185. Фінансово-економічна безпека підприємств України: стратегія та механізми забезпечення : монографія [за ред. Т. Г. Васильціва]. - Львів : Ліга-Прес.2012.-386 с.

186. Чубукова О. Ю., Ольшанська О. В. Адаптація системи управління економічної безпеки підприємства [Електронний ресурс] / О. Ю. Чубукова, О. В. Ольшанська // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». – 2015. - №2. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3765>.

187. Файоль А. Управление - это наука и искусство / А. Файоль, Г. Эмерсон, Ф.Тейлор., Г. Форд. – М. : Республика, 1992. - 349 с.

188. Мескон М., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента : перевод с английского [общая редакция и вступительная статья доктора экономических наук Л.И. Евенко]. / Академия народного хозяйства при правительстве Российской Федерации. - Москва: Издательство «Дело», 1997. - 704 с.

189. Ляшенко О.М. Управління економічною безпекою підприємства : автореф. дис. ... доктора. ек. наук: 21.04.02 – Економічна безпека суб'єктів господарської діяльності / Ляшенко Олександра Миколаївна; Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля. – Луганськ, 2011. – 42 с.
190. Зачосова Н.В. Теоретико-методологічні засади управління економічною безпекою у процесі менеджменту сучасних фінансових установ / Н.В. Зачосова // Вісник Одеського національного університету. Серія : Економіка. – 2015. - Том 20. - Випуск 1/2. – С.167-170.
191. Черкаський І. Б. Управління ризиками діяльності страхових компаній в контексті економічної безпеки / І. Б. Черкаський, Л. М. Ремньова, Л. Д. Лебединська // Науковий вісник Чернігівського державного інституту економіки і управління. Серія 1 : Економіка. - 2013. - Вип. 4. - С. 16-23.
192. Бабець І. Г. Інтегральна оцінка безпеки страхового ринку України / І. Г. Бабець, О. Й. Жабинець // Бізнес Інформ. - 2015. - № 2. - С. 223-228.
193. Кравчук Г. В. Теоретичні аспекти визначення та систематизації факторів впливу на фінансово-економічну безпеку розвитку страхового ринку України / Г. В. Кравчук, М. В. Дубина // Формування ринкової економіки : зб. наук. праць / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, ДВНЗ «Київський нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана» – 2012. – Спец. вип.: Страховий ринок України в умовах фінансової глобалізації. – С. 183–192.
194. Єпіфанов А.О. Роль міжнародного регулювання у забезпеченні фінансової безпеки страхового ринку / А.О. Єпіфанов, О.М. Деркач // Вісник ЖДТУ. – 2011. - № 4 (58). С. 337-339.
195. Нечипорук Л. В. Напрями убезпечення страхового ринку України / Л. В. Нечипорук // Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Серія: Економічна теорія та право. - 2011. - № 1 (4) : зб. наук. пр. / Національна юридична академія України ім. Я. Мудрого. - Х. : Право, 2011. - С. 65-76.

196. Жабинець О. Й. Захист інформації та інформаційна безпека страхових компаній / О. Й. Жабинець // Економічний часопис-XXI. - 2014. - № 7-8(2). - С. 32-35.
197. Жабинець О. Й. Політика інформаційної безпеки страхових компаній: українські реалії та досвід США / О.Й. Жабинець // Проблеми економіки. – 2014. - №4. – С.23-27.
198. Кудак В. М. Збалансована система показників Нортон-Каплана у розробленні стратегії економічної безпеки страховика / В. М. Кудак // Вчені записки університету «КРОК». Серія : Економіка. - 2013. - Вип. 34. - С. 268-276.
199. Штаєр О.М. Удосконалення механізму управління безпекою банку : автореф. дис. ... канд. ек. наук: 08.00.08 – Фінанси, грошовий обіг і кредит / Штаєр Оксана Михайлівна; Харківський національний економічний університет. – Харків, 2013. – 23 с.
200. Коваленко В.В. Концептуальні основи формування системи безпеки банківської діяльності / В. В. Коваленко // Економічний часопис-XXI. - 2013. - № 1-2(1). - С. 56-59.
201. Домарев В. В. Управління інформаційною безпекою в банківських установах (Теорія і практика впровадження стандартів серії ISO 27k) / В. В. Домарев, Д. В. Домарев. - Донецьк : Велстар, 2012. - 146 с.
202. Зеркалов Д. В. Безпека працівника банку : монографія / Д. В. Зеркалов. - К.: «Основа». 2014. - 765 с.
203. Стельмах С. А. Сущность и место финансовой безопасности банка в обеспечении его эффективного развития / С.А. Стельмах // Бизнесинформ. – 2009. – № 2(3). – С.120-122.
204. Фінансова безпека підприємств і банківських установ: монографія / А.О. Єпіфанов, О.Л. Пластун, В.С. Домбровський та ін [за заг. редакцією А.О. Єпіфанова]. — Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009. — 295 с.
205. Лаврова В.Ю. Механізм забезпечення фінансової безпеки підприємства / В.Ю. Лаврова // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2010. – № 29. – С.127-130.

206. Зачосова Н. В. Особливості забезпечення фінансової безпеки комерційних банків в Україні / Н. В. Зачосова // Науковий вісник: фінанси, банки, інвестиції. – 2011. - №4(13). – С.74-79.
207. Єрмошенко А. М. Механізм забезпечення фінансової безпеки страхових організацій : дис... канд. екон. наук: 08.06.01 – Економіка, організація і управління підприємствами / Єрмошенко Анастасія Миколаївна; Київський національний торговельно-економічний ун-т. – К., 2006. – 203 с.
208. Євченко Н.Г. Вплив податкових ризиків на фінансову безпеку банку / Н.Г. Євченко, О.А. Криклій // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць — Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ».– 2009. — Випуск 25. — С.45-52.
209. Коваленко М. Банківські службовці: пошук працівника, працевлаштування, «вирощування» кадрів / М. Коваленко // Справочник кадровика. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.hrliga.com/index.php?module=profession&op=view&id=281&print=true>
210. Фурман В.М. Особливості управління економічною безпекою сучасних страхових компаній як одного із видів фінансових установ / В.М. Фурман, Н.В. Зачосова // Журнал «Агросвіт». – 2015. - №15. – С.20-26.
211. Сокол А. В. Экономическая безопасность в страховой сфере и ее обеспечение органами внутренних дел : дисс. канд. экон. наук [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.dissercat.com/content/ekonomicheskaya-bezopasnost-v-strakhovoi-sfere-i-ee-obespechenie-organami-vnutrennikh-del>.
212. Диба М. І. Особливості управління фінансовою безпекою страхової компанії / М. І. Диба, А. В. Бегун, О. В. Білошицький // Формування ринкової економіки : зб. наук. праць / ДВНЗ «Київський нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана» – 2012. – Спец. вип.: Страховий ринок України в умовах фінансової глобалізації. – С. 336–352.
213. Барановський О. І. Банківська безпека: проблема виміру / О. І. Барановський // Економіка і прогнозування. – 2006. – № 1. – С. 7-25.

214. Побережный С. Н. Модели и методы обеспечения банковской безопасности : монография / С. Н. Побережный, Б. А. Дадашев, А. Л. Пластун. – Сумы: ГВУЗ «УАБД НБУ». – 2010. – 239 с.

215. Горбан І. М. Діагностика рівня економічної безпеки комерційних банків України / І. М. Горбан, С. І. Мельник, Ю. В. Лисий // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія економічна. - 2012. - Вип. 2. - С. 234-247.

216. Мойсеєнко І.П. Методика діагностики рівня економічної безпеки банку / І.П. Мойсеєнко, О.А. Мартинюк // Економічні науки: збірник праць. – 2012. – № 8. – С. 35-42.

217. Губарева І. О. Визначення сукупності показників для оцінювання стану економічної безпеки банку / І. О. Губарева, О. М. Штаєр // Проблеми економіки. – 2010. - №3. - С. 66 – 75.

218. Гайдук Н. В. Определение уровня экономической безопасности банков региона на основе оценки его финансовой стабильности и структурного анализа кредитного портфеля [Электронный ресурс] / Н. В. Гайдук, А.Л. Вороков // Научный журнал КубГАУ. – 2013. - №87(03). – Режим доступа : <http://ej.kubagro.ru/2013/03/pdf/36.pdf>.

219. Андреева Е. А. Обеспечение экономической безопасности российского многофилиального банка с иностранным участием : дис. ... кандидата. эк. наук: 08.00.05 – Экономика и управление народным хозяйством (Экономическая безопасность) / Андреева Евгения Андреевна; Институт экономики Российской академии наук. – Москва, 2014. – 184 с.

220. Дмитров С. О. Управління фінансовою безпекою комерційного банку / О. С. Дмитров // Фінансовий простір. – 2012. - № 2 (6).– С. 11 – 15.

221. Фурман В. М. Методичні підходи до формування інструментарію оцінки рівня економічної безпеки сучасних банків як домінуючого виду фінансових установ в Україні / В. М. Фурман, Н. В. Зачосова // Журнал «Економіка і держава». – 2015. - №8. – С.17-20.

222. Поповіченко Ю. А. Дослідження параметрів економічної безпеки банків в умовах фінансової кризи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.viem.edu.ua/konf3/art.php?id=0414>.
223. Корнилюк Р. Рейтинг устойчивости банков. Методика [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minfin.com.ua/banks/rating/method/>.
224. Дудченко Н. В. Вдосконалення інструментарію оцінки стану системи економічної безпеки банківських установ / Н. В. Дудченко // Інвестиції: практика та досвід. – 2013. – № 18. – С. 75-80.
225. Горак О. В. Методологічні підходи до оцінки ефективності безпеки економічного розвитку підприємств / О. В. Горак // Глобальні та національні проблеми економіки. - 2014. – Випуск 2. – С.470-472.
226. Гапак Н. М. Економічна безпека підприємства: сутність, зміст та основи оцінки / Н. М. Гапак // Науковий вісник Ужгородського університету : Серія: Економіка. – 2013. - Вип. 3(40). – С. 62–65.
227. Вівчар О. І. Специфіка особливостей фінансово-економічної безпеки банківського контролю над економічною злочинністю / О. І. Вівчар, В. П. Мартинюк // Вісник Дніпропетровського університету. Сер. : Економіка. - 2013. - Т. 21, вип. 7(1). - С. 53-58.
228. Дзюба О. М. Забезпечення інформаційної прозорості діяльності банківських установ за допомогою фінансової звітності : правовий та обліковий аспекти / О. М. Дзюба // Вісник Хмельницького національного університету. – 2012. - № 2, Т. 1. – С. 144-147.
229. Камінський А. Б. Дослідження інформаційної прозорості інститутів спільного інвестування України / А.Б. Камінський, Я.В. Соломка // Фінанси України. - 2010. - № 3. - С. 74-81.
230. Чечетова-Терашвілі Т. М. Аналіз інформаційної прозорості прийняття стратегічних рішень в системі корпоративного управління підприємством [Електронний ресурс] / Т. М. Чечетова-Терашвілі, Т. В. Олійник // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира

Даля. – 2012. - №11 (182), частина 1. – Режим доступу : http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/vsunu/2012_11_1/Chechetova.pdf.

231. Довгань Ж. М. Вплив транспарентності на фінансову стійкість банківської системи України / Ж. М. Довгань // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. – 2011. – Випуск 16. – С.66-72.

232. Ануфрієва К. В. Транспарентність у системі критеріїв залучення банками зовнішніх фінансових ресурсів // К. В. Ануфрієва // Економіка і прогнозування. - 2010. – №3. - С.27-37.

233. Івасів І. Б. Філософія прозорості банківського бізнесу / І. Б. Івасів // Фінанси, облік і аудит : зб. наук. праць / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана» ; [відп. ред. А. М. Мороз]. – К.: КНЕУ, 2006. – Вип. № 8. – С. 76–84.

234. Фроня Н. Інформаційна відкритість юридичної фірми [Електронний ресурс] / Н. Фроня. – Режим доступу до матеріалу : <http://legal-protection-ua.blogspot.com/2011/09/blog-post.html>.

235. Зачосова Н. В. Інформаційна транспарентність як фактор впливу на процес управління економічною безпекою фінансових посередників / Н. В. Зачосова, Д. М. Куценко // Управління фінансово-економічною безпекою: інформаційно-аналітичне забезпечення та конкурентна розвідка: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Ялта, 1-5 жовтня 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eprints.kname.edu.ua/38595/1/60-62.pdf>.

236. Зачосова Н. В. Сучасні підходи до здійснення моніторингу стану економічної безпеки банківських установ в Україні / Н. В. Зачосова // Проблеми і перспективи розвитку фінансової системи України в умовах формування нового світового фінансово-економічного порядку : Міжнародна науково-практична інтернет-конференція, Полтава, 1-6 жовтня 2014 р. Вищий навчальний заклад Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі», 2014. -169 с. - С.122-124.

237. Зачосова Н. В. Основи оцінювання стану економічної безпеки фінансових установ / Н. В. Зачосова // Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Інформаційна та економічна безпека (INFECO-2016)» 28-30 квітня 2016 року, м. Харків, 2016. – 346 с. - С.54-56.
238. Система економічної безпеки держави [під заг. ред. д.е.н. проф. Сухорукова А.І.] Національний інститут проблем міжнародної безпеки при РНБО України. – К.: ВД «Стилос», 2010. – С. 366-394.
239. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» : Указ Президента України № 5/2015 від 12.01.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.
240. Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економіки України №60 від 02.03.2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uazakon.com/documents/date_6s/pg_gewqwi/index.htm.
241. Харазішвілі Ю. М. Щодо вдосконалення методології інтегрального оцінювання рівня економічної безпеки України: Аналітична записка / Ю. М. Харазішвілі, А. І. Сухоруков, Т. П. Крупельницька – НІСД, вересень 2013 р. : Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1358/>.
242. Підхомний О. М. Фінансова безпека України: інструменти і стратегії формування : монографія / О. М. Підхомний ; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. - Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2014. - 319 с.
243. Винниченко Н. В. Оцінка стану фінансової безпеки в Україні / Н.В. Винниченко, О. М. Есманов // Економічний часопис-XXI. - 2014. - № 3-4(2). - С. 47-50.
244. Дячек С. М. Оцінка рівня фінансової безпеки держави: проблеми та шляхи вирішення / С. М. Дячек, Ю. О. Легенчук // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Сер. : Економічні науки. - 2013. - № 2. - С. 219-226.

245. Наконечна Н. В. Методологічні підходи щодо оцінювання рівня фінансової безпеки України / Н. В. Наконечна // Науковий вісник НЛТУ України. - 2013. - Вип. 23.14. - С. 281-287.
246. Сиволап Л. А. Аналіз фінансової безпеки України / Л. А. Сиволап // Проблеми і перспективи розвитку підприємництва. - 2015. - № 1(1). - С. 61-66.
247. Сенчагов В.К. обеспечение финансовой безопасности России в условиях глобализации / В.К. Сенчагов // Вестник Российской академии естественных наук. – 2011/3. – С.14-19.
248. Подкуйко М.С. Особенности проведения мониторинга финансовой безопасности в России в условиях глобализации / М.С. Подкуйко // Финансовые исследования. – 2008. - №2. – С.5-12.
249. Темирова А. Обеспечение экономической безопасности внешней торговли в республике Казахстан / А. Темирова, А. Бержанова, Ж. Егизбаева // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – №9((135)). – С.507-513.
250. Про затвердження Положення про порядок визначення системно важливих банків : Постанова Правління Національного банку України № 863 від 25.12.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v0863500-14>.
251. Розподіл банків на групи на 2016 рік / матеріали офіційного сайту Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=26117625>.
252. НКЦПФР анулювала ліцензію фондової біржі ПФТС / матеріали офіційного сайту НКЦПФР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nssmc.gov.ua/press/news/nkcpfr_anulyovala_licenziyu_fondovoyi_birzhi_pfts.
253. Ефимов В.С. Методологические подходы к исследованию финансовой безопасности / В.С. Ефимов, Н.В. Бушуева // Вестник Московского университета имени С.Ю. Витте. Серия 1: Экономика и управление. – 2014. - №2 (8). – С.10-19.

254. Зачосова Н. В. Особливості аналізу рівня фінансової безпеки держави та значення оцінки стану економічної безпеки фінансових установ у цьому процесі / Н. В. Зачосова // Науковий Вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Економіка і менеджмент». – 2015. - №12. – С.191-194.

255. Финансовый кризис глазами украинских финансистов [Електронний ресурс]. – Режим доступу до матеріалу : <http://www.corruption.net/statti/item/18239-finansovuj-krizis-glazami-ukrainskikh-finansistov>.

256. Зачосова Н. В. Економічна безпека фінансових установ як об'єкт наукових досліджень / Н. В. Зачосова // Управління економіко-соціальними системами розвитку суспільства в умовах євроінтеграції : збірник тез доповідей учасників Всеукраїнської конференції, Черкаси, 15-17 квітня 2015 р. – Черкаси : СУЕМ, 2015. – 232 с. – С.62-64.

257. Рекуненко І. І. Характеристика елементів інфраструктури фінансового ринку / І. І. Рекуненко // Вісник Української академії банківської справи. - 2014. - № 1. - С. 38-44.

258. Школьник І. О. Фінансовий ринок України: сучасний стан і стратегія розвитку : монографія / І. О. Школьник. - Суми: ВВП «Мрія-1» ЛТД, УАБС НБУ, 2008. - 348 с.

259. Кравець В. І. Кількісні параметри розвитку інституційної структури фінансового ринку України / В. І. Кравець // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2013. – Вип.12.– Частина 2. – С.246-251.

260. Юхимчук В. Д. Аналіз діяльності банківських установ на фінансовому ринку України / В. Д. Юхимчук, П. М. Рендович // Інноваційна економіка. - 2014. - № 3. - С. 203-207.

261. Шкварчук Л. О. Аналіз діяльності кредитних спілок на ринку фінансових послуг України / Л. О. Шкварчук, М. А. Цікайло // Вісник

Національного університету «Львівська політехніка». - 2014. - № 811. - С. 422-425.

262. Чуницька І.І. Розвиток фінансового ринку в Україні: глобальні виклики та переваги / І.І. Чуницька // Журнал «Економіка та держава». – 2015. – № 10. - С. 40–44.

263. Теліженко О.М. Розвиток фінансового ринку в контексті формування фінансової безпеки країни / О.М. Теліженко // Вісник Української академії банківської справи. - 2008. - № 1. - С. 28-33.

264. Новікова К. І. Аналіз сучасного стану фінансової безпеки держави в умовах хаотично структурованої економіки / К.І. Новікова // Глобальні та національні проблеми економіки. 2015. – Випуск 3. – С.747-752.

265. Основні показники діяльності банків України / Матеріали офіційного сайту Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807&cat_id=36798.

266. Норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу / Матеріали офіційного сайту Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=123465.

267. Річні звіти Нацкомфінпослуг / Матеріали офіційного сайту Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://nfp.gov.ua/content/richni-zviti-nackomfinposlug.html>.

268. Аналітичні дані щодо розвитку фондового ринку / Матеріали офіційного сайту Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nssmc.gov.ua/fund/analytics>.

269. УАІБ: Аналітичний огляд діяльності ІСІ у 3-му кварталі 2015 року / Матеріали офіційного сайту Української асоціації інвестиційного бізнесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
http://www.uaib.com.ua/analituaib/publ_ici_quart/231965.html.

270. Зачосова Н. В. Механізм довірчого управління фінансовими активами: сучасні загрози ефективності, напрямки оптимізації / Н. В. Зачосова, А. М. Шевченко // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : С. І. Шкарабан (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2013. – Том 14. – №1. – С. 71-79.

271. Мігус І. П. Характеристика тенденцій розвитку вітчизняного фінансового ринку як середовища функціонування фінансових установ та джерела зовнішніх загроз їх економічній безпеці [Електронний ресурс] / І. П. Мігус, Н. В. Зачосова // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». – 2016. - №2. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4771>.

272. Фурман В. М. Сучасні загрози економічній безпеці вітчизняних фінансових установ (на прикладі банківських установ і страхових компаній) / В. М. Фурман, Н. В. Зачосова // Журнал «Інвестиції: практика та досвід». – 2015. - №16. – С.7-11.

273. Обуховская К. Страховой рынок Украины: балансируя на краю пропасти [Электронный ресурс] / К. Обуховская. – Режим доступа : <http://economics.unian.net/finance/1026671-strahovoy-ryinok-ukrainyi-balansiruyana-kraju-propasti.html>.

274. Другова И. Ломбард как средство выживания. Здесь будет город заложен [Электронный ресурс] / И. Другова. – Режим доступа : <http://rian.com.ua/analytics/20141003/357828509.html>.

275. На грани закрытия в Украине оказались 100 кредитных союзов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ubr.ua/finances/macroeconomics-ukraine/na-grani-zakrytiia-v-ukraine-okazalis-100-kreditnyh-souzov-324527>.

276. Зачосова Н. В. Сучасні загрози економічній безпеці фінансових посередників в Україні / Н. В. Зачосова // III Міжнародна науково-практична конференція «Перспективи управлінської діяльності суб'єктів господарювання

в контексті економічної безпеки». - 27-28 березня 2015 року. - Черкаський Національний університет ім. Б.Хмельницького. – Черкаси: вид-во ПП Чабаненко Ю.А., 2015. – 374 с. - с.94-97.

277. Добровольська О. В. Сучасний стан та проблеми розвитку кредитних спілок в аграрній сфері України / О. В. Добровольська // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки. – 2015.- Випуск 11. Частина 2. – С.104-117.

278. Гладчук О. М. Фінансова безпека сучасного страхового ринку України [Електронний ресурс] / О. М. Гладчук // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». – 2014. - №4. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2931>.

279. Горовець Н. О. Проблеми розвитку недержавних пенсійних фондів в Україні / Н. О. Горовець, М. Г. Горовець // Економіка. Фінанси. Право. - 2011. - № 6. - С. 22-25.

280. Тринько Р. І. Щодо питання безпеки страхових компаній в Україні / Р. І. Тринько, О.Й. Жабинець // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія економічна. - 2012. - Вип. 2. - С. 165-174.

281. Самура Ю.О. Загрози економічній безпеці банківської діяльності та засоби її захисту / В.А. Вареник, Ю.О. Самура // Економічний часопис-XXI. - 2015. - № 5-6. - С. 86-89.

282. Банківська безпека : навч. посіб. / О. Д. Вовчак, Ю. О. Самура, В. А. Сидоренко, В. А. Вареник. — К. : Знання, 2013. — 237 с.

283. Вовченко Р. С. Чинники і загрози фінансовій безпеці банківського сектору національної економіки / Р. С. Вовченко // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. - 2013. - Вип. 1. - С. 75-83.

284. Зубок М. І. Безпека банківської діяльності: навч. посібник / М. І. Зубок. — К.: КНЕУ, 2002. — 190 с.

285. Коваленко В. В. Концептуальные основы безопасности банковской деятельности: монография / В. В. Коваленко.- Germany: LAP, 2013. – 81 с.

286. Алавердов А. Р. Организация и управление безопасностью в кредитно-финансовых организациях: учебное пособие / А. Р. Алавердов. – М.: Московский государственный университет экономики, статистики и информатики, 2004. – 82 с.

287. Яременко С.М. Забезпечення економічної безпеки діяльності банків : автореф. дис. ... канд. ек. наук: 08.00.08 – Фінанси, грошовий обіг і кредит / Яременко Світлана Миколаївна; Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана. – Київ, 2010. – 25 с.

288. Вовк В. Я. Теоретичні засади забезпечення фінансової безпеки банку / В.Я. Вовк // Проблеми економіки. – 2012. - №4. – С.200-204.

289. Жарій Я. В. Актуальні проблеми фінансово-інформаційної безпеки банківської системи України / Я. В. Жарій, Л. В. Дохтаренко // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки. - 2013. - № 1. - С. 231-239.

290. Мельник С. І. Шахрайство як загроза економічній безпеці банку / С.І. Мельник // Системи обробки інформації. - 2010. - Вип. 3. - С. 139.

291. Global Risk Management Survey 2015 [Electronic resource]. - Access mode: <http://www.aon.com/2015GlobalRisk/attachments/2015-Global-Risk-Management-Report-230415.pdf>.

292. Офіційний курс валют / Матеріали офіційного сайту Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/curmetal/currency/search?formType=searchPeriodForm&time_step=daily¤cy=169&periodStartTime=22.01.2016&periodEndTime=29.03.2016&outer=table&execute=%D0%92.%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D1%82%D0%B8.

293. Zachosova N. V. Characteristics of threats to economic security of financial institutions in Ukraine / N. V. Zachosova // Information aspects of socio-economic systems' development : Series of monographs. Monograph 5 [ed. by A. Ostenda and T. Nestorenko]. – w. Katowicach: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Technicznej, 2016. – 450 p. – pp.168-176.

294. Зачосова Н. В. Тіньові грошові потоки та фінансові механізми протидії їм у контексті забезпечення економічної безпеки держави / Н.В. Зачосова// Стратегічні пріоритети детінізації економіки України у системі економічної безпеки: макро та мікро вимір : монографія [за ред. Черевка О.В.]. – Черкаси : Черкаси: ПП Чабаненко Ю.А., 2014. – 442 с. – с.375-395.
295. Основні тенденції грошово-кредитного ринку України / Матеріали офіційного сайту Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/printable_article;jsessionid=CF498F620DB5D84247DF34CF06741E85?art_id=14716098&showTitle=true.
296. Шахрайство на фінансовому ринку. Практичний посібник з протидії [за ред. В.Фещенка]. – Київ, Українське агентство фінансового розвитку, 2011. – 424 с.
297. Зачосова Н. В. Сучасні загрози економічній безпеці вітчизняних страхових компаній у посткризовий період та в умовах фінансової глобалізації / Н. В. Зачосова // Страховий ринок України в умовах фінансової глобалізації : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (10 – 12 жовтня 2012 року, м. Київ). – К.: КНЕУ, 2012. – 274 с. (До 10 річниці створення кафедри). – С.81-83.
298. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України № 851-IV від 22.05.2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/851-15>.
299. Економічна статистика / Матеріали офіційного сайту Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
300. Дарнопих Г. Ю. Проблеми особистої і майнової безпеки в умовах криміналізації суспільства / Г. Ю. Дарнопих // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Економічна теорія та право : зб. наук. пр. – Харків, 2014. – № 1. – С. 50-62.

301. Древаль Ю. Д. Безпека особистості в конфліктному соціумі [Електронний ресурс] / Ю. Д. Древаль // Державне будівництво. – 2013. - №1. – Режим доступу : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2013-1/doc/1/02.pdf>.
302. Ложкін Г. Економічна безпека особистості / Г. Ложкін // Безпека життєдіяльності. –2004. – №4. – С.12-15.
303. Оськина Е. А. Роль государства в обеспечении экономической безопасности личности // Журнал Известия Саратовского университета. Новая серия. Серия Экономика. Управление. Право. – 2012. - №2. – Том 12. – С. 36-40.
304. Чубукова О. Ю. Система економічної безпеки (екосистейт) : сутність, структура [Електронний ресурс]/ О.Ю. Чубукова, Т.Є. Воронкова // Ефективна економіка. – 2014. – № 2. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3169>.
305. Зачёсова Н. В. Скоринг как элемент управления финансовой безопасностью банков при проведении кредитных операций / Н. В. Зачёсова // Збірка тез доповідей II Міжнародної науково-практичної конференції «Фінансово-кредитний механізм в соціально-економічного розвитку країни» [ред.кол. Веретенников В.І. та ін.]. – Макіївка: МЕРІ. – 2012. – 206 с. – С.196-198.
306. Бучко І. Є. Скоринг як метод зниження кредитного ризику банку / І.Є. Бучко // Вісник УБС НБУ: збірник наукових праць – Київ, 2013. – С. 178-182.
307. Ворошилова И. В. К вопросу о совершенствовании механизма оценки кредитоспособности индивидуальных заемщиков [Электронный ресурс] / И.В. Ворошилова, И.В. Сурина // Политематический сетевой электронный научный журнал Кубанского государственного аграрного университета. – 2005. - №16. – Режим доступа : ej.kubagro.ru/2005/08/pdf/03.pdf.
308. Кришталь Г. Комплексна оцінка фінансового стану позичальника — фізичної особи банківською установою / Г. Кришталь // Банківська справа. – 2013. – № 5. – С. 59—65.

309. Петухова М. В. Рейтинговая методика оценки кредитного риска физических лиц // Вестник Новосибирского государственного университета. Серия: Социально-экономические науки. - 2011. - Т. 11, вып. 3. - С. 86-93.
310. Цугунян А. М. Оцінка кредитоспроможності позичальника та шляхи її вдосконалення / А. М. Цугунян // Науковий вісник: фінанси, банки, інвестиції. – 2014. - №1(26). – С.57-63.
311. Запорожець Т. В. Безпека особистості в умовах глобалізації: проблеми та шляхи вирішення [Електронний ресурс]. - Режим доступу: [//nbuv.gov.ua/e-journals/DUTP/2009_2/doc_pdf/Zaporochech.pdf](http://nbuv.gov.ua/e-journals/DUTP/2009_2/doc_pdf/Zaporochech.pdf).
312. Методика вимірювання регіонального людського розвитку [Електронний ресурс] / Матеріали офіційного сайту Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи Національної академії наук України. - Режим доступу: <http://www.idss.org.ua>.
313. Безпека очима громадян: від національної до особистої / Соціологічне дослідження // Національна безпека і оборона. – 2009. - №2. – С.47-56.
314. Zachosova N. V. The consumers of financial services economic security level modern assessing tools in the context of ensuring the domestic financial institutions economic security / N.V. Zachosova // Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe (East European Scientific Journal). - 2016. - №5. Część 4. – p.22-28.
315. Гармідер Л. Д. Концепція розвитку кадрового потенціалу торговельного підприємства / Л.Д. Гармідер // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – Випуск 5. – С.341-344.
316. Сурмін Ю. П. Майстерня вченого : підручник для науковця / Ю.П. Сурмін. – К.: Навчально-методичний центр «Консорціум з удосконалення менеджмент-освіти в Україні», 2006. – 302 с.
317. Тарасенко С. І. Інтегрована концепція управління витратами підприємства / Науковий вісник Херсонського університету. Серія : Економічні науки. – 2015. – Випуск 13. Частина 4. – С.84-87.

318. Франчук В. І. Концептуальний підхід до забезпечення економічної безпеки суб'єкта господарювання / В. І. Франчук/ Комунальне господарство міст. Науково-технічний збірник. – 2013. - №108. - С.272-279.

319. Про Концепцію економічної безпеки споживчої кооперації України : постанова Ради центральної спілки споживчих товариств України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uazakon.com/documents/date_3c/pg_gnguso.htm.

320. Зачосова Н. В. Встановлення суті економічної безпеки учасників вітчизняного ринку фінансових послуг з урахуванням специфіки їх діяльності / Н. В. Зачосова // Банківська система України в умовах глобалізації фінансових ринків : збірник тез VII Міжнародної науково-практичної конференції. 17-19 жовтня 2012 року, Черкаси : ЧІБС УБС НБУ, 2012. – 516 с. – С.238-241.

321. Zachosova N. V. Foundations of the Concept of financial institution economic security / N. V. Zachosova // International Scientific-Practical Conference Modern Transformation of Economics and Management in the Era of Globalization: Conference Proceedings. January 29, 2016. Klaipeda: Baltija Publishing, 356 pages. – pp.276-279.

322. Зачосова Н. В. Організація менеджменту економічної безпеки вітчизняних фінансових посередників / Н. В. Зачосова // Перспективи управлінської діяльності суб'єктів господарювання в контексті економічної безпеки: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, Черкаси, 29-31 березня 2013 р., Черкаський Національний університет ім. Б.Хмельницького [за ред. проф. Сідака В.С., проф. Денисенка М.П. та проф. Мігус І.П.]. – Черкаси: вид-во ПП Чабаненко Ю.А., 2013. – 492 с. – С.40-44.

323. Зачосова Н. В. Роль та місце податкової безпеки у системі фінансової безпеки учасників ринку фінансових послуг / Н. В. Зачосова // Наука: теорія та практика: збірник тез доповідей Всеукраїнської науково – практичної інтернет-конференції, Черкаси, 17-19 жовтня 2013 р. – Черкаси: вид-во ПП Чабаненко Ю.А., 2013. – 254 с. – С.237-240.

324. Медведкіна Є. О. Теоретико-методологічні засади забезпечення фінансової безпеки національних економік / Є. О. Медведкіна // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект. Сборник научных трудов. – 2011. – Том 1. – С. 249-254.

325. Зачосова Н. В. Роль та значення інвестиційної безпеки для управління рівнем економічної безпеки фінансових посередників / Н. В. Зачосова // Теорія та практика управління економічним розвитком : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, Київ, 22-24 листопада 2012 року. – Т.2.- 305 с. – С.117-119.

326. Штангрет А. М. Механізм прийняття рішень у процесі управління економічною безпекою підприємства / А. М. Штангрет // Наукові записки [Української академії друкарства]. - 2013. - № 1. - С. 59-64.

327. Штангрет А. М. Механізм управління економічною безпекою машинобудівного підприємства на основі слабких сигналів / А. М. Штангрет, М. М. Караїм // Наукові записки [Української академії друкарства]. Серія : Економічні науки. - 2015. - № 1. - С. 7-1.

328. Мойсеєнко І. П. Системний механізм управління фінансово-економічною безпекою підприємства / І. П. Мойсеєнко // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія економічна. - 2013. - Вип. 1. - С. 284-291.

329. Козаченко Г. В. Механізм управління у системі економічної безпеки підприємства: призначення, зміст та структура / Г. В. Козаченко, О.В. Ілляшенко // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. - 2014. - № 3(3). - С. 25-28.

330. Черкасова С. О. Формування організаційно-економічного механізму управління процесом зміцнення економічної безпеки промислових підприємств / С. О. Черкасова // Економіка: реалії часу. - 2013. - № 2. - С. 22-27.

331. Ткачук В. І. Механізм управління економічною безпекою сільськогосподарських підприємств / В. І. Ткачук, М.І. Яремова // Вісник

Житомирського національного агроекологічного університету. - 2011. - № 2(2).
- С. 252-261.

332. Шатохін А. Л. Сутність та складові елементи механізму управління економічною безпекою підприємства / А. Л. Шатохін, Т. Б. Ігнашкіна // Бізнес Інформ. - 2014. - № 3. - С. 396-402.

333. Кнорринг В. И. Искусство управления : учебник / В. И. Кнорринг. – М. : БЕК, 1997. – 264 с.

334. Астапова Г. В. Организационно-экономический механизм корпоративного управления в современных условиях реформирования экономики Украины : монография / Г. В. Астапова, Е.А. Астапова, Д. П. Лойко. – Донецк : ДИЭХП, 2001. – 279 с.

335. Сапа Н. В. Теоретико-методологічні засади механізму антикризового державного управління / Н. В. Сапа // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. - 2009. - Вип. 38. - С. 106-116.

336. Масленніков Є. І. Механізм управління фінансовою стійкістю промислового підприємства [Електронний ресурс] / Є. І. Масленніков // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка» - Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3928>.

337. Корсак А. Б. Особенности системы обеспечения экономической безопасности мегаполиса [Электронный ресурс] / А. Б. Корсак // Журнал «Налоги». – 2008. – Режим доступу : <http://www.center-bereg.ru/m2908.html>.

338. Захаров А. И. Организация и управление экономической безопасностью субъектов хозяйственной деятельности / А. И. Захаров, П.Я Прыгунов. – К.: КНТ, 2008. – 257с.

339. Васильцев Т. Г. Экономическая безопасность предпринимательства в Украине: стратегия и механизмы укрепления: моногр. / Т. Г. Васильцев; Национальный институт стратегических исследований. – Львов, 2008. – 385 с.

340. Зачосова Н. В. Основи побудови сучасного механізму управління системою економічної безпеки фінансових установ / Н. В. Зачосова // Вісник

Черкаського Університету. Серія «Економічні науки». – 2015. - №33(366). – С.68-76.

341. Котов А. М. Особливості оцінки економічної безпеки акціонерного товариства / А.М. Котов // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2013. - № 42. – С. 312-315.

342. Білик І. Ю. Методичне забезпечення оцінки економічної безпеки підприємства / Ю.І. Білик // Управління розвитком. – 2013. - № 12. – С. 51-53.

343. Левковець Н. П. Система показників оцінки економічної безпеки підприємства за її функціональними складовими / Н. П. Левковець // Управління проектами, системний аналіз і логістика. Технічна серія. – 2010. - №. 7. – С. 297-304.

344. Зачосова Н. В. Особливості управління економічною безпекою комерційних банків / Н. В. Зачосова // Перспективи управлінської діяльності суб'єктів господарювання : збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції, Черкаси, 17 лютого 2012 р. – Черкаси: Вид-во ТОВ «Маклаут», 2012. – 296 с. – С. 237-240.

345. Рекомендації щодо аналізу діяльності страховиків : Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг № 3755 від 17.03.2005 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://expert-rating.com/data/upload/PI-ratings/rk_gosfinuslug_3755_strah.pdf.

346. Панамарева О. Н. Критерии эффективности управления организацией как социальной системой / О. Н. Панамарева, Д. В. Бажина // Общество: политика, экономика, право. – 2012. - №1. – С. 110-118.

347. Zachosova N. V. Methodical approaches to evaluation the effectiveness of the financial institutions economic security system management / N. V. Zachosova // Evropský časopis ekonomiky a managementu. – 2016. - №.3 – pp.34-41.

348. Унижаев Н. В. Информационно-аналитическое обеспечение безопасности организаций / Н. В. Унижаев. М.: ВНИИгеосистем, 2014. – 390 с.

349. Позднишев Є. В. Інформаційно-аналітичне забезпечення безпеки підприємництва (методи та їх застосування): навчальний посібник. Книга 1 / Є.В. Позднишев. – К., Видавець Позднишев, 2007. – 89 с.

350. Захаров О. І. Інформаційно-аналітичне забезпечення системи економічної безпеки підприємства / Захаров О. І. // Збірник тез доповідей учасників III Міжнародна науково-практична конференції «Перспективи управлінської діяльності суб'єктів господарювання в контексті економічної безпеки», Черкаси, 27-28 березня 2015 року. – Черкаси: вид-во ПП Чабаненко Ю.А., 2015. – 374 с.

351. Захожай В. Б. Інформаційно-аналітичне забезпечення економічної безпеки (статистичний аспект) / В. Б. Захожай, Н. А. Головач, К. В. Захожай, О. О. Казак // Наукові праці МАУП. – 2014. - Вип. 42(3). - С. 158-162.

352. Тимошенко О. І. Організація інформаційно-аналітичного забезпечення безпеки на підприємстві [Електронний ресурс] / О. І. Тимошенко. – Режим доступу : http://e-u.in.ua/ukr/news/241_timoshenko_o.i._organizacija_informacijno-analitichnogo_zabezpechennja_bezpeki_na_pidprimstvi.doc.

353. Квашук Д. М. Моделювання інформаційно-аналітичного забезпечення економічної безпеки промислових підприємств в умовах посилення інтеграційних процесів [Електронний ресурс] / Д. М. Квашук // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». – 2014. - № 8. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3260>.

354. Білокомірова Я. М. Інформаційне забезпечення економічної безпеки підприємницької діяльності / Я. М. Білокомірова // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2010. – № 29. – С.308-312.

355. Копитко М. І. Інформаційна діяльність підприємств транспортного машинобудування у структурі процесу забезпечення економічної безпеки / М.І. Копитко // Вісник донецького національного університету, сер. В: економіка і право. – 2015. – Вип.1. – С.167-170.

356. Мойсеєнко І. П. Особливості формування інформаційно-аналітичного забезпечення економічної безпеки банку / І. П. Мойсеєнко, О.А. Мартинюк // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія економічна. – 2011. – Вип. 2. – С. 203-210.

357. Тринька Л. Я. Аналітичні інструменти та технології діагностування стану безпеки вітчизняних банків / Л. Я. Тринька // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Проблеми інтеграції України у світовий фінансовий простір (збірник наукових праць) /НАН України. Ін-т регіональних досліджень; [відп.ред. В.С. Кравців]. – Львів, 2014. – Вип. 1 (105). – 653 с. – С.362-370.

358. Основи публічної політики та управління: навч. посіб / авт.кол.: С.О. Телешун, С.В. Ситник, І.В. Рейтерович, О.Р. Титаренко, С.І. Вировий. – К.: НАДУ, 2011. – 312 с.

359. Козловська О. С. Удосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення державних органів управління [Електронний ресурс] / О.С. Козловська. – Режим доступу : http://www.confcontact.com/20101224/5_kozlov.php.

360. Кузіна Р. В. Прозорість корпоративної звітності як основа її формування / Р. В. Кузіна // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». – 2015. – №12. – С. 193–197.

361. Як отримати публічну інформацію? Практичний посібник / О.Л. Ващук. - Львів: Соціолайн, 2011. - 108 с.

362. Игумнов В. М. Основные направления исследования прозрачности / В. М. Игумнов // Международный бухгалтерский учет. – 2011. – № 41(191). – С. 47-53.

363. Краснощек А. А. Современные аспекты анализа и оценки экономической безопасности организаций / А. А. Краснощек, Д. А. Динец // Журнал «Корпоративные финансы». – 2010. – №4. – С.73-83.

364. Зачосова Н. В. Інформаційно-аналітичне забезпечення оцінювання функціонування системи економічної безпеки підприємств та фінансових

установ [Електронний ресурс] / Н. В. Зачосова, І. В. Горячківська // Електронне наукове фахове видання «Глобальні та національні проблеми економіки». - 2016. - Випуск № 10. – Режим доступу: <http://global-national.in.ua/>.

365. Дрёмина-Волок Н. В. Стандарт должной осмотрительности («due diligence standard») в международном антидискриминационном праве / Н.В. Дрёмина-Волок // Актуальні проблеми держави і права. – 2012. – Вип. 63. – С. 117-125.

366. Ткачук І. М. Чи є DUE DILIGENCE юридичним аудитом? / І. М. Ткачук // Економічні науки. Сер. : Облік і фінанси. – 2012. – Вип. 9(3). – С. 399-405.

367. Savovic S. Due diligence as a key success factor of mergers and acquisitions / S. Savovic, D. Pokrajcic // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 6. – С. 424-434.

368. Сітарчук А. Ю. Сутність due diligence і можливості використання в Україні / А. Ю. Сітарчук // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2013. – № 1. – С. 267-269.

369. Томашевська І. Л. Due diligence: поняття та призначення [Електронний ресурс] / І. Л. Томашевська // Вісник ЖДТУ. – №2 (52). – С.198-191. – Режим доступу : <http://eztuir.ztu.edu.ua/1398/1/37.pdf>.

370. Овсий Д., Корнев И. Due Diligence и минимизация предпринимательских рисков [Электронный ресурс] / Д. Овсий, И. Корнев // Юрист и закон. Аналитическое издание. – 2015. – №32. – Режим доступа : <http://uz.ligazakon.ua/magazine/900328>.

371. Бойчук О. Особенности юридического аудита (Due Diligence) объектов недвижимости в Украине [Электронный ресурс] / О. Бойчук // Юрист и закон. Аналитическое издание. – 2015. – №31. – Режим доступа : <http://uz.ligazakon.ua/magazine/900327>

372. Саенко М. Банковский Due Diligence, или О том, есть ли место должной добросовестности в банковской сфере [Электронный ресурс] /

М. Саенко // Юрист и закон. Аналитическое издание. – 2015. – №31. – Режим доступа : <http://uz.ligazakon.ua/magazine/900327>

373. Хан И. Legal Due Diligence в Украине – способ противостоять рейдерству? [Электронный ресурс] / И. Хан // Юрист и закон. Аналитическое издание. – 2015. – №31. – Режим доступа : <http://uz.ligazakon.ua/magazine/900327>.

374. Зачосова Н. В. Юридичний аудит (due diligence) як засіб мінімізації загроз майновій та економічній безпеці фінансових установ / Н. В. Зачосова, Д. М. Куценко // Щомісячний інформаційно-аналітичний журнал «Економіка, фінанси, право». – 2015. - №12/1. – С.49-52.

375. Панкратьев В. В. Внутренние проверки и финансовые расследования (форензик). Методики и процедуры проведения [Электронный ресурс] / В. В. Панкратьев. – Режим доступа : http://bt-seminar.ru/vnutrennie_proverki_i_finansovye_rassledovaniya_forenzik_metodiki_i_procedury_provedeniya.

376. Сотов А., Парамонов Д. Форензик и судебная экспертиза [Электронный ресурс] / А. Сотов, Д. Парамонов. – Режим доступа : http://fbk-pravo.ru/services_rule/13043/.

377. Форензик [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://consultanty-spb.ru/extra/forenzik/>.

378. Форензик [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://tax-advisors.ru/sfery/forenzik/>.

379. Форензик [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://bs-st.ru/public/?id=290>.

380. Что такое «форензик»? <http://www.raschet.ru/articles/detection/10988/>.

381. Зачосова Н. В. Форензік як сучасний інструмент протидії загрозам економічній безпеці фінансових посередників / Н. В. Зачосова // Наука: теорія і практика: матеріали III Всеукраїнської науково-практичної заочної конференції студентів, аспірантів, молодих вчених, Черкаси, 16-18 жовтня 2014 р.

Черкаський Національний університет ім. Б. Хмельницького. – Черкаси: вид-во ПП Чабаненко Ю.А., 2014. – 291 с. - С.235-239.

382. Лаптев С. М. Страхування відповідальності керівництва суб'єктів господарювання як перспективний напрям посилення їх економічної безпеки / С. М. Лаптев, Н. В. Зачосова // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». – 2011. - №12. – Режим доступу до статті: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=807>.

383. Харазішвілі Ю. М. Адаптивний підхід до визначення стратегічних орієнтирів економічної безпеки України / Ю. М. Харазішвілі, Є. В. Дронь // Економіка України. - 2014. - № 5. - С. 28-45.

384. Смоквіна Г. А. Фінансова безпека як стратегічна складова економічної безпеки України / Г. А. Смоквіна // Економіка: реалії часу. - 2014. - № 3. - С. 30-36.

385. Жмуденко В. О. Формування та механізм реалізації стратегії управління економічною безпекою аграрної сфери / В. О. Жмуденко // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). - 2013. - № 2(4). - С. 72-80.

386. Головня Ю. І. Стратегічні пріоритети забезпечення економічної безпеки в регіоні / Ю. І. Головня // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. - 2013. - Вип. 2(1). - С. 294-298.

387. Васильців Т. Г. Стратегічні засади політики забезпечення економічної безпеки підприємництва в Україні / Т. Г. Васильців, Ю. А. Поповіченко // Ефективність державного управління. - 2012. - Вип. 33. - С. 262-268.

388. Домашенко М. Д. Формування стратегії забезпечення економічної безпеки підприємства на світовому ринку / М. Д. Домашенко // Вісник Сумського державного університету. Сер. : Економіка. - 2014. - № 1. - С. 34-41.

389. Поповіченко Ю. А. Стратегічні пріоритети формування системи економічної безпеки малого підприємництва в Україні / Ю. А. Поповіченко //

Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. - 2014. - № 3(2). - С. 11-15.

390. Бріль М. С. Методика формування стратегічних альтернатив управління економічною безпекою комерційного банку / М. С. Бріль // Бізнес Інформ. - 2015. - № 2. - С. 196-203.

391. Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року : Постанова Правління Національного банку України № 391 від 18.06. 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=18563297>.

392. Зачосова Н. В. Визначення стратегічних орієнтирів зміцнення економічної безпеки фінансових установ як необхідний етап формування стратегії економічної безпеки України / Н.В. Зачосова // Бізнес Інформ. – 2016. – №1. – С. 272–276.

393. Беялов Т. Е. Підвищення довіри споживачів як основа стабільного розвитку ринку фінансових послуг / Т. Е. Беялов // Актуальні проблеми економіки. – 2012. - № 3 (129). – С.267-274.

394. Сирота А. І. Фінансовий омбудсмен як позасудова система врегулювання спорів на фінансовому ринку України / А. І. Сирота // Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). – 2013. - № 4(63). – С.67-72.

395. Пінчук А. П. Фінансовий омбудсмен як невід’ємна частина системи регулювання ринку фінансових послуг / А. П. Пінчук, Н. В. Міокова // Економіка та держава. – 2013. - №1. – С.104-107.

396. Абакуменко О. В. Реалізація концепції інвестиційного омбудсмена у фінансовому секторі України / О. В. Абакуменко // Економіка та держава. – 2014. - №5. – С.25-29.

397. Торяник Ж. І. Фінансовий омбудсмен як альтернативний спосіб позасудового врегулювання спорів: світовий досвід / Ж. І. Торяник // «Економічні науки». – Серія «Облік і фінанси». – Випуск 11 (41). – Ч. 1. – 2014. – С.284-290.

398. Слободян О. Фінансовий омбудсмен: в пошуках правової моделі [Електронний ресурс] / О. Слободян // Часопис з юридичних наук. - 2015. – №1. – Режим доступу : <http://periodicals.karazin.ua/jls/article/view/1641/1383>.

399. Котляревський Я. В. Роль інституту банківського омбудсмена у підвищенні довіри клієнтів до банків / Я. В. Котляревський, Г. О. Панасенко // Фінанси України. - 2015. - № 11. - С. 88-96.

400. Міжнародні аналітики: українським споживачам допоможе фінансовий омбудсмен [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zhvaniya.com/ua/print_art/14668/.

401. Пруза Т. Фінансовий омбудсмен підвищує довіру та рівень участі населення у фінансовому секторі [Електронний ресурс] / Т. Пруза. – Режим доступу : http://gazeta.dt.ua/ECONOMICS/finansoviy_ombudsmen_pidvischue_doviru_ta_riven_uchasti_naselennya_u_finansovomu_sektori.html

402. В Росії фінансовий омбудсмен перестав справлятися з потоком скарг населення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://economics.unian.ua/finance/1159845-v-rosiji-finansoviy-ombudsmen-perestav-spravlyatisya-z-potokom-skarg-naselennya.html>

403. Зачосова Н. В. Перспективи інституту фінансового омбудсмену для підтримки економічної безпеки вітчизняних фінансових установ / Н. В. Зачосова // Перспективи управлінської діяльності суб'єктів господарювання в контексті економічної безпеки : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції, Черкаси, 25-26 березня 2016 року. – Черкаси: вид-во ПП Чабаненко Ю.А. – С.250-254.

404. Как будет работать финансовый омбудсмен в Украине? [Электронный ресурс] / Юрлига. Правовое информационное поле для бизнеса и юристов. – Режим доступа : http://jurliga.ligazakon.ua/news/2016/1/12/139783.htm?utm_source=eSputnik-promo&utm_medium=email&utm_campaign=Novshestva_13.01.2016&utm_content=2226560.

405. Зачосова Н. В. Запровадження інституту фінансового омбудсмену в Україні : ймовірні наслідки для економічної безпеки фінансових установ / Н.В. Зачосова / Журнал «Академічний огляд». - 2016. - № 1. – С.23-27.

ДОДАТКИ

Додаток А

КЛАСИФІКАЦІЯ ІНСТИТУЦІЙНИХ СЕКТОРІВ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ (S) [12]

S.1 Економіка в цілому

S.11 Нефінансові корпорації

S.11001 Державні нефінансові корпорації

S.110011 Державні нефінансові корпорації - ООП

S.110012 Державні нефінансові корпорації - НКО

S.11002 Приватні нефінансові корпорації

S.110021 Приватні нефінансові корпорації - ООП

S.110022 Приватні нефінансові корпорації - НКО

S.11003 Нефінансові корпорації під іноземним контролем

S.110031 Нефінансові корпорації під іноземним контролем - ООП

S.110032 Нефінансові корпорації під іноземним контролем - НКО

S.12 Фінансові корпорації

S.121 Національний банк України

S.122 Корпорації, що приймають депозити

S.12201 Державні корпорації, що приймають депозити

S.122011 Державні корпорації, що приймають депозити - ООП

S.122012 Державні корпорації, що приймають депозити - НКО

S.12202 Приватні корпорації, що приймають депозити

S.122021 Приватні корпорації, що приймають депозити - ООП

S.122022 Приватні корпорації, що приймають депозити - НКО

S.12203 Корпорації під іноземним контролем, що приймають депозити

S.122031 Корпорації під іноземним контролем, що приймають депозити -

ООП

S.122032 Корпорації під іноземним контролем, що приймають депозити -

НКО

S.123 Фонди грошового ринку

S.12301 Державні фонди грошового ринку

S.123011 Державні фонди грошового ринку - ООП

S.123012 Державні фонди грошового ринку - НКО

S.12302 Приватні фонди грошового ринку

S.123021 Приватні фонди грошового ринку - ООП

S.123022 Приватні фонди грошового ринку - НКО

S.12303 Фонди грошового ринку під іноземним контролем

S.123031 Фонди грошового ринку під іноземним контролем - ООП

S.123032 Фонди грошового ринку під іноземним контролем - НКО

S.124 Інвестиційні фонди негрошового ринку

S.12401 Державні інвестиційні фонди негрошового ринку

S.124011 Державні інвестиційні фонди негрошового ринку - ООП

S.124012 Державні інвестиційні фонди негрошового ринку - НКО

- S.12402 Приватні інвестиційні фонди негрошового ринку
- S.124021 Приватні інвестиційні фонди негрошового ринку - НКО
- S.124022 Приватні інвестиційні фонди негрошового ринку - ООП
- S.12403 Інвестиційні фонди негрошового ринку під іноземним контролем
- S.124031 Інвестиційні фонди негрошового ринку під іноземним контролем - ООП
- S.124032 Інвестиційні фонди негрошового ринку під іноземним контролем - НКО
- S.125 Інші фінансові посередники, крім страхових корпорацій та пенсійних фондів
- S.12501 Інші державні фінансові посередники, крім страхових корпорацій та пенсійних фондів
- S.125011 Інші державні фінансові посередники, крім страхових корпорацій та пенсійних фондів - НКО
- S.125012 Інші державні фінансові посередники, крім страхових корпорацій та пенсійних фондів - ОПП
- S.12502 Інші приватні фінансові посередники, крім страхових корпорацій та пенсійних фондів
- S.125021 Інші приватні фінансові посередники, крім страхових корпорацій та пенсійних фондів - НКО
- S.125022 Інші приватні фінансові посередники, крім страхових корпорацій та пенсійних фондів - ООП
- S.12503 Інші фінансові посередники під іноземним контролем, крім страхових корпорацій та пенсійних фондів
- S.125031 Інші фінансові посередники під іноземним контролем, крім страхових корпорацій та пенсійних фондів - ООП
- S.125032 Інші фінансові посередники під іноземним контролем, крім страхових корпорацій та пенсійних фондів - НКО
- S.126 Допоміжні фінансові корпорації
- S.12601 Державні допоміжні фінансові корпорації
- S.126011 Державні допоміжні фінансові корпорації - ООП
- S.126012 Державні допоміжні фінансові корпорації - НКО
- S.12602 Приватні допоміжні фінансові корпорації
- S.126021 Приватні допоміжні фінансові корпорації - ООП
- S.126022 Приватні допоміжні фінансові корпорації - НКО
- S.12603 Допоміжні фінансові корпорації під іноземним контролем
- S.126031 Допоміжні фінансові корпорації під іноземним контролем - ООП
- S.126032 Допоміжні фінансові корпорації під іноземним контролем - НКО
- S.127 Кептивні фінансові корпорації
- S.12701 Державні кептивні фінансові корпорації
- S.127011 Державні кептивні фінансові корпорації - ООП
- S.127012 Державні кептивні фінансові корпорації - НКО
- S.12702 Приватні кептивні фінансові корпорації
- S.127021 Приватні кептивні фінансові корпорації - ООП

S.127022 Приватні кептивні фінансові корпорації - НКО
S.12703 Кептивні фінансові корпорації під іноземним контролем
S.127031 Кептивні фінансові корпорації під іноземним контролем -
ООП
S.127032 Кептивні фінансові корпорації під іноземним контролем -
НКО

S.128 Страхові корпорації
S.12801 Державні страхові корпорації
S.128011 Державні страхові корпорації - ООП
S.128012 Державні страхові корпорації - НКО
S.12802 Приватні страхові корпорації
S.128021 Приватні страхові корпорації - ООП
S.128022 Приватні страхові корпорації - НКО
S.12803 Страхові корпорації під іноземним контролем
S.128031 Страхові корпорації під іноземним контролем - ООП
S.128032 Страхові корпорації під іноземним контролем - НКО
S.129 Пенсійні фонди
S.12901 Державні пенсійні фонди
S.129011 Державні пенсійні фонди - ООП
S.129012 Державні пенсійні фонди - НКО
S.12902 Приватні пенсійні фонди
S.129021 Приватні пенсійні фонди - ООП
S.129022 Приватні пенсійні фонди - НКО
S.12903 Пенсійні фонди під іноземним контролем
S.129031 Пенсійні фонди під іноземним контролем - ООП
S.129031 Пенсійні фонди під іноземним контролем - НКО

S.13 Сектор загального державного управління

S.1311 Центральні органи державного управління
S.1312 Регіональні та місцеві органи державного управління
S.1313 Фонди соціального страхування

S.14 Домашні господарства

S.141 Роботодавці
S.142 Самостійно зайняті працівники
S.143 Наймані працівники
S.144 Одержувачі доходу від власності та трансфертів
S.1441 Одержувачі доходу від власності
S.1442 Одержувачі пенсій
S.1443 Одержувачі інших трансфертів

S.15 Некомерційні організації, що обслуговують домашні господарства

S.151 Приватні
S.152 Під іноземним контролем

S.2 Інший світ

Правова основа діяльності РНБО України

1. Конституція України.
2. Закон України «Про Раду національної безпеки і оборони України».
3. Закон України «Про основи національної безпеки України».
4. Закон України «Про демократичний цивільний контроль над Воєною організацією і правоохоронними органами держави».
5. Закон України «Про організацію оборонного планування».
6. Закон України «Про оборону України».
7. Закон України «Про правовий режим воєнного стану».
8. Закон України «Про правовий режим надзвичайного стану».
9. Закон України «Про боротьбу з тероризмом».
10. Закон України «Про правові засади цивільного захисту».
11. Закон України «Про зону надзвичайної екологічної ситуації».
12. Закон України «Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру».
13. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища».
14. Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію».
15. Закон України «Про порядок допуску та умови перебування підрозділів збройних сил інших держав на території України».
16. Закон України: «Порядок направлення підрозділів Збройних Сил України до інших держав».
17. Закон України «Про участь у міжнародних миротворчих операціях».
18. Закон України «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання».
19. Закон України «Про розвідувальні органи України».
20. Закон України «Про Службу безпеки України».
21. Закон України «Про державну прикордонну службу України».
22. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування».
23. Стратегія національної безпеки України.
24. Воєнна доктрина України.
25. Указ Президента України від 30 листопада 1994 року «Про інформаційно-аналітичне забезпечення Президента України».
26. Указ Президента України від 26 липня 2005 року № 1132 «Питання контролю за виконанням указів, розпоряджень і доручень Президента України».

Дотримання банками нормативів діяльності, 2006-2010 роки (станом на початку року)

Шифр	Назва нормативу	2006	2007	2008	2009	2010
Н1	Норматив мінімального розміру регулятивного капіталу, (120 млн. грн.)	26373,386	41148,34	72264,7	123065,6	135802,13
Н2	Норматив адекватності регулятивного капіталу, (не менше 10%)	14,95	14,19	13,92	14,01	18,08
Н3	Норматив адекватності основ-ного капіталу, (не менше 4%)	9,36	9,34	8,91	-	-
Н3	Норматив (коефіцієнт) співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів (не менше 9%)	-	-	-	11,82	13,91
Н4	Норматив миттєвої ліквідності, (не менше 20%)	61,56	56,73	53,6	62,38	64,45
Н5	Норматив поточної ліквідності, (не менше 40%)	73,87	70,19	75,31	75,16	72,9
Н6	Норматив короткострокової ліквідності, (не менше 20%)	40,17	37,83	39,93	32,99	35,88
Н7	Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (не більше 25%)	22,25	21,45	22,56	23,04	21,56
Н8	Норматив великих кредитних ризиків (не більше 8-кратного розміру регулятивного капіталу)	202,6	191,44	171,06	187,36	169,21
Н9	Норматив максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру (не більше 5%)	2,01	1,97	2,01	1,66	0,93
Н10	Норматив максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам (не більше 30%)	7,13	5,86	6,84	5,76	3,31
Н11	Норматив інвестування в цінні папери окремо за кожною установою (не більше 15%)	1,06	0,68	0,58	0,22	0,07
Н12	Норматив загальної суми інвестування (не більше 60%)	12,86	10,17	9,05	5,52	3,12
Н13	Норматив загальної відкритої валютної позиції (не більше 30%)	8,6	8,4	7,03	13,42	-
Н13-1	Норматив загальної довгої відкритої валютної позиції (не більше 20%)	6,8	6,9	4,25	10,22	-
Н13-2	Норматив загальної короткої відкритої валютної позиції (не більше 10%)	1,8	1,49	2,79	3,204	-

Дотримання банками нормативів діяльності, 2011-2016 роки (станом на початку року)

Шифр	Назва нормативу	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Н1	Норматив мінімального розміру регулятивного капіталу, (120 млн. грн., з 2015 року – 500 млн. грн.)	160896,95	178454	178909	204975,9	188948,9	129816,9
Н2	Норматив адекватності регулятивного капіталу, (не менше 10%)	20,83	18,9	18,06	18,26	15,6	12,31
Н3	Норматив (коефіцієнт) співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів (не менше 9%)	14,57	14,96	14,89	13,98	-	-
Н3-1	норматив (коефіцієнт) співвідношення регулятивного капіталу до зобов'язань (не менше 10%)	-		18,28	17,41	-	-
Н4	Норматив миттєвої ліквідності, (не менше 20%)	58,8	58,48	69,26	56,99	57,13	78,73
Н5	Норматив поточної ліквідності, (не менше 40%)	77,33	70,53	79,09	80,86	79,91	79,98
Н6	Норматив короткострокової ліквідності, (не менше 20% до 2010 року, з 2010 року - не менше 60%)	91,19	94,73	90,28	89,11	86,14	92,87
Н7	Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (не більше 25%)	21,04	20,76	22,1	22,33	22,01	22,78
Н8	Норматив великих кредитних ризиків (не більше 8-кратного розміру регулятивного капіталу)	161,2	164,46	172,91	172,05	250,04	364,14
Н9	Норматив максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру (не більше 5%)	0,81	0,57	0,37	0,36	0,13	-
Н9	Норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами (не більше 25%)	-	-	-	-	17,4	31,19
Н10	Норматив максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам (не більше 30%)	2,25	2,51	2,41	1,63	1,37	-
Н11	Норматив інвестування в цінні папери окремо за кожною установою (не більше 15%)	0,05	0,06	0,09	0,04	0,01	0,002
Н12	Норматив загальної суми інвестування (не більше 60%)	3,35	3,24	3,48	3,15	2,97	1,1

**Анкета для оцінювання стану економічної безпеки споживача
фінансових послуг**

1. Чи є у Вас джерело постійного доходу? __Так __Ні
2. Чи є у Вас додаткові джерела активного доходу, крім основного?
__Так __Ні
3. Чи є у Вас джерела пасивного доходу (деPOSITИВНІ ВКЛАДИ, РОЯЛТІ, ДИВІДЕНДИ ТОЩО)? __Так __Ні
4. Чи перевищує Ваш загальний дохід розмір мінімальної заробітної плати (станом на квітень 2016 року – 1378 грн.)? __Так __Ні
5. Чи отримуєте Ви який-небудь вид фінансової допомоги (дотації, субсидії)? __Так __Ні
6. Чи маєте Ви фінансову або економічну освіту? __Так __Ні
7. Чи є у Вас особи на утриманні? (малолітні діти, непрацездатні батьки тощо) __Так __Ні
8. Чи є у Вас непогашені кредити або інші зобов'язання? __Так __Ні
9. Чи є у Вас фінансові заощадження? __Так __Ні
10. Чи маєте Ви власне житло (мінімум 25м² має припадати на одну особу)? __Так __Ні
11. Чи маєте Ви власне авто __Так __Ні
12. Чи володієте Ви нерухомістю (відмінну від основного місця проживання)? __Так __Ні
13. Чи маєте Ви належно оформлені документи на майнові цінності?
__Так __Ні
14. Чи маєте Ви додаткові матеріальні активи (власний бізнес, частка у бізнесі)? __Так __Ні
15. Чи володієте Ви об'єктами інтелектуальної власності та іншими нематеріальними активами? __Так __Ні
16. Чи маєте Ви земельну ділянку у особистому володінні? __Так __Ні
17. Чи володієте Ви коштовностями, антикваріатом, картинами та іншими цінностями? __Так __Ні
18. Чи маєте Ви рухоме майно (крім власного авто, н-д, другий автомобіль, мотоцикл, катер тощо)? __Так __Ні
19. Чи маєте Ви постійний доступ до теле, радіо, інтернет зв'язку
__Так __Ні
20. Як Ви вважаєте, чи дотримується свобода слова у країні?
__Так __Ні
21. Чи належно організований захист персональних даних на Вашому ПК? __Так __Ні
22. Чи маєте Ви сторінки у соціальних мережах? __Так __Ні
23. Чи надавали Ви коли-небудь персональні дані представникам фінансових, комерційних організацій? __Так __Ні

24. Чи займаєтесь Ви політичною або громадською діяльністю? __Так
__Ні
25. Чи активно Ви використовуєте інтернет-ресурси? __Так __Ні
26. Чи володієте Ви конфіденційною, інсайдерською інформацією?
__Так __Ні
27. Чи маєте Ви освіту у інформаційній (ІТ) сфері? __Так __Ні
28. Чи пов'язана Ваша професія (робота) із ризиком для життя?
__Так __Ні
29. Чи маєте Ви навички самозахисту? __Так __Ні
30. Чи доступні Вам медичні послуги? __Так __Ні
31. Чи маєте Ви хронічні захворювання? __Так __Ні
32. Чи здійснюєте Ви періодичне проходження медогляду? __Так __Ні
33. Чи обіймаєте Ви відповідальні посади? (у т.ч. у політиці, бізнесі)
__Так __Ні
34. Чи вважаєте Ви, що для Вашого життя та здоров'я характерні
загрози техногенного, природного та ін. характеру __Так __Ні
35. Чи проходять у країні, де Ви проживаєте, військові дії - у середній
державі або на кордоні? __Так __Ні
36. Чи високий рівень злочинності у місті Вашого проживання?
__Так __Ні
37. Чи маєте Ви належно оформлені документи, що посвідчують особу?
__Так __Ні
38. Чи маєте Ви юридичну освіту? __Так __Ні
39. Чи доступні Вам юридичні послуги? __Так __Ні
40. Чи існують проти Вас відкриті судові справи? __Так __Ні
41. Чи маєте Ви судимості? __Так __Ні
42. Чи вважаєте Ви, що оформлення різного роду довідок у державних
інстанціях проходить швидко і є доступним? __Так __Ні
43. Чи маєте Ви прописку за місцем проживання? __Так __Ні
44. Чи офіційно Ви працевлаштовані? __Так __Ні
45. Чи маєте Ви громадянство держави, у якій проживаєте?
__Так __Ні
46. Як Ви вважаєте, чи характерна для Вашої країни політична
свобода? __Так __Ні
47. Як Ви вважаєте, чи характерна для Вашої країни свобода
віросповідання? __Так __Ні
48. Як Ви вважаєте, чи характерна для Вашої країни національна
терпимість? __Так __Ні
49. Чи маєте Ви можливість вільного пересування? (у т.ч. за кордон)
__Так __Ні
50. Чи вважаєте Ви, що у країні високо функціональна інфраструктура?
__Так __Ні
51. Чи доступні Вам продовольчі товари? __Так __Ні
52. Чи є Ви членом громадських організацій? __Так __Ні

53. Чи є характерним для країни високий рівень корупції? __Так __Ні
54. Чи існує у державі практика надання соціальних гарантій?
__Так __Ні
55. Чи перебуваєте Ви у щасливому шлюбі або тривалих стосунках?
__Так __Ні
56. Чи є у Вас можливість безперешкодного спілкування з однолітками? __Так __Ні
57. У Вас нормальні стосунки із дітьми/батьками? __Так __Ні
58. Чи є для Вас характерною турбота про близьких людей (які хворіють або перебувають у небезпеці)? __Так __Ні
59. Чи відчуваєте Ви несприйняття у колективі (важкий психологічний клімат)? __Так __Ні
60. Чи маєте Ви психічні захворювання? __Так __Ні
61. Чи переживали Ви нещодавно втрату близької людини?
__Так __Ні
62. Чи перебуваєте Ви під час роботи у постійному контакті з людьми?
__Так __Ні
63. Чи перебуваєте Ви нині у розлуці з близькими? __Так __Ні
64. Чи вважаєте Ви, що безкоштовна освіта у державі є доступною?
__Так __Ні
65. Чи маєте Ви вищу освіту? __Так __Ні
66. Чи працюєте Ви за фахом? __Так __Ні
67. Чи маєте Ви вільний час для розумового розвитку? __Так __Ні
68. Ваш рівень IQ середній або вищий за середній? __Так __Ні
69. Чи володієте Ви кількома іноземними мовами? __Так __Ні
70. Чи здійснювали Ви подорожі за кордон (дві і більше)? __Так __Ні
71. Чи маєте Ви хобі інтелектуального характеру? __Так __Ні
72. Чи перебуваєте Ви у процесі здобуття вищої освіти? __Так __Ні

Підстави для висунення претензій до керівництва компаній та їх вплив на економічну безпеку фінансових установ [382]

Підстава для висунення претензії	Підсистема економічної безпеки	
Неефективне керівництво і контроль компанії	Інтелектуально-кадрова	ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА
Низька якість прийнятих рішень	Інтелектуально-кадрова	
Відсутність належної обачності при прийнятті рішень	Інтелектуально-кадрова	
Помилки, неточності або неповне чи невчасне розкриття інформації	Інформаційно-аналітична	
Помилки, допущені у фінансовій звітності, інвестиційних деклараціях та проспектах емісії	Фінансова, інформаційно-аналітична	
Невдало здійснені інвестиції	Фінансова	
Помилкова політика щодо угод злиттів і поглинань	Фінансова	
Неправильна оцінка інвестицій та комерційних угод	Фінансова	
Проведення закупівель без тендерів	Правова (юридична), фінансова	
Недотримання порядку проведення великих угод та угод, до яких особистий інтерес	Фінансова, правова (юридична)	
Нераціональне витрачання коштів компанії;	Фінансова	
Використання інсайдерської інформації;	Інформаційно-аналітична, інтелектуально-кадрова	
Порушення антімонопольного законодавства	Правова (юридична)	
Порушення трудового законодавства: неправомірне звільнення працівників, расова, статева, вікова та будь-яка інша дискримінація.	Інтелектуально-кадрова, правова (юридична)	
Застосування методів несумлінної конкуренції	Інтелектуально-кадрова	
Помилки при прийнятті рішень, пов'язані з недотриманням процедур, передбачених законодавством з корпоративних питань, статутом компанії внутрішніми документами компанії	Інформаційно-аналітична, інтелектуально-кадрова	
Помилкові дії у процесі реорганізації, збільшення статутного капіталу конвертації акцій або додаткової емісії, оплати дивідендів.	Правова (юридична), фінансова	
Прийняття рішень без згоди зборів акціонерів	Інформаційно-аналітична, інтелектуально-кадрова	
Ненавмисне порушення службових обов'язків	Інтелектуально-кадрова	
Сексуальні домагання на роботі	Інтелектуально-кадрова	
Неправомірне використання інформації або авторських прав	Інтелектуально-кадрова, правова (юридична)	

Наукове видання

ЗАЧОСОВА Наталія Володимирівна

**ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ
ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ**

Монографія

Технічний редактор
Оригінал-макет підготовлено

Чабаненко Ю. А.
Зачосовою Н.В.

Підписано до друку «5» квітня 2016 р.
Формат 60x87/16. Папір офсетний
Гарнітура Times New Roman
Друк різнографічний. Ум. друк. арк. 17,9
Наклад 300 прим. Зам. № 1563

Видавництво: «Маклаут»
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців
Серія ДК №3014 від 11.08.2007 р.
Україна, м. Черкаси, вул. О. Дашкевича, 39
Тел.. (0472) 45-99-84
E-mail: office@2upost.com

Друк: ПП Чабаненко Ю.А.
Україна, м. Черкаси, вул. О. Дашкевича, 39
Тел.. (0472) 45-99-84
E-mail: office@2upost.com